

HUMANITAS

MARCUS AURELIUS

GÂNDURI
CĂTRE SINE ÎNSUȘI

ediție bilingvă

SURSE CLASICE

Marcus Aurelius (Marcus Aurelius Antoninus Augustus) este cunoscut atât ca împărat al Romei, cât și ca filozof stoic. Născut la Roma, la 26 aprilie 121 p. Chr., într-o familie senatorială de origine hispanică, a fost adoptat de viitorul împărat Antoninus Pius, la cererea împăratului Hadrian. Primește o educație aleasă, studiind retorica cu Marcus Cornelius Fronto și Herodes Atticus și filozofia cu Quintus Iunius Rusticus, Apollonius din Calcedonia și Sextus din Cheroneea. Domnia sa este marcată de un șir de catastrofe (ciumă, inundații, cutremure), dar și de numeroase războaie, purtate cu succes; în plan militar, Marcus Aurelius a fost preocupat să respingă atacurile dușmanilor Romei de la hotarele imperiului, în special în Orient și pe Dunăre, continuând politica defensivă inițiată de Hadrian. A murit la 17 martie 180 p. Chr., de ciumă, se pare, la Sirmium sau la Vindobona (Viena de azi). Este ultimul din seria „celor cinci împărați buni“. Ca filozof stoic, Marcus Aurelius și-a exprimat ideile în lucrarea Τὰ εἰς ἑαυτὸν (*Gânduri către sine însuși*), scrisă în limba greacă – una dintre pietrele de temelie ale canonului literar și filozofic. Învățăturile sale au un caracter moral și aplicabilitate practică, fiind o serie de „exerciții spirituale“ prin intermediul cărora omul poate dobândi cum-pătarea, virtutea și liniștea lăuntrică în fața încercărilor vieții.

Cristian Bejan (n. 1975) este licențiat în filologie clasică (1997), absolvent de master în filozofie antică și medievală (2006) și doctor în filozofie (2010) al Universității „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca cu o teză intitulată „Preocuparea de sine în filozofia stoică“. A mai tradus: Sfântul Augustin, *De vera religione/Despre adevărata religie* (ediție bilingvă, Editura Humanitas, București, 2007); Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (primul tratat de jurnalism din Europa; Editura Independența Economică, Pitești, 2008); (în colaborare) Sfântul Toma din Aquino, *Summa Theologiae* (vol. I, Editura Polirom, Iași, 2009); Lactanțiu, *Despre moartea persecutorilor* (Editura Polirom, Iași, 2011). Pregătește traducerea primului volum din *Fragmentele stoicilor vechi* (Editura Humanitas).

MARCUS AURELIUS

GÂNDURI CĂTRE SINE ÎNSUȘI

Ediție bilingvă

Traducere din greaca veche,
studiu introductiv, note și indici de
CRISTIAN BEJAN

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu

Coperta: Ioana Nedelcu

Tehnoredactor: Manuela Măxineanu

DTP: Iuliana Constantinescu, Dan Dulgheru

Marcus Aurelius

Gânduri către sine însuși

Pe copertă: © Mark Smith | Dreamstime.com

© HUMANITAS, 2013 (ediția print)

© HUMANITAS, 2013 (ediția digitală)

ISBN 978-973-50-4132-8 (pdf)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

FILOZOFIA CA PREOCUPARE DE SINE ÎN OPERA LUI MARCUS AURELIUS

Reprezentant de seamă, alături de Seneca și Epictet, al ultimei perioade a stoicismului, numită și „stoicismul imperial“, Marcus Aurelius și-a expus concepțiile filozofice într-o singură lucrare, scrisă în limba greacă, Τὰ εἰς ἑαυτόν/ *Gânduri către sine însuși*. Departate de a fi un tratat care debatabe în manieră științifică diverse teze ale filozofiei stoice, opera împăratului-filozof reprezintă mai degrabă o culegere de exerciții spirituale pe care Marcus Aurelius a ținut să le noteze în jurnalul său. Aceste „tehnici ale sinelui“, precum examenul de conștiință, meditația asupra condiției umane, terapia pasiunilor, stăpânirea de sine, îndeplinirea îndatoririlor, aveau drept scop, în concepția filozofilor stoici, formarea unei perspective veridice asupra propriei persoane, modificarea discursului interior, atingerea perfecțiunii acțiunilor morale, alungarea fricii de moarte și dobândirea liniștii sufletești.

Vom prezenta în rândurile următoare, pe de o parte, concepția lui Marcus Aurelius despre filozofie văzută ca un mod de viață și mai puțin ca un sistem teoretic al realității, iar pe de altă parte desfășurarea și implicațiile preocupării de sine, așa cum apare ea în opera filozofului.

I. CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND PREOCUPAREA DE SINE

Este știut faptul că filozofia nu însemna în Antichitate numai necesitatea însușirii unui discurs savant și a unei învățături abstracte sau exegeza textelor filozofice, ci mai cu seamă promovarea unor „rețete“, unor stări, unei atitudini prin care individul avea posibilitatea să obțină conștiința de sine, liniștea sufletului și libertatea interioară.

Această atitudine sau formă de atenție îndreptată asupra sinelui (προσοχή), întâlnită în foarte multe dintre textele diferitelor școli filozofice, a fost analizată de-a lungul timpului cu multă acribie de o serie de specialiști precum Paul Rabbow¹, Michel Foucault² și Pierre Hadot³.

Preocuparea de sine (ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ, *cura sui*) este denumirea pe care Michel Foucault a dat-o, în lucrările sale, atitudinii prin care individul încearcă să-și modeleze sinele și care presupune atât un mod de a fi, caracterizat de reflecția asupra sinelui, cât și o serie de practici prin care individul se ia în îngrijire pe sine însuși, încercând să se schimbe, să se purifice, să se transforme pentru a atinge nu atât o treaptă înaltă de înțelepciune, cât rectitudinea acțiunilor sale morale.

1. Paul Rabbow, *Seelenführung. Methodik der Exerzitien in der Antike*, Munich, 1954.

2. Michel Foucault, *Istoria sexualității*, vol. III – *Preocuparea de sine*, trad. de Cătălina Vasile, Editura Univers, București, 2004, și *Hermeneutica subiectului. Cursuri la Collège de France (1981–1982)*, trad. de Bogdan Ghiu, Editura Polirom, Iași, 2004.

3. Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, Arthème Fayard, Paris, 1992; *Ce este filozofia antică?*, Editura Polirom, Iași, 1997; *Exercices spirituels et philosophie antique*, Albin Michel, Paris, 2002; *La philosophie comme manière de vivre*, Albin Michel, Paris, 2002, și *Éloge de la philosophie antique*, Allia, Paris, 2003.

Aceste practici sunt considerate „tehnicile ale sinelui” sau, cum au fost denumite de Pierre Hadot după titlul celebrei lucrări a lui Ignățiu de Loyola, „exerciții spirituale”⁴.

Chiar dacă nu deținem nici un tratat sistematic care să ne prezinte un învățământ și o tehnică a acestor exerciții spirituale, găsim la Philon din Alexandria două liste de exerciții cu ajutorul cărora ne putem face o idee asupra unei terapeutici filozofice de inspirație stoico-platoniciană. Prima listă cuprinde: căutarea (ἡ ζήτησις), cercetarea aprofundată (ἡ σκέψις), lectura (ἡ ἀνάγνωσις), ascultarea (ἡ ἀκρόασις), atenția (ἡ προσοχή), stăpânirea de sine (ἡ ἐγκράτεια), indiferența față de lucrurile indifferente (ἡ ἐξαδιαφόρησις τῶν ὀδιδιόφορων)⁵. A doua enumeră: lecturile (ἀναγνώσεις), meditațiile (μελέται), terapia pasiunilor (θεραπείαι), amintirile despre lucruri bune (τῶν καλῶν μνήμαι), stăpânirea de sine (ἐγκράτεια), îndeplinirea îndatoririlor (τῶν καθηκόντων ἐνέργειαι)⁶.

Practicarea asiduă a multora dintre aceste exerciții după un program atent stabilit avea rolul de a realiza, pentru individ, o transformare profundă a manierei de a fi și de a se vedea pe sine și lumea. Cu alte cuvinte, aceste exerciții determinau o ruptură totală de modul de viață obișnuit, non-filozofic, reprezentau o chemare către convertirea la filozofie (*conversio ad philosophiam*).

Temă predilectă în toate lucrările lui Pierre Hadot⁷, convertirea (*conversio*) presupune, în sens religios și filozofic, o modificare mentală care putea să meargă de la simpla

4. Pierre Hadot, *Exercices spirituels et philosophie antique*, ed. cit., pp. 19–74.

5. Vezi Philon din Alexandria, *Quis rerum divinarum heres sit*, cap. 253.

6. Vezi *idem*, *Legum allegoriarum libri*, III, 18.

7. Pierre Hadot, *Exercices spirituels et philosophie antique*, art. „Conversion”, pp. 223–235.

schimbare de opinie până la transformarea totală a personalității, a modului de viață și a manierei de a vedea realitatea. De fapt, termenul latinesc *conversio* traduce două cuvinte grecești cu sensuri diferite, pe de o parte ἐπιστροφή, care înseamnă „întoarcere” (întoarcere la sine, întoarcere la origine), pe de altă parte μετένοια, care înseamnă „schimbare de opinie”, „modificare a gândirii”, chiar „pocăință”. Această discrepanță care se observă la nivelul semantic al noțiunii de convertire între ideea de „întoarcere la sine” și cea de „modificare a gândirii” a avut un rol foarte important în cadrul fenomenului preocupării de sine în platonism, stoicism și neoplatonism, având o influență puternică asupra conștiinței occidentale după apariția creștinismului.

În cadrul filozofiei stoice, principiul preocupării de sine are o desfășurare complexă, fiind un ansamblu de procedee extrem de atent elaborat, ce presupune trei etape⁸, pe care le întâlnim și în lucrarea lui Marcus Aurelius, *Gânduri către sine însuși*.

Prima etapă presupune adoptarea de către subiect a unei atitudini prin care acesta caută să instituie în propria-i gândire o ordine. Această ordine nu se poate obține decât sortând și supunând unui examen critic atent reprezentările (φαντασίαι) care vin din exterior, pentru ca doar cele comprehensive sau obiective (καταληπτικαὶ φαντασίαι) să primească asentimentul (συγκατάθεσις) din partea subiectului. Cu alte cuvinte, această primă etapă determină raportul individului cu sine însuși,

8. Pentru structura ternară a preocupării de sine în cadrul filozofiei stoice, vezi Pierre Hadot, „Une clé des *Pensées* de Marc Aurèle: les trois *topoi* philosophiques selon Épictète”, în *Exercices spirituels et philosophie antique*, ed. cit., pp. 165–192, și *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., pp. 119–248.

deoarece partea esenţială a fiinţei umane este situată la nivelul facultăţii de gândire şi de judecată.

Cea de-a doua etapă priveşte raporturile interumane, pregătindu-l pe subiect pentru a acţiona în interesul şi spre binele neamului omenesc în spiritul dreptăţii.

A treia etapă se referă la atitudinea privind evenimentele care rezultă din cursul naturii universale, din acţiunea „cauzei exterioare” şi a ordinii cosmosului. După această etapă, care priveşte raportul omului cu universul, subiectul acceptă cu bucurie şi cu pietate tot ceea ce depinde de natura universală şi nu îşi mai doreşte decât ceea ce depinde de el însuşi, adică ceea ce pentru stoici reprezintă acţiunea morală dreaptă.

Pierre Hadot consideră că fiecărei etape îi corespunde o funcţie a sufletului raţional. Prima etapă presupune o bună folosire a reprezentărilor, o disciplină a sentimentului. A doua etapă se referă la impuls (ὁρμή) şi la acţiune. Nelăsându-se antrenat de dorinţe dezordonate, omul acţionează în interesul întregii comunităţi umane conform dreptăţii care aparţine naturii noastre raţionale. A treia etapă corespunde unei discipline a dorinţei (ὁρεξίς). Renunţând să-şi dorească ceea ce nu depinde de el însuşi, ci de cursul general al universului, individul va accepta cu sufletul împăcat ceea ce vine de la natura universală.

Practica de sine în filozofia stoică, văzută de toţi filozofii ca un proces îndelungat şi anevoios, la capătul căruia subiectul ajunge, prin schimbarea viziunii asupra lui însuşi, a vieţii şi a universului, să-şi conştientizeze cât mai exact locul pe care îl ocupă în lume şi sistemul de necesităţi în care se află inserat, are ca obiectiv transformarea sinelui, care ajunge să se identifice cu o natură ce nu a avut încă niciodată ocazia să se manifeste în el.

II. SINELE PENTRU MARCUS AURELIUS

Văzând cât de importantă și de complexă este preocuparea de sine pentru stoici și, implicit, pentru Marcus Aurelius, considerăm că e necesară lămurirea câtorva probleme legate de percepția sinelui și de concepția despre subiectivitate, așa cum apar ele în textele filozofiei Porticului de-a lungul timpului.

Anthony Long consideră că noțiunea de percepție a sinelui (ἐαυτοῦ συναισθησις) a fost inventată de filozofii stoici, întrucât la Platon și la Aristotel nu găsim nimic asemănător cu aceasta, și că, prin concepția lor despre suflet și părțile sale, adepții învățaturii Porticului s-au apropiat foarte mult de concepția modernă despre creier și sistemul nervos central.⁹

Dar, întrucât nici în latină și nici în greaca veche nu exista un termen precis pentru noțiunea de „sine“, va trebui să discutăm alte noțiuni care vin să explice diferite aspecte ale concepției despre subiectivitate în filozofia stoică.

În multe dintre lucrările care tratează tema percepției de sine se afirmă că, pentru grecii din perioada clasică, noțiunea de „suflet“ (ψυχή) ar fi fost echivalentul noțiunii moderne de subiectivitate, afirmație discutabilă într-o oarecare măsură, chiar dacă ținem seama doar de faptul că prin subiectivitate se înțelege uneori, în mod reductiv, interioritatea gândirii.

În schimb, filozofii stoici încep să se intereseze de subiectivitate sub forma percepției de sine, după cum reiese din întrebarea pe care Cleanthes i-o adresează unui tânăr discipol: „De ce, spune el, eu nu simt că tu simți?“¹⁰ Interesul lor

9. A. Long, „Hierocles on *oikeiosis* and self-perception“, în *Stoic Studies*, Cambridge, 1996, pp. 250–263.

10. Diogenes Laërtios, VII, 172 (*Stoicorum Veterum Fragmenta* [SVF], I, 609): „Διὰ τί οὖν, εἶπεν, ἐγὼ οὐκ αἰσθάνομαι ὅτι αἰσθάνῃ;“

pentru subiectivitate era în strânsă legătură atât cu logica, cât şi cu fizica. În cadrul logicii, stoicii se opuneau tripartitei platonice, susţinând cu tărie unitatea indivizibilă a sufletului, şi considerau că sinele este cel care acceptă sau refuză cu ajutorul asentimentului reprezentările venite din exterior. Fizica era de asemenea privită din perspectiva problemei sinelui, întrucât stoicii nu se interesau numai de viaţa universală, ci şi de vieţile individuale, care sunt fragmente desprinse (ἀποσπάσματα) din sufletul lumii.

Naşterea subiectivităţii la stoici înseamnă apariţia unor noi concepte¹¹: unul este „calitatea specifică“ (ιδίως ποιόν), concept propriu lui Chrysippos, pe care Simplicius îl prezintă astfel: „[...] în compuşi există acea formă individuală, pe care, în sens tehnic, stoicii o numesc «calitate specifică» şi care vine şi se duce în totalitate şi rămâne identică pe toată durata compusului, chiar dacă alte părţi se nasc şi dispar din fiecare parte.”¹² Acest lucru presupune că „fiecare fiinţă are o originalitate ireductibilă, inexplicabilă prin simpla compoziţie a lucrurilor sau a principiilor preexistente. Individualitatea nu este, la Chrysippos, ceva negativ, prin care fiinţa nu atinge modelul comun speciei sale, ci ceva foarte pozitiv”¹³.

11. Gilbert Romeyer Dherbey, „La naissance de la subjectivité chez les stoïciens“, în *Les Stoïciens, études sous la direction de Gilbert Romeyer Dherbey, réunies et éditées par Jean-Baptiste Gourinat, Vrin, Paris, 2005*, pp. 277–291.

12. Simplicius, *In Aristotelis De anima*, p. 217, 36 Hayd (SVF, II, 395): ...ἐπὶ τῶν συνθέτων τὸ ἀτομωθὲν ὑπάρχει εἶδος, καθ' ὃ ιδίως παρὰ τοῖς ἐκ τῆς Στοᾶς λέγεται ποιόν, ὃ καὶ ἀθρόως ἐπιγίνεται καὶ αὐτὸ ἀπογίνεται καὶ τὸ αὐτὸ ἐν παντὶ τῷ τοῦ συνθέτου βίῳ διαμένει, καίτοι τῶν μορίων ἄλλων ἄλλοτε γινομένων τε καὶ φθειρομένων.

13. É. Bréhier, *Chrysippe et l'ancien stoïcisme*, P.U.F., Paris, 1951, pp. 110–111.

În al doilea rând, în textele stoicilor conștiința este denumită printr-un concept specific, *συνείδησις*. Acesta apare la Chrysippos, în tratatul său *Despre scopuri*: „Cel mai scump lucru, pentru fiecare animal, îl reprezintă propria constituție și conștiința pe care o are despre aceasta.”¹⁴

Al treilea concept specific stoicismului este cel de „hegemon“, de „principiu conducător“ sau „parte conducătoare a sufletului“ (τὸ ἡγεμονικόν). În textele unor stoici îl găsim pe ἐγὼ denumit prin termenul ἡγεμονικόν: „Așadar, despre cuvântul «eu», Chrysippos a scris în prima carte din tratatul său *Despre suflet*, în care discută despre partea conducătoare a sufletului.”¹⁵

De-a lungul Antichității, localizarea părții conducătoare a sufletului a fost obiectul unor lungi dispute. Alegând inima drept locul unde se găsește partea conducătoare, stoicii au adoptat părerea medicilor sicilieni, a medicului grec Diocles din Carystos și a lui Aristotel, opusă părerii medicilor greci din școala hipocratică, care plasau sufletul în creier.¹⁶

Al patrulea concept, aflat în centrul eticii stoice, este οἰκείωσις¹⁷, o noțiune fundamentală în cadrul școlii stoice.

14. Diogenes Laërtios, VII, 85 (SVE, III, 178): Καθὰ φησιν ὁ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ τελῶν, πρῶτον οἰκεῖον λέγων εἶναι παντὶ ζῳῇ τὴν αὐτοῦ σύστασιν καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν. Toate citatele din Diogenes Laërtios traduse în limba română sunt din ediția Diogenes Laërtios, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, trad. rom. de. C.I. Balmuş, studiu introductiv și comentarii de Aram M. Frenkian, Editura Polirom, Iași, 1997.

15. Galenus, *De Hippocratis et Platonis placitis*, II, 2, 9, 215 K. (SVE, II, 895): Ἄ δ' οὖν ὑπὲρ τῆς ἐγὼ φωνῆς ἔγραψεν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ψυχῆς ὁ Χρύσιππος ὑπὲρ ἡγεμονικοῦ διαλεγόμενος.

16. Gérard Verbeke, *L'évolution de la doctrine du pneuma du stoïcisme à saint Augustin*, Paris–Louvain, 1945, pp. 12–15.

17. Pentru problema οἰκειosis-ului, de remarcat sunt studiile și articolele: T. Engberg-Pedersen, *The Stoic Theory of Oikeiosis, Moral Development and Social Interaction in Early Stoic Philosophy*, Aarhus

Sensurile şi traducerea termenului *oikeiosis* variază: conştiinţă de sine, afinitate naturală, apropiere.

Oikeiosis-ul se bazează în general pe patru principii: 1) dragostea de sine, pe baza căreia orice vietate încearcă să obţină pentru sine propriul bine, îşi iubeşte propriul *status* şi se teme de moarte ca de dispariţia sinelui¹⁸; 2) conştiinţa de sine, adică συνείδησις, care înseamnă că orice vietate e conştientă de propriul *status* şi de propria dragoste de sine, dincolo de orice senzaţie empirică¹⁹; 3) autoconservarea, pe baza căreia orice vietate se îngrijeşte să se menţină pe sine însăşi în viaţă; 4) alegerea: conform stoicilor, după dragostea şi conştiinţa de sine urmează necesitatea alegerii între ceea ce este util şi ceea ce este dăunător²⁰.

(Studies in Hellenistic Civilization), 1990; R. Radice, „*Oikeiosis*“. *Ricerche sul fondamento del pensiero stoico e sulla sua genesi*, introduzione di Giovanni Reale, Vita e Pensiero, Milano, 2000; C-U. Lee, *Oikeiosis: stoische Ethik in naturphilosophischer Perspektive*, Alber, Fribourg, 2002, şi Mary-Anne Zagdoun, „Problèmes concernant l'*oikeiosis* stoïcienne“, în *Les Stoïciens*, pp. 319–334.

18. Cf. Cicero, *De finibus*, III, 16, 18: *Ex quo intellegi debet principium ductum esse a se diligendo* (De aici rezultă că principiul acţiunii se întemeiază pe dragostea de sine). Toate citatele din Cicero, *De finibus*..., traduse în limba română sunt din ediţia Cicero, *Despre supremul bine şi supremul rău*, trad. rom. de Gheorghe Ceauşescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

19. Cf. Diogenes Laërtios, VII, 85: Οὔτε γὰρ ἀλλοτριῶσαι εἰκὸς ἦν αὐτὸ <αὐτῷ> τὸ ζῶον, οὔτε ποιήσασαν αὐτό, μήτ' ἀλλοτριῶσαι μήτ' [οὐκ] οἰκειῶσαι. ἀπολείπεται τοίνυν λέγειν συστησάμενην αὐτὸ οἰκειῶσαι πρὸς ἑαυτὸ· οὕτω γὰρ τὰ τε βλάπτοντα διωθεῖται καὶ τὰ οἰκεῖα προσίεται (Într-adevăr, n-ar fi fost firesc ca natura să îndeparteze fiinţa de ea însăşi şi s-o lase pe aceasta pe care a făcut-o să se înstrăineze şi să fie lipsită de dragoste pentru propria ei constituţie. Suntem deci siliţi să spunem că natura, în constituirea animalului, l-a făcut să se iubească pe sine însuşi; din această cauză el respinge tot ce-i este dăunător şi primeşte tot ce-i este folositor).

20. Cf. Cicero, *De finibus*, III, 17, 5: *Satis esse autem argumenti videtur quam ob rem illa, quae prima sunt adscita natura, diligamus*,

Conform acestora, există două tipuri de *oikeiosis*: *oikeiosis*-ul universal, comun tuturor ființelor, și *oikeiosis*-ul individual, specific fiecărei ființe. În acest sens, natura este locul în care se manifestă *oikeiosis*-ul universal, în timp ce *oikeiosis*-ul individual acționează la nivelul individului. *Oikeiosis* este un concept și un sentiment prerațional care, totuși, nu se găsește în opoziție cu rațiunea însăși²¹.

Al cincilea concept care ar putea desemna sinele apare în textele filozofilor stoici și s-ar traduce prin *daimon* (δαίμων) sau geniu interior²².

Termenul *daimon* apare, de exemplu, la Chrysippos, care considera că „virtutea unui om fericit și cursul fericit al unei vieți înseamnă ca orice acțiune să fie realizată în acord cu *daimon*-ul care există în fiecare dintre noi, în conformitate cu voința celui care conduce universul”²³.

La Marcus Aurelius, *daimon*-ul, fiind o prelungire a *logos*-ului divin în noi, oferă adăpost oricui în fața nenoro-

quod est nemo, quin, cum utrumvis liceat, aptas malit et integras omnis partis corporis quam, eodem usu, inminutas aut detortas habere (Astfel, se dovedește destul de limpede de ce iubim în chip firesc ceea ce ne impune natura inițial, fiindcă nimeni, pus în fața alternativei, nu preferă un corp diminuat sau deformat, chiar dacă îl utilizează ca pe unul sănătos, unuia bine legat și întreg în toate organele sale).

21. Vezi Panezio, *Testimonianze e frammenti*, introduzione, edizione, traduzione, note e apparati di commento a cura di Emma-nuele Vimercati, Bompiani, Milano, 2002, p. 42 și p. 287.

22. Termenul *genium* apare la Seneca în *Epistulae morales ad Lucilium*, XC, 28; XCV, 41; CXI, 1, iar termenul δαίμων apare la Epictet în *Diatribes*, I, 14, 12; II, 5, 18; III, 1, 19; 1, 37; 13, 16; 22, 53; IV, 1, 109; 4, 39; la Marcus Aurelius, I, 6; II, 13, 17; III, 3, 6, 7, 12, 16; V, 10, 27; VII, 17; VIII, 45; X, 13; XII, 3.

23. Diogenes Laërtios, VII, 88: Εἶναι δ' αὐτὸ τοῦτο τὴν τοῦ εὐδαίμονος ἀρετὴν καὶ εὐροίαν βίου, ὅταν πάντα πράττηται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἐκάστῳ δαίμονος πρὸς τὴν τοῦ τῶν ὅλων διοικητοῦ βούλησιν.

cirilor, precum într-o fortăreaţă: „De aceea intelectul eliberat de pasiuni e o fortăreaţă, căci omul nu are în el nimic mai întărit, în care, dacă se refugiază, rămâne de neînfrânt pentru restul zilelor sale. Cel care nu a văzut acest refugiu este un neştiutor, iar cel care l-a văzut şi nu s-a pus la adăpost în el este un nefericit.”²⁴ Grija faţă de *daimon* înseamnă să demonstrezi în fiecare clipă că el este într-adevăr de natură divină şi să încerci să te identifici cu acesta. Fiecare om trebuie în mod constant să se identifice cu *daimon*-ul său, numai așa sinele va putea atinge divinul. Pentru aceasta, omul trebuie să se întoarcă la sine sau, după cum consideră Marcus Aurelius, „să se retragă în sine însuşi”²⁵, pentru a se modela după buna ordine (εὐκοσμία) şi virtute (ἀρετή). Virtutea, scopul suprem pentru filozofii stoici, înseamnă o viaţă trăită în acord cu natura, legea comună tuturor lucrurilor sau *logos*-ul universal. Natura însăşi îi împinge pe oameni să trăiască conform virtuţii. Or a trăi conform virtuţii nu înseamnă nimic altceva decât a trăi în conformitate cu experienţa evenimentelor naturale, căci natura noastră este aceea a universului²⁶.

Concepţia filozofilor stoici despre nemurirea sufletului era diferită atât de cea a lui Platon, pentru că ei nu credeau în nemurirea sufletului²⁷, cât şi de cea a lui Epicur, pentru că ei nu considerau că sufletul dispare în totalitate odată cu moartea trupului²⁸. În concepţia lor, doar sufletele animalelor mor odată cu trupul, în timp ce, pentru sufletele raţionale, sfârşitul fuziunii cu trupul nu implică dispariţia simultană a componentelor.

24. Marcus Aurelius, VIII, 48.

25. *Idem*, IV, 3: εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρεῖν.

26. Vezi Diogenes Laërtios, VII, 87–89.

27. Vezi Tertullian, *De anima*, cap. 54 (SVF, II, 814), şi *Comenta Lucani*, IX, 1, p. 289 Us (SVF, II, 817).

28. Vezi SVF, II, 817.

Pentru Zenon, sufletul este „un suflu durabil“ (πολυ-
χρόνιον πνεῦμα)²⁹, care supraviețuiește descompunerii tru-
pului, dar numai o bucată de timp. Pentru Cleanthes,
orice suflet supraviețuiește până la conflagrația cosmică
periodică, în timp ce pentru Chrysippos, doar sufletele în-
țelepților își păstrează existența autonomă și subzistă „prin
ele însele“ (καθ' ἑαυτάς)³⁰.

După Chrysippos, sufletul ia o formă sferică³¹, iar după
alți stoici sufletele care își continuă existența călătoresc în
stele³² sau în jurul Lunii³³. Numai sufletul înțelepților su-
praviețuiește mai mult timp, înainte să dispară în conflagra-
ția periodică a lumii. Deși sufletele care au supraviețuit
sunt distruse de conflagrație, totuși ele reînvie odată cu
aparitia unei lumi noi, ca orice calitate specifică: „<după
conflagrație, stoicii> declară că se va restaura și calitatea spe-
cifică.“³⁴ Dar această reînvie nu trebuie înțeleasă ca o repe-
tare a lumii în linii mari, ci ca o reduplicare identică. Dintr-o
relatare a lui Nemesius aflăm că „vor fi iarăși un Socrate și
un Platon, laolaltă cu fiecare om aflat împreună cu prie-
teni și concetățeni; se vor întâlni cu aceleași evenimente și
vor fi aceleași întâmplări, se vor consacra aceluiași activități
și fiecare oraș, sat sau câmp va fi restabilit în același fel“³⁵.
Comentând acest text, nu putem să nu ne întrebăm

29. Epiphanius, *Adversus haereses*, III, 2, 9, p. 592, 26 D (SVF, I, 146-2).

30. Theodoretus, *Graecarum affectionum curatio*, V, 23 (SVF, II, 810-2); Sextus Empiricus, IX, 72 (SVF, II, 812); Diogenes Laërtios, VII, 157 (SVF, II, 811).

31. Vezi *Scholia in Homeri Iliadem*, Y, 65 (SVF, II, 815.).

32. Vezi SVF, II, 817.

33. Vezi SVF, II, 814.

34. Clement din Alexandria, *Stromata*, V, 1, p. 649 Pott. (SVF, II, 630): καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποῖον ἀναστῆσεσθαι δογματίζουσι.

35. Nemesius, *De natura hominis*, cap. 38, (SVF, II, 625): ...ἔσεσθαι γὰρ πάλιν Σωκράτην καὶ Πλάτωνα καὶ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς

atunci dacă, în viziunea stoicilor, subiectivităţile scapă unicităţii, acest lucru înseamnă că a existat şi va exista o infinitate de Socrate şi că va fi întotdeauna acelaşi individ.

Origen face o remarcă interesantă care vine să explice această dificultate: „Filozofii Porticului susţin – nu înţeleg cum – că toate lucrurile vor fi, la următorul ciclu, foarte asemănătoare celor din ciclurile precedente. Cu siguranţă, Socrate nu va reveni, dar va fi cineva foarte asemănător lui Socrate şi se va căsători cu o femeie foarte asemănătoare cu Xantipa şi va fi acuzat de oameni foarte asemănători lui Anytos şi Meletos. Nu înţeleg cum lumea, de la un ciclu la altul, va fi întotdeauna acelaşi, şi nu «foarte asemănător», în timp ce lucrurile care sunt în el nu sunt aceleaşi, ci numai «foarte asemănătoare».”³⁶ Această asemănare totală nu merge aşadar până la identitatea absolută; acest „foarte asemănător” nu se suprapune identicului, asemănarea implicând o dualitate: o finţă seamănă cu o altă finţă, nu este identică ei.

Simplicius rezumă foarte clar această problemă, lăsând să se înţeleagă că, pentru filozofii stoici, identitatea dă loc

αὐτοῖς καὶ φίλοις καὶ πολίταις, καὶ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύξεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειρίεσθαι, καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην καὶ ἄγρὸν ὁμοίως ἀποκαθίστασθαι. (Pentru trad. rom., vezi Nemesius din Emesa, *Despre natura omului*, traducere din greacă, introducere şi note de W.A. Prager, Ed. Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti, 2012, p. 257.)

36. Origen, *Contra Celsum*, IV, 68 (SVF, II, 626): οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς οὐκ οἶδ' ὅπως ἀπαράλλάκτους φασὶν ἔσεσθαι κατὰ περίοδον τοῖς ἀπὸ τῶν προτέρων περιόδων πάντας, ἵνα μὴ Σωκράτης πάλιν γένηται, ἀλλ' ἀπαράλλακτός τις τῷ Σωκράτει, γαμήσων ἀπαράλλακτον τῇ Ξανθίππῃ καὶ κατηγορηθὲς ὑπὸ ἀπαράλλακτων Ἀνύτω καὶ Μελήτω. Οὐκ οἶδα δὲ πῶς ὁ μὲν κόσμος αἰὶ ὁ αὐτός ἐστι καὶ οὐκ ἀπαράλλακτος ἕτερος ἑτέρῳ, τὰ δ' ἐν αὐτῷ οὐ τὰ αὐτὰ ἀλλὰ ἀπαράλλακτα. (Traducerea fragmentului în limba română îmi aparţine.)

unei cercetări mai degrabă decât unei soluții: „<Stoicii>, susținând că același eu se naște din nou în palingeneză, se întreabă atunci pe drept dacă eu sunt numeric unu acum și altă dată, dat fiind că prin esență eu sunt același, dar prin alcătuire – diferit de la o creație a lumii la alta.”³⁷

Această problemă rămâne foarte spinoasă atât pentru concepția stoicilor privind subiectivitatea, cât și pentru gândirea teologică a acestora. Dacă există o foarte mare asemănare între indivizii unui ciclu cosmic și indivizii ciclului următor, fiindcă Zeul este răspândit în cosmos, va fi și el prins în angrenajul diferenței de sine. Dar, pentru a păstra identitatea Zeului cu sine însuși, stoicii au elaborat teoria providenței. Asemenea omului, Zeul are un trup și un suflet, iar sufletul său este providența. „Chrysippos susține: «Zeul și lumea se aseamănă cu omul, providența în schimb – cu sufletul. Totuși, în momentul conflagrației cosmice, Zeul, care e singurul zeu, nu este distrus, ci se reîntoarce la stadiul de providență și, rezistând amândoi, continuă să existe în unica substanță eterică.»”³⁸ Dacă prin palingeneză există numeric mai multe lumi, atunci nu există decât un singur Zeu, care reprezintă Subiectul absolut, pentru că, refugiat în providență, el nu poate fi atins de efectele conflagrației cosmice.

37. Simplicius, *In Aristotelis physicorum libros commentaria*, vol. X, 886, 12–15 (SVE, II, 627): Λέγοντες γὰρ ἐκεῖνοι τὸν αὐτὸν ἐμὲ πάλιν γίνεσθαι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ ζητοῦσιν εἰκότως, πότερον εἷς εἰμι τῷ ἀριθμῷ ὃ νῦν καὶ τότε διὰ τὸ τῇ οὐσίᾳ εἶναι ὁ αὐτός, ἢ τῇ κατατάξει τῇ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην κοσμοποιίαν διαφοροῦμαι.

38. Plutarh, *De communibus notitiis*, 36, 1077 E (SVE, II, 1064): Λέγει γοῦν Χρύσιππος εὐκέναι τῷ μὲν ἀνθρώπῳ τὸν Δία καὶ τὸν κόσμον τῇ δὲ ψυχῇ τὴν πρόνοιαν ὅταν οὖν ἡ ἐκπύρωσις γένηται, μόνον ἀφθαρτον ὄντα τὸν Δία τῶν θεῶν ἀναχωρεῖν ἐπὶ τὴν πρόνοιαν, εἴθ' ὁμοῦ γενομένους ἐπὶ μιᾷ τῆς τοῦ αἰθέρος οὐσίας διατελεῖν ἀμφοτέρους.

Aceasta dovedeşte că omul nu poate fi gândit ca subiect personal, care are un eu unic şi nerepetabil, iar înţeleptul, în ciuda părerii lui Chrysippos³⁹, nu poate să-l egaleze pe Zeu.

Aşadar, dacă sinele constă într-o realitate determinată, el se identifică cu sufletul raţional, care primeşte diverse denumiri în textele acestora. De asemenea, putem spune că, deşi gânditorii Porticului sunt cei care au mers cel mai departe dintre toţi anticii încercând să desluşască problema sinelui, aceasta avea să aştepte epoca modernă pentru a lua o nouă amploare.

III. ETAPELE PREOCUPĂRII DE SINE LA MARCUS AURELIUS

1. Preocuparea de sine în raport cu sine însuşi

Preocuparea de sine se referă la o serie de practici şi exerciţii pe care subiectul trebuie să le desfăşoare în primul rând pentru a-şi descoperi propria identitate, adevăratul sine, în al doilea rând pentru a cerceta şi a sorta cum trebuie reprezentările pe care le primeşte din exterior, iar în cele din urmă pentru a-şi da asentimentul doar acelor care sunt comprehensive sau obiective. Acest tip de preocupare a fost denumit de Pierre Hadot „disciplina asentimentului” şi corespunde domeniului logicii din cadrul doctrinei stoice. Dar, din punctul nostru de vedere, această grijă faţă de sine nu are implicaţii numai asupra asentimentului, ci şi asupra întregului proces de cunoaştere.

39. Chrysippos consideră că zeii nu sunt superiori oamenilor în virtute (Plutarh, *De communibus notitiis*, 33, 1076 A), în timp ce Seneca este de părere că înţeleptul ajunge să-l depăşească pe Zeu (*De providentia*, VI, 6; *Epistulae*, LXXIII, 12–16).

a. Identificarea, circumscrierea și delimitarea sinelui

În lucrarea sa dedicată filozofiei lui Marcus Aurelius, Pierre Hadot⁴⁰ analizează exercițiul pe care împăratul-filozof i-l recomandă celui ce dorește să se preocupe de sine în raport cu sine însuși și care constă în identificarea, circumscrierea și delimitarea sinelui prin analiza componentelor ființei umane: „Trei sunt părțile din care ești alcătuit: corpul, suflul și intelectul. Dintre acestea, primele două, în măsura în care trebuie să te îngrijești de ele, sunt ale tale; numai a treia este în sensul propriu al cuvântului a ta. De aceea, când îndepărtezi de tine însuți, adică de intelectul tău, câte fac sau spun alții sau câte ai făcut ori ai spus tu însuși și câte, ca evenimente viitoare, te neliniștesc, câte, aparținând bietului trup care te înconjoară sau suflului care se găsește în tine, sunt atașate de tine independent de alegerea ta deliberată, câte <lucruri> fac să se învârtă vârtejul exterior din jurul tău, astfel încât, eliberându-se din lanțurile destinului, facultatea ta intelectuală să poată trăi curată, independentă și pe cont propriu, înfăptuind cele conform dreptății, dorind evenimentele și spunând adevărul; dacă, spun, îndepărtezi de partea conducătoare a sufletului tău tot ceea ce provine de la înclinația pasională, tot ceea ce se găsește înainte sau după momentul prezent, vei face din tine însuți, după cum spune Empedocle, «o sferă rotundă care se bucură de fericita sa unicitate», având grijă numai să trăiești ceea ce trăiești, adică prezentul, și atunci vei putea să trăiești ceea ce îți rămâne până la moarte, fără nici o tulburare, cu bunăvoință, în armonie cu propriul tău *daimon*.“⁴¹

40. P. Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., pp. 130–142.

41. Marcus Aurelius, XII, 3, 1.

Exerciţiul prin care subiectul încearcă să identifice, să circumscrie, să delimiteze sinele începe prin analiza părţilor componente ale omului: trupul, suflul vital, adică sufletul care animă trupul, şi intelectul, adică facultatea de a judeca, şi asentimentul, puterea de reflecţie sau partea conducătoare a sufletului. Această descriere a fiinţei umane se regăseşte de mai multe ori la Marcus Aurelius⁴². Uneori sunt menţionate doar sufletul şi trupul, sufletul şi *διανοία*, adică partea conducătoare a sufletului, fiind sinonime⁴³.

Prima etapă pe care subiectul trebuie să o aibă în vedere în delimitarea sinelui constă în a recunoaşte că nici trupul şi nici suflul vital nu reprezintă de fapt sinele propriu-zis. Chiar dacă individul se îngrijeşte de ele, în virtutea doctrinei „îndatoririlor“, trupul şi *πνεῦμα*, pentru că îi sunt impuse de destin, independent de voinţa sa, nu sunt ale sale. În textul citat mai sus, Marcus Aurelius descrie diferitele cercuri care înconjoară sinele şi exerciţiul prin care acestea pot fi îndepărtate ca fiind străine sinelui.

Primul cerc, care este şi cel mai îndepărtat, îi reprezintă pe „ceialţi“. De aceea Marcus Aurelius spune: „Nu-ţi irosi partea rămasă din viaţă făcându-ţi idei asupra situaţiei sau faptelor celorlalţi, de vreme ce tu faci aceasta în vederea interesului comun. Căci te împiedici astfel să îndeplineşti altă treabă, vreau să spun imaginându-ţi ce şi din ce cauză unul sau altul face ceva, ce spune, ce îşi doreşte, ce unelteşte şi câte altele de acest fel te fac să te îndepărtezi de atenţia <pe care trebuie să o acorzi> propriei tale părţi conducătoare a sufletului.“⁴⁴

Al doilea cerc reprezintă cele două paliere ale timpului: trecutul şi viitorul. Cine îşi doreşte identificarea

42. II, 2; 17; III, 16; V, 33; VIII, 56; XI, 20; XII, 14; 26.

43. Cf. Marcus Aurelius, VI, 32.

44. *Idem*, III, 4, 1.

adevăratului sine trebuie să se concentreze pe prezent și să se separe de ceea ce nu îi mai aparține, de acțiunile și de trăirile sale trecute și viitoare. Așadar nici viitorul și nici trecutul nu depind de noi, ci doar prezentul stă în puterea noastră.

Al treilea cerc constă în emoțiile involuntare ce apar ca urmare a impresiilor pe care trupul și suflul vital le primesc din exterior. Cu alte cuvinte, deși senzațiile nu pot fi împiedicate să pătrundă în partea conducătoare a sufletului, aceasta își rezervă libertatea de judecată, refuzând să-și dea asentimentul judecăților care adaugă o valoare pozitivă ori negativă plăcerilor sau suferințelor ce se produc la nivelul trupului. De aceea Marcus Aurelius ține să ofere următoarele sfaturi: „Partea care conduce și stăpânește sufletul tău să rămână indiferentă la orice mișcare calmă sau violentă care poate să frământă carnea, să nu se amestece în aceasta, ci să se delimiteze ea însăși și să trimită membrilor acele pasiuni. Când însă acestea ies la suprafață, printr-o corespondență reciprocă a părților, urcând până la intelect, cum se întâmplă într-un corp unit, atunci nu trebuie să încerci să te împotrivești senzației, care este naturală; dar partea conducătoare a sufletului să nu adauge de la sine părerea că ar fi bine sau că ar fi rău.”⁴⁵

Cu toate că senzațiile și emoțiile trupului aparțin fiecărui individ, pentru că sunt percepute de acesta în interior, principiul director al sufletului (ἡγεμονικόν) consideră aceste senzații și emoții ca străine de el, în măsura în care refuză să le accepte și să suporte tulburările pe care ele le provoacă trupului.

Al patrulea cerc reprezintă cursul evenimentelor dictate de destin și de trecerea grăbită a timpului: „Un râu de evenimente și un torent vijelios este timpul: căci fiecare lucru

45. Marcus Aurelius, V, 26.

de-abia se zăreşte şi deja s-a dus, şi vine un altul care, la rândul său, este destinat să se ducă.⁴⁶

Pentru identificarea, circumscrierea şi delimitarea sinei, subiectul trebuie să înţeleagă că evenimentele care se petrec în jurul său îi sunt străine, fiindcă sunt produse de cauze exterioare lui, chiar dacă reprezentările lucrurilor şi evenimentelor sunt recepţionate în trup şi în suflul său vital. Astfel sinele devine conştient de faptul că, datorită libertăţii sale de judecată, care implică şi o libertate a dorinţei şi a voinţei, el este străin de fluxul evenimentelor şi poate să se ridice deasupra celor hotărâte de destin.

În opera sa, Marcus Aurelius face adesea aluzie la *daimon*-ul interior, care, în concepţia lui, este identic cu sinele, cu partea conducătoare a sufletului, cu facultatea de reflecţie.

Pentru stoici, adevăratul sine nu este impus de destin, ci se află deasupra destinului. Această opoziţie între cei doi „sine“ apare foarte clar într-un text în care Marcus Aurelius îşi recunoaşte încetineala în gândire: deşi îl caracterizează, nu depinde de el, de vreme ce a moştenit-o. Dar ceea ce depinde de el este libertatea cu care acţionează moralmente: „Nu au de ce să-ţi admire ascuţimea minţii! Fie, dar sunt multe alte caracteristici despre care nu poţi spune: «Nu e în natura mea.» Demonstrează aceste calităţi care sunt toate în puterea ta: puritatea, impozanţa, rezistenţa la durere, măsura în ceea ce priveşte plăcerile, împăcarea cu propria-ţi soartă, cumpătarea, bunăvoinţa, libertatea, simplitatea, seriozitatea, măreţia sufletească. Nu-ţi dai seama cât de multe sunt calităţile de care poţi să dai de acum dovadă, pentru care nu sunt de invocat nici o incapacitate naturală şi nici o lipsă justificată de aptitudine?»⁴⁷

46. Marcus Aurelius, IV, 43.

47. *Idem*, V, 5.

Sinelui psihologic, cu calităţile şi defectele sale, aşa cum este determinat de destin, i se opune sinele reprezentat de partea conducătoare a sufletului (ἡγεμονικόν), care este capabil să acceadă la sfera moralităţii. Avem de a face aici cu două aspecte ale facultăţii gândirii şi raţiunii care au fost adesea comentate de filozofii stoici. Chiar dacă orice fiinţă umană este înzestrată cu raţiune, aceasta nu este egală pentru toţi oamenii decât ca facultate de judecată şi de decizie morală, motiv pentru care între oameni există diferenţe de calitate în cadrul gândirii şi expresiei, în funcţie de particularităţile psihologice individuale.

Pierre Hadot este de părere că „această delimitare a eului este, în fond, exerciţiul fundamental al stoicismului, care implică o transformare totală a conştiinţei noastre despre noi înşine, a raportului nostru cu trupul nostru şi cu bunurile exterioare, a atitudinii în legătură cu trecutul şi viitorul, concentrarea asupra momentului prezent, o asceză a detaşării, recunoaşterea cauzalităţii universale a destinului, în care noi am plonjat, descoperirea puterii de a judeca liber, adică de a da lucrurilor valoarea pe care vrem să le-o dăm”⁴⁸.

Prin această mişcare de delimitare a sinelui, subiectul ajunge să înţeleagă că adevăratul său sine nu este trupul său, ci sufletul, mai precis principiul director, care reprezintă puterea sa de a alege.

b. Gestionarea reprezentărilor

Se ştie că, pentru filozofii stoici, senzaţia (αἴσθησις) este un proces corporal comun oamenilor şi animalelor, în care impresia unui obiect exterior se transmite sufletului. Prin intermediul acestui proces, o imagine a obiectului (φαντασία)

48. P. Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., p. 137.

este produsă la nivelul sufletului, mai precis în partea conducătoare a acestuia (τὸ ἡγεμονικόν). Reprezentarea aceluiaşi obiect are un dublu aspect: pe de o parte, ea substituie şi se identifică într-un fel cu obiectul exterior ce transmite sufletului impresia, care este o imagine a acestuia; pe de altă parte, ea este o modificare (πάθος) a sufletului produsă de acţiunea obiectului exterior. De aceea, individul trebuie să cunoască în cele mai mici detalii obiectul care a produs în partea conducătoare a sufletului său acea reprezentare pentru a nu se lăsa înşelat de fluxul reprezentărilor. Filtrarea fluxului reprezentărilor este o operaţiune absolut necesară, pentru că „reprezentarea vine mai întâi, apoi raţionamentul, care este discursiv, exprimă prin cuvinte transformarea suferită de individ prin reprezentare”⁴⁹.

Subiectul care se preocupă de sine în raport cu sine însuşi trebuie să supună orice reprezentare definirii, analizei şi descrierii amănunţite pentru o cunoaştere cât mai precisă a obiectului reprezentat. Marcus Aurelius se îndeamnă pe el însuşi să definească şi să descrie de fiecare dată obiectul a cărui imagine îi apare la nivelul sufletului: „Formulează întotdeauna definiţia şi o descriere a obiectului a cărui imagine a operat asupra capacităţii tale reprezentative, aşa încât să-ţi dai seama ce este, în substanţa sa, goală, în întregul său sub toate aspectele sale, şi să-i indicîi, în sine însuşi, propriul său nume şi numele elementelor din care este alcătuit şi în care urmează să se descompună.”⁵⁰ Iar în alt loc filozoful-împărat face următoarea remarcă: „Întotdeauna vezi ce este în sine acel obiect care produce în tine reprezentarea

49. Diogenes Laërtios, VII, 49: ...προηγείται γὰρ ἡ φαντασία, εἴθ' ἡ διάνοια ἐκλαλητικὴ ὑπάρχουσα, ὃ πάσχει ὑπὸ τῆς φαντασίας, τοῦτο ἐκφέρει λόγῳ.

50. Marcus Aurelius, III, 11.

şi dezvăluie-l, împărţindu-l în cauză, materie, relaţie şi timpul în care acel obiect va trebui să înceteze să existe.”⁵¹

Prezenţa imaginii în suflet este însoţită întotdeauna de un discurs interior, adică de o propoziţie sau de mai multe, de o frază prin care sunt enunţate natura, calitatea, valoarea obiectului care a provocat reprezentarea la nivelul părţii conducătoare a sufletului. După o reflecţie atentă, subiectul le poate da sau nu asentimentul acestor enunţuri. Spre deosebire de caracterul pasiv al reprezentării produse de obiectul exterior, discursul interior este o activitate a părţii conducătoare a sufletului. De aceea, subiectul care îşi doreşte să realizeze o gestionare corectă a reprezentărilor trebuie să facă foarte bine deosebirea între discursul interior, judecata pe care sufletul o dezvoltă în legătură cu o reprezentare, şi reprezentarea însăşi: „Nu-ţi spune ţie însuţi nimic mai mult decât te anunţă, primele, reprezentările. Ți se anunţă că un oarecare te vorbeşte de rău. Aceasta ți se anunţă.”⁵² Reprezentarea comprehensivă, numită uneori obiectivă, este cea care înfăţişează cu exactitate realitatea şi care dezvoltă în noi un discurs interior. Dar discursul interior nu este nimic altceva decât descrierea simplă şi pură a evenimentului, fără nici o judecată de valoare subiectivă. În cazul în care subiectul adaugă „consideraţii convenţionale sau pasionale străine realităţii”⁵³, discursul interior „obiectiv”, care este o pură descriere a realităţii, se transformă într-un discurs interior „subiectiv”.

Pierre Hadot descrie un exerciţiu spiritual pe care îl propune Marcus Aurelius şi care constă în realizarea unei

51. Marcus Aurelius, XII, 18.

52. *Idem*, VIII, 49.

53. Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., p. 122.

reprezentări exacte, „fizice“ a obiectelor sau evenimentelor: „Trebuie de asemenea să te întrebi ce este acest obiect, din ce elemente este alcătuit, pentru cât timp se va menține, în baza naturii sale, acest obiect care îmi determină acum această reprezentare și de ce virtute am nevoie față de el: de exemplu de bunătate, de curaj, de adevăr, de bună-credință, de simplitate, de independență și de celelalte virtuți.“⁵⁴ Împăratul-filozof oferă unele explicații pentru ceea ce înțelege el prin acest gen de definiție: „După cum ne formăm reprezentări despre felurile de mâncare și despre ce se mănâncă, gândind că acesta este cadavrul unui pește, acesta – al unei păsări sau al unui porc, și, de asemenea, că vinul de Falern este suc de stors din struguri și că toga pretextă e lână de oaie impregnată cu sânge de scoică, iar în legătură cu contactul sexual, că acesta e frecarea organelor sexual masculine și secreția lichidului vâscos însoțită de o contracție; (prin urmare, cum aceste reprezentări ating lucrurile înseși și le pătrund, și astfel putem vedea cum sunt ele cu adevărat), la fel trebuie să procedăm toată viața, și, când ne reprezentăm lucrurile ca prea demne de încredere, trebuie să le dezgolim, să le surprindem mica lor valoare și să înlăturăm pretinsa credibilitate datorită căreia erau considerate de valoare.“⁵⁵

Exercițiul constă mai întâi în definirea obiectului sau evenimentului în el însuși, așa cum este el, evitând orice apreciere subiectivă și orice judecată de valoare, pe care oamenii, de obicei, se cred obligați să le adauge. Pentru aceasta este nevoie de metoda divizării, care poate lua două forme: divizarea în părți cantitative, dacă obiectul sau evenimentul este o realitate continuă și omogenă, și divizarea în părți

54. Marcus Aurelius, III, 11.

55. *Idem*, VI, 13.

calitative, adică identificând elementul cauzal și elementul material, în majoritatea cazurilor. În cele din urmă, se poate stabili relația obiectului sau evenimentului cu totalitatea universului, locul său în țesătura de cauze⁵⁶.

Cel care se preocupă de sine însuși, filtrând fluxul reprezentărilor pentru a le da asentimentul doar celor comprehensive, trebuie să știe că lucrurile care produc reprezentările în partea conducătoare a sufletului rămân în afara noastră, fără a avea posibilitatea „să ne atingă sufletul”⁵⁷. Pentru a înțelege exact această afirmație a lui Marcus Aurelius, prin care atrage atenția asupra exteriorității totale a lucrurilor în raport cu noi (aceasta neînsemnând că lucrurile nu sunt cauze ale reprezentărilor care se produc în suflet), trebuie spus că împăratul-filozof folosește aici cuvântul „suflet” nu cu sensul de πνεῦμα, suflul care animă trupul, ci denumind partea conducătoare a sufletului, care, doar ea, este liberă, pentru că poate să-și dea sau să refuze asentimentul discursului interior care enunță ce este obiectul reprezentat prin φαντασία.

Lucrurile ne sunt exterioare nu pentru că se găsesc în afara noastră în sens fizic, ci pentru că nu ne pot influența, nu ne pot tulbura. Luate în ele însele, lucrurile nu sunt nici bune, nici rele și nu pot produce neliniște și îngrijorare, pentru că nu ating sinele nostru, adică partea conducătoare a sufletului: ele rămân „la poartă”, în exteriorul libertății noastre.

Preocuparea de sine în raport cu sine însuși reprezintă așadar un efort constant al subiectului pentru a-și descoperi

56. Pierre Hadot, „La physique comme exercice spirituel”, în *Exercices spirituels et philosophie antique*, ed. cit., p. 151.

57. Marcus Aurelius, IV, 3: Τὰ πράγματα οὐχ ἄπτεται τῆς ψυχῆς. Aceași idee apare și în cărțile V, 19; VI, 52; IX, 15.

propria identitate, adevăratul sine, apoi pentru a gestiona cu atenție fluxul reprezentărilor provocate de lucrurile din afară, dându-și asentimentul doar celor comprehensive, și, în cele din urmă, pentru a se elibera de toate judecățile de valoare ce privesc acele lucruri care nu depind de el, deci care nu au valoare morală. Fără a le caracteriza drept „înfricoșătoare“, „periculoase“, „hidoase“, „respingătoare“, „amăgitoare“, fenomenele naturii și evenimentele vieții de zi cu zi apar în toată goliciunea lor și, uneori, chiar în toată frumusețea lor. Astfel, în actul însuși prin care își modifică privirea pe care o aruncă lui și lucrurilor, subiectul ia cunoștință cu precizie de posibilitatea de a-și transforma această privire, de puterea interioară pe care o are de a se vedea pe sine și lumea așa cum dorește.

În concluzie, grație „disciplinei asentimentului“, transformarea conștiinței lumii antrenează o transformare a conștiinței eului. Când subiectului îi apar evenimentele lumii ca urzite inexorabil de destin, el ia cunoștință de sine însuși ca de o insulă de libertate în sânul imensei necesități. Această perspectivă va consta în delimitarea adevăratului sine, condiție însăși a ataraxiei și autarhiei sufletului.

2. Preocuparea de sine în raport cu ceilalți

Cea de a doua etapă a preocupării de sine în cadrul filozofiei stoice, denumită de Pierre Hadot „disciplina acțiunii“, privește raporturile interumane și corespunde domeniului moralei. Sub atenta supraveghere a unui „director de conștiință“, care poate fi un διδάσκαλος ἀγαθός sau un *amicus bonus*, o ființă dragă sau un iubit, cel care dorește să ajungă la statutul de înțelept învață să fie mai atent cu celălalt, să se pună în slujba Întregului din care face parte, să acționeze în interesul comunității umane. Subiectul nu trebuie

să tindă spre o cunoaştere care să se substituie ignoranţei sale, ci spre o voinţă raţională care caracterizează acţiunea dreaptă din punct de vedere moral. După această etapă a preocupării de sine, acţiunile subiectului trebuie să se desfăşoare în interesul şi spre binele neamului omenesc, în spiritul dreptăţii.

În concepţia filozofilor stoici, relaţiile umane au un caracter natural, deoarece voinţa naturii îi împinge pe oameni să trăiască împreună, în grupuri sau comunităţi, spre deosebire de alte vieţuitoare. Această viaţă comună, desemnată prin diferiţi termeni ($\kappa\omicron\iota\nu\omega\nu\iota\alpha$, *communitas*, *coetus*, *coniunctio*, *congregatio*)⁵⁸, are la bază necesităţi biologice precum reproducerea şi supravieţuirea speciei. Dar omul, întrucât a fost dotat de natură cu raţiune, dezvoltă legăturile interumane dincolo de necesităţile biologice.

Aşadar, pentru început, simpla prezenţă a raţiunii face ca oamenii să se asocieze şi să colaboreze mai strâns, sub forma comunităţilor de orice fel, dar, apoi, prietenia între cei virtuoşi, grija pentru celălalt şi ajutorul reciproc sunt rezultatul obligaţiei pe care o au fiinţele raţionale de a-şi armoniza acţiunile, adică de a nu acţiona ca şi cum ar fi singure pe lume.

a. Celălalt în cadrul preocupării de sine

În filozofia stoică, necesitatea intervenţiei celuiilalt în cadrul practicii sinelui se întemeiază, în aparenţă, pe existenţa ignoranţei, aşa cum se întâmplă în dialogurile lui Platon. Dar, de fapt, la baza acestei nevoi stau, mai degrabă, alte elemente: în primul rând, faptul că individul care încearcă să se preocupe de sine nu şi-a asumat niciodată statutul de subiect. Cu alte cuvinte, el trebuie să iasă din stadiul de non-subiect, care îl caracteriza până atunci,

58. Vezi Epictet, *Diatrobe*, II, 20, 6–20; III, 13, 5; Marcus Aurelius, V, 16; XI, 8; 18; Cicero, *De finibus*, III, 19, 62–63; 20.

şi să-şi asume acel statut, care se defineşte prin plenitudinea raportului de sine însuşi cu sine. El are datoria să se constituie pe sine însuşi ca subiect, şi abia după aceea celălalt poate să intervină. Din acel moment, celălalt devine un operator al formării individului ca subiect şi al reformei de sine a acestuia.

În al doilea rând, practica sinelui se întemeiază mai cu seamă pe faptul că subiectul nu este atât ignorant, cât format în mod defectuos, plin de vicii, sclavul unor rele deprinderi. Prin urmare, subiectul nu trebuie să tindă spre o cunoaştere care să se substituie ignoranţei sale, ci spre transformarea morală, spre vindecarea de vicii şi spre dobândirea virtuţii pe care nu a atins-o niciodată. Pentru a-şi corecta proastele deprinderi, pentru a-şi schimba modul de viaţă, individul are nevoie de un maestru. Subiectul nu mai poate fi „operatorul” propriei lui transformări şi de aceea se cere intervenţia unui maestru.

Cel iniţiat trebuie să fie, de preferinţă, un om în vârstă care de-a lungul vieţii a dovedit deja că este un *σπουδαῖος* (om apreciat). În cultura antică, bătrâneţea are o valoare tradiţională şi recunoscută, dar oarecum limitată. Bătrâneţea înseamnă în acelaşi timp înţelepciune, dar şi slăbiciune. Bătrânul, eliberat de presiunea dorinţelor trupeşti, va fi prin excelenţă fiinţa stăpână pe ea însăşi şi mulţumită în totalitate doar cu sine. În cadrul preocupării de sine, bătrânul este cel care se poate în sfârşit bucura de el însuşi, iar bătrâneţea, dacă, evident, a fost bine pregătită printr-o îndelungată practică a sinelui, îi oferă prilejul să aibă cu sine însuşi un raport împlinit şi complet de stăpânire şi totodată de satisfacţie.⁵⁹

59. Vezi Michel Foucault, *Hermeneutica subiectului*, ed. cit., p. 114.

În funcţie de spaţiul cultural, cel care îşi asuma rolul de maestru în călăuzirea celui neiniţiat putea să apară sub diferite forme. În spaţiul grecesc, pentru că şcoala implica o existenţă comunitară a indivizilor, directorul de conştiinţă apare sub forma filozofului. La stoici, spre deosebire de alte şcoli, se pare că practica direcţiei de conştiinţă se desfăşura mai puţin în cadrul unui grup închis în el însuşi care ducea o existenţă comunitară, cât mai ales în cadrul unor reuniuni frecvente şi, uneori, cu reguli destul de stricte. În acest sens, multe dintre textele lui Epictet⁶⁰ ne oferă informaţii privind atmosfera şi felul în care se petreceau lucrurile în şcoala acestuia de la Nicopolis.

În schimb, în spaţiul roman călăuzirea celui care trebuia iniţiat în practica sinelui se făcea de către un consilier privat. Acest consilier privat putea să fie profesor, medic sau filozof, dar activitatea lui nu mai avea legătură cu şcoala, ci devenea o activitate strict privată. Grijă faţă de celălalt se înscrie în relaţiile tipic romane ale clientelei, adică într-un fel de dependenţă semicontractuală care implica un schimb de servicii între doi indivizi cu un statut social întotdeauna inegal. Călăuzirea individuală nu se putea face fără ca între cei doi parteneri, maestrul şi discipolul, să existe un raport afectiv intens, o relaţie de patronat, de rudenie sau de prietenie.

Dacă, în cazul filozofului din spaţiul grecesc, prelegerile acestuia erau audiate în cadrul şcolii, solicitându-i-se diverse sfaturi, la romani consilierul privat era chemat de către capul unei familii aristocratice în propria casă. Roma republicană şi cea imperială oferă foarte multe exemple ale acestei situaţii.⁶¹

60. Vezi *Diatribes*, I, 11, 14–15; 11, 39; II, 4, 7; III, 9, 1–11; 7, 20–22.

61. Pentru raporturile filozofilor cu deţinătorii puterii de la Roma, vezi L. Jerphagnon, *Vivre et philosopher sous les Césars*, Privat, Toulouse,

Această practică a sinelui a devenit, în lumea romană, în secolele I–II p. Chr., o practică socială care nu mai era legată de instituţia şcolii. Solicitarea de către cel neiniţiat a unei autorităţi care să-l sfătuiască şi să-l îndrume în practica de sine a reprezentat o tendinţă foarte răspândită atât în afara şcolii filozofice propriu-zise, cât şi în afara profesiei filozofice ca atare. Grija faţă de celălalt se transformă într-un fel aparte de relaţie între indivizi, într-un soi de control pe care celălalt sau ceilalţi îl exercită asupra celui neiniţiat, pentru ca acesta să instaureze, să formeze şi să dezvolte un raport cu sine însuşi. Practica de sine se conectează acum la practica socială; cu alte cuvinte, constituirea unui raport între sine însuşi şi sine este cu directă legătură acum, într-un mod cât se poate de clar, cu relaţiile dintre sine însuşi şi altul.⁶²

În primul capitol al lucrării sale, Marcus Aurelius aminteşte toate acele persoane de la care a învăţat ceva şi care i-au servit, într-o oarecare măsură, drept modele în viaţă. Printre acestea se numără şi Fronto, profesorul lui Marcus Aurelius, dar nu un profesor de filozofie, ci unul de retorică: „De la Fronto <am deprins> faptul de a cunoaşte ce fel de lucruri sunt invidia, viclenia şi ipocrizia care susţin puterea tiranică; şi că, în general, cei numiţi de noi patricieni sunt, în mod sigur, lipsiţi de suflet.”⁶³ Marcus Aurelius ni-l prezintă pe Fronto drept o persoană plină de francheţe, spre deosebire de mulţi dintre patricienii romani, caracterizaţi de împăratul-filozof ca ipocriţi, linguşitori şi vicleni.

1980; J.-M. André, *La Philosophie à Rome*, P.U.F., Paris, 1977; A. Michel, *La philosophie politique à Rome, d'Auguste à Marc Aurèle*, Armand Colin, Paris, 1969, şi R. MacMullen, *Enemies of the Roman Order*, Harvard University Press, Cambridge, 1966.

62. Vezi Michel Foucault, *Hermeneutica subiectului*, ed. cit., pp. 118–120.

63. Marcus Aurelius, I, 11.

Corespondenţa dintre Fronto şi Marcus Aurelius ne oferă posibilitatea să înţelegem că grija pentru celălalt nu apare doar în contextul unei relaţii de tip social sau profesional, ci poate avea ca suport prietenia, afecţiunea, tandreţea, care joacă, toate, un rol major în cadrul practicii de sine.

De asemenea, aceste scrisori dezvăluie o trăsătură cu totul nouă şi deosebit de importantă în cadrul preocupării de sine în raport cu celălalt. Fiindcă practica îngrijirii sinelui cere ca cel neiniţiat să-şi realizeze examenul de conştiinţă – examen care înseamnă pur şi simplu o relatare foarte amănunţită a unei zile obişnuite –, asistăm la apariţia unei noi etici, nu atât a limbajului sau a discursului în general, cât a raportului verbal cu celălalt. Această nouă etică a raportului verbal cu celălalt este desemnată prin termenul *παρρησία*. *Παρρησία* („francheţe“, „vorbitură deschisă“) este o regulă a examenului de conştiinţă, un principiu de comportament verbal pe care cel ghidat trebuie să-l respecte faţă de celălalt în practica îngrijirii sinelui. *Παρρησία* înseamnă deschiderea inimii, iar pentru aceasta trebuie ca cei doi parteneri să nu-şi ascundă unul altuia nimic din ceea ce gândesc şi să-şi vorbească pe faţă.

b. Disciplina acţiunii

Dacă raţiunea universală se preocupă de binele comun al Întregului, ea a făcut ca fiinţele dotate cu raţiune să se găsească în armonie unele cu altele, punându-se astfel în mod natural în slujba Întregului. Dar foarte mulţi oameni ignoră această lege a firii, preferând să trăiască în egoismul care se dovedeşte periculos atât pentru Cetatea lumii, cât şi pentru cetatea de aici, de pe pământ: „Aşadar, orice acţiune a ta care nu se referă de aproape sau de departe la scopul social dezorganizează viaţa cetăţii şi nu îi permite să fie unitară, cunoscând tot felul de dezbinări, aşa cum

este, într-un grup de cetăţeni, cel ce separă partea care îl priveşte de o astfel de armonie socială.⁶⁴

Omul are așadar conștiința că nu e decât o parte din Întreg și că nu trăiește decât prin Întreg și pentru Întreg. Ceea ce fac celelalte ființe „în mod natural” omul trebuie să facă „în mod rațional”, pentru că rațiunea și libertatea sunt natura sa. Omul are libertatea de a se separa de Întreg, refuzând să consimtă la ceea ce se întâmplă și acționând în mod egoist. Există de asemenea posibilitatea, chiar mai minunată, ca omul să revină în Întreg, după ce s-a depărtat de acesta. Treacănd de la egoism la altruism, omul poate să se transforme legând prietenie cu cei din jurul său: „Dacă ai văzut vreodată o mână tăiată sau un picior, sau capul despărțit de gât, lăsat să zacă pe undeva, departe de restul corpului, ei bine, în același fel arată cel care, pe cât îi stă în putere, nu acceptă sau se separă de ceea ce i se întâmplă ori cel care face ceva împotriva societății. Astfel te-ai depărtat într-o oarecare măsură de unitatea alcătuită potrivit naturii; căci te-ai născut făcând parte din aceasta, iar acum te-ai mutilat pe tine însuși. Dar, într-o astfel de situație, există o soluție, fiindcă îți este permis să refaci unitatea. Nici unei alte părți Zeul nu i-a acordat această posibilitate ca, odată despărțită și tăiată, să revină la unitatea anterioară. Dar ține cont de bunătatea cu care l-a onorat pe om. Căci a făcut ca <această parte> să poată, la început, să nu se despartă de Întreg, și, odată despărțită, i-a dat posibilitatea să-l regăsească, să se unească cu acesta și să-și recupereze poziția sa de parte.”⁶⁵

Întrucât sentimentul prieteniei stă la baza acțiunilor raționale ale omului, acesta, prin afecțiune și iubire pentru aproapele, își desăvârșește natura proprie și se armonizează

64. Marcus Aurelius, IX, 23.

65. *Idem*, VIII, 34.

cu restul lumii. Prietenia este aşadar cea care îi permite să ajungă la acordul cu raţiunea universală, fiind mijlocul înaintării pe calea spre înţelepciune. Prietenia este un bun care are drept scop binele moral şi virtutea. Pentru stoici, prietenul este un bun util atâta timp cât ne ajută să atingem virtutea.

În concepţia înţeleptului stoic, prietenia este un mod de viaţă privilegiat, căci este în acord cu natura omului, care constă în a trăi conform raţiunii (ζῆν κατὰ νοῦν). Prietenia îi permite individului care îşi îndeplineşte datoria de cetăţean să-şi dezvolte natura socială, concretizând legăturile existente între oameni prin participarea comună la *logos*-ul universal.⁶⁶

Disciplina acţiunii înseamnă în acelaşi timp şi un comportament ireproşabil, în care viciile nu au ce căuta, o intenţie sinceră şi dezinteresată din partea subiectului şi o atentă reflecţie asupra scopului fiecărei acţiuni în parte: „[...] sufletul se necinsteşte atunci când se lasă învins de plăcere sau de suferinţă [...], când se prefăce şi face sau spune ceva în mod fals şi nesincer.”⁶⁷

Viciul care se opune disciplinei acţiunii este deci lipsa de judecată. Această lipsă de reflecţie a omului care nu ştie să se supună disciplinei acţiunii dă naştere unei agitaţii de marionetă, de paiaţă, de titirez: „Nu îngădui ca această facultate să-ţi fie înrobătă, nici să fie mişcată ca o marionetă în funcţie de impulsurile contrare vieţii sociale, nici să se plângă de destinul hărăzit în prezent, nici să se teamă de cel <hărăzit> în viitor.”⁶⁸

66. Cf. Anne Banateanu, *La théorie stoïcienne de l'amitié – Essai de reconstruction*, coll. «Pensée antique et médiévale», Éditions du Cerf, Paris, 2002, pp. 107–120.

67. Marcus Aurelius, II, 16.

68. *Idem*, II, 2. Cf. de asemenea IV, 22; VII, 29.

Individul trebuie să raporteze orice acțiune la un scop, mai bine zis la scopul propriu naturii raționale: „[...] e de datoria noastră ca până și cele mai neînsemnate acțiuni să aibă loc ținând spre o finalitate; dar scopul ființelor raționale este acela de a se supune rațiunii și legii celei mai respectate cetăți și guvernări.”⁶⁹ De asemenea, individul trebuie să cunoască cu precizie scopul la care se raportează acțiunile sale, iar acest scop trebuie să fie demn de o ființă rațională. Este vorba, de fapt, de a avea conștiința adevăratei intenții a acțiunilor sale și de a o purifica de orice egoism. Orice acțiune trebuie să aibă ca scop serviciul adus celorlalți, deci comunității umane.

În definiția dată de Epictet disciplinei acțiunii pe care o citează Marcus Aurelius, sunt enumerate trei caracteristici care disting impulsurile: „În cadrul impulsurilor, să se mențină vie atenția ca acestea să se producă cu rezervă, în interesul binelui public și în raport cu valoarea fiecărui lucru.”⁷⁰ „Clauza de rezervă”, care reprezintă prima caracteristică pentru ca un impuls să fie bun, este explicată de filozofii stoici în felul următor: „Ei spun că în înțelept nu există nimic care să se împotrivescă dorinței, impulsului, așteptărilor sale, fiindcă face totul cu rezervă și nu poate să aibă parte de nici o aversiune pe care să nu o fi prevăzut.”⁷¹

69. Marcus Aurelius, II, 16.

70. *Idem*, XI, 37: „[...] ἐν τῷ περὶ τὰς ὁρμὰς τόπω τὸ προσεκτικὸν φυλάσσειν, ἵνα μεθ' ὑπεξαίρέσεως <ᾧσιν> ἵνα κοινωνικάι, ἵνα κατ' ἀξίαν.”

71. Stobaeus, *Eclogae*, II, 115, 5 W (SVF, III, 564): Λέγουσι δὲ μήτε παρὰ τὴν ὀρεξίν μήτε παρὰ τὴν ὁρμὴν μήτε παρὰ τὴν ἐπιβολὴν γίνεσθαι τι περὶ τὸν σπουδαῖον, διὰ τὸ μεθ' ὑπεξαίρέσεως πάντα ποιεῖν τὰ τοιαῦτα καὶ μηδὲν αὐτῷ τῶν ἐναντιουμένων ἀπρόληπτον προσπίπτειν. În acest sens, vezi și Seneca, *De beneficiis*, IV, 34 (SVF, III, 565): *ceterum ad omnia cum exceptione venit: „si nihil inciderit,*

A doua caracteristică se referă la faptul că orice acțiune trebuie să aibă ca scop grija față de celălalt și interesul pentru comunitatea umană: „Am făcut ceva în interesul societății? Deci mi-am făcut un serviciu. Să ai întotdeauna la îndemână acest gând și nu te opri în nici un fel.”⁷²

Filozofii stoici au dezvoltat o teorie atât de elaborată a noțiunii de „valoare”, încât distingeau trei trepte ale valorii: „Valoarea este definită de ei mai întâi ca o contribuție la o viață armonioasă, așa cum se găsește în fiecare bun; în al doilea rând, ca o facultate sau o folosință mediatore care contribuie la o viață în conformitate cu natura, ceea ce-i totuna cu a spune că bogăția și sănătatea te ajută să duci o viață conformă cu natura; în al treilea rând, valoarea este echivalentul pe care îl fixează un expert, cunosător al faptelor, la fel cum se spune când se schimbă grâu pentru tot atâta orz și un catâr pe deasupra.”⁷³

A recunoaște valoarea exactă a unui lucru reprezintă deci un exercițiu foarte important în cadrul disciplinei acțiunii. Odată recunoscută valoarea lucrurilor, trebuie acționat în consecință: „...și, observând toate lucrurile care există în realitate, să mă folosesc de fiecare în raport cu valoarea sa. Amintește-ți de această facultate hărăzită ție de natură.”⁷⁴ Marcus Aurelius consideră că fiecare

quod impedit“ (În rest, înțeleptul întreprinde orice acțiune cu următoarea rezervă: „Dacă nu se întâmplă nimic care să se împotrivească”).

72. Marcus Aurelius, XI, 4.

73. Diogenes Laërtios, VII, 105: ὁξίαν δὲ τὴν μὲν τινα λέγουσι σύμβλησιν πρὸς τὸν ὁμολογούμενον βίον, ἥτις ἐστὶ περὶ πᾶν ἀγαθόν· τὴν δὲ εἶναι μέσσην τινὰ δύναμιν ἢ χρεῖαν συμβαλλομένην πρὸς τὸν κατὰ φύσιν βίον, ὅμοιον εἰπεῖν ἢντινα προσφέρεται πρὸς τὸν κατὰ φύσιν βίον πλοῦτος ἢ ὑγίεια· τὴν δ' εἶναι ὁξίαν ἀμοιβὴν δοκιμαστοῦ, ἢν ἂν ὁ ἔμπειρος τῶν πραγμάτων τάξῃ, ὅμοιον εἰπεῖν ἀμείβεσθαι πυροὺς πρὸς τὰς σὺν ἡμίονῳ κριθάς.

74. Marcus Aurelius, VIII, 29.

individ trebuie să încerce să obţină din orice eveniment şi din orice situaţie un profit pentru viaţa sa morală şi să se folosească de acesta cât mai bine posibil.

Gândind orice acţiune din perspectiva morţii iminente, subiectul va avea conştiinţa valorii infinite a fiecărui moment: „Îţi vei oferi liniştea dacă îţi vei îndeplini fiecare activitate ca şi cum ar fi ultima din viaţa ta, eliberat de orice neglijenţă şi de orice tulburare emoţională care te abate de la deciziile raţiunii, de orice ipocrizie, egoism şi nemulţumire împotriva rânduielilor destinului.”⁷⁵ Fiecare individ trebuie să se angajeze „cu tot sufletul” în ceea ce va fi poate ultima ocazie pe care o va avea să se exprime; nu trebuie nici să aştepte, nici să amâne vreo acţiune care priveşte binele comunităţii umane.

Marcus Aurelius, citând un aforism al lui Democrit, consideră că individul nu trebuie să se piardă într-o agitaţie febrilă, ci să-şi limiteze acţiunile la cele care servesc binelui comun, fiindcă doar acestea sunt cu adevărat necesare, restul cauzând tulburare şi nelinişte: „«Fă puţine lucruri, spune <Democrit>, dacă îţi doreşti să obţii mulţumirea sufletească.» Nu e oare mai bine să faci cele necesare şi câte cere raţiunea fiinţei sociale prin natura sa şi cum le cere? Căci aceasta aduce nu numai mulţumirea de a fi făcut ceva în mod desăvârşit, ci şi mulţumirea de a fi făcut puţine lucruri. Însă dacă ar suprima cineva cea mai mare parte din cele ce spunem şi facem, care nu sunt necesare, ar fi mai liniştit şi mai puţin zbuciumat. Rezultă de aici că trebuie cu orice ocazie să-şi amintească: acest lucru nu face cumva parte dintre cele care nu sunt necesare? Trebuie, de asemenea, înlăturate nu numai activităţile inutile, ci şi reprezentările; căci, astfel, acţiunile pe care ele le provoacă nu vor mai avea loc.”⁷⁶

75. *Idem*, II, 5.

76. *Idem*, IV, 24.

Așadar, conform doctrinei stoice, fiecare individ trebuie să practice „îndatoririle“ în mod conștient, adică să facă, în domeniul vieții politice și cotidiene, ceea ce trebuie să facă, considerând binele moral o valoare absolută.

3. Preocuparea de sine în raport cu universul

Preocuparea de sine în raport cu universul are în vedere adoptarea de către subiect a unei perspective metafizice asupra lucrurilor și evenimentelor acestei lumi și a „unei discipline a dorinței“. La aceste rezultate nu se poate ajunge decât printr-o contemplare a naturii, printr-o cunoaștere a marilor legi ale acesteia, printr-o meditație asupra unității și armoniei universului. Cu ajutorul acestei perspective cosmice, subiectul ajunge să înțeleagă destinul ființei umane în lume, să accepte cu detașare și chiar cu bucurie evenimentele care rezultă din cursul naturii universale, din acțiunea „cauzei exterioare“ și a ordinii universului, și să aibă o atitudine pioasă față de divinitate. O asemenea atitudine se obține printr-o viziune de ansamblu asupra spațiului și timpului, dar și printr-o înțelegere a transformărilor firești prin care trec elementele. „Privirea din cer“, cum o numește Pierre Hadot în lucrările sale, permite sinelui să contemple panorama realității umane sub toate aspectele sale, geografice, sociale, metafizice, să o gândească și să o cântărească la scară cosmică.

a. „Privirea din cer“ și conștiința de sine

Pentru a ajunge la conștiința de sine, subiectul are nevoie de o expansiune în univers și de o mișcare prin care sinele se reintegrează în Întregul din care face parte, dar care, fără a-l ține prizonier, îi va permite să se extindă într-un spațiu și într-un timp infinite.⁷⁷

77. Vezi Pierre Hadot, *Ce este filozofia antică?*, ed. cit., p. 252.

În concepţia filozofilor stoici, perspectiva cosmică îi permite subiectului să cunoască aspectele şi legile universului, acesta ajungând astfel la o familiaritate cu natura. A fi familiar cu natura reprezintă o atitudine fundamentală a celui care practică disciplina dorinţei; practicantul acestui exerciţiu spiritual recunoaşte ca familiare lucrurile şi evenimentele şi înţelege că ele aparţin aceleiaşi lumi şi provin din aceeaşi sursă ca şi el. Când subiectul ajunge să fie familiar cu natura, el nu mai este „un străin în ţara sa” şi devine „un om demn de lumea care l-a născut”⁷⁸, având conştiinţa unităţii naturii şi a acordului naturii cu ea însăşi.

Atunci când evenimentele vieţii sunt percepute şi gândite într-o perspectivă cosmică, ele pot părea în acelaşi timp frumoase, pentru că există, şi totuşi lipsite de valoare, pentru că nu acced la sfera libertăţii şi moralităţii şi pentru că se risipesc rapid în infinitul timpului şi al spaţiului şi în fluxul neîntrerupt al devenirii: „Într-un astfel de fluviu, ce ar putea fi preţuit, într-adevăr, dintre cele care trec pe lângă noi?”⁷⁹

Cu ajutorul exerciţiilor spirituale, prin meditaţie, prin asceză, prin examenul de conştiinţă, înţeleptul se ridică „pe înălţimi”, de unde, îndreptându-şi privirea asupra pământului şi societăţii umane, poate să aprecieze şi să judece la adevărata lor valoare ambiţiile nemăsurate, preocupările meschine şi goana nebună după onoruri şi bogăţii ale semenilor săi.⁸⁰

A arunca o privire din cer înseamnă a privi lucrurile cu detaşare, de la distanţă, din depărtare, cu obiectivitate, aşa cum sunt ele însele, reintegrându-le în imensitatea

78. Marcus Aurelius, XII, 1.

79. *Idem*, VI, 15.

80. Vezi Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., pp. 187–188, şi *Exercices spirituels et philosophie antique*, ed. cit., pp. 179–180.

universului, în totalitatea naturii, fără a le adăuga falsul prestigiu atribuit de pasiunile și de convențiile omenești. Privite din perspectiva naturii universale, lucrurile care nu depind de noi, numite de filozofii stoici indiferente (ὀδιδόματα), luxul, puterea, războaiele, granițele, moartea, grijile vieții cotidiene, sunt judecate în modul cel mai realist cu putință.⁸¹

Textele stoicilor vorbesc despre o transformare totală a percepției despre lume odată cu studierea legilor naturii universale și contemplarea întregului univers. Marcus Aurelius consideră că: „Tu poți să înlături multe probleme fără rost dintre cele care te tulbură, de vreme ce acestea depind de părerea ta, și astfel îți vei pune la dispoziție un spațiu întins. Poți cuprinde cu mintea întregul univers, poți contempla timpul etern și poți concepe rapida schimbare a fiecărui lucru în parte, pentru a vedea cât este de scurt timpul de la naștere până la dezagregarea în elemente și, de asemenea, cât este de infinit după dezagregare.”⁸²

Această formă de cunoaștere ne permite nu să ne întoarcem privirea de la ceea ce suntem, ci, dimpotrivă, să avem în permanență asupra noastră o anumită perspectivă: noi înșine în interiorul lumii, noi înșine în calitatea noastră de existențe situate în interiorul unei înlănțuiri de cauze și efecte particulare, necesare și raționale, pe care trebuie să le acceptăm dacă vrem să ne eliberăm cu adevărat din această înlănțuire sub singura formă posibilă, anume recunoscând necesitatea acestei înlănțuiri.⁸³

Cât timp sinele nu are încă conștiința puterii sale de a alege, cât timp nu operează delimitarea acestei puteri a

81. Vezi Pierre Hadot, *Ce este filozofia antică?*, ed. cit., p. 231.

82. Marcus Aurelius, IX, 32.

83. Vezi Michel Foucault, *Hermeneutica subiectului*, ed. cit., pp. 265–271.

libertăţii, el se consideră autonom şi independent de lume. În momentul în care sinele devine conştient de faptul că el nu se identifică nici cu trupul, nici cu suflul vital, nici cu emoţiile involuntare, descoperă că este determinat în mod inconştient de destin, în ciuda voinţei sale, şi că nu este decât un neînsemnat fir de praf în imensitatea universului, un mic punct în imensitatea timpului: „Cât de neînsemnată parte din substanţa universală, cât de neînsemnată parte din sufletul universal, pe ce bulgăre neînsemnat din pământul întreg te târăşti! Reflectând la tot acest lucru, nu îţi închipui nimic de o mare însemnatate decât aceasta: să acţionezi după cum te îndrumă natura ta şi, pe de altă parte, să suporţi ceea ce îţi aduce natura universală.”⁸⁴

În felul acesta, sinele, principiul libertăţii şi al alegerii morale, va înţelege că nu există nimic mai important decât binele moral şi va accepta ceea ce a hotărât destinul, adică raţiunea universală. Această transfigurare a sinelui se încheie odată cu acceptarea rolului pe care regizorul divin i l-a rezervat fiecărui individ în parte în drama universului. Atunci sinele se identifică cu voinţa raţiunii universale şi a *logos*-ului răspândit prin lucruri.

După cum remarca Pierre Hadot⁸⁵, privirea de sus aruncată asupra imensităţii universului ne face să descoperim ceea ce Marcus Aurelius numeşte *ὁμοειδῆ* („identitatea şi omogenitatea lucrurilor”). Din perspectivă cosmică, *ὁμοειδῆ* poate să semnifice că totul este în tot, întreg universul este prezent în fiecare moment al timpului şi în fiecare parte a realităţii: „Cine a văzut lucrurile de acum a văzut tot ceea ce

84. Marcus Aurelius, XII, 32.

85. Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., pp. 192–193.

a fost din veșnicie și ceea ce va fi în viitor la nesfârșit; căci toate lucrurile au aceeași origine și aceeași specie.”⁸⁶ Pentru sinele care și-a descoperit adevăratul loc în cadrul Întregului și faptul că rațiunea îl conduce pe el la fel cum conduce întregul univers, aspectele vieții care se repetă fără încetare cu meschinăria și banalitatea lor sunt la fel de plictisitoare ca jocurile din amfiteatre: „După cum te plictisesc jocurile <care au loc> în amfiteatru și în alte asemenea locuri, fiindcă te sature privind mereu aceleași spectacole <desfășurate> în același fel, acest sentiment îl trăiești privind la întreaga viață; căci toate lucrurile, în sus și în jos, sunt aceleași și decurg din aceleași cauze. Dar până când?”⁸⁷

b. Acceptarea destinului

La rândul său, Marcus Aurelius tratează această problemă, considerând că disciplina dorinței ține înaintea de toate de felul în care trebuie acceptate evenimentele ce rezultă din mișcarea generală a naturii universale: „Și natura rațională urmează un drum fericit dacă, în cazul reprezentărilor, nu își dă asentimentul nici la ceea ce e fals, nici la ceea ce este obscur, dacă își îndreaptă impulsurile numai spre acțiunile sociale, dacă își arată dorințele și aversiunile numai asupra celor aflate în puterea noastră, dacă primește cu bucurie ceea ce i-a fost urzit de natura comună.”⁸⁸ Mai mult, împăratul-filozof consideră că acceptarea cu bunăvoință a evenimentelor care au loc în univers este o trăsătură a bărbatului virtuos: „Rămâne o caracteristică a omului bun să iubească și să accepte evenimentele și tot ce i-a fost urzit lui de către destin.”⁸⁹

86. Marcus Aurelius, VI, 37.

87. *Idem*, VI, 46.

88. *Idem*, VIII, 7.

89. *Idem*, III, 16.

Ideea de destin joacă un rol important în fizica stoică, fiindcă aparţine atât moralei (pentru că ea priveşte problema libertăţii), cât şi logicii (căci discuţiile despre realitatea destinului pun în joc unele dintre formulele şi regulile fundamentale ale raţionamentului)⁹⁰.

Aşadar, orice eveniment care are loc este produs de totalitatea universală a cauzelor care constituie cosmosul, iar pentru stoici cosmosul este o fiinţă vie, dotată cu o conştiinţă şi cu o voinţă unice: „Gândeşte neîncetat la lume ca la o unică vieţuitoare care conţine o singură substanţă şi un singur suflet, observă cum toate câte se întâmplă se produc în vederea unei singure percepţii, a lumii, cum toate lucrurile au loc printr-un singur impuls, cum toate sunt cauze reciproce ale tuturor realităţilor şi, în sfârşit, în ce fel sunt ţesătura <care le formează> şi urzeala <care le uneşte>.”⁹¹

Cel care ajunge să aibă o perspectivă de ansamblu asupra întregului univers va înţelege că fiecare eveniment de care are parte şi întâlnirea sa cu acel eveniment implică şi conţin întreaga mişcare a universului. De asemenea, va înţelege că natura se manifestă în fiecare eveniment, iar dacă le acceptă pe toate cu bucurie, supunându-se astfel destinului, înseamnă că doreşte ceea ce raţiunea universală doreşte, identificându-se cu aceasta. Sinele ca voinţă, ca libertate, ajunge astfel să coincidă cu voinţa raţiunii universale, a *logos*-ului răspândit în toate lucrurile.

Atunci când sinele capătă conştiinţa de sine şi acceptă fără rezerve evenimentele prin care trece, fără a se izola asemenea unei insule minuscule în univers, el se deschide întregii deveniri cosmice, în măsura în care sinele se ridică din situaţia sa limitată, din punctul său parţial de individ, la o

90. Vezi SVF, II, 912–927.

91. Marcus Aurelius, IV, 40.

perspectivă universală. Conștiința de sine „se dilată” în acest fel la dimensiunile conștiinței cosmice. Cu ocazia fiecărui eveniment, oricât de mic și oricât de banal ar fi acesta, subiectul se bucură și se împărtășește din rațiunea universală.⁹²

Prin acceptarea destinului, stoicul percepe atât în fiecare mișcare a sa, cât și în mișcarea întregului univers acordul cu sine însuși, dragostea de sine.

Dar, după cum remarcă Pierre Hadot, pentru Marcus Aurelius, ca și pentru Epictet, acceptarea cu bucurie a evenimentului care se petrece nu are legătură cu doctrina stoică a Întoarcerii eterne, conform căreia lumea se repetă la nesfârșit, pentru că focul-artist, rațional și immanent, este supus unor mișcări perpetue de diastolă și sistolă, care dau naștere prin succesiunea lor unei suite de perioade identice, în timpul cărora aceleași evenimente se repetă în același fel. Providența și destinul, reprezentarea întrepătrunderii totale a tuturor părților lumii și acordul Întregului cu toate părțile sale sunt suficiente să justifice atitudinea de acceptare și consimțire la tot ceea ce dorește natura.

c. Concepția despre timp a lui Marcus Aurelius

Comentând exercițiul recomandat de Marcus Aurelius prin care eul este în întregime circumscris în prezent, Pierre Hadot⁹³ consideră că acest proces de delimitare a prezentului este foarte asemănător procesului prin care, în cazul reprezentării comprehensive, privim lucrurile și evenimentele, adică realitatea, așa cum sunt ele cu adevărat, fără să adăugăm o judecată de valoare. Într-un fel, judecățile de valoare care ne bulversează se raportează întotdeauna la

92. Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., pp. 162–163.

93. *Idem, ibidem*, pp. 148–160.

trecut sau la viitor. Ne agităm în legătură cu urmările pe care le vor avea pentru noi în viitor un eveniment prezent, dar şi un eveniment trecut sau ne temem de un eveniment viitor. De aceea Marcus Aurelius spune: „Cele ce vor avea loc în viitor să nu te tulbure. Căci vei ajunge acolo, dacă trebuie, purtând cu tine aceeaşi raţiune de care te foloseşti acum pentru treburile prezente.”⁹⁴

Aceasta impune o raportare exclusivă la prezent, pentru ca reprezentările noastre să nu se îndrepte spre trecut şi spre viitor, adică spre ceva care nu depinde de noi şi care ne este deci indiferent: „Cât despre intelect, îi sunt indiferente toate cele care nu reprezintă activităţile lui; iar cele ce sunt activităţile sale, toate sunt în puterea sa. Şi dintre acestea, de fapt, el acţionează numai asupra celor prezente, căci activităţile sale fie viitoare, fie trecute sunt şi ele, în clipa de faţă, indiferente.”⁹⁵

Conform împăratului-filozof, doar prezentul stă în puterea noastră, fiindcă nu trăim decât în momentul prezent, iar cel care are conştiinţa momentului prezent are conştiinţa libertăţii sale. Căci prezentul este real şi are valoare doar dacă suntem conştienţi de existenţa lui, adică dacă delimităm evenimentul prezent sau acţiunea prezentă, deosebindu-le de cele trecute şi viitoare: „Fiecare trăieşte numai momentul prezent, care este o clipă: restul fie au fost trăite, fie există în necunoscut.”⁹⁶

Această delimitare a prezentului are două aspecte principale: pe de o parte, dificultăţile şi necazurile vieţii pot deveni suportabile dacă sunt reduse la o succesiune de scurte momente, iar, pe de altă parte, se poate intensifica

94. Marcus Aurelius, VII, 8.

95. *Idem*, VI, 32.

96. *Idem*, III, 10.

atenţia acordată acţiunilor şi evenimentelor pe care destinul ni le-a hărăzit. Aceste două aspecte au legătură cu grija faţă de sine, atitudine care constă, după cum am văzut, în schimbarea manierei de a trăi, de a vedea lucrurile şi relaţia noastră cu timpul.

Primul aspect apare foarte clar în acest text: „Aminteşte-ţi apoi că nici viitorul şi nici trecutul nu te copleşesc, ci întotdeauna numai prezentul; şi că acesta se reduce, numai să îl delimitezi şi să-ţi convingi intelectul de greşeala sa, dacă nu reuşeşte să-l înfrunte, aşa simplificat.”⁹⁷

Metoda critică folosită în cazul reprezentărilor şi judecăţilor de valoare, care constă în a le înlătura lucrurilor aparenţa falsă care ne înfricoşează, poate fi folosită şi în cazul timpului. Metoda definiţiei fizice constă, după Marcus Aurelius, nu numai în a reduce o realitate la ceea ce este ea, ci şi în a o descompune în părţi pentru a descoperi că ea nu este decât un compus din aceste părţi şi nimic altceva. Nici un obiect nu poate să ne facă să ne pierdem stăpânirea asupra noastră, dacă îl supunem acestei metode a diviziunii: „Vei dispreţui un cântec plăcut, un dans, un pancraţiu, dacă descompui aria armonioasă a cântecului în fiecare dintre sunetele sale şi te întrebi asupra fiecăruia, dacă eşti învins de acesta; te vei ruşina că l-ai apreciat. Fă acelaşi lucru cu dansul, analizând fiecare mişcare şi poziţie, şi la fel cu pancraţiul. Într-un cuvânt, în afară de virtute şi de cele care provin din ea, aminteşte-ţi să recurgi la descompunerea în părţi şi să mergi cu descompunerea până la dispreţul pentru acele lucruri. Transferă acelaşi procedeu la întreaga viaţă.”⁹⁸

Regăsim aici metoda definiţiei fizice şi a delimitării momentului prezent de care vorbeam. După cum nu trebuie

97. Marcus Aurelius, VIII, 36.

98. *Idem*, XI, 2.

să ne pierdem stăpânirea de sine din cauza unui cântec sau a unui dans, căci ele nu sunt altceva decât o suită de note sau de mişcări succesive, la fel nu trebuie să ne temem şi să ne lăsăm descurajaţi de reprezentarea globală a întregii vieţi, adică de suma tuturor dificultăţilor şi necazurilor pe care ni le-a hărăzit destinul. Şi viaţa noastră este asemenea unui dans sau unui cântec, divizibilă în unităţi de timp pe care le trăim succesiv.

Cealaltă finalitate a exerciţiului de definire a prezentului este aceea de a intensifica atenţia asupra a ceea ce suntem pe punctul să facem sau să trăim. Nu mai este vorba, de această dată, de a scăpa de greutate şi de suferinţă, ci de a exalta conştiinţa existenţei şi conştiinţa libertăţii noastre. Marcus Aurelius nu dezvoltă această temă, dar revine asupra necesităţii ca omul să se concentreze asupra reprezentării prezente, acţiunii prezente, evenimentului prezent şi să nu se neliniştească în legătură cu trecutul sau cu viitorul: „Toate aceste lucruri la care te rogi să ajungi de-a lungul unei perioade de timp poţi să le ai chiar din această clipă, dacă nu ţi le-ai refuza tu însuşi. Vreau să spun: dacă abandonezi orice ţine de trecut, dacă îţi încredinţezi viitorul providenţei şi doar prezentul ţi-l orientezi spre pietate şi dreptate.”⁹⁹

Trebuie precizat că pietatea reprezintă aici, pentru Marcus Aurelius, disciplina dorinţei, care ne face să acceptăm cu calm voinţa divină manifestată în evenimente, şi că dreptatea corespunde pentru el disciplinei acţiunii, care ne face să acţionăm în folosul comunităţii umane.

Dar moartea poate să survină în orice clipă, de aceea fiecare moment prezent al vieţii are valoarea sa infinită, splendoarea sa: „Îţi vei oferi liniştea, dacă îţi vei îndeplini fiecare activitate ca şi cum ar fi ultima din viaţa ta, eliberat

99. *Idem*, XII, 1.

de orice neglijență și de orice tulburare emoțională care te abate de la deciziile rațiunii, de orice ipocrizie, egoism și nemulțumire împotriva rânduielilor destinului.¹⁰⁰

Mulți oameni nu trăiesc pentru că nu trăiesc în prezent și sunt întotdeauna în afara lor înșiși, alienați, trași în spate sau în față de trecut sau de viitor. Ei ignoră faptul că prezentul este singurul punct în care sunt realmente ei înșiși, liberi, singurul punct care le oferă, grație acțiunii și conștiinței, accesul la totalitatea lumii.¹⁰¹

Așadar, conștiința de sine înseamnă a ne concentra asupra prezentului, fără așteptări și speranțe deșarte în ceea ce privește viitorul, fiindcă cel care se gândește la trecut și la viitor, deoarece nu a renunțat la dorințele care nu sunt nici naturale, nici necesare (de exemplu goana după bogății și onoruri), nu poate înțelege limitarea individualității sale în imensitatea universului și în cursul implacabil al timpului.

d. Moartea

Orice gândire filozofică implică în ea însăși experiența unei depășiri a sensibilului. De aceea „privirea din cer“ îi oferă celui care ajunge să se înalțe cu spiritul deasupra acestei lumi posibilitatea de a înțelege că totul este supus morții și de a reflecta la probleme precum trecerea nemiloasă a timpului, nimicnicia vieții, fragilitatea ființei umane, caducitatea tuturor lucrurilor etc.

Marcus Aurelius vede moartea ca pe un mister asemenea nașterii: „Moartea este, asemeni nașterii, o taină a naturii: o combinație a acelorași elemente și o descompunere a acelorași elemente. În general, <moartea> nu este ceva de care

100. Marcus Aurelius, II, 5.

101. Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, ed. cit., pp. 148–160.

cineva ar putea să se ruşineze, fiindcă nu este contrară condiţiei fiinţei raţionale, nici principiului alcătuirii sale.”¹⁰²

Cel mai important dintre exerciţiile spirituale propuse de filozofia stoică este faimoasa meditaţie asupra morţii sau mai curând exersarea în vederea morţii (μελέτη θανάτου). Ea nu constă într-o simplă reamintire, fie şi insistentă, a faptului că omul este sortit morţii, ci reprezintă o modalitate de a trăi moartea chiar din timpul vieţii. Subiectul acestui exerciţiu spiritual îşi trăieşte fiecare zi ca şi cum ar fi ultima, neuitând că moartea a şi venit şi că îşi trăieşte ultima zi. Marcus Aurelius scria că „aceasta înseamnă desăvârşirea caracterului: să trăieşti orice zi ca şi cum ar fi ultima, fără să fi agitat, fără să fi amorţit şi fără să fi ipocrit”¹⁰³. El voia chiar ca fiecare acţiune să fie înfăptuită „ca şi cum ar fi ultima din viaţa ta”¹⁰⁴. Meditaţia asupra morţii ne permite acea retrospectivă şi rememorare valorizantă a vieţii. Acest exerciţiu ne îngăduie să avem un fel de vedere plonjată şi instantanee asupra prezentului, să operăm, cu ajutorul gândirii, o tăietură în durata vieţii, în fluxul activităţilor, în curentul reprezentărilor.¹⁰⁵

Ceea ce constituie valoarea cu totul aparte a meditaţiei asupra morţii nu este doar faptul că anticipează în privinţa a ceea ce opinia comună îşi reprezintă ca fiind cea mai mare nenorocire, nu e doar faptul că ne permite să ne convingem că moartea nu este un rău; ea ne oferă şi posibilitatea de a arunca, aşa zicând, cu anticipaţie, o privire retrospectivă asupra propriei noastre vieţi. Considerându-ne pe noi înşine

102. Marcus Aurelius, IV, 5.

103. *Idem*, VII, 69.

104. *Idem*, II, 5.

105. Vezi Michel Foucault, *Hermeneutica subiectului*, ed. cit., p. 456.

ajunşi în ceasul morţii, putem să judecăm fiecare acţiune în care suntem angajaţi la justa ei valoare.

Marcus Aurelius consideră că moartea nu trebuie să producă teamă în sufletele noastre şi îl dă ca exemplu pe filozoful vindecător de această spaimă: „«Cel care are intelectul măreţ şi viziunea speculativă a întregului timp, a întregii substanţe, gândeşti oare că socoteşte un lucru important viaţa omenească? – Imposibil, răspunde. Aşadar, un asemenea om nu va socoti nici moartea ceva înfricoşător. – Cu siguranţă că nu.»¹⁰⁶

Cu cât ideea morţii este mai prezentă în gândurile individului, cu atât se va elibera de frica de ea, împăcându-se cu acest eveniment ineluctabil. De aceea, filozofii stoici ne îndeamnă să cugetăm mai atent asupra morţii pentru a vedea că nu avem nici un motiv de temere, căci moartea înseamnă fie dispariţia noastră, care ne scapă de toate durerile vieţii, fie o clipă de trecere din această viaţă în alta mai bună, care ne eliberează de povara trupului. În nici un chip ea nu e legată de suferinţă.

Dacă omul s-ar gândi liniştit la moarte, ar vedea că este un moment firesc în desfăşurarea existenţei şi că de fapt murim cu fiecare clipă, chiar dacă ne înspăimântă numai cea din urmă clipă, care nu se deosebeşte cu nimic de celelalte: „Gândeşte-te în ce dispoziţie trebuie să fi surprins de moarte atât în ceea ce priveşte trupul, cât şi în ceea ce priveşte sufletul; gândeşte-te la scurtimea vieţii, la prăpastia timpului de dinainte şi de după noi, la fragilitatea oricărei materii.”¹⁰⁷

Sfârşitul fiecăruia a fost hotărât de destin şi moartea nu cruţă pe nimeni, indiferent de calităţile, faima sau demnităţile de care s-a bucurat în timpul vieţii: „Lucilla l-a înmormântat pe Verus, apoi a fost rându-l Lucillei; Secunda l-a

106. Marcus Aurelius, VII, 35.

107. *Idem*, XII, 7.

înmormântat pe Maximus, apoi a fost rându-l Secunde; Epitynchanus l-a înmormântat pe Diotimus, apoi a fost rându-l lui Epitynchanus; Antoninus a înmormântat-o pe Faustina, apoi a fost rându-l lui Antoninus şi aşa mai departe: Celer l-a înmormântat pe Hadrian, apoi a fost rându-l lui Celer. Unde sunt aceşti oameni ageri la minte şi rafinaţi, care erau capabili să prevadă evenimentele, plini de orgoliu, Charax, Demetrius platonicianul, Eudaimon şi alţii asemenea lor? Toate sunt trecătoare şi apuse de multă vreme; unii nu trezesc nici o amintire, nici măcar pentru puţin timp, alţii au trecut în legendă, iar alţii sunt în momentul de faţă şterşi chiar şi din legendă. Aşadar, aminteşte-ţi acestea, că biata ta alcătuire va trebui să se descompună sau bietul tău suflu se va stinge sau vei fi luat de aici şi vei fi aşezat în altă parte.¹⁰⁸

Marcus Aurelius nu uită să amintească faptul că omul nu este decât o fiinţă trecătoare, iar moartea îl aduce la stadiul în care se găsea înainte de naştere: „Descompunerea materiei care stă la baza fiecărui lucru: apă, pulbere, oscioare, murdărie.”¹⁰⁹

Seninătatea stoicului în faţa morţii se naşte din conştiinţa durerii înfrante, dar pururi prezente şi, oricât de orgolios afirmată, ea păstrează sentimentul că este un echilibru necesar, care, odată pierdut, ne-ar da pradă disperării. Această linişte specifică filozofiei stoice nu este decât concluzia, la capătul tuturor eforturilor, că altă ieşire nu există.

IV. DESTINUL OPEREI

Despre destinul acestei opere putem doar presupune că, la moartea împăratului-filozof, un apropiat a primit spre păstrare preţiosul document în care autorul notase concepţiile

108. *Idem*, VIII, 25.

109. *Idem*, IX, 36.

despre lume, gândurile cele mai intime și o serie de sfaturi practice. Cercetarea filologică a decelat în discursul pe care Marcus Aurelius îl rostește în fața propriilor soldați cu ocazia revoltei lui Avidius Cassius, din lucrarea lui Cassius Dio¹¹⁰, redactată la câțiva ani după moartea împăratului, câteva asemănări cu expresiile din *Gânduri către sine însuși*, ceea ce înseamnă că opera filozofului stoic s-a răspândit foarte rapid măcar în mediile intelectuale romane. Dar Pierre Hadot nu este de acord cu faptul că Cassius Dio ar fi avut la dispoziție opera lui Marcus Aurelius și consideră aceste similitudini doar „niște formule care erau destul de răspândite în tradiția literară și filozofică”¹¹¹.

Prima mărturie privind existența lucrării lui Marcus Aurelius o găsim la Themistius¹¹², retor și filozof păgân din secolul al IV-lea, care amintește de exortațiile (παρρηγέλματα) scrise de împăratul-filozof. Abia la sfârșitul secolului al IX-lea, în marele lexicon bizantin al lui Suida, apar citate primele fragmente din *Gânduri către sine însuși* și precizarea că lucrarea filozofului stoic a fost compusă în douăsprezece cărți¹¹³.

Într-o scrisoare anterioară anului 907, adresată mitropolitului cetății Heraclea, Demetrios, de către călugărul Arethas, acesta din urmă amintește de un exemplar al lucrării lui Marcus Aurelius care se găsea în posesia sa. Manuscrisul era lizibil, dar deteriorat, fapt pentru care el l-a copiat, contribuind la difuzarea lucrării¹¹⁴. De asemenea,

110. Cassius Dio, LXXII, 24, 1.

111. *Exercices spirituels et philosophie antique*, Albin Michel, Paris, 2002, p. 35.

112. *Oratio VI (Philadelphoi)*, 81 c.

113. *Suidae Lexikon*, ed. A. Adler, vol. III, Stuttgart, 1967, cap. 214, p. 328, 24.

114. *Arethae Scripta Minora*, ed. L.G. Westerink, vol. I, Teubner, Leipzig, 1968, p. 305.

în lucrările lui Arethas sunt citate multe fragmente din opera lui Marcus Aurelius¹¹⁵. În secolele următoare, în toată lumea bizantină, opera împăratului-filozof s-a bucurat de un real succes.

În Occident, abia la începutul secolului al XVI-lea, în lucrarea *De arte cabalistica* a lui Johann Reuchlin, apărută în 1517, întâlnim două citate din lucrarea filozofului stoic, extrase dintr-un manuscris care ar fi putut să-i aparțină umanistului german¹¹⁶.

În anul 1559, la Zurich, Andreas Gesner publică o ediție imprimată care se baza pe un manuscris astăzi pierdut și care conținea și o traducere în limba latină realizată de Xylander (Wilhelm Holzmann). În afară de această ediție, astăzi mai posedăm un singur manuscris complet, *Vaticanus Graecus*, descoperit în 1950, care este datat din secolul al XIV-lea.

Începând cu secolul al XVI-lea, opera lui Marcus Aurelius devine model pentru mulți oameni de litere, așa încât *Gânduri către sine însuși* a influențat scrieri precum *Meditațiile* lui Guigues le Chartreux, faimoasa *Religio Medici* a lui Thomas Browne și mai ales *Cugetările* lui Pascal¹¹⁷. De asemenea, scrierea împăratului-filozof i-a atras pe autori precum Shaftesbury, împăratul Frederic II al Prusiei, René Descartes sau Johann Wolfgang Goethe.

În cultura română, prima traducere a textului filozofului stoic apare în secolul al XVIII-lea sub titlul *A lui Marco*

115. *Ibidem*, vol. II, p. 105, 5 (= I, 7, 7); *Scholia in Lucianum*, ed. H. Rabe, Teubner, Leipzig, 1906, p. 189 și p. 207 (= VIII, 25 și 37).

116. Ioannis Reuchlin, *De arte cabalistica libri tres*, Hagenau, 1517, p. XXXV și p. XLVIII.

117. *The Meditations of the Emperor Marcus Antoninus*, ed. with translation and commentary by A.S.L. Farquharson, I-II, Oxford, 1944, retipărită 1968, pp. LXIV-LXVII.

Antonin filosofului Commăntarii (sau cărți de însemnare) care ție însuș le-au scris. Chiar dacă nu știm cine a fost traducătorul operei, manuscrisul ne indică faptul că această traducere s-a făcut din limba latină¹¹⁸. Au urmat apoi alte traduceri, precum cea a lui Emil I.V. Socec și Iuliu I. Roșca din anul 1900, cea a lui Șt. Bezdechi din 1922¹¹⁹ și cea a lui D. Burtea din 1977.

Istoricul Vasile Pârvan publică în anul 1909 o monografie dedicată „relațiilor personale și de drept public dintre împărații Hadrian și Antoninus Pius și viitorii primi co-împărați romani Marcus Antoninus și Lucius Verus”¹²⁰. Interesul deosebit arătat filozofiei și vieții lui Marcus Aurelius se datorează mesajului profund umanist, îndemnurilor la cinste, curaj și demnitate care se degajă din paginile acestei opere care a marcat ultima perioadă a filozofiei stoice.

Cristian Bejan

118. Cf. *A lui Marco Antonin filosofului Commăntarii (sau cărți de însemnare) care ție însuș le-au scris.* De pre limba lătimească pre limba românească întorși. Fără numele traducătorului. Manuscris. Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj, Fondul Oradea, sec. al XVIII-lea, 104 f.

119. Marcus Aurelius, *Către sine însuși*, studiu introductiv de Vasile Pârvan, traducere din grecește de Șt. Bezdechi, cu o prefață de E. Bezdechi, „Tipografiile Române Unite“, București, 1923.

120. V. Pârvan, *M. Aurelius Versus Caesar și L. Aurelius Commodus*, Editura Minerva, București, 1909, p. 5.

NOTA TRADUCĂTORULUI

Traducerea de față constituie o nouă versiune în limba română a operei lui Marcus Aurelius, Τὰ εἰς ἑαυτὸν/*Gânduri către sine însuși*, însoțită de textul grecesc, așa cum se prezintă în edițiile: M. Aurelii Antonini, *Ad se ipsum libri XII*, edidit J. Dalfen, Leipzig, 1979, și *The Meditations of the Emperor Marcus Antoninus*, ed. with translation and commentary by A.S.L. Farquharson, I–II, Oxford, 1944, ediția a II-a 1968.

Pentru note și indici am consultat edițiile *The Communings with himself of Marcus Aurelius Antoninus, Emperor of Rome, together with his Speeches and Sayings*; a revised text and translation into English by C.R. Haines, London, 1916, ediția a II-a 1970, și Marco Aurelio, *Pensieri*, testo greco a fronte, introduzione, traduzione, note e apparati di Cesare Cassanmagnago, Milano, 2008.

Considerând că e de cea mai mare importanță să nu pierdem nici un element semnificativ al frazei grecești, am redat-o cu fidelitate, iar pentru păstrarea în întregime a sensului, acolo unde textul este eliptic, am introdus în cadrul traducerii cuvinte, sintagme sau, uneori, propoziții care reprezintă explicitări ale formulărilor din original.

În cazul cuvintelor sau sintagmelor care nu au un corespondent direct în originalul grecesc, dar sunt absolut

necesare unei corecte înțelegeri a sensului frazelor, am considerat potrivit, pentru a le oferi cititorilor un text complet și fluent în limba română, să folosim obișnuitele croșete <...>.

Deoarece nu dispunem încă de reguli clare pentru transliterarea în românește a numelor proprii grecești, am fost nevoiți să folosim, pentru numele foarte cunoscute, formele intrate deja în uz, iar pe cele mai puțin cunoscute să le redăm într-o formă cât mai apropiată de cea grecească originală.

Adresăm mulțumirile noastre Editurii Humanitas pentru interesul manifestat în legătură cu publicarea acestei traduceri.

C. B.

REPERE CRONOLOGICE

- 121** p. Chr. La 26 aprilie se naște la Roma Marcus Annius Verus (viitorul împărat Marcus Aurelius).
- 127** Împăratul Hadrian (117–138) îl înscrie în ordinul ecvestru.
- 129** Marcus este numit membru al colegiului fraților Salieni (*collegium fratrum Saliorum*) de către Hadrian.
- 130** Moare tatăl său și este adoptat de bunicul patern.
- 136** Îmbracă toga virilă. Îi este promisă fiica lui Lucius Ceionius Commodus, pe care Hadrian îl adoptase sub numele de Lucius Aelius Verus.
- 138** Tânărul Marcus este adoptat de Antoninus Pius, care la rândul său fusese adoptat de Hadrian, și primește numele de Marcus Aelius Aurelius Antoninus. La 10 iulie moare împăratul Hadrian. Tot în același an moare Lucius Aelius Caesar, pe care Hadrian îl alesese ca urmaș la tron. După moartea lui Lucius Aelius Caesar, Marcus Aurelius se logodește cu Fabia, sora lui Lucius Aelius.
- 139** Marcus Aurelius primește titlul de *Caesar*. Începe să studieze retorica latină cu Fronto.
- 140** Este consul pentru prima dată împreună cu Antoninus Pius.
- 145** Devine consul a doua oară. Se căsătorește cu Faustina, fiica lui Antoninus.
- 146** Este asociat la domnie de către Antoninus Pius. Primește *tribunicia potestas* și *imperium extra urbem proconsulare*.
- 155–161** Moare Domitia Lucilla, mama sa.
- 161** La moartea lui Antoninus Pius, este proclamat împărat la treizeci și nouă de ani, sub numele de *Imperator Caesar Marcus*

Aurelius Antoninus Augustus. Sosirea lui Marcus Aurelius în campania lui Lucius Verus. Nașterea fiului, Commodus.

162 Războiul cu parții.

163–167 Persecuții împotriva creștinilor.

166 Debutul epidemiei de ciumă aduse din Orient de trupele romane. Marcus Aurelius primește titlul de *Medicus*, *Parthicus*, *Maximus*, *Pater patriae*. Fiul său, Commodus, primește titlul de *Caesar*.

167 Primul război cu marcomanii, cvazii și iazygi.

169 Moartea lui Lucius Verus.

169–175 Campania din regiunile dunărene.

175 Revolta lui Avidius Cassius, care se proclamă împărat în Orient. Marcus Aurelius primește titlul de *Sarmaticus*. Călătoria lui Marcus Aurelius și a Faustinei în Orient. Moartea Faustinei.

176 Marcus Aurelius înființează la Atena patru catedre de filozofie: pentru platonism, aristotelism, epicureism și stoicism.

178–179 Al doilea război „germanic”. Își stabilește cartierul general la Sirmium.

180 Moare la 17 martie, de ciumă, se pare, la Sirmium sau la Vin-dobona (Viena de azi).

ΜΑΡΚΟΥ ΑΝΤΟΝΙΝΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ
ΤΑ ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΝ ΥΠΟΜΝΕΜΑΤΑ

MARCUS AURELIUS
GÂNDURI CĂTRE SINE ÎNSUȘI¹

I

- 1 Παρὰ τοῦ πάππου Οὐήρου τὸ καλόηθες καὶ ἀόργητον.
- 2 Παρὰ τῆς δόξης καὶ μνήμης τῆς περὶ τοῦ γεννήσαντος τὸ αἰδήμον καὶ ἄρρενικόν.
- 3 Παρὰ τῆς μητρὸς τὸ θεοσεβὲς καὶ μεταδοτικὸν καὶ ἀφεκτικὸν οὐ μόνον τοῦ κακοποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐπὶ ἐννοίας γίνεσθαι τοιαύτης· ἔτι δὲ τὸ λιτὸν κατὰ τὴν δίαιταν καὶ πόρρω τῆς πλουσιακῆς διαγωγῆς.
- 4 Παρὰ τοῦ προπάππου τὸ μὴ εἰς δημοσίᾳς διατριβὰς φοιτῆσαι καὶ τὸ ἀγαθοῖς διδασκάλοις κατ' οἶκον χρήσασθαι καὶ τὸ γνῶναι ὅτι εἰς τὰ τοιαῦτα δεῖ ἐκτενῶς ἀναλίσκειν.
- 5 Παρὰ τοῦ τροφέως τὸ μήτε Πρασιανὸς ἢ Βενετιανὸς μήτε Παλμουλάριος ἢ Σκουτάριος γενέσθαι· καὶ τὸ φερέπονον καὶ ὀλιγοδεές· καὶ τὸ αὐτουργικὸν καὶ ἀπολύπραγμον· καὶ τὸ δυσπρόσδεκτον διαβολῆς.

CARTEA I²

De la bunicul Verus³ <am luat ca model>: amabilitatea și calmul. 1

Din ceea ce am auzit și din ceea ce se amintește despre cel care m-a zămislit⁴: pudoarea și caracterul bărbătesc. 2

De la mama⁵: respectul pentru zei, generozitatea, faptul de a mă abține nu numai de la a săvârși răul, ci chiar de la a concepe astfel de gânduri; <am luat ca model> de asemenea modul de viață măsurat, cu mult diferit de stilul de viață al celor bogați. 3

De la străbunicul meu⁶: faptul de a nu frecventa școli publice, de a avea parte de profesori buni acasă și de a înțelege că, pentru astfel de scopuri, trebuie făcute eforturi susținute. 4

De la cel care m-a crescut⁷ <am deprins>: faptul de a nu ține nici cu Verzii, nici cu Albaștrii, nici cu Cei cu scuturi mici, nici cu Cei cu scuturi mari⁸; faptul de a suporta greutățile, de a mă mulțumi cu puțin, de a face totul cu mâinile mele, de a nu mă ocupa de treburile altora, de a nu da ascultare calomniilor. 5

- 6 Παρὰ Διογνήτου τὸ ἀκενόσπουδον· καὶ τὸ ἀπιστητικὸν τοῖς ὑπὸ τῶν θεραπευομένων καὶ γοήτων περὶ ἐπωδῶν καὶ [περὶ] δαιμόνων ἀποπομπῆς καὶ τῶν τοιούτων λεγομένοις· καὶ τὸ μὴ ὀρυγοκοπεῖν μηδὲ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπτοῆσθαι· καὶ τὸ ἀνέχεσθαι παρρησίας· καὶ τὸ οἰκειωθῆναι φιλοσοφίᾳ καὶ τὸ ἀκοῦσαι πρῶτον μὲν Βακχείου, εἴτα Τανδάσιδος καὶ Μαρκιανοῦ· καὶ τὸ γράψαι διαλόγους ἐν παιδί· καὶ τὸ σκίμπος καὶ δορᾶς ἐπιθυμῆσαι καὶ ὅσα τοιαῦτα τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ἐχόμενα.
- 7 Παρὰ Ῥουστίκου τὸ λαβεῖν φαντασίαν τοῦ χρῆζειν διορθώσεως καὶ θεραπείας τοῦ ἥθους· καὶ τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικόν, μηδὲ τὸ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι, ἢ φαντασιοπλήκτως τὸν ἀσκητικὸν ἢ τὸν εὐεργετικὸν ἄνδρα ἐπιδείκνυσθαι· καὶ τὸ ἀποστῆναι ῥητορικῆς καὶ ποιητικῆς καὶ ἀστειολογίας· καὶ τὸ μὴ ἐν στολίῳ κατ' οἶκον περιπατεῖν μηδὲ τὰ τοιαῦτα ποιεῖν· καὶ τὸ τὰ ἐπιστόλια ἀφελῶς γράφειν, οἷον τὸ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἀπὸ Σινοέσεως τῇ μητρί μου γραφέν· καὶ τὸ πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιאלλάκτως, ἐπειδὴν τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι· καὶ τὸ ἀκριβῶς ἀναγινώσκειν καὶ μὴ ἀρκεῖσθαι περινοῦντα ὀλοσχερῶς μηδὲ τοῖς περιλαλοῦσι ταχέως συγκατατίθεσθαι· καὶ τὸ ἐντυχεῖν τοῖς Ἐπικτητείοις ὑπομνήμασιν, ὧν οἴκοθεν μετέδωκεν.
- 8 Παρὰ Ἀπολλωνίου τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀναμφιβόλως ἀκύβευτον καὶ <τὸ> πρὸς μηδὲν ἄλλο ἀποβλέπειν μηδὲ ἐπ' ὀλίγον ἢ πρὸς τὸν λόγον· καὶ τὸ αἰεὶ ὅμοιον, ἐν ἀλγηδόσιν ὀξείαις,

De la Diogenet⁹: faptul de a nu mă ocupa de lucruri fără rost; de a nu da crezare celor spuse de magicieni și șarlatani despre descânțece, despre izgonirea demonilor și despre alte astfel de lucruri; de a nu lovi prepelițele¹⁰ și de a nu deveni pasionat de jocuri de acest fel; faptul de a suporta părerea spusă sincer; faptul de a mă familiariza cu filozofia și de a-l audia mai întâi pe Bacchios, apoi pe Tandasis și pe Marcianus¹¹; faptul de a scrie dialoguri în copilărie; de a-mi dori un pat simplu și o piele <pentru a mă înveli> și tot ceea ce ține de educația greacă¹². 6

De la Rusticus¹³: faptul de a avea în vedere necesitatea de a-mi îndrepta și îngriji caracterul; faptul de a nu mă lăsa ispitit de avântul sofistilor, de a nu scrie despre subiecte abstracte sau de a nu rosti scurte discursuri protreptice sau de a nu mă arăta un bărbat ascetic¹⁴ ori dispus să fac servicii, astfel încât să stârnesc iluzii deșarte; faptul de a renunța la retorică, la poezie sau la vorbirea elegantă; de a nu umbla prin casă îmbrăcat în togă, de a nu face nici alte asemenea lucruri; faptul de a-mi compune scrisorile într-un stil cât mai simplu, așa cum făcuse el pe vremea când îi scrisese mamei mele, din Sinuessa¹⁵; faptul de a mă arăta prietenos față de cei care sunt supărați și gata să-i iert pe cei care m-au ofensat, de îndată ce ei vor dori să se căiască; faptul de a studia textele cu grijă, de a nu mă mulțumi cu o cunoaștere generală a lor și de a nu-mi da repede asentimentul celor care vorbesc în jurul meu; și faptul de a citi însemnările filozofice ale lui Epictet¹⁶, din care mi-a dăruit un exemplar de acasă. 7

De la Apollonius¹⁷: spiritul independent și luarea de decizii bine chibzuite; faptul de a nu ține seama, câtuși de puțin, de nimic altceva decât de rațiune; de a rămâne mereu la fel și 8

ἐν ἀποβολῇ τέκνου, ἐν μακραῖς νόσοις· καὶ τὸ ἐπὶ παραδείγματος ζώντος ἰδεῖν ἐναργῶς ὅτι δύναται ὁ αὐτὸς σφοδρότατος εἶναι καὶ ἀνειμένος· καὶ τὸ ἐν ταῖς ἐξηγήσεσι μὴ δυσχεραντικόν· καὶ τὸ ἰδεῖν ἄνθρωπον σαφῶς ἐλάχιστον τῶν ἑαυτοῦ καλῶν ἡγούμενον τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἐντρέχειαν τὴν περὶ τὸ παραδιδόναι τὰ θεωρήματα· καὶ τὸ μαθεῖν πῶς δεῖ λαμβάνειν τὰς δοκούσας χάριτας παρὰ φίλων, μῆτε ἐξητιώμενον διὰ ταῦτα μῆτε ἀναισθήτως παραπέμποντα.

- 9 Παρὰ Σέξτου τὸ εὐμενές· καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ οἴκου τοῦ πατρονομουμένου· καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ κατὰ φύσιν ζῆν· καὶ τὸ σεμνὸν ἀπλάστως· καὶ τὸ στοχαστικὸν τῶν φίλων κηδεμονικῶς· καὶ τὸ ἀνεκτικὸν τῶν ἰδιωτῶν καὶ τῶν ἀθεωρητῶν οἰομένων· καὶ τὸ πρὸς πάντας εὐάρμοστον, ὥστε κολακείας μὲν πάσης προσηνεστέραν εἶναι τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, αἰδεσιμώτατον δὲ αὐτοῖς ἐκείνοις παρ' αὐτὸν ἐκείνους τὸν καιρὸν εἶναι· καὶ τὸ καταληπτικῶς καὶ ὁδῶ ἐξευρετικόν τε καὶ τακτικόν τῶν εἰς βίον ἀναγκαίων δογμάτων· καὶ τὸ μὴδὲ ἔμφασιν ποτε ὀργῆς ἢ ἄλλου τινὸς πάθους παρασχεῖν, ἀλλὰ ἅμα μὲν ἀπαθέστατον εἶναι, ἅμα δὲ φιλοστοργότατον· καὶ τὸ εὐφημον ἀσφοπητὶ καὶ τὸ πολυμαθὲς ἀνεπιφάντως.

- 10 Παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ γραμματικοῦ τὸ ἀνεπίπληκτον καὶ τὸ μὴ ὀνειδιστικῶς ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν βάρβαρον ἢ σόλοικόν τι ἢ ἀπηχὲς προενεγκαμένων, ἀλλ' ἐπιδεξίως αὐτὸ μόνον ἐκεῖνο ὃ ἔδει εἰρῆσθαι προφέρεσθαι ἐν τρόπῳ ἀποκρίσεως ἢ συνεπιμαρτυρήσεως ἢ συνδιαλήψεως περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, οὐχὶ περὶ τοῦ ῥήματος, ἢ δι' ἐτέρας τινὸς τοιαύτης ἐμμελοῦς παρυπομνήσεως.

în timpul durerilor puternice, și cu prilejul pierderii unui copil, și în timpul bolilor de lungă durată; de a vedea clar, printr-un exemplu viu, că același individ poate fi foarte violent și îngăduitor <în același timp>; de a nu mă lăsa stăpânit de mânie în timpul explicațiilor; de a vedea un om care socotește în mod clar drept cele mai neînsemnate calități ale sale experiența și abilitatea cu care își transmite învățăturile filozofice; de a învăța cum trebuie primite așa-zisele favoruri din partea prietenilor, nelăsându-mă copleșit de ele, nici tratându-le cu indiferență.

De la Sextus¹⁸: bunăvoința și exemplul unei case conduse în mod patriarhal; concepția despre ceea ce înseamnă „a trăi în conformitate cu natura”¹⁹, seriozitatea neprefăcută, faptul de a avea mereu în vedere grija față de prieteni; îngăduința față de oamenii simpli și față de cei care își dau cu părerea fără să gândească; faptul de a avea relații armonioase cu toți, așa încât relația cu acesta era mai plăcută decât orice lingușire și el era foarte respectat, în același timp, de aceleași persoane; capacitatea de a descoperi cu precizie și metodă și de a pune în ordine învățăturile necesare vieții; faptul de a nu arăta niciodată vreun semn al mâniei sau al oricărei alte patimi, ci de a rămâne calm și, în același timp, foarte afectuos; faptul de a vorbi de bine despre alții cu discreție; de a mă arăta erudit fără a fi pedant.

De la gramaticul Alexandru²⁰: faptul de a nu blama și de a nu-i critica aspru pe cei cărora le-a scăpat în discursurile lor vreun barbarism sau vreun solecism sau vreo greșeală, ci de a rosti cu iscusință numai acel cuvânt care trebuia spus, sub forma unui răspuns sau a unei confirmări sau a unei debateri comune asupra problemei, fără referire la cuvântul folosit, sau printr-un alt mijloc în termeni potriviți.

9

10

- 11 Παρὰ Φρόντωνος τὸ ἐπιστῆσαι οἷα ἡ τυραννικὴ βασκανία καὶ ποικιλία καὶ ὑπόκρισις, καὶ ὅτι ὥς ἐπίπαν οἱ καλούμενοι οὗτοι παρ' ἡμῖν εὐπατρίδαι ἀστοργότεροί πως εἰσὶ.

- 12 Παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ Πλατωνικοῦ τὸ μὴ πολλάκις μὴδὲ χωρὶς ἀνάγκης λέγειν πρὸς τινα ἢ ἐν ἐπιστολῇ γράφειν ὅτι ἄσυχλός εἰμι, μὴδὲ διὰ τοιούτου τρόπου συνεχῶς παραιτεῖσθαι τὰ κατὰ τὰς πρὸς τοὺς συμβιῶντας σχέσεις καθήκοντα, προβαλλόμενον τὰ περιεστῶτα πράγματα.

- 13 Παρὰ Κατούλου τὸ μὴ ὀλιγώρως ἔχειν φίλου αἰτιωμένου τι, καὶ τὴν τύχην ἀλόγως αἰτιώμενος, ἀλλὰ πειρᾶσθαι [καὶ] ἀποκαθιστάναι ἐπὶ τὸ σύνθηρες· καὶ τὸ περὶ τῶν διδασκάλων ἐκθύμως εὐφημον, οἷα τὰ περὶ Δομετίου καὶ Ἀθηνοδότου ἀπομνημονευόμενα· καὶ τὸ περὶ τὰ τέκνα ἀληθινῶς ἀγαπητικόν.

- 14 Παρὰ Σευήρου τὸ φιλοΐκειον καὶ φιλάληθες καὶ φιλοδίκαιον· καὶ τὸ δι' αὐτὸν γινῶναι Θρασέαν, Ἐλβίδιον, Κάτωνα, Δίωνα, Βρούτον· καὶ φαντασίαν λαβεῖν πολιτείας ἰσονόμου, κατ' ἰσότητα καὶ ἰσηγορίαν διοικουμένης, καὶ βασιλείας τιμώσης πάντων μάλιστα τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀρχομένων· καὶ ἔτι παρὰ αὐτοῦ τὸ ὁμαλὲς καὶ εὐτονον ἐν τῇ τιμῇ τῆς φιλοσοφίας· καὶ τὸ εὐποητικὸν καὶ τὸ εὐμετάδοτον ἐκτενῶς· καὶ τὸ εὐελπι καὶ τὸ πιστευτικὸν περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν φίλων φιλεῖσθαι, καὶ τὸ ἀνεπίκρυπτον πρὸς τοὺς καταγνώσεως ὑπ' αὐτοῦ τυγχάνοντας, καὶ τὸ μὴ δεῖσθαι στοχασμοῦ τοὺς φίλους αὐτοῦ περὶ τοῦ τί θέλει ἢ τί οὐ θέλει, ἀλλὰ δῆλον εἶναι.

- 15 Παρὰ Μαξίμου τὸ κρατεῖν ἑαυτοῦ καὶ κατὰ μὴδὲν περίφορον εἶναι· καὶ τὸ εὐθυμον ἐν τε ταῖς ἄλλαις περιστάσεσι

De la Fronto²¹: faptul de a cunoaște ce fel de lucruri sunt invidia, viclenia și ipocrizia, care susțin puterea tiranică; și că, în general, cei numiți de noi patricieni sunt, oarecum, lipsiți de suflet. 11

De la Alexandru platonicianul²²: faptul de a nu răspunde sau scrie în vreo scrisoare nimănui, niciodată și fără motiv „sunt ocupat”; de a nu mă sustrage tot timpul, în acest fel, obligațiilor impuse de relațiile cu cei care trăiesc cu noi, scuzându-mă că am treburi urgente. 12

De la Catullus²³: faptul de a nu mă arăta nepăsător față de acuzațiile unui prieten, chiar dacă se întâmplă să fiu învinuit fără rost, ci de a încerca să refac raporturile obișnuite; și faptul de a vorbi de bine, din suflet, despre profesori, precum se amintește despre Domitius și despre Athenodotos²⁴; și de a nutri o dragoste sinceră față de copii. 13

De la Severus²⁵: dragostea pentru casă, pentru adevăr și dreptate; și faptul de a-i cunoaște, datorită lui, pe Thrasea, Helvidius, Cato, Dion, Brutus²⁶; și de a imagina o constituție cu egalitate în fața legii, potrivit cu egalitatea și cu dreptul de a te exprima public, și un imperiu care să respecte mai presus de orice libertatea celor guvernați; de asemenea, de la acesta <mi-am însușit> energia constantă <depusă> pentru a prețui filozofia; altruismul și generozitatea fără reținere; speranța și încrederea în prețuirea prietenilor; faptul că nu se ascundea de cei care își arătau nemulțumirea față de el; faptul de a nu-i pune pe prietenii săi în situația de a-și da seama <singuri> ce vrea sau ce nu vrea, ci, dimpotrivă, a fi clar. 14

De la Maximus²⁷: stăpânirea de sine și faptul de a nu mă lăsa influențat de nimic; buna dispoziție în toate împrejurările 15

καὶ ἐν ταῖς νόσοις· καὶ τὸ εὐκρατον τοῦ ἥθους καὶ μειλίχιον καὶ γεραρόν· καὶ τὸ οὐ σχετλίως κατεργαστικὸν τῶν προκειμένων· καὶ τὸ πάντας αὐτῷ πιστεύειν περὶ ὧν λέγοι ὅτι οὕτως φρονεῖ, καὶ περὶ ὧν πράττει ὅτι οὐ κακῶς πράττει. καὶ τὸ ἀθαύμαστον καὶ ἀνέκπληκτον καὶ μηδαμοῦ ἐπειγόμενον ἢ ὀκνοῦν ἢ ἀμνηχανοῦν ἢ κατηφές ἢ προσσεσηρός, ἢ πάλιν θυμούμενον ἢ ὑφορώμενον· καὶ τὸ εὐεργετικὸν καὶ τὸ συγγνωμονικὸν καὶ τὸ ἀψευδές· καὶ τὸ ἀδιαστρόφου μᾶλλον ἢ διορθούμενου φαντασίαν παρέχειν· καὶ ὅτι οὔτε φήθη ἂν ποτέ τις ὑπερορᾶσθαι ὑπ' αὐτοῦ οὔτε ὑπέμεινεν ἂν κρεῖττονα αὐτοῦ αὐτὸν ὑπολαβεῖν· καὶ τὸ εὖ χαριεντίζεσθαι.

- 16 Παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ ἡμερον καὶ μενετικὸν ἀσαλεύτως ἐπὶ τῶν ἐξητασμένως κριθέντων· καὶ τὸ ἀκενόδοξον περὶ τὰς δοκούσας τιμὰς· καὶ τὸ φιλόπονον καὶ ἐνδελεχές· καὶ τὸ ἀκουστικὸν τῶν ἐχόντων τι κοινωφελές εἰσφέρειν· καὶ τὸ ἀπαρτρέπτως [εἰς] τοῦ κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικὸν ἐκάστω· καὶ τὸ ἔμπειρον ποῦ μὲν χρεῖα ἐντάσεως, ποῦ δὲ ἀνέσεως· καὶ τὸ παῦσαι τὰ περὶ τοὺς ἔρωτας τῶν μεираκίων· καὶ ἡ κοινονοημοσύνη καὶ τὸ ἐφείσθαι τοῖς φίλοις μήτε συνδειπνεῖν αὐτῷ πάντως μήτε συναποδημεῖν ἐπάναναγκες, αἷ δὲ ὅμοιον αὐτὸν καταλαμβάνεσθαι ὑπὸ τῶν διὰ χρείας τινὰς ἀπολειφθέντων· καὶ τὸ ζητητικὸν ἀκριβῶς ἐν τοῖς συμβουλίοις καὶ ἐπίμονον, ἀλλ' οὐ τό· προαπέστη τῆς ἐρεῦνης, ἄρκεσθεῖς ταῖς προχείροις φαντασίαις· καὶ τὸ διατηρητικὸν τῶν φίλων καὶ μηδαμοῦ ἀψίκορον μηδὲ ἐπιμανές· καὶ τὸ αὐτάρκες ἐν παντὶ καὶ τὸ φαιδρόν· καὶ τὸ πόρρωθεν προνοητικὸν καὶ τῶν ἐλαχίστων προδιοικητικὸν ἀτραγώδως· καὶ τὸ τὰς ἐπιβοήσεις καὶ πᾶσαν κολακείαν ἐπ' αὐτοῦ <συ>σταλῆναι· καὶ τὸ φυλακτικὸν αἰ τῶν ἀναγκαίων τῇ

și în timpul bolilor; purtarea echilibrată, plăcută și demnă de respect; realizarea celor propuse, în ciuda oricărei dificultăți; faptul că toți aveau încredere în el: vorbea despre ei așa cum gândea și acționa în ceea ce-i privește fără intenția de a le aduce vreun prejudiciu; de a nu mă mira de nimic, de a nu mă lăsa tulburat, de a nu-mi fi frică niciodată, de a nu șovăi, de a nu mă simți în dificultate, de a nu mă arăta încurcat, de a nu fi posomorât sau foarte fericit și, din nou, apoi, mândros sau bănuitor; de a fi darnic, iertător și sincer; și faptul de a da impresia unui om drept prin natura lui, mai degrabă decât prin educație; și faptul că nimeni, niciodată, nu s-a considerat disprețuit de el sau nu și-a închipuit că se credea mai bun decât altcineva; și de a glumi plin de amabilitate²⁸.

De la tatăl meu²⁹: blândețea, fermitatea de neclintit în deciziile luate după o atentă analiză; indiferența față de gloria deșartă obținută pe baza celor ce sunt socotite onoruri; dragostea de muncă și perseverența; faptul de a-i asculta pe cei care au de dat vreun sfat util tuturor; de a acorda fiecăruia cu hotărâre recompense după merit; abilitatea de a ști când este necesar un efort încordat sau, dimpotrivă, de destindere; faptul de a pune capăt legăturilor amoroase cu adolescenți; sociabilitatea și faptul de a nu-i obliga pe prieteni să ia masa cu el întotdeauna și să îl însoțească în mod obligatoriu în călătorii, ci, dimpotrivă, de a fi perceput întotdeauna același de cei care, din cauza anumitor treburi, au lipsit din preajma sa o vreme; faptul de a examina cu minuțiozitate problemele expuse la consilii și tenacitatea; de a nu abandona o anchetă, mulțumit de concluziile puse la dispoziție; preocuparea de a-și păstra prietenii, fără să se arate sătul de ei, dar nici tratându-i cu interes prea mare; independența în toate împrejurările și seninătatea; faptul de

ἀρχῇ καὶ ταμιευτικὸν τῆς χορηγίας καὶ ὑπομενετικὸν τῆς ἐπὶ τῶν τοιούτων τινῶν καταιτιάσεως· καὶ τὸ μήτε περὶ θεοὺς δεισίδαιμον μήτε περὶ ἀνθρώπους δημοκοπικὸν ἢ ἀρεσκευτικὸν ἢ ὀχλοχαρές, ἀλλὰ νῆφον ἐν πᾶσι καὶ βέβαιον καὶ μηδαμοῦ ἀπειρόκαλον μηδὲ καινοτόμον· καὶ τὸ τοῖς εἰς εὐμάρειαν βίου φέρουσί τι, ὧν ἡ τύχη παρεῖχε δαψίλειαν, χρηστικὸν ἀτύφως ὅμα καὶ ἀπροφασίστως, ὥστε παρόντων μὲν ἀνεπιτηδεύτως ἄπτεσθαι, ἀπόντων δὲ μὴ δεῖσθαι· καὶ τὸ μηδὲ ἂν τινα εἰπεῖν μήτε ὅτι σοφιστῆς μήτε ὅτι οὐερνάκλος μήτε ὅτι σχολαστικός, ἀλλ' ὅτι ἀνὴρ πέπειρος, τέλειος, ἀκολάκευτος, προεστάναι δυνάμενος καὶ τῶν ἑαυτοῦ καὶ ἄλλων. πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὸ τιμητικὸν τῶν ἀληθῶς φιλοσοφούντων, τοῖς δὲ ἄλλοις οὐκ ἐξονειδιστικὸν οὐδὲ μὴν εὐπαράγωγον ὑπ' αὐτῶν· ἔτι δὲ τὸ εὐόμιλον καὶ εὐχαρι οὐ κατακόρως· καὶ τὸ τοῦ ἰδίου σώματος ἐπιμελητικὸν ἐμμέτρως, οὔτε ὥς ἂν τις φιλόζωος οὔτε πρὸς καλλωπισμὸν οὔτε μὴν ὀλιγώρως, ἀλλ' ὥστε διὰ τὴν ἰδίαν προσοχὴν εἰς ὀλίγιστα ἱατρικῆς χρήζειν ἢ φαρμάκων καὶ ἐπιθεμάτων ἐκτός· μάλιστα δὲ τὸ παραχωρητικὸν ἀβασκάνως τοῖς δυνάμιν τινα κεκτημένοις, οἷον τὴν φραστικὴν ἢ τὴν ἐξ ἱστορίας νόμων ἢ ἐθῶν ἢ ἄλλων τινῶν πραγμάτων, καὶ συσπουδαστικὸν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστοι κατὰ τὰ ἴδια προτερήματα εὐδοκιμῶσι· πάντα δὲ κατὰ τὰ πάτρια πράσσων, οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ἐπιτηδεύων φαίνεσθαι, τὸ τὰ πάτρια φυλάσσειν. ἔτι δὲ τὸ μὴ εὐμετακίνητον καὶ ῥιπταστικόν, ἀλλὰ καὶ τόποις καὶ πράγμασι τοῖς αὐτοῖς ἐνδιατριπτικόν· καὶ τὸ μετὰ τοὺς παροξυσμοὺς τῆς κεφαλαλγίας νεαρόν εὐθύς καὶ ἀκμαῖον πρὸς τὰ συνήθη ἔργα· καὶ τὸ μὴ εἶναι αὐτῷ πολλὰ τὰ ἀπόρρητα, ἀλλ' ὀλίγιστα καὶ σπανιώτατα καὶ ταῦτα ὑπὲρ τῶν κοινῶν μόνον· καὶ τὸ ἔμφρον καὶ μεμετρημένον ἐν τε θεωριῶν ἐπιτελέσει καὶ ἔργων κατασκευαῖς καὶ διανομαῖς καὶ τοῖς τοιούτοις, <ὥς> ἀνθρώπου πρὸς αὐτὸ τὸ δέον πραχθῆναι δεδορκότος, οὐ πρὸς

a prevedea lucrurile în timp și de a pune în ordine până și cele mai neînsemnate detalii, fără a face nimic dramatic din aceasta; faptul de a opri aclamațiile și orice fel de lingușeli față de persoana sa; de a veghea întotdeauna la treburile statului, de a reduce cheltuielile și de a suporta criticile privind astfel de probleme; faptul de a alunga teama superstițioasă de zei, de a nu căuta cu orice preț popularitatea, fie făcând pe plac mulțimii, fie arătându-se prieten al poporului, ci dând dovadă de sobrietate în orice împrejurare și de fermitate, și nicidecum de grosolanie sau de dorința de noutăți; faptul de a mă folosi fără îngâmfare și, în același timp, fără ezitări de cele ce contribuie la comoditatea vieții, pe care soarta mi le-a oferit din belșug, așa încât să profit de ele, fără nici o grijă, atunci când le am, dar să nu le duc dorul, atunci când nu le am; faptul că nimeni n-a spus despre el că a fost sofist, un om șiret, un pedant, ci un bărbat matur, desăvârșit, indiferent la lingușiri, știind să conducă și treburile sale, și pe ale altora; în plus, aprecierea cu care-i înconjura pe adevărații filozofi, fără să-i jignească pe ceilalți și fără să se lase atras de aceștia; de asemenea, în relațiile sale cu ceilalți, era agreabil și plăcut, fără a fi plictisitor; preocuparea cu măsură pentru propriul trup, nu ca un îndrăgostit de viață, nici căutând să-l înfrumusețeze, nici neglijându-l, așa că, datorită îngrijirilor proprii, a avut nevoie în foarte mică măsură de medici, de medicamente sau tratamente exterioare; dar mai ales disponibilitatea de a ceda, fără urmă de invidie, tuturor celor care dețineau un talent deosebit, de exemplu elocința, expunerea legilor sau a moravurilor ori alte astfel de lucruri; faptul că se străduia împreună cu aceștia, pentru ca fiecare să fie prețuit după competențele sale; păzirea cu sfințenie a obiceiurilor strămoșești, respectându-le în toate, fără să o arate cu tot dinadinsul; și faptul de a nu da dovadă de lipsă de fermitate și statornicie, ci de a-și petrece timpul în aceleași

τὴν ἐπὶ τοῖςπραχθεῖσιν εὐδοξίαν. οὐκ ἦν ἁπλῶς λούστης, οὐχὶ φιλοικοδόμος, οὐ περὶ τὰς ἐδωδὰς ἐπινοητής, οὐ περὶ ἐσθίων ὑφᾶς καὶ χροᾶς, οὐ περὶ σωμάτων ὥρας. ἢ ἀπὸ Λωρίου στολὴ ἀνάγουσα ἀπὸ τῆς κάτω ἐπαύλεως· καὶ τῶν ἐν Λανουβίῳ τὰ πολλὰ· τῷ τελώνῃ ἐν Τούσκλοις παραιτουμένῳ ὡς ἐχρήσατο καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος τρόπος. οὐδὲν ἀπηνὲς οὐδὲ μὴν ἀδυσώπητον οὐδὲ λάβρον οὐδὲ ὥστ' ἄν τινα εἰπεῖν ποτε· „ἕως ἰδρώτος“· ἀλλὰ πάντα διειλημμένα λελογισμένως ὡς ἐπὶ σχολῆς, ἀταράχως, τεταγμένως, ἐρωμένως, συμφώνως ἑαυτοῖς. ἐφαρμόσειε δ' ἂν αὐτῷ τὸ περὶ τοῦ Σωκράτους μνημονευόμενον, ὅτι καὶ ἀπέχεσθαι καὶ ἀπολαύειν ἐδύνατο τούτων, ὧν πολλοὶ πρὸς τε τὰς ἀποχὰς ἀσθενῶς καὶ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις ἐνδοτικῶς ἔχουσι. τὸ δὲ ἰσχύειν καὶ ἔτι καρτερεῖν καὶ ἐννήφειν ἑκατέρῳ ἀνδρὸς ἐστὶν ἄρτιον καὶ ἀήττητον ψυχὴν ἔχοντος, οἷον ἐν τῇ νόσῳ θανασίμῳ.

- 17 Παρὰ τῶν θεῶν τὸ ἀγαθοὺς πάππους, ἀγαθοὺς γονέας, ἀγαθὴν ἀδελφὴν, ἀγαθοὺς διδασκάλους, ἀγαθοὺς οἰκείους, συγγενεῖς, φίλους, σχεδὸν ἅπαντα ἔχειν· καὶ ὅτι περὶ οὐδένα

locuri, ocupându-se cu aceleași treburile; faptul că, după dureri foarte puternice de cap, se întorcea repede, cu mintea proaspătă și pătrunzătoare, la ocupațiile obișnuite; faptul de a nu avea multe secrete, ci foarte puține, și de obicei foarte rar, și toate acestea numai pentru binele public; prudență și măsură în organizarea spectacolelor publice, în construirea de edificii, cu ocazia distribuirilor <de bani sau alimente> către popor, precum și în alte activități asemănătoare, deoarece își îndrepta atenția numai asupra celor care trebuiau făcute, nu asupra renumelui obținut pe seama celor realizate; nu făcea baie la ore nepotrivite, nu îi plăcea să construiască, nu era prea pretențios nici cu privire la felurile de mâncare, nici la ținuta și culoarea veșmintelor, nici la înfățișarea frumoasă a sclavilor; toga sa era adusă din Lorum, de la ferma sa din vale, iar multe dintre veșminte proveneau de la Lanuvium³⁰; după cum se comporta la Tusculum cu administratorul său, care îi adresa tot felul de rugăminți, tot așa era și felul său de a fi; nu era nici aspru, nici lipsit de bună-cuviință, nici violent, nici, cum ar spune cineva, <nu făcea nimic> „până la sudoare”³¹, ci, dimpotrivă, toate acțiunile sale erau calculate în detaliu, ca și cum le-ar fi făcut în răgaz, în liniște, în bună rânduială, cu energie, în acord unele cu altele; i s-ar fi potrivit cele amintite despre Socrate³², că putea fie să se abțină, fie să se bucure de cele de care mulți nu au puterea să se lipsească și de care sunt prea deprinși să se bucure. Dar tăria și chiar rezistența și puterea sa de cumpănare în oricare din cele două situații sunt însușirile unui bărbat cu sufletul echilibrat și de neînfrânt, după cum a dovedit-o pe durata bolii sale <care i-a adus în cele din urmă> moartea.

De la zei³³ <am primit>: faptul că am avut bunici buni, strămoși buni, o soră bună³⁴, profesori buni, sclavi buni în casă, părinți, prieteni, buni aproape toți; și faptul că nu am

αὐτῶν προέπεσον πλημμελήσαι τι, καίτοι διάθεσιν ἔχων τοιαύτην, ἂφ' ἧς, εἰ ἔτυχε, κἂν ἔπραξά τι τοιοῦτον· τῶν θεῶν δὲ εὐποιία τὸ μηδεμίαν συνδρομὴν πραγμάτων γενέσθαι, ἥτις ἔμελλέ με ἐλέγξειν. καὶ τὸ μὴ ἐπὶ πλέον τραφήναι παρὰ τῇ παλλακῇ τοῦ πάππου καὶ τὸ τὴν ὥραν διασῶσαι καὶ τὸ μὴ πρὸ ὥρας ἀνδρωθῆναι, ἀλλ' ἔτι καὶ ἐπιλαβεῖν τοῦ χρόνου. τὸ ἄρχοντι καὶ πατρὶ ὑποταχθῆναι, ὃς ἔμελλε πάντα τὸν τύφον ἀφαιρήσειν μου καὶ εἰς ἔννοιαν ἄξειν τοῦ ὅτι δυνατόν ἐστιν ἐν αὐτῇ βιοῦντα μήτε δορυφορήσεων χρήζειν μήτε ἐσθήτων σημειωδῶν μήτε λαμπάδων καὶ ἀνδριάντων <καὶ> τοιῶνδ' ἐτινων [καὶ] τοῦ ὁμοίου κόμπου, ἀλλ' ἔξεστιν ἐγγυτάτω ἰδιώτου συστέλλειν ἑαυτὸν καὶ μὴ διὰ τοῦτο ταπεινότερον ἢ ῥαθυμότερον ἔχειν πρὸς τὰ ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἡγεμονικῶςπραχθῆναι δέοντα. τὸ ἀδελφοῦ τοιοῦτου τυχεῖν, δυναμένου μὲν διὰ ἡθους ἐπεγεῖραί με πρὸς ἐπιμέλειαν ἑμαυτοῦ, ἅμα δὲ καὶ τιμῇ καὶ στοργῇ εὐφραίνοντός με· τὸ παιδία μοι ἀφυῇ μὴ γενέσθαι μηδὲ κατὰ τὸ σωματίον διάστροφα. τὸ μὴ ἐπὶ πλέον με προκόψαι ἐν ῥητορικῇ καὶ ποιητικῇ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπιτηδεύμασιν, ἐν οἷς ἴσως ἂν κατεσχέθην, εἰ ἡσθόμην ἑμαυτὸν εὐδόως προϊόντα. τὸ φθάσαι τοὺς τροφέας ἐν ἀξιώματι καταστήσαι, οὗ δὴ ἐδόκουν μοι ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ ἀναβαλέσθαι ἐλπίδι τοῦ με, ἐπεὶ νέοι ἔτι ἦσαν, ὕστερον αὐτὸ πράξειν. τὸ γινῶναι Ἀπολλώνιον, Ρούστικον, Μάξιμον. τὸ φαντασθῆναι περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου ἐναργῶς καὶ πολλάκις οἷός τις ἐστιν, ὥστε, ὅσον ἐπὶ τοῖς θεοῖς καὶ ταῖς ἐκεῖθεν διαδόσεσι καὶ συλλήψεσι καὶ ἐπιπνοίαις, μηδὲν κωλύειν ἤδη κατὰ φύσιν ζῆν με, ἀπολείπεσθαι δὲ τι ἔτι τούτου παρὰ τὴν ἐμὴν αἰτίαν καὶ παρὰ τὸ μὴ διατηρεῖν τὰς ἐκ τῶν θεῶν ὑπομνήσεις καὶ μονονουχὶ διδασκαλίας· τὸ ἀντισχεῖν μοι τὸ σῶμα ἐπὶ τοσοῦτον ἐν τοιούτῳ βίῳ· τὸ μήτε Βενεδίκτης ἄψασθαι μήτε Θεοδότου, ἀλλὰ καὶ ὕστερον ἐν ἐρωτικοῖς πάθεσι γενόμενον ὑγιᾶναι· τὸ χαλεπήναντα πολλάκις Ρουστίκῳ μηδὲν πλέον

greșit cu ceva față de nici unul dintre cei pomeniți, deși, având un astfel de caracter, dacă s-ar fi ivit ocazia aș fi putut face așa ceva; și zeii au binevoit să nu existe nici un concurs de circumstanțe care să mă pună la încercare; nu am fost crescut prea multă vreme în preajma concubinei bunicului meu³⁵; mi-am păstrat vigoarea tinereții și n-am devenit bărbat înainte de vârsta cuvenită, ci chiar am depășit această vârstă; faptul că m-am supus ordinelor unui împărat și părinte, care a înlăturat din mine orice îngâmfare și m-a condus la ideea că, trăind la curte, este posibil să nu te folosești de gărzi de corp purtătoare de lăncii, nici de veșminte elegante, nici de candelabre, de statui și de astfel de obiecte și de un lux asemănător, ci, dimpotrivă, este posibil ca fiecare să-și apropie felul de viață cât mai mult de acela al unui simplu cetățean și să nu fie socotit, din această cauză, mai umil sau mai nepăsător față de îndatoririle care trebuie îndeplinite în situația de conducător, în interes public. Faptul că am avut un astfel de frate³⁶, capabil prin comportamentul lui să îmi stârnească preocuparea de mine însumi și, în același timp, să mă bucure prin respectul și dragostea sa; faptul că nu am avut copii infirmi sau diformi; faptul că nu am progresat prea mult în studiul retoricii, al poeziei și al altor materii, în care probabil m-aș fi cufundat adânc, dacă mi-aș fi dat seama că înaintez cu ușurință; faptul că m-am grăbit să le acord celor ce m-au crescut rangurile înalte, pe care îmi părea că și le doresc, și nu am amânat acest lucru cu gând că, fiind ei încă tineri, am s-o fac mai târziu; faptul că i-am cunoscut pe Apollonius, pe Rusticus, pe Maximus; faptul că mi s-a arătat cu claritate și de mai multe ori ce este viața trăită „în conformitate cu natura“, astfel încât, atât cât depindea de zei, de comunicările³⁷, de ajutoarele și de inspirațiile care veneau din partea lor, nimic de atunci nu mă

πράξαι, ἐφ' ᾧ ἂν μετέγων· τὸ μέλλουσιν νέαν τελευτᾶν
 τὴν τεκοῦσαν ὅμως οἰκῆσαι μετ' ἐμοῦ τὰ τελευταῖα ἔτη. τὸ
 ὁσάκις ἐβουλήθην ἐπικουρῆσαί τινι πενομένῳ ἢ εἰς ἄλλο τι
 χρήζοντι, μηδέποτε ἀκούσαί με ὅτι οὐκ ἔστι μοι χρήματα,
 ὅθεν γένηται, καὶ τὸ αὐτῷ ἐμοὶ χρεῖαν ὁμοίαν, ὡς παρ' ἐτέ-
 ρου μεταλαβεῖν, μὴ συμπεσεῖν· τὸ τὴν γυναῖκα τοιαύτην
 εἶναι, οὕτως μὲν πειθήνιον, οὕτω δὲ φιλόστοργον, οὕτω δὲ
 ἀφελῇ· τὸ ἐπιτηδείων τροφῶν εἰς τὰ παιδιά εὐπορῆσαι. τὸ
 δι' ὀνειράτων βοηθήματα δοθῆναι ἄλλα τε καὶ ὡς μὴ πτύειν
 αἷμα καὶ μὴ ἰλιγγιᾶν, καὶ τὸ ἐν Καιήτῃ ὥσπερ χρησμόν· ὡς
 τε ἐπεθύμησα φιλοσοφίας, μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τινα σοφιστὴν
 μηδὲ ἀποκαθίσαι ἐπὶ τοῦ συγγραφᾶς ἢ συλλογισμοῦς
 ἀναλύειν ἢ περὶ τὰ μετεωρολογικὰ καταγίνεσθαι. πάντα γὰρ
 ταῦτα θεῶν βοηθῶν καὶ τύχης δεῖται.

împiedică să trăiesc în conformitate cu natura, și că m-am îndepărtat de o astfel de viață din vina mea și fiindcă nu țineam cont de avertismentele zeilor și, ca să spun așa, de îndrumările lor; faptul că am un trup rezistent de atâta timp după o astfel de viață; faptul că nu am avut legături intime nici cu Benedicta, nici cu Theodotos³⁸ și că mai târziu chiar, când am cunoscut pasiunea dragostei, m-am vindecat grabnic; faptul că, supărându-mă adesea pe Rusticus, niciodată nu am depășit măsura, astfel încât să trebuiască să mă căiesc <mai târziu>; faptul că mama mea, deși i-a fost dat să moară încă de tânără³⁹, a locuit totuși în ultimii ani ai vieții sale împreună cu mine; faptul că niciodată când doream să ajut un om sărac sau pe oricine altcineva aflat în necaz nu am fost auzit spunând că nu am bani s-o fac și că eu însumi nu am ajuns într-o asemenea sărăcie încât să cer bani de la o altă persoană; faptul că am avut o astfel de soție, atât de ascultătoare, de afectuoasă, de simplă⁴⁰; faptul că am avut educatori vrednici pentru copii⁴¹; faptul că am primit ajutor prin vise, în special ca să nu mai scuip sânge și să îmi treacă amețelile, și răspunsul, ca să spun așa, oracular de la Gaeta⁴²; și faptul că, atunci când am dorit să mă dedic filozofiei, nu am ajuns pe mâinile vreunui sofist și nici nu mi-am irosit timpul analizând texte scrise sau rezolvând silogisme⁴³ sau ocupându-mă de fenomenele cerești. Căci toate acestea au nevoie de ajutorul zeilor și al sorții.

II

Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῷ Γρανούα

- 1 Ἐωθεν προλέγειν ἑαυτῷ· συντεύξομαι περιέργῳ, ἀχαρίστῳ, ὑβριστῇ, δολερῷ, βασκάνῳ, ἀκοινωνήτῳ· πάντα ταῦτα συμβέβηκεν ἐκείνοις παρὰ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν. ἐγὼ δὲ τεθεωρηκὼς τὴν φύσιν τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι καλόν, καὶ τοῦ κακοῦ ὅτι αἰσχρόν, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ ἀμαρτάνοντος φύσιν ὅτι μοι συγγενής, οὐχὶ αἵματος ἢ σπέρματος τοῦ αὐτοῦ ἀλλὰ νοῦ καὶ θείας ἀπομοίρας μέτοχος, οὔτε βλαβῆναι ὑπὸ τινος αὐτῶν δύναμαι· αἰσχροῦ γάρ με οὐδεὶς περιβαλεῖ· οὔτε ὀργίζεσθαι τῷ συγγενεῖ δύναμαι οὔτε ἀπέχθεσθαι αὐτῷ. γεγόναμεν γὰρ πρὸς συνεργίαν ὡς πόδες, ὡς χεῖρες, ὡς βλέφαρα, ὡς οἱ στοῖχοι τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω ὀδόντων. τὸ οὖν ἀντιπράσσειν ἀλλήλοις παρὰ φύσιν· ἀντιπρακτικὸν δὲ τὸ ἀγανακτεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι.
- 2 Ὁ τί ποτε τοῦτό εἰμι, σαρκία ἐστὶ καὶ πνευμάτιον καὶ τὸ ἡγεμονικόν. ἄφες τὰ βιβλία· μηκέτι σπῶ· οὐ δέδοται. ἀλλ' ὡς ἤδη ἀποθνήσκων, τῶν μὲν σαρκίων καταφρόνησον· λύθρος καὶ ὀστάρια καὶ κροκύφαντος, ἐκ νεύρων, φλεβίων,

Acestea au fost scrise pe teritoriul cvazilor⁴⁵, aproape de râul Granua.⁴⁶

De dimineață, începe să-ți spui: voi întâlni un indiscret, un nerecunoscător, un violent, un perfid, un invidios, un nesciabil; toate acestea li se întâmplă din necunoașterea celor bune și a celor rele⁴⁷. Eu, în schimb, care am înțeles că natura binelui este frumusețea morală și că cea a răului este urâtul moral⁴⁸ și că natura celui care greșeste este înrudită cu mine, nu numai prin sângele și prin sămânța sa, ci și prin rațiune și participarea la divin, nu pot suferi vreun neajuns de la vreunul dintre ei, căci nimeni nu mă poate urăți moral, iar eu nu mă pot mânîia pe unul înrudit cu mine, nici nu-l pot urî. Căci ne-am născut pentru a ne ajuta <unii pe alții>, precum picioarele, mâinile, pleoapele, șirurile de dinți de sus și de jos. Așadar, a acționa unii împotriva altora este împotriva naturii, iar a te mânîia și a-l detesta pe un semen înseamnă a-l trata ca pe un adversar.

1

De fapt, acesta sunt eu: carne, un suflu și partea conducătoare a sufletului⁴⁹. Lasă deoparte cărțile! Nu te mai chinui! Nu îți este dat. Dar, din moment ce ești deja aproape de moarte, disprețuiește carnea: sânge stricat, oase și o țesătură

2

ἀρτηριῶν πλεγμάτιον. θέασαι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα ὁποῖόν τι ἐστὶν· ἄνεμος, οὐδὲ ἀεὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ πάσης ὥρας ἐξεμύμενον καὶ πάλιν ῥοφούμενον. τρίτον οὖν ἐστὶ τὸ ἡγεμονικόν. ὧδε ἐπινοήθητι· γέρον εἶ· μηκέτι τοῦτο ἐάσης δουλεῦσαι, μηκέτι καθ' ὁρμὴν ἀκοινωνήτον νευροσπαστηθῆναι, μηκέτι τὸ εἰμαρμένον ἢ παρὸν δυσχερᾶναι ἢ μέλλον ὑπιδέσθαι.

- 3 Τὰ τῶν θεῶν προνοίας μεστά, τὰ τῆς τύχης οὐκ ἄνευ φύσεως ἢ συγκλώσεως καὶ ἐπιπλοκῆς τῶν προνοία διοικουμένων. πάντα ἐκεῖθεν ρεῖ· πρόσεστι δὲ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ τῷ ὅλῳ κόσμῳ συμφέρον, οὗ μέρος εἶ. παντὶ δὲ φύσεως μέρει ἀγαθόν, ὃ φέρει ἢ τοῦ ὅλου φύσις καὶ ὃ ἐκείνης ἐστὶ σωστικόν. σῶζουσι δὲ κόσμον, ὥσπερ αἱ τῶν στοιχείων, οὕτως καὶ αἱ τῶν συγκριμάτων μεταβολαί. ταῦτά σοι ἀρκείτω· ἀεὶ δόγματα ἔστω. τὴν δὲ τῶν βιβλίων δίψαν ρῖψον, ἵνα μὴ γογγύζων ἀποθάνης, ἀλλὰ ἴλεως ἀληθῶς καὶ ἀπὸ καρδίας εὐχάριστος τοῖς θεοῖς.
- 4 Μέμνησο ἐκ πόσου ταῦτα ἀναβάλλη καὶ ὀποσάκις προθεσμί-
ας λαβὼν παρὰ τῶν θεῶν οὐ χρᾶ αὐταῖς. δεῖ δὲ ἤδη ποτὲ αἰσθῆσθαι τίνος κόσμου μέρος εἶ καὶ τίνος διοικούντος τὸν κόσμον ἀπόρροια ὑπέστης καὶ ὅτι ὅρος ἐστὶ σοι περιγεγραμμένος τοῦ χρόνου, ᾧ ἂν εἰς τὸ ἀπαιθριάσαι μὴ χρήση, οἰχῆσεται καὶ οἰχήσῃ καὶ αὐθις οὐκ ἐξέσται.
- 5 Πάσης ὥρας φρόντιζε στιβαρῶς ὥς Ῥωμαῖος καὶ ἄρρην τὸ ἐν χερσὶ μετὰ τῆς ἀκριβοῦς καὶ ἀπλάστου σεμνότητος καὶ φιλοστοργίας καὶ ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης πράσσειν καὶ σχολὴν ἑαυτῷ ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων φαντασιῶν πορίζειν.

de nervi, vene, artere. Vezi, de asemenea, ce este suflul tău: o răsuflare, niciodată aceeași, ci dată afară și absorbită din nou, în fiecare moment. În al treilea rând, ai în vedere partea conducătoare a sufletului. Judecă astfel: ești bătrân; nu îngădui ca această facultate să-ți fie înrobite, nici să fie mișcată ca o marionetă în funcție de impulsurile contrare vieții sociale, nici să se plângă de destinul hărăzit în prezent, nici să se teamă de cel <hărăzit> în viitor.

Operele zeilor sunt pline de providență, cele ale sorții nu sunt fără natură⁵⁰ sau fără urzeala și înlănțuirea evenimentelor guvernate de providență⁵¹. Toate decurg de acolo.⁵² Se adaugă necesitatea și utilitatea pentru întreaga lume,⁵³ din care tu ești o parte. Pentru orice parte a naturii e bine ceea ce natura universului produce și ceea ce are puterea de a o salva. Și mențin lumea atât transformările elementelor, cât și cele ale compuşilor⁵⁴. Îți sunt suficiente acestea: să-ți fie întotdeauna învățături. Înlătură setea de cărți, ca să nu mori cârtind, ci cu adevărat senin și recunoscător din toată inima zeilor.

Amintește-ți de cât timp amâni problema și de câte ori, chiar dacă ai primit de la zei noi termene, nu ai profitat de ele. Dar trebuie să-ți dai seama, măcar de acum înainte, din ce lume faci parte, din ce realitate conducătoare a lumii ești o emanație⁵⁵ și că îți este fixată o limită în timp: în cazul în care nu te vei folosi de acestea pentru a dobândi seninătatea, prilejul va dispărea și tu vei pieri și nu ți se va mai oferi o altă ocazie.

În fiecare clipă, preocupă-te cu seriozitate, ca roman și bărbat, să faci tot ce îți vine la îndemână cu distincție potrivită și sinceră, cu afecțiune, cu libertate și cu dreptate, și să-ți oferi răgazul fără toate celelalte reprezentări⁵⁶. Îți vei oferi

ποριεῖς δέ, ἂν ὡς ἐσχάτην τοῦ βίου ἐκάστην πράξιν ἐνεργῆς, ἀπηλλαγμένος πάσης εἰκαιότητος καὶ ἐμπαθοῦς ἀποστροφῆς ἀπὸ τοῦ αἰροῦντος λόγου καὶ ὑποκρίσεως καὶ φιλαντίας καὶ δυσαρεστίσεως πρὸς τὰ συμμεμοιραμένα. ὅρῳ πῶς ὀλίγα ἐστίν, ὧν κρατήσας τις δύναται εὖρουν καὶ θεουδῇ βιώσαι βίον· καὶ γὰρ οἱ θεοὶ πλέον οὐδὲν ἀπαιτήσουσι παρὰ τοῦ ταῦτα φυλάσσοντος.

- 6 Ὑβριζε, ὕβριζε σεαυτήν, ὦ ψυχὴ· τοῦ δὲ τιμῆσαι σεαυτήν οὐκέτι καιρὸν ἔξεις· ἀκαριαῖος ὁ βίος ἐκάστω, οὗτος δέ σοι σχεδὸν διήνυσται, μὴ αἰδουμένη σεαυτήν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἄλλων ψυχαῖς τιθεμένη τὴν σὴν εὐμοίριαν.
- 7 Περισπᾶ τί σε τὰ ἔξωθεν ἐμπίπτοντα; καὶ σχολὴν πάρεχε σεαυτῷ τοῦ προσμανθάνειν ἀγαθόν τι καὶ παύσαι ῥεμβόμενος. ἤδη δὲ καὶ τὴν ἐτέραν περιφορὰν φυλακτέον· ληροῦσι γὰρ καὶ διὰ πράξεων οἱ κεκμηκότες τῷ βίῳ καὶ μὴ ἔχοντες σκοπόν, ἐφ' ὃν πᾶσαν ὁρμὴν καὶ καθάπαξ φαντασίαν ἀπευθύνουσιν.
- 8 Παρὰ μὲν τὸ μὴ ἐφιστάνειν, τί ἐν τῇ ἄλλου ψυχῇ γίνεται, οὐ ῥαδίως τις ὥφθη κακοδαιμονῶν· τοὺς δὲ τοῖς τῆς ἰδίας ψυχῆς κινήμασι μὴ παρακολουθοῦντας ἀνάγκη κακοδαιμονεῖν.
- 9 Τούτων ἀεὶ μεμνήσθαι, τίς ἢ τῶν ὅλων φύσις καὶ τίς ἢ ἐμὴ καὶ πῶς αὕτη πρὸς ἐκείνην ἔχουσα καὶ ὅποιόν τι μέρος ὁποῖου τοῦ ὅλου οὔσα καὶ ὅτι οὐδεὶς ὁ κωλύων τὰ ἀκόλουθα τῇ φύσει, ἧς μέρος εἶ, πράσσειν τε ἀεὶ καὶ λέγειν.

răgazul dacă îți vei îndeplini fiecare activitate ca și cum ar fi ultima din viața ta, eliberat de orice neglijență⁵⁷ și de orice tulburare care te abat de la deciziile rațiunii, de orice ipocrizie, egoism și nemulțumire împotriva rânduielilor destinului. Vezi cât de puține sunt principiile după care, dacă cineva le stăpânește, poate duce o viață prosperă și pioasă, căci zeii nu vor pretinde nimic în plus de la cel care le respectă.

Aruncă-te în dezordine, o, suflete, aruncă-te! Nu vei mai avea ocazia să te bucuri de prețuire; viața este foarte scurtă pentru fiecare, iar a ta a ajuns aproape de sfârșit, și tu nu te respecți pe tine însuți, ci îți pui fericirea în sufletele altora. 6

Te lași influențat de impresiile care vin din afară? Oferă-ți un răgaz pentru a mai învăța ceva bun și încetează să te lași purtat de colo-colo. Trebuie să te ferești totuși de o altă rătăcire: căci proști sunt cei care, chiar datorită acțiunilor lor, sunt oboșiți de viață și cei care nu au nici un scop către care să-și călăuzească orice impuls al lor și, într-un cuvânt, reprezentările lor. 7

Fără a acorda o atenție deosebită celor ce se petrec în sufletul altuia nu poate fi observat cu ușurință un om nefericit; însă cei care nu urmăresc cu atenție mișcările propriului lor suflet sunt, în mod inevitabil, nefericiți. 8

Întotdeauna trebuie să-ți aduci aminte acestea: care este natura Întregului⁵⁸ și care este a mea, care este raportul dintre aceasta și aceea, și ce fel de parte este ea și din ce univers; apoi <trebuie să-ți amintești> că nu există nimeni care să te împiedice să acționezi și să vorbești întotdeauna în acord cu natura din care ești o parte. 9

- 10 Φιλοσόφως ὁ Θεόφραστος ἐν τῇ συγκρίσει τῶν ἀμαρτημάτων, ὡς ἂν τις κοινότερον τὰ τοιαῦτα συγκρίνειε, φησὶ βαρύτερα εἶναι τὰ κατ' ἐπιθυμίαν πλημμελούμενα τῶν κατὰ θυμόν. ὁ γὰρ θυμούμενος μετὰ τινος λύπης καὶ λεληθυίας συστολῆς φαίνεται τὸν λόγον ἀποστρεφόμενος· ὁ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν ἀμαρτάνων, ὑφ' ἡδονῆς ἡττώμενος ἀκολαστότερός πως φαίνεται καὶ θηλύτερος ἐν ταῖς ἀμαρτίαις. ὀρθῶς οὖν καὶ φιλοσοφίας ἀξίως ἔφη μείζονος ἐγκλήματος ἔχεσθαι τὸ μεθ' ἡδονῆς ἀμαρτανόμενον ἢ περὶ τὸ μετὰ λύπης· ὅλως τε ὁ μὲν προηδικημένῳ μᾶλλον ἔοικε καὶ διὰ λύπης ἠναγκασμένῳ θυμωθῆναι· ὁ δὲ αὐτόθεν πρὸς τὸ ἀδικεῖν ὥρμηται, φερόμενος ἐπὶ τὸ πρῶξάι τι κατ' ἐπιθυμίαν.
- 11 Ὡς ἤδη δυνατοῦ ὄντος ἐξιέναι τοῦ βίου, οὕτως ἕκαστα ποιεῖν καὶ λέγειν καὶ διανοεῖσθαι. τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων ἀπελθεῖν, εἰ μὲν θεοὶ εἰσὶν, οὐδὲν δεινόν· κακῶ γάρ σε οὐκ ἂν περιβάλοιεν· εἰ δὲ ἦτοι οὐκ εἰσὶν ἢ οὐ μέλει αὐτοῖς τῶν ἀνθρωπείων, τί μοι ζῆν ἐν κόσμῳ κενῷ θεῶν ἢ προνοίας κενῷ; ἀλλὰ καὶ εἰσὶ καὶ μέλει αὐτοῖς τῶν ἀνθρωπείων καὶ τοῖς μὲν κατ' ἀλήθειαν κακοῖς ἵνα μὴ περιπίπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο· τῶν δὲ λοιπῶν εἴ τι κακὸν ἦν, καὶ τοῦτο ἂν προείδοντο, ἵνα ἐπὶ παντὶ ἢ τὸ μὴ περιπίπτειν αὐτῷ. (ὁ δὲ χεῖρω μὴ ποιεῖ ἄνθρωπον, πῶς ἂν τοῦτο βίον ἀνθρώπου χεῖρω ποιήσειεν;) οὕτε δὲ κατ' ἄγνοιαν οὕτε εἰδυῖα μὲν, μὴ δυναμένη δὲ προφυλάξασθαι ἢ διορθώσασθαι ταῦτα ἢ τῶν ὅλων φύσις παρείδεν ἂν, οὐτ' ἂν τηλικούτον ἡμαρτεν ἦτοι παρ' ἀδυναμίαν ἢ παρ' ἀτεχνίαν, ἵνα τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ ἐπίσης τοῖς τε ἀγαθοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς κακοῖς πεφυρμένως συμβαίνει. θάνατος δέ γε καὶ ζωὴ, δόξα καὶ ἀδοξία, πόνος καὶ ἡδονή, πλοῦτος καὶ πενία, πάντα

10

Ca filozof, Teofrast⁵⁹, comparând greșelile, ca și cum cineva ar putea să le compare în mod obișnuit, susține că sunt mai grave erorile comise din cauza dorințelor decât cele comise din cauza mâniei⁶⁰. Căci cel aprins de mânie, având o oarecare durere și o tainică remușcare, pare că se abate de la rațiune, în schimb cel care greșește din cauza dorințelor, învins de plăcere, apare într-un fel mai desfrânat și mai efeminat în greșelile sale. Așadar, pe drept cuvânt și ca un filozof demn de acest nume, Teofrast afirma că este mult mai vrednic de învinuire cel care greșește cu plăcere decât acela care comite o greșeală cu durere; într-un cuvânt, primul seamănă mai degrabă cu cineva care a fost mai înainte nedreptățit și apoi, constrâns de durere să se lase pradă mâniei, în schimb celălalt a fost împins de la sine să comită nedreptatea, stârnit fiind s-o facă din cauza dorințelor.

11

Astfel să acționezi, să exprimi și să gândești fiecare lucru, ca și cum ai putea să părăsești chiar în această clipă viața. Căci, dacă zeii există⁶¹, a pleca dintre oameni nu este nimic primejdios: căci ei nu te-ar arunca în nenorocire; dar, dacă ei nu există sau nu se ocupă de cele omenești, la ce bun să trăiesc într-o lume lipsită de zei sau de providență? Însă zeii și există, se și preocupă de cele omenești și, pentru ca omul să nu ajungă în adevăratele nenorociri, i-au oferit toate mijloacele; pentru restul lucrurilor, dacă ar exista ceva rău, zeii ar fi prevăzut și asta, pentru ca în nici un fel omul să nu cadă în rău. (Ceea ce nu-l face mai rău pe om cum ar putea să facă mai rea viața omului?) Nici din ignoranță, nici fiindcă i-a fost cu neputință, chiar cunoscând toate acestea, să le prevină sau să le îndrepte, natura Întregului nu ar putea să le treacă cu vederea sau să greșească atât de grav, fie din neputință, fie din nepricepere, încât binele și răul să se abată și asupra oamenilor buni, și asupra celor răi. Moartea, viața, faima, lipsa de faimă, suferința,

ταῦτα ἐπίσης συμβαίνει ἀνθρώπων τοῖς τε ἀγαθοῖς καὶ τοῖς κακοῖς, οὔτε καλὰ ὄντα οὔτε αἰσχροῖς. οὔτ' ἄρ' ἀγαθὰ οὔτε κακὰ ἐστὶ.

- 12 Πῶς πάντα ταχέως ἐναφανίζεται, τῷ μὲν κόσμῳ αὐτὰ τὰ σώματα, τῷ δὲ αἰῶνι αἰὲν μνημαὶ αὐτῶν· οἷά ἐστι τὰ αἰσθητὰ πάντα καὶ μάλιστα τὰ ἡδονῇ δελεάζοντα ἢ τῷ πόνῳ φοβοῦντα ἢ τῷ τύφῳ διαβεβοημένα, πῶς εὐτελεῖ καὶ εὐκαταφρόνητα καὶ ῥυπαρὰ καὶ εὐφθαρτα καὶ νεκρά· νοερῶς δυνάμεως ἐφιστάναι. τί εἰσιν οὗτοι, ὧν αἰὲν ὑπολήψεις καὶ αἰὲν φωναὶ τὴν εὐδοξίαν <καὶ τὴν ἀδοξίαν παρέχουσι>; τί ἐστὶ τὸ ἀποθανεῖν, καὶ ὅτι, ἐάν τις αὐτὸ μόνον ἴδῃ καὶ τῷ μερισμῷ τῆς ἐννοίας διαλύσῃ τὰ ἐμφανταζόμενα αὐτῷ, οὐκέτι ἄλλο τι ὑπολήπεται αὐτὸ εἶναι ἢ φύσεως ἔργον· φύσεως δὲ ἔργον εἴ τις φοβεῖται, παιδίον ἐστί· τοῦτο μέντοι οὐ μόνον φύσεως ἔργον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ συμφέρον αὐτῇ. πῶς ἅπτεται θεοῦ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τί ἑαυτοῦ μέρος καὶ ὅταν πῶς [ἔχῃ] διακέηται τὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦτο μόριον;

- 13 Οὐδὲν ἀθλιώτερον τοῦ πάντα κύκλῳ ἐκπεριερχομένου καὶ „τὰ νέρθεν γὰς (φησὶν) ἐρευνῶντος“ καὶ τὰ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πλησίον διὰ τεκμάρσεως ζητοῦντος, μὴ αἰσθομένου δέ, ὅτι ἀρκεῖ πρὸς μόνῳ τῷ ἔνδον ἑαυτοῦ δαίμονι εἶναι καὶ τοῦτον γνησίως θεραπεύειν. θεραπεία δὲ αὐτοῦ, καθαρὸν πάθος διατηρεῖν καὶ εἰκαιότητος καὶ δυσαρεστήσεως τῆς πρὸς τὰ ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων γινόμενα. τὰ μὲν γὰρ ἐκ θεῶν αἰδέσιμα δι' ἀρετὴν· τὰ δὲ ἐξ ἀνθρώπων φίλα διὰ συγγένειαν, ἔστι δὲ ὅτε καὶ τρόπον τινὰ ἐλεεῖν δι' ἄγνοϊαν ἀγαθῶν καὶ κακῶν· οὐκ ἐλάττων ἢ πῆρωσις αὕτη τῆς στερισκούσης τοῦ διακρίνειν τὰ λευκὰ καὶ μέλανα.

plăcerea, bogăția, sărăcia, de toate acestea, deopotrivă, au parte și cei buni, și cei răi dintre oameni, chiar dacă ele nu sunt nici frumoase, nici rușinoase; așadar, nu sunt nici bune, nici rele⁶².

Cum toate lucrurile dispar repede: trupurile înseși în lume și amintirea lor în veac! Astfel sunt toate obiectele sensibile și mai ales cele care ne ademenesc prin plăcere sau ne înspăimântă prin durere sau ne fac să scoatem strigăte din orgoliu: cum sunt lipsite de valoare, vrednice de dispreț, murdare, trecătoare și moarte! Acordă întreaga atenție capacității minții: ce sunt cei ale căror păreri și ale căror glasuri oferă faima și contrariul acesteia? Ce înseamnă a muri? Dacă cineva ar cunoaște moartea în ea însăși și dacă, printr-o analiză a gândirii, ar împrăștiat toate născocirile proprii închipuirii, ar considera că moartea nu este nimic altceva decât o lucrare a naturii. E pueril dacă cineva se teme de o lucrare a naturii. Apoi, aceasta nu este numai lucrarea naturii, ci și folositoare ei. Cum atinge omul Zeul și prin care din părțile sale și, când se întâmplă, cum este dispusă această parte din om?

12

Nimic nu este mai nesuferit decât cel care dă pretutindeni târcoale și „care cercetează măruntaiele pământului“, după cum spune <poetul>⁶³, și caută să afle, pe baza unei dovezi, ce se petrece în sufletele din apropierea lui, fără să înțeleagă că este de ajuns să se apropie numai de *daimon*-ul său interior⁶⁴ și să se îngrijească de el cu adevărat. Grija pentru acesta înseamnă a-l păstra neîntinat de patimi, de capriciu și de nemulțumirea față de evenimentele provenite de la zei sau de la oameni. De fapt, cele care vin de la zei sunt respectate datorită supremației acestora, iar cele care vin de la oameni ne sunt dragi datorită relației de înrudire <cu aceștia>. Uneori <oamenii> sunt, într-un fel, demni

13

- 14 Καὶν τρὶς χίλια ἔτη βιώσεσθαι μέλλης, καὶ τοσαντάκις μύρια, ὅμως μέμνησο ὅτι οὐδεὶς ἄλλον ἀποβάλλει βίον ἢ τοῦτον ὃν ζῇ, οὐδὲ ἄλλον ζῇ ἢ ὃν ἀποβάλλει. εἰς ταῦτον οὖν καθίσταται τὸ μήκιστον τῷ βραχυτάτῳ. τὸ γὰρ παρὸν πᾶσιν ἴσον καὶ τὸ ἀπολλύμενον οὖν ἴσον καὶ τὸ ἀποβαλλόμενον οὕτως ἀκαριαῖον ἀναφαίνεται. οὔτε γὰρ τὸ παρωχηκὸς οὔτε τὸ μέλλον ἀποβάλοι ἄν τις· ὁ γὰρ οὐκ ἔχει, πῶς ἄν τις τοῦτο αὐτοῦ ἀφέλοιτο; τούτων οὖν τῶν δύο ἀεὶ μεμνησθαι· ἐνὸς μὲν, ὅτι πάντα ἐξ αἰδίου ὁμοειδῆ καὶ ἀνακυκλούμενα καὶ οὐδὲν διαφέρει, πότερον ἐν ἑκατὸν ἔτεσιν ἢ ἐν διακοσίοις ἢ ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ τὰ αὐτά τις ὕψεται· ἐτέρου δέ, ὅτι καὶ ὁ πολυχρονιώτατος καὶ ὁ τάχιστα τεθνηξόμενος τὸ ἴσον ἀποβάλλει, τὸ γὰρ παρόν ἐστι μόνον οὗ στερίσκεσθαι μέλλει, εἴπερ γε ἔχει καὶ τοῦτο μόνον καὶ ὁ μὴ ἔχει τις οὐκ ἀποβάλλει.
- 15 Ὅτι πᾶν ὑπόληψις. δηλαδὴ μὲν γὰρ τὰ πρὸς τὸν Κυνικὸν Μόνιμον λεγόμενα· δηλὸν δὲ καὶ τὸ χρησιμὸν τοῦ λεγομένου, ἕαν τις αὐτοῦ τὸ νόστιμον μέχρι τοῦ ἀληθοῦς δέχεται.
- 16 Ὑβρίζει ἑαυτὴν ἢ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ μάλιστα μὲν, ὅταν ἀπόστημα καὶ οἶον φῦμα τοῦ κόσμου, ὅσον ἐφ' ἑαυτῇ, γένηται· τὸ γὰρ δυσχεραίνειν τινὶ τῶν γινομένων ἀπόστασις ἐστὶ τῆς φύσεως, ἐν ἣ ὡς μέρη αἱ ἕκασται τῶν λοιπῶν φύσεις περιέχονται. ἔπειτα δέ, ὅταν ἄνθρωπὸν τινα ἀποστραφῇ ἢ καὶ ἐναντία φέρεται ὡς βλάψουσα, οἷα εἰσιν αἱ τῶν ὀργι-

de milă din pricina necunoașterii binelui și răului; acest neajuns nu este mai mic decât neputința de a distinge obiectele albe de cele negre.

Chiar dacă ți-ar fi dat să trăiești trei mii de ani, și tot atâția ani de zece mii de ori, amintește-ți totuși că nimeni nu pierde o altă viață decât cea pe care o trăiește și nici nu trăiește altă viață decât cea pe care o pierde. Așadar, viața cea mai lungă și viața cea mai scurtă înseamnă același lucru; căci prezentul este egal pentru toți și timpul care se pierde este, așadar, egal, iar cel care se duce pare astfel foarte scurt. De fapt, nimeni nu ar putea să piardă nici trecutul, nici viitorul; cum ar fi posibil să i se ia cuiva ceea ce nu are? Trebuie deci să-ți aduci aminte întotdeauna de aceste două principii: primul, că toate lucrurile au din eternitate același aspect și revin în cerc, și nu este nici o diferență dacă cineva va vedea aceleași lucruri⁶⁵ o sută de ani, două sute de ani sau un timp infinit; al doilea, că și cel cu o viață foarte lungă, și cel care moare în cel mai scurt timp suferă aceeași pierdere, fiindcă prezentul este singurul de care omul poate fi lipsit, dacă e adevărat că numai pe acesta îl are și nu poate să piardă ceea ce nu are⁶⁶.

Totul e părere⁶⁷. Sunt evidente obiecțiile adresate cinicului Monimos⁶⁸. Este de asemenea evidentă și utilitatea celor afirmate de el, dacă cineva admite ceea ce este agreabil în acestea în limita adevărului.

Sufletul omului se aruncă în dezordine pe sine însuși mai cu seamă când devine, atât cât stă în puterea lui, un abces și, ca să zic așa, o excrescență a lumii; a-și arăta nemulțumirea față de unul dintre evenimentele care au loc înseamnă o distanțare de natură, în care sunt conținute ca părți toate naturile celorlalte ființe. În al doilea rând, se aruncă în dezordine

14

15

16

ζομένων. τρίτον ὑβρίζει ἑαυτήν, ὅταν ἡσσάται ἡδονῆς ἢ πόνου. τέταρτον, ὅταν ὑποκρίνηται καὶ ἐπιπλάστως καὶ ἀναλήθως τι ποιῇ ἢ λέγῃ. πέμπτον, ὅταν πράξιν τινα ἑαυτῆς καὶ ὁρμὴν ἐπ' οὐδένα σκοπὸν ἀφίῃ, ἀλλ' εἰκῇ καὶ ἀπαρ-
κολουθήτως ὅτιοῦν ἐνεργῇ, δέον καὶ τὰ μικρότατα κατὰ τὴν ἐπὶ τὸ τέλος ἀναφορὰν γίνεσθαι· τέλος δὲ λογικῶν ζῶων τὸ ἔπεσθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θεσμῷ.

- 17 Τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὁ μὲν χρόνος στιγμή, ἡ δὲ οὐσία ῥέουσα, ἡ δὲ αἴσθησις ἀμυδρά, ἡ δὲ ὅλου τοῦ σώματος σύγκρισις εὐσηπτος, ἡ δὲ ψυχὴ ῥεμβός, ἡ δὲ τύχη δυστέκμαρτον, ἡ δὲ φήμη ἄκριτον· συνελόντι δὲ εἰπεῖν, πάντα τὰ μὲν τοῦ σώματος ποταμός, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ὄνειρος καὶ τυφός, ὁ δὲ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία, ἡ δὲ ὑστεροφημία λήθη. τί οὖν τὸ παραπέμψαι δυνάμενον; ἔν καὶ μόνον φιλοσοφία· τοῦτο δὲ ἐν τῷ τηρεῖν τὸν ἑνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῇ, ἡδονῶν καὶ πόνων κρείττονα, μηδὲν εἰκῇ ποιοῦντα μηδὲ διεψευσμένως καὶ μεθ' ὑποκρίσεως, ἀνενδεῇ τοῦ ἄλλον ποιῆσαί τι ἢ μὴ ποιῆσαι· ἔτι δὲ τὰ συμβαίνοντα καὶ ἀπονεμόμενα δεχόμενον ὡς ἐκεῖθεν πόθεν ἐρχόμενα, ὅθεν αὐτὸς ἦλθεν· ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν θάνατον ἵλεω τῇ γνώμῃ περιμένοντα ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ λύσιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἕκαστον ζῶον συγκρίνεται. εἰ δὲ αὐτοῖς τοῖς στοιχείοις μηδὲν δεινὸν ἐν τῷ ἕκαστον διηνεκῶς εἰς ἕτερον μεταβάλλειν, διὰ τί ὑπὶδηταί τις τὴν πάντων μεταβολὴν καὶ διάλυσιν; κατὰ φύσιν γάρ· οὐδὲν δὲ κακὸν κατὰ φύσιν.

când respinge orice ființă umană sau se îndreaptă împotriva ei cu intenția de a o vătăma, cum fac, de pildă, sufletele celor aprinși de mânia. În al treilea rând, sufletul se aruncă în dezordine atunci când se lasă învins de plăcere sau de suferință. În al patrulea rând, când se preface și face sau spune ceva în mod fals și nesincer. În al cincilea rând, când acțiunile și impulsurile sale nu sunt îndreptate spre vreun scop anume, ci se produc fără rost, la întâmplare și în mod inconsecvent, în timp ce e de datoria noastră ca până și cele mai neînsemnate acțiuni să aibă loc ținând spre o finalitate; dar scopul ființelor raționale este acela de a se supune rațiunii și legii celei mai respectate cetăți și guvernări⁶⁹.

Durata vieții omenеști e un punct, substanța sa – un flux, senzația – obscură, întreaga alcătuire a trupului – sortită unei rapide putrefacții, sufletul – un vârtej⁷⁰, soarta – greu de ghicit, faima – nesigură; pe scurt, tot ce ține de trup e un fluviu, iar tot ce ține de suflet – un vis și o vanitate, viața este un război și un popas făcut de un străin, iar renumele peste ani – uitare⁷¹. Cine poate, așadar, să ne însoțească în viață? Un singur și unic lucru: filozofia. Dar aceasta presupune păstrarea *daimon*-ului interior la adăpost de orice dezordine și neajuns, mai puternic decât plăcerile și suferințele, nefăcând nimic la întâmplare, în mod fals și ipocrit, fără să aibă nevoie ca un altul să facă sau nu ceva; și chiar capabil să primească tot ce se întâmplă și tot ce îi e sortit ca venite din același loc din care și el a venit⁷²; și mai ales capabil să aștepte moartea cu sufletul împăcat⁷³, considerând-o nimic altceva decât o descompunere a elementelor din care este alcătuită fiecare viețuitoare. Și dacă pentru aceste elemente nu este nimic înspăimântător în faptul că fiecare se transformă, fără întrerupere, unul în altul, din ce cauză ar trebui cineva să se teamă de transformările și descompunerile tuturor lucrurilor? Căci este un lucru potrivit naturii și nimic din ceea ce se întâmplă potrivit naturii nu este rău.⁷⁴

III

Τὰ ἐν Καρνούντῳ

- 1 Οὐχὶ τοῦτο μόνον δεῖ λογίζεσθαι, ὅτι καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπαναλίσκεται ὁ βίος καὶ μέρος ἔλαττον αὐτοῦ καταλείπεται, ἀλλὰ καὶ κεῖνο λογιστέον, ὅτι, εἰ ἐπὶ πλέον βίῃ τις, ἐκεῖνό γε ἄδηλον, εἰ ἐξαρκέσει ὁμοία αὐθις ἢ διάνοια πρὸς τὴν σύνεσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς θεωρίας τῆς συντεινούσης εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῶν τε θείων καὶ τῶν ἀνθρωπείων. ἐὰν γὰρ παραληρεῖν ἄρξηται, τὸ μὲν διαπνεῖσθαι καὶ τρέφεσθαι καὶ φαντάζεσθαι καὶ ὁρμᾶν καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, οὐκ ἐνδεήσει· τὸ δὲ ἐαυτῷ χρῆσθαι καὶ τοὺς τοῦ καθήκοντος ἀριθμοὺς ἀκριβοῦν καὶ τὰ προφαινόμενα διαρθροῦν καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ εἰ ἤδη ἐξακτέον αὐτὸν ἐφιστάνειν καὶ ὅσα τοιαῦτα λογισμοῦ συγγεγυμνασμένου πάνυ χρήξει, προαποσβέννυται. χρή οὖν ἐπείγεσθαι οὐ μόνον τῷ ἐγγυτέρῳ τοῦ θανάτου ἐκάστοτε γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ἐννόησιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν παρακολούθησιν προαπολήγειν.
- 2 Χρὴ καὶ τὰ τοιαῦτα παραφυλάσσειν, ὅτι καὶ τὰ ἐπιγινόμενα τοῖς φύσει γινομένοις ἔχει τι εὐχαρι καὶ ἐπαγωγόν. οἷον ἄρτου ὀπτωμένου παραρρήγνυταί τινα μέρη· καὶ ταῦτα οὖν τὰ διέχοντα οὕτως καὶ τρόπον τινὰ παρὰ τὸ ἐπάγγελμα τῆς

CARTEA A III-A

Acestea au fost scrise la Carnuntum⁷⁵.

Nu trebuie ținut seamă numai de faptul că, în fiecare zi, viața se duce și că o parte tot mai mică rămâne din ea, ci și de faptul că, în cazul în care cineva ar trăi mai mult, nu e deloc sigur dacă intelectul său, rămânând același, ar mai fi în stare să înțeleagă legătura dintre lucruri și să mediteze, ținând din răsputeri să cunoască lucrurile divine și omenеști⁷⁶. Deși acest om începe să o ia razna, totuși nu va înceta să respire, să se hrănească, să aibă reprezentări, impulsuri și atâtea alte funcții de acest fel. Dar mai întâi își pierde capacitatea de a se folosi de el însuși, de a cunoaște cu exactitate toate îndatoririle⁷⁷, de a analiza aparențele, de a-și da seama dacă este deja timpul să moară și alte astfel de activități care reclamă o gândire bine exersată. Așadar, trebuie să ne grăbim, nu numai pentru că suntem, cu fiecare moment, tot mai aproape de moarte, ci și pentru că, înainte de a muri, capacitatea de a gândi asupra lucrurilor și conștiința sleiesc.

Trebuie, de asemenea, avut în vedere că și evenimentele care urmează după cele care se produc conform naturii au în ele ceva grațios și atrăgător. De exemplu, în timp ce se coace, pâinea crapă în unele părți și aceste crăpături astfel formate,

1

2

ἀρτοποιίας ἔχοντα ἐπιπρέπει πως καὶ προθυμίαν πρὸς τὴν τροφήν ἰδίως ἀνακινεῖ. πάλιν τε τὰ σῦκα, ὁπότε ὠραιότατά ἐστι, κέχνηεν· καὶ ἐν ταῖς δρυπεπέσιν ἐλαίαις αὐτὸ τὸ ἐγγὺς τῇ σήψει ἰδίον τι κάλλος τῷ καρπῷ προστίθῃσιν. καὶ οἱ στάχυες δὲ κάτω νεύοντες καὶ τὸ τοῦ λέοντος ἐπισκύνιον καὶ ὁ τῶν συῶν ἐκ τοῦ στόματος ῥέων ἀφρὸς καὶ πολλὰ ἕτερα, κατ' ἰδίαν εἴ τις σκοποίη, πόρρω ὄντα τοῦ εὐειδοῦς ὅμως διὰ τὸ τοῖς φύσει γινομένοις ἐπακολουθεῖν συνεπικοσμεῖ καὶ ψυχαγωγεῖ· ὥστε, εἴ τις ἔχει πάθος καὶ ἐννοϊαν βαθυτέραν πρὸς τὰ ἐν τῷ ὄλῳ γινόμενα, σχεδὸν οὐδὲν οὐχὶ δόξει αὐτῷ καὶ τῶν κατ' ἐπακολούθησιν συμβαινόντων ἡδέως πως διασυνίστασθαι. οὗτος δὲ καὶ θηρίων ἀληθῆ χάσματα οὐχ ἥσσον ἡδέως ὄψεται ἢ ὅσα γραφεῖς καὶ πλάσται μιμούμενοι δεικνύουσιν, καὶ γράος καὶ γέροντος ἀκμήν τινα καὶ ὥραν καὶ τὸ ἐν παισὶν ἐπαφρόδιτον τοῖς ἑαυτοῦ, σῶφροσιν ὀφθαλμοῖς ὁρᾶν δυνήσεται· καὶ πολλὰ τοιαῦτα οὐ παντὶ πιθανά, μόνῳ δὲ τῷ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰ ταύτης ἔργα γνησίως ὠκειωμένῳ προσπεσεῖται.

- 3 Ἴπποκράτης πολλὰς νόσους ἰασάμενος αὐτὸς νοσήσας ἀπέθανεν. οἱ Χαλδαῖοι πολλῶν θανάτους προηγόρευσαν, εἴτα καὶ αὐτοὺς τὸ πεπρωμένον κατέλαβεν. Ἀλέξανδρος καὶ Πομπήιος καὶ Γάιος Καῖσαρ, ὅλας πόλεις ἄρδην τοσαυτάκις ἀνελόντες καὶ ἐν παρατάξει πολλὰς μυριάδας ἰππέων καὶ πεζῶν κατακόψαντες, καὶ αὐτοὶ ποτε ἐξῆλθον τοῦ βίου. Ἡράκλειτος περὶ τῆς τοῦ κόσμου ἐκπυρώσεως τοσαῦτα φυσιολογήσας, ὕδατος τὰ ἐντὸς πληρωθεῖς, βολβίτῳ

deși se produc într-un fel contrar celor așteptate de la meșteșugul fabricării pâinii, oferă o oarecare plăcere și, în felul lor, stârnesc pofta de a mânca pâine. La rândul lor, smochinele, când sunt foarte coapte, plesnesc. Astfel, în cazul măslinelor care dau în pârg pe ramuri, chiar faptul că sunt aproape să putrezească adaugă fructului o frumusețe aparte. Și spicele care se apleacă la pământ, pielea de pe fruntea leului, balele care curg din gura mistreților și încă multe altele, care, dacă le-ar aprecia cineva în ele însele, deși sunt departe de un aspect frumos, totuși, datorită faptului că sunt consecințe ale legilor naturii, adaugă frumusețe și fascinează; de aceea, dacă cineva are un simț ascuțit și o gândire profundă asupra evenimentelor din Întreg, nu va găsi aproape nimic, nici chiar printre cele care se întâmplă în consecință, care să nu se prezinte într-o oarecare măsură atrăgător. Acest om va privi în realitate fălcile deschise ale fiarelor cu o plăcere cu nimic mai mică decât în fața celor pe care pictorii sau sculptorii le prezintă prin imitație. Chiar și în cazul unei bătrâne sau al unui bătrân, acesta va putea, cu ochii săi de înțelept, să observe o oarecare vigoare și o frumusețe a vârstei, la fel cum, în cazul copiilor, va remarca farmecul acestora. Multe alte exemple de acest fel se vor întâlni, dar ele nu sunt elocvente pentru oricine, ci numai pentru cel care se dovedește cu adevărat familiarizat cu natura⁷⁸ și cu lucrările sale.

Hippocrate⁷⁹, după ce tratase multe boli, îmbolnăvindându-se, a murit; caldeenii⁸⁰ au prezis multora moartea, apoi și ei au atins capătul fixat de destin. Alexandru, Pompeius și Gaius <Iulius> Caesar, după ce au distrus de atâtea ori orașe întregi din temelie și după ce au secerat în luptă multe zeci de mii de călăreți și pedestrași, s-au dus și ei, în cele din urmă, din această viață. Heraclit, după ce a dat, conform principiilor naturii, atât de savante explicații despre distrugerea lumii

κατακεχρισμένος ἀπέθανεν. Δημόκριτον δὲ οἱ φθεῖρες, Σωκράτην δὲ ἄλλοι φθεῖρες ἀπέκτειναν. τί ταῦτα; ἐνέβης, ἔπλευσας, κατήχθης· ἔκβηθι. εἰ μὲν ἐφ' ἕτερον βίον, οὐδὲν θεῶν κενὸν οὐδὲ ἐκεῖ· εἰ δὲ ἐν ἀναισθησίᾳ, παύση πόνων καὶ ἡδονῶν ἀνεχόμενος καὶ λατρεύων τοσοῦτῳ χεῖρονι τῷ ἀγγεῖῳ ὅσῳ περίεστι τὸ ὑπηρετοῦν· τὸ μὲν γὰρ νοῦς καὶ δαίμων, τὸ δὲ γῆ καὶ λύθρος.

- 4 Μὴ κατατρίψῃς τὸ ὑπολειπόμενον τοῦ βίου μέρος ἐν ταῖς περὶ ἐτέρων φαντασίαις, ὁπόταν μὴ τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τι κοινωφελὲς ποιῇ· [τί γὰρ ἄλλου ἔργου στερῇ]..., τουτέστι φανταζόμενος τί ὁ δεῖνα πράσσει καὶ τίνας ἔνεκεν καὶ τί λέγει καὶ τί ἐνθυμεῖται καὶ τί τεχνάζεται καὶ ὅσα τοιαῦτα ποιεῖ ἀπορρέμβεσθαι τῆς τοῦ ἰδίου ἡγεμονικοῦ παρατηρήσεως. χρὴ μὲν οὖν καὶ τὸ εἰκῇ καὶ μάτην ἐν τῷ εἰρμῷ τῶν φαντασιῶν περιστάσθαι, πολὺ δὲ μάλιστα τὸ περιέργον καὶ κακὴν θες, καὶ ἐθιστέον ἑαυτὸν μόνον φαντάζεσθαι, περὶ ὧν εἴ τις ἄφνω ἐπανέροιτο· τί νῦν διανοῇ; μετὰ παρρησίας παραχρήμα ἂν ἀποκρίναιτο ὅτι τὸ καὶ τό· ὡς ἐξ αὐτῶν εὐθὺς δῆλα εἶναι ὅτι πάντα ἀπλᾶ καὶ εὐμενῇ καὶ ζῶου κοινωνικοῦ καὶ ἀμελοῦντος ἡδονικῶν ἢ καθάπαξ ἀπολαυστικῶν φαντασμάτων ἢ φιλονεικίας τινὸς ἢ βασκανίας καὶ ὑποψίας ἢ ἄλλου τινὸς ἐφ' ᾧ ἂν ἐρυθριάσειας ἐξηγούμενος, ὅτι ἐν νῷ αὐτὸ εἶχες. ὁ γὰρ τοι ἀνὴρ ὁ τοιοῦτος, οὐκ ἔτι ὑπερτιθέμενος τὸ ὡς ἐν ἀρίστοις ἤδη εἶναι, ἱερεὺς τίς ἐστι καὶ ὑπουργὸς θεῶν, χρώμενος καὶ τῷ ἔνδον ἰδρυμένῳ αὐτοῦ, ὃ παρέχεται τὸν ἄνθρωπον ἄχραντον ἡδονῶν, ἄτρωτον ὑπὸ παντὸς πόνου, πάσης ὕβρεως ἀνέπαφον, πάσης ἀναισθητον πονηρίας, ἀθλητὴν ἄθλου τοῦ μεγίστου, τοῦ ὑπὸ μηδενὸς πάθους καταβληθῆναι, δικαιοσύνην βεβαμμένον εἰς βάθος, ἀσπαζόμενον μὲν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὰ συμβαίνοντα

prin foc, umplându-i-se viscerele cu apă, a murit mănjit cu bălegar⁸¹. Păduchii l-au ucis pe Democrit⁸², un alt fel de păduchi l-au ucis pe Socrate⁸³. Ce înseamnă toate acestea? Te-ai imbarcat, ai navigat, ai acostat: debarcă! Dacă va fi să te îndrepti către o altă viață, nici acolo nu lipsesc zeii; dacă va fi să ajungi în insensibilitate, vei înceta să mai înduri dureri și plăceri și să slujești învelișului <tău> fizic⁸⁴, cu atât inferior, cu cât partea din tine care îi slujește este superioară: căci aceasta este minte și *daimon*, cealaltă – țărână și sânge lăncezit.

Nu-ți irosi partea rămasă din viață făcându-ți idei asupra situației sau faptelor celorlalți, de vreme ce nu faci aceasta în vederea interesului comun. Căci te împiedici astfel să îndeplinești altă treabă, vreau să spun imaginându-ți ce și din ce cauză face ceva unul sau altul, ce spune, ce își dorește, ce uneltește și câte altele de acest fel te determină să te îndepărtezi de atenția <pe care trebuie să o acorzi> propriei tale părți conducătoare a sufletului. Așadar, în înlănțuirea reprezentărilor, e nevoie să evităm ceea ce este la voia întâmplării și fără rost și, pe cât posibil, ceea ce este indiscret și dăunător; și trebuie să te obișnuiești să ai în minte numai reprezentările despre care, dacă oricine te-ar întreba pe neașteptate: „Ce gândești acum?“, să poți răspunde sincer pe loc: „cutare și cutare lucru“, prin care să fie de îndată clar că orice lucru e în tine simplu și bun și demn de o ființă socială și nepreocupată de imagini plăcute⁸⁵ ori, într-un cuvânt, atrăgătoare, căreia nu-i plac rivalitatea, invidia sau suspiciunea, nici alte lucruri de acest fel, pentru care ai roși dacă ai dezvălui că le ai în minte. Căci un asemenea om, care nu mai amână hotărârea de a fi, în sfârșit, printre cei mai buni, este un preot și un slujitor al zeilor, folosindu-se de ceea ce a fost sădit în el⁸⁶; acest lucru îl face pe om neîntinat de plăceri, invulnerabil la orice durere, ferit de orice act de violență, insensibil la

καὶ ἀπονεμόμενα πάντα, μὴ πολλάκις δὲ μηδὲ χωρὶς μεγάλης καὶ κοινωφελοῦς ἀνάγκης φανταζόμενον τί ποτε ἄλλος λέγει ἢ πράσσει ἢ διανοεῖται. μόνα γὰρ τὰ ἑαυτοῦ πῶς ἐνεργόια ἂν προσέχει καὶ τὰ ἑαυτῷ ἐκ τῶν ὅλων συγκλωθόμενα διηνεκῶς ἐννοεῖ κάκεῖνα μὲν καλὰ παρέχεται, ταῦτα δὲ ἀγαθὰ εἶναι πέπεισται· ἡ γὰρ ἐκάστῳ νεμομένη μοῖρα συνεμφέρεταί τε καὶ συνεμφέρει. μέμνηται δὲ καὶ ὅτι συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν, καὶ ὅτι κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστί, δόξης δὲ οὐχὶ τῆς παρὰ πάντων ἀνθεκτέον, ἀλλὰ τῶν ὁμολογουμένως τῇ φύσει βιούντων μόνων. οἱ δὲ μὴ οὕτως βιούντες ὁποῖοί τινες οἴκοι τε καὶ ἔξω τῆς οἰκίας καὶ νύκτων καὶ μεθ' ἡμέραν, οἴοι μεθ' οἶων φύρονται, μεμνημένος διατελεῖ. οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸν παρὰ τῶν τοιούτων ἔπαινον ἐν λόγῳ τίθεται, οἷγε οὐδὲ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀρέσκονται.

- 5 Μήτε ἀκούσιος ἐνέργει μήτε ἀκοινώνητος μήτε ἀνεξέταστος μήτε ἀνθελκόμενος· μήτε κομπεῖα τὴν διάνοιάν σου καλλωπιζέτω· μήτε πολυρρήμων μήτε πολυπράγμων ἔσο. ἔτι δὲ ὁ ἐν σοὶ θεὸς ἔστω προστάτης ζώου ἄρρενος καὶ πρεσβύτου καὶ πολιτικοῦ καὶ Ῥωμαίου καὶ ἄρχοντος, ἀνατεταχότος ἑαυτόν, οἷος ἂν εἴη τις περιμένων τὸ ἀνακλητικὸν ἐκ τοῦ βίου εὐλύτος, μήτε ὄρκου δεόμενος μήτε ἀνθρώπου τινὸς μάρτυρος. ἔνδον δὲ τὸ φαιδρὸν καὶ τὸ ἀπροσδεὲς τῆς ἔξωθεν ὑπηρεσίας καὶ [τὸ ἀπροσδεὲς] ἡσυχίας, ἣν ἄλλοι παρέχουσιν. ὀρθὸν οὖν εἶναι χρή, οὐχὶ ὀρθούμενον.

orice răutate, atlet într-o întrecere mai mare, cea de a rămâne neatins de pasiuni, întărit până în străfundurile sale de spiritul de dreptate, pregătit să primească cu tot sufletul ceea ce i se întâmplă și ceea ce îi este rânduit de destin; el nu încearcă să-și imagineze niciodată, fără vreo cerință urgentă a interesului public, ce a spus un altul sau ce a făcut sau a gândit. Căci el își îndreaptă atenția numai către lucrurile care îl privesc și se gândește fără încetare la înlănțuirea din Întreg a evenimentelor. De primele se achită în mod onorabil și este convins că celelalte sunt bune. Căci destinul care îi este hărăzit fiecăruia este implicat în ordinea universală și implică această ordine. Acesta își amintește, de asemenea, că orice ființă rațională îi este rudă, că e conform naturii umane să se îngrijească de toți oamenii și că, de altfel, nu trebuie să se atașeze de părerea tuturor, ci numai de a celor care trăiesc în acord cu natura. Însă el continuă să țină minte ce fel de oameni sunt cei care trăiesc altfel, fie la ei acasă, fie altundeva, noaptea și ziua, și cu ce fel de oameni se amestecă. Totuși, el nu ia în considerare laudele care vin de la astfel de persoane nemulțumite până și de ele însele.

Nu acționa involuntar, nici împotriva interesului public, nici fără o atentă cercetare și nici opunând rezistență; nici eleganța căutată să nu-ți împodobească intelectul; nu fi flecar, nici nu te amesteca în treburile altora. Mai mult chiar, zeul din tine⁸⁷ să fie protectorul unui bărbat în vârstă, dedicat cetății, roman, al unui comandant care se pune în poziția celui care așteaptă semnalul retragerii⁸⁸, pregătit să iasă din viață, fără să aibă nevoie de jurământ, nici de mărturia altuia. Lumină senină să fie în interiorul tău, să nu ai nevoie din afară de cârmaci și de liniștea pe care alții ți-o pot oferi. Trebuie, așadar, să stai drept, nu ținut drept⁸⁹.

- 6 Εἰ μὲν κρεῖττον εὐρίσκεις ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ δικαιοσύνης, ἀληθείας, σωφροσύνης, ἀνδρείας καὶ καθάπαξ τοῦ ἀρκεῖσθαι ἑαυτῇ τὴν διάνοιάν σου, ἐν οἷς κατὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν πράσσοντά σε παρέχεται, καὶ [ἐν] τῇ εἰμαρμένῃ ἐν τοῖς ἀπροαιρέτως ἀπονεμομένοις· εἰ τούτου, φημί, κρεῖττόν τι ὄρῳ, ἐπ' ἐκεῖνο ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τραπόμενος τοῦ ἀρίστου εὐρισκομένου ἀπόλαυε. εἰ δὲ μηδὲν κρεῖττον φαίνεται αὐτοῦ τοῦ ἐνιδρυμένου ἐν σοὶ δαίμονος, τάς τε ἰδίας ὁρμὰς ὑποτεταχότος ἑαυτῷ καὶ τὰς φαντασίας ἐξετάζοντος καὶ τῶν αἰσθητικῶν πείσεων, ὡς ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, ἑαυτὸν ἀφειλκυκότος καὶ τοῖς θεοῖς ὑποτεταχότος ἑαυτὸν καὶ τῶν ἀνθρώπων προκηδομένου· εἰ τούτου πάντα τὰ ἄλλα μικρότερα καὶ εὐτελέστερα εὐρίσκεις, μηδενὶ χώραν δίδου ἑτέρῳ, πρὸς ὃ ῥέψας ἅπαξ καὶ ἀποκλίνας οὐκέτι ἀπερυσπάστως τὸ ἀγαθὸν ἐκεῖνο, τὸ ἴδιον καὶ τὸ σόν, προτιμᾶν δυνήσῃ. ἀντικαθῆσθαι γὰρ τῷ λογικῷ καὶ πολιτικῷ ἀγαθῷ οὐ θέμις οὐδ' ὅτιοῦν ἑτερογενές, οἷον τὸν παρὰ τῶν πολλῶν ἔπαινον ἢ ἀρχὰς ἢ πλοῦτον ἢ ἀπολαύσεις ἡδονῶν· πάντα ταῦτα, καὶ πρὸς ὀλίγον ἐναρμόζειν δόξῃ, κατεκράτησεν ἄφνω καὶ παρήνεγκεν. σὺ δέ, φημί, ἀπλῶς καὶ ἐλευθέρως ἐλοῦ τὸ κρεῖττον καὶ τούτου ἀντέχου· κρεῖττον δὲ τὸ συμφέρον. εἰ μὲν τὸ ὡς λογικῷ, τοῦτο τήρει· εἰ δὲ τὸ ὡς ζῶν, ἀπόφηναι, καὶ ἀτύφως φύλασσε τὴν κρίσιν· μόνον ὅπως ἀσφαλῶς τὴν ἐξέτασιν ποιήσῃ.

- 7 Μὴ τιμήσῃς ποτὲ ὡς συμφέρον σεαυτοῦ, ὃ ἀναγκάσει σέ ποτε τὴν πίστιν παραβῆναι, τὴν αἰδῶ ἐγκαταλιπεῖν, μισήσασί τινα, ὑποπτεῦσαι, καταράσασθαι, ὑποκρίνασθαι, ἐπιθυμήσασί

Dacă în viața omenească tu găsești ceva mai bun decât dreptatea, adevărul, prudența, curajul și, în general, faptul de a avea un intelect împăcat cu sine însuși, în situații în care te face să acționezi conform dreptei rațiuni⁹⁰ și <împăcat> cu destinul în cele care îți sunt hărăzite independent de alegerile tale⁹¹; ei bine, dacă zărești, repet, ceva mai bun, întoarce-te către acesta cu tot sufletul și bucură-te de binele suprem descoperit. Dacă, în schimb, nimic nu ți se pare mai bun decât *daimon*-ul care se găsește în tine, care și-a supus sieși propriile sale impulsuri, care examinează atent reprezentările tale, care s-a smuls el însuși, după cum spunea Socrate⁹², departe de afectele simțurilor, care s-a supus el însuși zeilor și le poartă de grijă oamenilor; și dacă pe toate celelalte le găsești mai puțin importante și cu o valoare mai mică, nu lăsa în tine loc nici unui alt lucru; căci, odată ce ai înclinat către ele și te-ai lăsat târât în această parte, nu ai mai putea să prețuiești, în mod constant, acel bine care îți este propriu și îți aparține. Căci binelui care este rațiune și viață politică nu e permis să i se opună cele ce sunt de natură diferită, precum laudele din partea mulțimii, funcțiile, bogăția sau bucuriile oferite de plăceri. Toate acestea, chiar dacă, pentru puțin timp, ar părea să se potrivească cu natura noastră, dintr-odată devin puternice și o fac să se abată din drum. Tu însă, îți spun, alege⁹³ simplu și liber ceea ce este mai bun și atașează-te lui. Mai bun este utilul. Dar, dacă acesta este conform unei ființe raționale, păstrează-l; dacă, în schimb, este conform doar unui animal, declar-o deschis și respectă fără îngâmfare judecata formulată. Numai astfel vei putea să realizezi cercetarea cu temeinicie.

Să nu prețuiești niciodată, ca și cum ți-ar fi de folos, ceea ce într-o zi te va constrânge să încalci credința, să renunți la pudoare, să urăști pe cineva, să-l bănuiești, să-l blestemi,

τινος τοίχων καὶ παραπετασμάτων δεομένου. ὁ γὰρ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν καὶ δαίμονα καὶ τὰ ὄργια τῆς τούτου ἀρετῆς προελόμενος τραγωδίαν οὐ ποιεῖ, οὐ στενάζει, οὐκ ἐρημίας, οὐ πολυπληθείας δεήσεται· τὸ μέγιστον, ζήσει μήτε διώκων μήτε φεύγων, πότερον δὲ ἐπὶ πλέον διάστημα χρόνου τῷ σώματι περιεχομένη τῇ ψυχῇ ἢ ἐπ' ἔλασσον χρήσεται, οὐδ' ὅτιοῦν αὐτῷ μέλει· κἂν γὰρ ἤδη ἀπαλλάσσεσθαι δέη, οὕτως εὐλύτος ἄπεισιν, ὥς <ἂν> ἄλλο τι τῶν αἰδημόνως καὶ κοσμίως ἐνεργεῖσθαι δυναμένων ἐνεργήσειεν, τοῦτο μόνον παρ' ὅλον τὸν βίον εὐλαβούμενος, τὸ τὴν διάνοιαν ἐν τινι ἀνοικεῖω νοεροῦ πολιτικοῦ ζώου τροπῇ γενέσθαι.

- 8 Οὐδὲν ἂν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ κεκολασμένου καὶ ἐκκεκαθα-
μένου πυῶδες οὐδὲ μὴν μεμωλυσμένον οὐδὲ ὕπουλον εὗροις·
οὐδὲ ἀσυντελῆ τὸν βίον αὐτοῦ ἢ πεπρωμένη καταλαμβάνει,
ὥς ἂν τις εἴποι τὸν τραγωδὸν πρὸ τοῦ τελέσαι καὶ διαδρα-
ματίσαι ἀπαλλάσσεσθαι· ἔτι δὲ οὐδὲν δοῦλον οὐδὲ κομπὸν
οὐδὲ προσδεδεμένον οὐδὲ ἀπεσχισμένον οὐδὲ ὑπεύθυνον
οὐδὲ ἐμφωλεῦον.
- 9 Τὴν ὑποληπτικὴν δύναμιν σέβει. ἐν ταύτῃ τὸ πᾶν, ἵνα ὑπό-
ληψις τῷ ἡγεμονικῷ σου μηκέτι ἐγγένηται ἀνακόλουθος τῇ
φύσει καὶ τῇ τοῦ λογικοῦ ζώου κατασκευῇ· αὕτη δὲ ἐπαγ-
γέλλεται ἀπροπτωσίαν καὶ τὴν πρὸς ἀνθρώπους οἰκείωσιν
καὶ τὴν τοῖς θεοῖς ἀκολουθίαν.
- 10 Πάντα οὖν ῥίψας ταῦτα μόνα τὰ ὀλίγα σύνεχε καὶ ἔτι
συμμηνημόνευε, ὅτι μόνον ζῇ ἕκαστος τὸ παρὸν τοῦτο, τὸ

să fii ipocrit sau să dorești ceva ce are nevoie de pereți și de perdele. Căci cel care a preferat mintea sa, *daimon*-ul său interior și cultul secret⁹⁴ al virtuții acestuia nu face o tragedie, nu se vaită, nu va simți nevoia nici de singurătate, nici de mulțime; și, ceea ce este foarte important, va trăi fără să dorească și fără să fugă de ceva. Apoi, pe el nu-l interesează deloc dacă se va folosi de sufletul care înconjoară trupul pentru o perioadă de timp mai lungă sau mai scurtă, căci, în cazul în care ar trebui să părăsească viața, el pleacă atât de senin, ca cineva care îndeplinește una dintre acțiunile ce pot fi îndeplinite cu modestie și bună rânduială, având o singură grijă de-a lungul întregii sale vieți: ca intelectul să nu ajungă niciodată într-o situație nepotrivită unui viețuitor politic și dotat cu rațiune.

În intelectul celui care se stăpânește și se purifică nu ai putea să găsești nimic purulent, murdar și care supurează în interior. Destinul nu surprinde viața nedesăvârșită a acestuia, cum ar spune cineva despre un actor tragic că a părăsit scena înainte de a-și încheia rolul și de a se termina piesa. Mai mult, nimic slugarnic nu vezi la el, nimic prefăcut, nimic care să-l lege sau să-l detașeze de lucruri, nimic pentru care să dea socoteală, nimic ascuns.

Respectă cu venerație facultatea de a forma opinii⁹⁵. Totul depinde de ea, pentru că în partea conducătoare a sufletului tău niciodată nu ia naștere vreo opinie potrivnică naturii sau constituției ființei raționale. Aceasta garantează absența oricărei precipitări, familiaritatea cu oamenii⁹⁶ și apropierea față de zei.

Așadar, odată înlăturate toate celelalte, păstrează numai aceste câteva precepte și amintește-ți, de asemenea, că

8

9

10

ἀκαριαῖον· τὰ δὲ ἄλλα ἢ βεβίωται ἢ ἐν ἀδήλῳ. μικρὸν μὲν οὖν ὃ ζῇ ἕκαστος· μικρὸν δὲ τὸ τῆς γῆς γωνίδιον ὅπου ζῇ· μικρὸν δὲ καὶ ἡ μηκίστη ὑστεροφημία καὶ αὕτη δὲ κατὰ διαδοχὴν ἀνθρωπαρίων τάχιστα τεθνηξομένων καὶ οὐκ εἰδόντων οὐδὲ ἑαυτούς, οὗτι γε τὸν πρόπαλαι τεθνηκότα.

- 11 Τοῖς δὲ εἰρημένοις παραστήμασιν ἔν ἔτι προσέστω, τὸ ὅρον ἢ ὑπογραφὴν ἀεὶ ποιεῖσθαι τοῦ ὑποπίπτοντος φανταστοῦ, ὥστε αὐτὸ ὁποῖόν ἐστι κατ' οὐσίαν, γυμνόν, ὅλον δι' ὅλων διηρημένως βλέπειν καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὰ ὀνόματα ἐκείνων, ἐξ ὧν συνεκρίθη καὶ εἰς ἃ ἀναλυθήσεται, λέγειν παρ' ἑαυτῷ. οὐδὲν γὰρ οὕτως μεγαλοφροσύνης ποιητικόν, ὥς τὸ ἐλέγχειν ὁδῷ καὶ ἀληθείᾳ ἕκαστον τῶν τῷ βίῳ ὑποπιπτόντων δύνασθαι καὶ τὸ ἀεὶ οὕτως εἰς αὐτὰ ὁρᾶν, ὥστε συνεπιβάλλειν ὁποῖω τινὶ τῷ κόσμῳ ὁποῖαν τινὰ τοῦτο χρεῖαν παρεχόμενον τίνα μὲν ἔχει ἀξίαν ὥς πρὸς τὸ ὅλον, τίνα δὲ ὥς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πολίτην ὄντα πόλεως τῆς ἀνωτάτης, ἧς αἱ λοιπαὶ πόλεις ὥσπερ οἰκίαι εἰσίν. τί ἐστὶ καὶ ἐκ τίνων συγκέκριται καὶ πόσον χρόνον πέφυκε παραμένειν τοῦτο τὸ τὴν φαντασίαν μοι νῦν ποιοῦν καὶ τίνος ἀρετῆς πρὸς αὐτὸ χρεῖα, οἷον ἡμερότητος, ἀνδρείας, ἀληθείας, πίστεως, ἀφελείας, αὐταρκειάς, τῶν λοιπῶν. διὸ δεῖ ἐφ' ἑκάστου λέγειν· τοῦτο μὲν παρὰ θεοῦ ἦκει, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν σύλληξιν καὶ τὴν συμμηρυομένην σύγκλωσιν καὶ τὴν τοιαύτην σύντευξιν τε καὶ τύχην, τοῦτο δὲ παρὰ τοῦ συμφύλου καὶ συγγενοῦς καὶ κοινωνοῦ, ἀγνοοῦντος μέντοι ὃ τι αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐστίν. ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἀγνοῶ· διὰ τοῦτο χρῶμαι αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς κοινωνίας φυσικὸν νόμον εὖνως καὶ δικαίως, ἅμα μέντοι τοῦ κατ' ἀξίαν ἐν τοῖς μέσοις συστοχάζομαι.

fiecare trăiește numai momentul prezent, care este o clipă: restul fie au fost trăite, fie există în necunoscut. Scurt, prin urmare, este timpul pe care fiecare îl trăiește, mic este colțișorul de pământ unde își duce viața; scurtă este, de asemenea, chiar cea mai durabilă faimă postumă, și ea depinde de succesiunea acestor mici oameni care într-o clipită vor fi deja morți, fără să se cunoască nici măcar pe ei înșiși, cu atât mai puțin pe cel mort cu mult înaintea lor.

Preceptelor expuse mai sus să li se mai adauge încă unul: formulează întotdeauna definiția și o descriere a obiectului a cărui imagine a operat asupra capacității tale reprezentative⁹⁷, așa încât să-ți dai seama ce este, în substanța sa, goală, în întregul său sub toate aspectele sale, și să-i indici, în sine însuși, propriul său nume și numele elementelor din care este alcătuit și în care urmează să se descompună. Căci nimic nu poate să-ți ofere astfel măreția sufletului ca puterea de a discerne cu metodă și în mod veridic fiecare dintre cele care ne cad sub simțuri în cursul vieții și de a le privi întotdeauna astfel încât să examinezi în același timp ce avantaj pot oferi acestei lumi, ce valoare au în raport cu Întregul și ce valoare desemnează pentru om, care este locuitorul celei mai de frunte cetăți, față de care celelalte cetăți sunt ca niște simple case. Trebuie de asemenea să te întrebi ce este acest obiect, din ce elemente este alcătuit, pentru cât timp se va menține, în baza naturii sale, acest obiect care îmi determină acum această reprezentare și de ce virtute am nevoie față de el: de exemplu de bunătate, de curaj, de adevăr, de bună-credință, de simplitate, de independență și de celelalte virtuți. Prin urmare, în fiecare caz trebuie să spui: acesta a venit de la Zeu, celălalt se datorează grupării și urzelii evenimentelor care au loc, unei coincidențe și unei întâmplări, acesta vine de la unul din neamul meu, de la o rudă, de la un tovarăș

- 12 Ἐὰν τὸ παρὸν ἐνεργῆς ἐπόμενος τῷ ὀρθῷ λόγῳ, ἐσπουδασ-
 μένως, ἐρρωμένως, εὐμενῶς, καὶ μηδὲν <παρίης> παρεμ-
 πόρευμα, ἀλλὰ τὸν ἑαυτοῦ δαίμονα καθαρὸν ἐστῶτα τηρῆς,
 ὡς εἰ καὶ ἤδη ἀποδοῦναι δέοι· ἐὰν τοῦτο συνάπτης μηδὲν
 περιμένων μηδὲ φεύγων, ἀλλὰ τῇ παρούσῃ κατὰ φύσιν
 ἐνεργείᾳ καὶ τῇ ὧν λέγεις καὶ φθέγγῃ Ῥωμαικῇ ἀληθείᾳ
 ἀρκούμενος, εὐζωήσεις. ἔστι δὲ οὐδεὶς ὁ τοῦτο κωλύσαι
 δυνάμενος.
- 13 Ὡςπερ οἱ ἰατροὶ ἀεὶ τὰ ὄργανα καὶ σιδήρια πρόχειρα ἔχουσι
 πρὸς τὰ αἰφνίδια τῶν θεραπευμάτων, οὕτω τὰ δόγματα σὺ
 ἔτοιμα ἔχε πρὸς τὸ τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα εἰδέναι, καὶ πᾶν
 καὶ τὸ μικρότατον οὕτω ποιεῖν ὡς τῆς ἀμφοτέρων πρὸς
 ἄλληλα συνδέσεως μεμνημένον· οὔτε γὰρ ἀνθρώπινόν τι
 ἄνευ τῆς ἐπὶ τὰ θεῖα συναναφορᾶς εὖ πράξεις οὔτ' ἔμπαλιν.
- 14 Μηκέτι πλανῶ· οὔτε γὰρ τὰ ὑπομνημάτιά σου μέλλεις
 ἀναγινώσκειν οὔτε τὰς τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων
 πράξεις καὶ τὰς ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐκλογάς, ἃς εἰς τὸ
 γῆρας ἑαυτῷ ἀπετίθεσο. σπεῦδε οὖν εἰς τέλος καὶ τὰς κενὰς
 ἐλπίδας ἀφείς σαυτῷ βοήθει, εἴ τί σοι μέλει σεαυτοῦ, ἕως
 ἕξεσιν.

care cu siguranță nu cunoaște ceea ce este conform naturii pentru el. Eu, în schimb, nu-l cunosc; din acest motiv îl tratez, conform legii naturale a comunității, cu bunăvoință și în mod just; și în același timp îmi propun împreună cu el să ofer lucrurilor indiferente⁹⁸ un tratament adecvat valorii lor.

Dacă îți îndeplinești sarcina prezentă urmând dreapta rațiune, cu zel, cu tărie, cu bunăvoință și fără să neglijezi nici o activitate mai puțin importantă, dacă îți păstrezi curat *daimon*-ul interior, ca și cum ar trebui să-l înapoezi chiar în clipa asta, dacă legi această obligație de preceptul de a nu aștepta nimic și de a nu fugi de nimic, mulțumindu-te cu sarcina prezentă conform naturii și cu adevărul roman pe care îl afirmi în orice discurs și vorbă a ta, atunci vei avea o viață bună; și nu este nimeni care să te poată împiedica de la aceasta. 12

După cum medicii au întotdeauna la îndemână instrumentele și ustensilele din fier necesare pentru a oferi ajutor în cazuri neprevăzute, tot așa să ai și tu pregătite principiile pentru a cunoaște lucrurile divine și omenești și pentru a îndeplini orice acțiune, chiar și pe cea mai neînsemnată, amintindu-ți de legătura reciprocă dintre aceste feluri de lucruri. Căci nu vei reuși nici în treburile omenești fără a le avea în vedere pe cele divine, nici invers. 13

Nu mai rătăci: căci nu îți vei reciti nici memoriile⁹⁹, nici faptele vechilor romani și greci, nici extrasele din operele pe care ți le-ai pus deoparte pentru bătrânețe. Prin urmare, caută să-ți îndeplinești scopul și, renunțând la speranțele deșarte, vino-ți în ajutor, cât timp îți mai stă încă în putință, dacă te preocupi de tine însuși. 14

- 15 Οὐκ ἴσασι, πόσα σημαίνει τὸ κλέπτειν, τὸ σπείρειν, τὸ ὠνεῖσθαι, τὸ ἡσυχάζειν, τὸ ὁρᾶν τὰ πρακτέα, ὃ οὐκ ὀφθαλμοῖς γίνεται ἀλλ' ἑτέρα τινὶ ὄψει.
- 16 Σῶμα, ψυχὴ, νοῦς· σώματος αἰσθήσεις, ψυχῆς ὁρμαί, νοῦ δόγματα. τὸ μὲν τυποῦσθαι φανταστικῶς καὶ τῶν βοσκημάτων· τὸ δὲ νευροσπαστεῖσθαι ὁρμητικῶς καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν ἀνδρογύνων καὶ Φαλάριδος καὶ Νέρωνος· τὸ δὲ τὸν νοῦν ἡγεμόνα ἔχειν ἐπὶ τὰ φαινόμενα καθήκοντα καὶ τῶν θεοῦς μὴ νομιζόντων καὶ τῶν τὴν πατρίδα ἐγκαταλειπόντων καὶ τῶν <ότιοῦν> ποιούντων, ἐπειδὴν κλείσωσι τὰς θύρας. εἰ οὖν τὰ λοιπὰ κοινὰ ἐστὶ πρὸς τὰ εἰρημένα, λοιπὸν τὸ ἰδιὸν ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ φιλεῖν μὲν καὶ ἀσπάζεσθαι τὰ συμβαίνοντα καὶ συγκλωθόμενα αὐτῷ, τὸν δὲ ἔνδον ἐν τῷ στήθει ἰδρυμένον δαίμονα μὴ φύρειν μηδὲ θορυβεῖν ὄχλω φαντασιῶν, ἀλλὰ ἵλεων διατηρεῖν, κοσμίως ἐπόμενον θεῷ, μήτε φθεγγόμενόν τι παρὰ τὰ ἀληθῆ μήτε ἐνεργοῦντα παρὰ τὰ δίκαια. εἰ δὲ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ πάντες ἄνθρωποι, ὅτι ἀπλῶς καὶ αἰδημόνως καὶ εὐθύμως βιοῖ, οὔτε χαλεπαίνει τινὶ τούτων οὔτε παρατρέπεται τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγωγῆς ἐπὶ τὸ τέλος τοῦ βίου, ἐφ' ὃ δεῖ ἐλθεῖν καθαρὸν, ἡσύχιον, εὐλυτον, ἀβιάστως τῇ ἑαυτοῦ μοίρᾳ συνηρμοσμένον.

Nu se știe câte sensuri pot avea cuvintele¹⁰⁰ a fura, a semăna, a cumpăra, a fi liniștit, a vedea ceea ce trebuie făcut; acest lucru nu se realizează cu ochii, ci printr-un alt fel de vedere. 15

Trup, suflet, minte: trupului îi aparțin senzațiile, sufletului – impulsurile, minții – învățăturile¹⁰¹. A recepționa impresii cu ajutorul reprezentărilor este specific și animalelor, a fi mișcat de impulsuri cu ajutorul firelor <asemenea marionetelor> este propriu și fiarelor, androginilor, lui Falaris¹⁰² și lui Nero; a avea mintea drept călăuză pentru cele ce se dovedesc îndatoriri este specific și celor care nu cred în zei, celor care-și părăsesc țara, celor care fac ceva, după ce au zăvorât porțile casei lor¹⁰³. Așadar, dacă toate acestea sunt comune celor pomeniți mai sus, rămâne o caracteristică a omului bun să iubească și să accepte evenimintele și tot ce i-a fost urzit lui de către destin, să nu murdărească *daimon*-ul situat în pieptul său, să nu-l tulbure cu mulțimea reprezentărilor, ci să-l mențină favorabil, pregătit să-l urmeze cu decență pe Zeu¹⁰⁴, fără să murmure ceva împotriva adevărului și fără să acționeze împotriva dreptății. Chiar dacă nu toți oamenii îl cred că trăiește simplu, rezervat, modest și liniștit, <cel bun> nu se supără pe nici unul dintre ei, nici nu se abate din drumul care îl duce spre sfârșitul vieții, unde trebuie să ajungă curat, liniștit și degajat, împăcat pe deplin cu propria-i soartă. 16

IV

- 1 Τὸ ἔνδον κυριεῦον, ὅταν κατὰ φύσιν ἔχῃ, οὕτως ἔστηκε πρὸς τὰ συμβαίνοντα, ὥστε ἀεὶ πρὸς τὸ δυνατὸν καὶ διδόμενον μετατίθεσθαι ῥαδίως. ὕλην γὰρ ἀποτεταγμένην οὐδεμίαν φιλεῖ, ἀλλὰ ὁρμῇ μὲν πρὸς τὰ <προ>ηγούμενα μεθ' ὑπεξαίρέσεως, τὸ δὲ ἀντεισαγόμενον ὕλην ἐαυτῷ ποιεῖ, ὥσπερ τὸ πῦρ, ὅταν ἐπικρατῇ τῶν ἐπεμπιπτόντων, ὑφ' ὧν ἂν μικρὸς τις λύχνος ἐσβέσθῃ· τὸ δὲ λαμπρὸν πῦρ τάχιστα ἐξοφκείωσεν ἐαυτῷ τὰ ἐπιφορούμενα καὶ κατηνάλωσε καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐπὶ μεῖζον ἦρθη.
- 2 Μηδὲν ἐνέργημα εἰκῇ μηδὲ ἄλλως ἢ κατὰ θεώρημα συμπληρωτικὸν τῆς τέχνης ἐνεργείσθω.
- 3 Ἄναχωρήσεις αὐτοῖς ζητοῦσιν ἀγροικίας καὶ αἰγιαλοὺς καὶ ὄρη, εἴωθας δὲ καὶ σὺ τὰ τοιαῦτα μάλιστα ποθεῖν. ὅλον δὲ τοῦτο ιδιωτικώτατόν ἐστιν, ἐξόν, ἥς ἂν ὥρας ἐθέλῃσης, εἰς ἐαυτὸν ἀναχωρεῖν. οὐδαμοῦ γὰρ οὔτε ἡσυχιώτερον οὔτε ἀπραγμονέστερον ἄνθρωπος ἀναχωρεῖ ἢ εἰς τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν, μάλισθ' ὅστις ἔχει ἔνδον τοιαῦτα, εἰς ἃ ἐγκύψας ἐν πάσῃ εὐμαρείᾳ εὐθὺς γίνεται· τὴν δὲ εὐμάρειαν οὐδὲν ἄλλο λέγω ἢ εὐκοσμίαν. συνεχῶς οὖν δίδου σεαυτῷ ταύτην τὴν

Ceea ce stăpânește în interiorul nostru¹⁰⁶, când se con-
 formează naturii, stă înaintea evenimentelor, astfel încât
 întotdeauna se schimbă cu ușurință față de ceea ce e posibil
 și față de ceea ce îi este dat. Căci nu iubește o materie pre-
 stabilită, ci, pe de o parte, se îndreaptă spre lucrurile prefe-
 rabile¹⁰⁷, cu rezervă¹⁰⁸, iar, pe de altă parte, din orice obstacol
 face materia sa proprie, precum focul, când pune stăpânire
 pe lucrurile așezate deasupra lui, din pricina cărora o mică
 lampă s-ar stinge. Focul luminos, în schimb, foarte repede
 acaparează lucrurile aruncate deasupra-i și le mistuie și, între-
 ținut chiar de ele, se ridică și mai mare.

1

Nu desfășura nici o activitate la întâmplare și nici în alt fel
 decât urmând regulile care susțin arta¹⁰⁹ <de a trăi>.

2

Caută¹¹⁰ pentru ele retrageri la țară, pe malul mării, în munți;
 și tu obișnuiești să-ți dorești cu ardoare asemenea locuri. Dar
 tot acest lucru e cât se poate de prostesc, pentru că îți este
 permis să te retragi în tine însuși în orice clipă dorești. În nici
 un loc nu se poate un om retrage mai liniștit și mai lipsit
 de griji decât în sufletul său, mai ales cel care are în interiorul
 lui astfel de valori încât, aplecându-se pentru a le privi,
 ajunge îndată la o desăvârșită ușurare; și mărturisesc că

3

ἀναχώρησιν καὶ ἀνανέου σεαυτόν· βραχέα δὲ ἔστω καὶ στοιχειώδη ἃ εὐθὺς ἀπαντήσαντα ἀρκέσει εἰς τὸ πᾶσαν λύπην ἀποκλύσαι καὶ ἀποπέμψαι σε μὴ δυσχεραίνοντα ἐκείνοις ἐφ' ἃ ἐπανέρχῃ. τίνι γάρ δυσχερανεῖς; τῇ τῶν ἀνθρώπων κακίᾳ; ἀναλογισάμενος τὸ κρίμα, ὅτι τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἔνεκεν γέγονε καὶ ὅτι τὸ ἀνέχεσθαι μέρος τῆς δικαιοσύνης καὶ ὅτι ἄκοντες ἀμαρτάνουσι καὶ πόσοι ἤδη διεχθρεύσαντες, ὑποπεύσαντες, μισήσαντες, διαδορατισθέντες ἐκτέτανται, τετέφρωνται, παύου ποτέ. ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τῶν ὅλων ἀπονεμομένοις δυσχερανεῖς; ἀνανεωσάμενος τὸ διεzeugμένον τό· ἦτοι πρόνοια ἢ ἄτομοι, καὶ ἐξ ὧν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ κόσμος ὥσανει πόλις. ἀλλὰ τὰ σωματικά σου ἄψεται ἔτι; ἐννοήσας ὅτι οὐκ ἐπιμίγνυται λείως ἢ τραχέως κινουμένῳ πνεύματι ἢ διάνοια, ἐπειδὴν ἅπαξ ἑαυτὴν ἀπολάβῃ καὶ γνωρίσῃ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν, καὶ λοιπὸν ὅσα περὶ πόνου καὶ ἡδονῆς ἀκήκοας καὶ συγκατέθου. ἀλλὰ τὸ δοξάριόν σε περισπάσει; ἀπιδὼν εἰς τὸ τάχος τῆς πάντων λήθης καὶ τὸ χάος τοῦ ἐφ' ἐκάτερα ἀπείρου αἰῶνος καὶ τὸ κενὸν τῆς ἀπηχίσεως καὶ τὸ εὐμετάβολον καὶ ἄκριτον τῶν εὐφημεῖν δοκούντων καὶ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, ἐν ᾧ περιγράφεται· ὅλη τε γὰρ ἡ γῆ στιγμή καὶ ταύτης πόστον γωνίδιον ἢ κατοίκησις αὕτη; καὶ ἐνταῦθα πόσοι καὶ οἰοίτινες οἱ ἐπαινεσόμενοι; λοιπὸν οὖν μέμνησο τῆς ὑποχωρήσεως τῆς εἰς τοῦτο τὸ ἀγρίδιον ἑαυτοῦ καὶ πρὸ παντὸς μὴ σπῶ μηδὲ κατεντείνου, ἀλλὰ ἐλεύθερος ἔσο καὶ ὅρα τὰ πράγματα ὡς ἀνὴρ, ὡς ἄνθρωπος, ὡς πολίτης, ὡς θνητὸν ζῶον. ἐν δὲ τοῖς προχειροτάτοις, εἰς ἃ ἐγκύψεις, ταῦτα ἔστω τὰ δύο· ἐν μὲν, ὅτι τὰ πράγματα οὐχ ἄπτεται τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἔξω ἕστηκεν ἀτρεμοῦντα, αἱ δὲ ὀχλήσεις ἐκ μόνης τῆς ἔνδον ὑπολήψεως· ἕτερον δέ, ὅτι πάντα ταῦτα, ὅσα ὁρᾷς, ὅσον οὐδέπω μεταβαλεῖ καὶ οὐκ ἔτι ἔσται· καὶ ὧν ἤδη μεταβολαῖς αὐτὸς παρατετύχηκας, συνεχῶς διανοοῦ. ὁ κόσμος ἀλλοίωσις, ὁ βίος ὑπόληψις.

această ușurare nu este altceva decât o bună rânduială a minții. Dăruiește-te, așadar, tot timpul unei asemenea retrageri și reînnoiește-te pe tine însuți. Să fie scurte însă și elementare principiile tale, care, îndată ce le-ai întâlnit, îți sunt suficiente pentru a îndepărta orice suferință și pentru a te trimite înapoi, fără supărare, la activitățile spre care te întorci. De fapt, ce lucru te nemulțumește? Răutatea oamenilor? Gândește-te la principiul că ființele raționale sunt născute unele pentru altele, că a se suporta unele pe altele este o parte a dreptății și că oamenii greșesc fără voia lor¹¹¹, iar toți cei care până acum s-au dușmănit, s-au bănuț și s-au urât, străpunși de lăncii, zac întinși la pământ și sunt cenușă; atunci calmează-te! Dar ești nemulțumit și de cele pe care Întregul ți le-a hărăzit? Amintește-ți dilema: „providența, sau atomii”¹¹² și argumentele prin care s-a demonstrat că lumea este ca o cetate. Oare cele ce privesc trupul vor pune stăpânire pe tine? Atunci gândește-te că, odată ce s-a retras în sine însuși și și-a cunoscut propria-i putere, intelectul nu se amestecă cu mișcările plăcute sau violente ale suflului. Și, în rest, amintește-ți câte ai ascultat despre durere și plăcere, pentru care ți-ai dat asentimentul¹¹³. Poate te va frământa gloria mărunță? Privește iuțeala cu care peste toate se așterne uitairea, imensitatea timpului infinit, de o parte și de alta, deșertăciunea faimei, versatilitatea și lipsa de judecată a celor care par că te aclamă și îngustimea locului în care faima ta este circumscrisă! Căci întreg pământul este un punct¹¹⁴, și de aceea partea în care locuiești nu este oare un colțișor? Iar în acest colțișor câți și cât sunt cei ce te vor lăuda? În sfârșit, amintește-ți de retragerea pe acest mic câmp care îți aparține și, înainte de orice, nu te mai zbuciuma, nici nu te încorda, ci fii liber, privește toate activitățile ca un bărbat, ca un om, ca un cetățean, ca o ființă muritoare. Iar printre preceptele de ținut la îndemână, asupra cărora te vei apleca, să fie

- 4 Εἰ τὸ νοερὸν ἡμῖν κοινόν, καὶ ὁ λόγος, καθ' ὃν λογικοί ἐσμεν, κοινός· εἰ τοῦτο, καὶ ὁ προστακτικὸς τῶν ποιητέων ἢ μὴ λόγος κοινός· εἰ τοῦτο, καὶ ὁ νόμος κοινός· εἰ τοῦτο, πολῖταί ἐσμεν· εἰ τοῦτο, πολιτεύματός τινος μετέχομεν· εἰ τοῦτο, ὁ κόσμος ὥσανει πόλις ἐστί· τίνος γὰρ ἄλλου φήσει τις τὸ τῶν ἀνθρώπων πᾶν γένος κοινοῦ πολιτεύματος μετέχειν; ἐκεῖθεν δέ, ἐκ τῆς κοινῆς ταύτης πόλεως, καὶ αὐτὸ τὸ νοερὸν καὶ λογικὸν καὶ νομικὸν ἡμῖν ἢ πόθεν; ὥσπερ γὰρ τὸ γεῶδές μοι ἀπὸ τινος γῆς ἀπομεμέρισται καὶ τὸ ὑγρὸν ἀφ' ἑτέρου στοιχείου καὶ τὸ πνευματικὸν ἀπὸ πηγῆς τινος καὶ τὸ θερμὸν καὶ πυρῶδες ἐκ τινος ἰδίας πηγῆς (οὐδὲν γὰρ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἔρχεται, ὥσπερ μὴδ' εἰς τὸ οὐκ ὄν ἀπέρχεται), οὕτω δὴ καὶ τὸ νοερὸν ἥκει ποθέν.
- 5 Ὁ θάνατος τοιοῦτον, οἷον γένεσις, φύσεως μυστήριον· σύγκρισις ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, εἰς ταῦτα <λύσις>. ὅλως δὲ οὐκ ἐφ' ᾧ ἄν τις αἰσχυνθείη· οὐ γὰρ παρὰ τὸ ἐξῆς τῷ νοερῷ ζῶντι οὐδὲ παρὰ τὸν λόγον τῆς κατασκευῆς.
- 6 Ταῦτα οὕτως ὑπὸ τῶν τοιούτων πέφυκε γίνεσθαι ἐξ ἀνάγκης, ὁ δὲ τοῦτο μὴ θέλων θέλει τὴν συκὴν ὁπὸν μὴ ἔχειν. ὅλως δὲ ἐκείνου μέμνησο, ὅτι ἐντὸς ὀλιγίστου χρόνου καὶ σὺ καὶ οὗτος τεθνήξεσθε, μετὰ βραχὺ δὲ οὐδὲ ὄνομα ὑμῶν ὑπολειφθήσεται.

acestea două: primul, că lucrurile nu ating sufletul¹¹⁵, ci se mențin în afara lui, nemișcate, în timp ce tulburările provin numai din judecata interioară¹¹⁶; al doilea, că toate aceste lucruri pe care le vezi se vor transforma, în timp, și nu vor mai fi. Gândește-te tot timpul la câte transformări ai asistat tu însuși. „Lumea este alterare, viața – părere.”¹¹⁷

Dacă intelectul ne este comun, și rațiunea, datorită căreia suntem ființe raționale, ne este comună¹¹⁸. Dacă este așa, ne este comună și rațiunea care ordonă ce lucruri trebuie făcute și care nu. Dacă este așa, și legea ne este comună¹¹⁹. Dacă este așa, suntem cetățeni; dacă este așa, aparținem unei comunități politice; dacă este așa, lumea este asemenea unui oraș. La ce altă organizare politică comună s-ar putea spune că participă întreg neamul omenesc? De acolo, așadar, din această cetate comună, provin intelectul însuși, rațiunea și facultatea de a da legi¹²⁰. Sau de unde? Căci, așa cum partea pământescă îmi este dată ca parte ce provine din pământ, partea umedă – dintr-un alt element și suflul – dintr-un izvor asemănător, căldura și focul – din alt izvor specific (căci nimic nu se ivește din nimic, după cum nimic nu se întoarce în nimic), tot așa și intelectul ne vine de undeva¹²¹.

Moartea este, asemeni nașterii, o taină a naturii: o combinație a acelorași elemente și o descompunere a acelorași elemente. În general, <moartea> nu este ceva de care cineva ar putea să se rușineze, fiindcă nu este contrară condiției viețuitorului rațional, nici principiului alcătuirii sale.

Aceste evenimente se produc astfel, prin efortul unor indivizi de acest fel, printr-o necesitate naturală. Cel care nu dorește ca lucrurile să se petreacă astfel nu dorește ca smochinul să aibă sevă. Într-un cuvânt, amintește-ți aceasta, că, în scurt

- 7 Ἄρον τὴν ὑπόληψιν, ἦρται τὸ βέβλαμμαι· ἄρον τὸ βέβλαμμαι, ἦρται ἡ βλάβη.
- 8 Ὁ χεῖρῳ αὐτὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον οὐ ποιεῖ, τοῦτο οὐδὲ τὸν βίον αὐτοῦ χεῖρῳ ποιεῖ οὐδὲ βλάπτει οὔτε ἔξωθεν οὔτε ἔνδοθεν.
- 9 Ἠνάγκασται ἡ τοῦ συμφέροντος φύσις τοῦτο ποιεῖν.
- 10 Ὅτι „πάν τὸ συμβαῖνον δικαίως συμβαίνει“· ὁ ἐὰν ἀκριβῶς παραφυλάσσης, εὐρήσεις· οὐ λέγω μόνον κατὰ τὸ ἐξῆς, ἀλλ’ ὅτι κατὰ τὸ δίκαιον καὶ ὡς ἂν ὑπὸ τινος ἀπονέμοντος τὸ κατ’ ἀξίαν. παραφύλασσε οὖν ὡς ἥρξω, καί, ὅ τι ἂν ποιῇς, σὺν τούτῳ ποιεῖ, σὺν τῷ ἀγαθὸς εἶναι, καθὼς νενόηται ἰδίως ὁ ἀγαθός. τοῦτο ἐπὶ πάσης ἐνεργείας σῶζε.
- 11 Μὴ τοιαῦτα ὑπολάμβανε, οἷα ὁ ὑβρίζων κρίνει ἢ οἷα σε κρίνουν βούλεται, ἀλλὰ ἴδε αὐτά, ὅποια κατ’ ἀλήθειάν ἐστιν.
- 12 Δύο ταύτας ἐτοιμότητας ἔχειν ἀεὶ δεῖ· τὴν μὲν πρὸς τὸ πρᾶξαι μόνον ὅπερ ἂν ὁ τῆς βασιλικῆς καὶ νομοθετικῆς λόγος ὑποβάλλῃ ἐπ’ ὠφελείᾳ ἀνθρώπων· τὴν δὲ πρὸς τὸ μεταθέσθαι, ἐὰν ἄρα τις παρῇ διορθῶν καὶ μετὰ γων ἀπὸ τινος οἰήσεως. τὴν μέντοι μεταγωγὴν ἀεὶ ἀπὸ τινος πιθανότητος, ὡς δικαίου ἢ κοινωφελοῦς, γίνεσθαι καὶ τὰ παραγαγόντα τοιαῦτα μόνον εἶναι δεῖ, οὐχ ὅτι ἡδὺ ἢ ἔνδοξον ἐφάνη.

timp, și tu, și el veți muri și că, după o scurtă vreme, nici numele nu va mai rămâne după voi.

Înlătură părerea: este înlăturat <și vaietul> „am fost vătămat“; înlătură „am fost vătămat“: este înlăturat și prejudiciul. 7

Ceea ce nu îl face pe un om mai rău decât este nu îi face nici viața mai rea și nu îl rănește nici din afară, nici din interior. 8

Împinsă de necesitate, natura folosului astfel procedează. 9

„Tot ceea ce se întâmplă se întâmplă după o rânduială dreaptă“: dacă vei cerceta cu precizie, vei descoperi acest lucru. Nu spun numai că se întâmplă potrivit consecvenței, ci potrivit dreptății și ca și cum cineva le-ar fi hotărât fiecăruia după merit. Supraveghează, așadar, după cum ai început și, orice ai face, fă-o cu această dorință, de a fi un om bun, potrivit cu felul specific în care este conceput un om bun. Acest principiu păstrează-l în orice activitate. 10

Nu emite despre lucruri opinii asemenea celor pe care omul aflat în neorânduială le împărtășește sau vrea să le împărtășească, ci privește lucrurile așa cum sunt cu adevărat. 11

Aceste două principii se cuvine să le ai întotdeauna pregătite: să întreprinzi numai acele acțiuni pe care ți le sugerează, spre folosul oamenilor, regula puterii tale de împărat și legiutor; să îți schimbi părerea, dacă există cineva în stare să te corecteze sau să îți schimbe o părere oarecare. Este nevoie însă ca această schimbare să fie întotdeauna justificată de un argument convingător, precum cel al dreptății sau cel al folosului public; și numai de acest fel se cuvine să fie motivele 12

- 13 „Λόγον ἔχεις;“ „ἔχω.“ „τί οὖν οὐ χρῶ; τούτου γὰρ τὸ ἑαυτοῦ ποιοῦντος τί ἄλλο θέλεις;“
- 14 Ἐνυπέστης ὡς μέρος. ἐναφανισθήσῃ τῷ γεννήσαντι· μᾶλλον δὲ ἀναληφθήσῃ εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ τὸν σπερματικὸν κατὰ μεταβολήν.
- 15 Πολλὰ λιβανωτοῦ βωλάρια ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βωμοῦ· τὸ μὲν προκατέπεσεν, τὸ δ' ὕστερον, διαφέρει δ' οὐδέν.
- 16 Ἐντὸς δέκα ἡμερῶν θεὸς αὐτοῖς <τούτοις> δόξεις οἷς νῦν θηρίον καὶ πίθηκος, ἐὰν ἀνακάμψῃς ἐπὶ τὰ δόγματα καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ λόγου.
- 17 Μὴ ὡς μύρια μέλλων ἔτη ζῇν. τὸ χρεῶν ἐπήρτηται· ἕως ζῆς, ἕως ἕξεστιν, ἀγαθὸς γενοῦ.
- 18 Ὅσῃν εὐσυχολίαν κερδαίνει ὁ μὴ βλέπων τί ὁ πλησίον εἶπεν ἢ ἔπραξεν ἢ διενοήθη, ἀλλὰ μόνον τί αὐτὸς ποιεῖ, ἵνα αὐτὸ τοῦτο δίκαιον ἦ καὶ ὅσιον ἢ κατὰ τὸν ἀγαθὸν· μὴ μέλαν ἦθος περιβλέπεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γραμμῆς τρέχειν ὀρθόν, μὴ διερριμμένον.
- 19 Ὁ περὶ τὴν ὕστεροφημίαν ἐπτοημένος οὐ φαντάζεται ὅτι ἕκαστος τῶν μεμνημένων αὐτοῦ τάχιστα καὶ αὐτὸς ἀποθανεῖται· εἴτα πάλιν ὁ ἐκεῖνον διαδεξάμενος, μέχρι καὶ πᾶσα ἡ μνήμη ἀποσβῇ διὰ ἀπτομένων καὶ σβεννυμένων προιοῦσα. ὑπόθου δ', ὅτι καὶ ἀθάνατοι μὲν οἱ μεμνησόμενοι,

care să te convingă, nu <te lăsa convins doar> fiindcă pare să se întrevadă ceva plăcut sau glorios.

„Ai rațiune?“ „Am!“ „De ce, atunci, nu o folosești?“ „De fapt, când rațiunea își îndeplinește menirea proprie, de ce îți dorești altceva?“ 13

Exiști ca parte. Vei dispărea în cel care te-a zămislit sau, mai degrabă, vei fi absorbit, conform schimbării, în rațiunea seminală¹²² a aceluia. 14

Multe boabe de tămâie pe același altar: unul a căzut mai înainte, altul, după aceea. Nu e nici o diferență.¹²³ 15

Peste zece zile le vei părea un zeu celor cărora acum le pari o fiară sau o maimuță, dacă te vei întoarce la principii și la respectul față de rațiune.¹²⁴ 16

Nu te purta ca și cum ai avea de trăit zece mii de ani. Necesitatea stă deasupra ta; cât timp trăiești, cât timp încă îți este permis, încearcă să devii bun. 17

Câtă tihnă își asigură acela care nu se uită la ce a spus, a făcut sau a gândit vecinul, ci are în vedere numai ceea ce face el însuși, pentru ca această acțiune să fie dreaptă, sfântă și conformă omului bun. Nu da atenție unui caracter rău, ci aleargă drept spre linia de sosire, fără să te abați din drum. 18

Cel care este atras de faima după moarte nu își imaginează că fiecare dintre cei care îi păstrează amintirea va muri și el în cel mai scurt timp; apoi, la rândul său, cel care îi va urma, până când orice amintire se va pierde, trecând-o de la unul la altul asemenea torțelor care se aprind și apoi se 19

ἀθάνατος δὲ ἡ μνήμη· τί οὖν τοῦτο πρὸς σέ; καὶ οὐ λέγω, ὅτι οὐδὲν πρὸς τὸν τεθνηκότα, ἀλλὰ πρὸς τὸν ζῶντα τί ὁ ἔπαινος, πλὴν ἄρα δι' οἰκονομίαν τινά; παρίης γὰρ νῦν ἀκαίριος τὴν φυσικὴν δόσιν ἄλλου τινὸς ἐχομένην λόγου.

- 20 Λοιπόν, πᾶν τὸ καὶ ὁπωσοῦν καλὸν ἐξ ἑαυτοῦ καλὸν ἐστὶ καὶ ἐφ' ἑαυτὸ καταλήγει, οὐκ ἔχον μέρος ἑαυτοῦ τὸν ἔπαινον· οὔτε γοῦν χειρόν οὔτε κρεῖττον γίνεται τὸ ἐπαινούμενον. τοῦτό φημι καὶ ἐπὶ τῶν κοινότερον καλῶν λεγομένων, οἷον ἐπὶ τῶν ὑλικῶν καὶ ἐπὶ τῶν τεχνικῶν κατασκευασμάτων· τὸ δὲ δὴ ὄντως καλὸν τίνος χρεῖαν ἔχει; οὐ μᾶλλον ἢ νόμος, οὐ μᾶλλον ἢ ἀλήθεια, οὐ μᾶλλον ἢ εὖνοια ἢ αἰδώς· τί τούτων διὰ τὸ ἐπαινεῖσθαι καλὸν ἐστὶν ἢ ψεγόμενον φθείρεται; σμαράγδιον γὰρ ἑαυτοῦ χειρόν γίνεται, ἐὰν μὴ ἐπαινῆται; τί δὲ χρυσός, ἐλέφας, πορφύρα, λύρα, μαχαίριον, ἀνθύλλιον, δενδρύφιον;
- 21 Εἰ διαμένουσιν αἱ ψυχαί, πῶς αὐτὰς ἐξ αἰδίου χωρεῖ ὁ ἀήρ; πῶς δὲ ἡ γῆ χωρεῖ τὰ τῶν ἐκ τοσοῦτου αἰῶνος θαπτομένων σώματα; ὥσπερ γὰρ ἐνθάδε ἡ τούτων <μετὰ> ποσὴν τινα ἐπιδιαμονὴν μεταβολὴ καὶ διάλυσις χώραν ἄλλοις νεκροῖς ποιεῖ, οὕτως αἱ εἰς τὸν ἀέρα μεθιστάμεναι ψυχαί, ἐπὶ ποσὸν συμμείνασαι, μεταβάλλουσι καὶ χέονται καὶ ἐξάπτονται εἰς τὸν τῶν ὅλων σπερματικὸν λόγον ἀναλαμβάνόμεναι καὶ τοῦτον τὸν τρόπον χώραν ταῖς προσσυνοικιζομέναις παρέχουσι. τοῦτο δ' ἂν τις ἀποκρίναιτο ἐφ' ὑποθέσει τοῦ τὰς ψυχὰς διαμένειν. χρή δὲ μὴ μόνον ἐνθυμεῖσθαι τὸ πλῆθος τῶν θαπτομένων οὕτωςι σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἐκάστης ἡμέρας ἐσθιομένων ζῶων ὑφ' ἡμῶν τε καὶ τῶν ἄλλων ζῶων.

sting. Dar presupune că cei care își vor aminti de tine sunt nemuritori și că nemuritoare este amintirea ta. Ce înseamnă pentru tine aceasta? Și nu mai spun că pentru cel care a murit nu înseamnă nimic. Dar, pentru cel care trăiește, ce înseamnă lauda, dacă nu e de dragul unui avantaj practic? Tu lași deoparte însă, în mod nepotrivit, darul natural, ținând de o altă rațiune.

În rest, frumosul, oricum ar fi el, este frumos prin sine însuși și se desăvârșește prin sine însuși și nu are lauda ca parte din el. Așadar, lucrul lăudat nu devine nici mai rău, nici mai bun. Același lucru spun și despre cele ce sunt numite, în mod obișnuit, frumoase, precum obiectele materiale și produsele artelor. Într-adevăr, ceea ce este frumos prin esența sa de ce altceva are nevoie? De nimic mai mult decât de ceea ce au nevoie legea sau adevărul sau bunăvoința sau rușinea. Care dintre aceste lucruri e frumos datorită laudei sau nu e frumos din pricina criticii? Smaraldul își pierde oare valoarea dacă nu e lăudat? Sau aurul, fildeșul, purpura, lira, un pumnal, o florică, un pomișor?

20

Dacă sufletele supraviețuiesc, cum <se face că> aerul le cuprinde din veșnicie? Cum <se face că> pământul cuprinde trupurile celor îngropați de atâta timp? De fapt, după cum, în acest caz, corpurile, transformându-se și descompunându-se după un timp, lasă locul altor cadavre, tot așa și sufletele, înălțându-se în aer, după ce au rămas împreună un timp oarecare, se transformă, se dispersează, se aprind, reabsorbite în rațiunea seminală a Întregului, și în acest fel lasă loc sufletelor care vin acolo să caute un alt loc. Astfel ar putea răspunde cineva în ipoteza că sufletele supraviețuiesc¹²⁵. Se cuvine însă să avem în vedere nu numai marea cantitate de cadavre

21

ὅσος γὰρ ἀριθμὸς καταναλίσκεται καὶ οὕτως πῶς θάπτεται ἐν τοῖς τῶν τρεφομένων σώμασι, καὶ ὅμως δέχεται ἡ χώρα αὐτὰ διὰ τὰς ἐξαίματώσεις, διὰ τὰς εἰς τὸ ἀερῶδες ἢ πυρῶδες ἀλλοιώσεις. Τίς ἐπὶ τούτου ἡ ἱστορία τῆς ἀληθείας; διαίρεσις εἰς τὸ ὑλικὸν καὶ εἰς τὸ αἰτιῶδες.

- 22 Μὴ ἀπορρέμβεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ πάσης ὁρμῆς τὸ δίκαιον ἀποδιδόναι καὶ ἐπὶ πάσης φαντασίας σῶζειν τὸ καταληπτικόν.
- 23 Πᾶν μοι συναρμόζει ὃ σοὶ εὐάρμοστόν ἐστιν, ᾧ κόσμῳ· οὐδέν μοι πρόωρον οὐδὲ ὕψιμον ὃ σοὶ εὐκαιρον. πᾶν μοι καρπὸς ὃ φέρουσιν αἱ σαὶ ὥραι, ᾧ φύσις· ἐκ σοῦ πάντα, ἐν σοὶ πάντα, εἰς σὲ πάντα. ἐκεῖνος μὲν φησιν· „<ᾧ> πόλι φίλη Κέκροπος“· σὺ δὲ οὐκ ἐρεῖς· „ᾧ πόλι φίλη Διός“;
- 24 „Ὀλίγα πρῆσσε, φησὶν, εἰ μέλλεις εὐθυμήσειν.“ μήποτε ἄμεινον τὰναγκαῖα πράσσειν καὶ ὅσα ὁ τοῦ φύσει πολιτικοῦ ζῶου λόγος αἰρεῖ καὶ ὡς αἰρεῖ; τοῦτο γὰρ οὐ μόνον τὴν ἀπὸ τοῦ καλῶς πράσσειν εὐθυμίαν φέρει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ὀλίγα πράσσειν. τὰ πλεῖστα γὰρ ὧν λέγομεν καὶ πράσσομεν οὐκ ἀναγκαῖα ὄντα ἐάν τις περιέλη, εὐσκολώτερος καὶ ἀταρακτότερος ἔσται. ὅθεν δεῖ καὶ παρ' ἑκάστα ἐαυτὸν ὑπομινῆσκειν· μήτι τοῦτο οὐ τῶν ἀναγκαίων; δεῖ δὲ μὴ μόνον πράξεις τὰς μὴ ἀναγκαίας περιαιρεῖν, ἀλλὰ καὶ φαντασίας· οὕτως γὰρ οὐδὲ πράξεις παρέλκουσαι ἐπακολουθήσουσιν.

astfel îngropate, ci și pe aceea a animalelor mâncate în fiecare zi de noi și de alte animale. Căci ce mare număr de animale se consumă și astfel sunt îngropate în trupurile celor ce le-au mâncat! Totuși e loc pentru acestea, pentru că ele se transformă în sânge și pentru că se schimbă în aer sau în foc. Cum se procedează în acest caz pentru expunerea adevărului? Trebuie făcută distincția între aspectul material și cel causal.¹²⁶

Nu te lăsa dus dintr-un loc în altul, ci la orice impuls păstrează dreptatea și la orice reprezentare păstrează-ți capacitatea de înțelegere. 22

Orice mi se potrivește mie, o, lume, ți se potrivește și ție; nimic nu mi se întâmplă prea devreme sau prea târziu din ceea ce pentru tine se întâmplă la timpul potrivit. Pentru mine e fruct orice produc anotimpurile tale, o, natură: de la tine vine orice lucru, în tine există orice lucru, în tine se întoarce orice lucru. Spune cineva: „O, scumpă cetate a lui Cecrops!”¹²⁷ Și tu n-ai putea să spui: „O, scumpă cetate a Zeului!”¹²⁸ 23

„Fă puține lucruri, spune <Democrit>, dacă îți dorești să obții mulțumirea sufletească.”¹²⁹ Nu e oare mai bine să faci cele necesare și câte cere rațiunea viețuitorului politic prin natura sa și cum le cere? Căci aceasta aduce nu numai mulțumirea de a fi făcut ceva în mod desăvârșit, ci și mulțumirea de a fi făcut puține lucruri. Însă dacă ar suprima cineva cea mai mare parte din cele ce spunem și facem, care nu sunt necesare, ar fi mai liniștit și mai puțin zbuciumat. Rezultă de aici că trebuie cu orice ocazie să-și amintească: acest lucru nu face cumva parte dintre cele care nu sunt necesare? Trebuie, de asemenea, înlăturate nu numai activitățile inutile, ci și 24

- 25 Πείρασον πῶς σοι χωρεῖ καὶ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ ἀνθρώπου βίος τοῦ ἀρεσκομένου μὲν τοῖς ἐκ τῶν ὅλων ἀπονεμομένοις, ἀρκουμένου δὲ τῇ ἰδίᾳ πράξει δικαίᾳ καὶ διαθέσει εὐμενεῖ.
- 26 Ἐώρακας ἐκεῖνα, ἴδε καὶ ταῦτα. σεαυτὸν μὴ τάρασσε· ἄπλωσον σεαυτόν. ἀμαρτάνει τις; ἐαυτῷ ἀμαρτάνει. συμβέβηκέ σοί τι; καλῶς· ἐκ τῶν ὅλων ἀπ' ἀρχῆς σοι συγκαθείμαρτο καὶ συνεκλώθετο πᾶν τὸ συμβαῖνον. τὸ δ' ὅλον, βραχὺς ὁ βίος· κερδαντέον τὸ παρὸν σὺν εὐλογιστίᾳ καὶ δίκῃ. νῆφε ἀνειμένος.
- 27 Ὅτι κόσμος διατεταγμένος ἢ κυκεὼν συμπεφορημένος μὲν, ἀλλ' ἄκοσμος· ἢ ἐν σοὶ μὲν τις κόσμος ὑφίστασθαι δύναται, ἐν δὲ τῷ παντὶ ἀκοσμία; καὶ ταῦτα οὕτως πάντων διακεκριμένων καὶ διακεχυμένων καὶ συμπαθῶν.
- 28 Μέλαν ἦθος, θῆλυ ἦθος, περισκελὲς ἦθος, θηριῶδες, βοσκηματῶδες, παιδαριῶδες, βλακικόν, κίβδηλον, βωμολόχον, καπηλικόν, τυραννικόν.
- 29 Εἰ ξένος κόσμου ὁ μὴ γνωρίζων τὰ ἐν αὐτῷ ὄντα, οὐχ ἥττον ξένος καὶ ὁ μὴ γνωρίζων τὰ γινόμενα. φυγὰς ὁ φεύγων τὸν πολιτικὸν λόγον· τυφλὸς ὁ καταμύων τῷ νοερῷ ὄμματι· πτωχὸς ὁ ἐνδεὴς ἐτέρου καὶ μὴ πάντα ἔχων παρ' ἑαυτοῦ τὰ εἰς τὸν βίον χρήσιμα· ἀπόστημα κόσμου ὁ ἀφιστάμενος καὶ χωρίζων ἑαυτὸν τοῦ τῆς κοινῆς φύσεως λόγου διὰ τοῦ

reprezentările; căci astfel acțiunile pe care le provoacă ele nu vor mai avea loc.

Arată că înțelegi în ce fel ți s-ar potrivi viața de om bun, pe de o parte împăcat cu ceea ce-i este hărăzit de Întreg și pe de altă parte mulțumit de propria activitate cinstită și de dispoziția interioară bună. 25

Ai văzut acele lucruri? Privește-le și pe acestea! Nu te neli- niști, fii simplu. Greșește cineva? Față de el însuși greșește. Ți s-a întâmplat ceva? Bine; încă de la început îți era des- tinat și urzit de către Întreg orice eveniment.¹³⁰ Într-un cu- vânt, viața este scurtă; trebuie să profiți de prezent, cu multă chibzuință și cu spirit de dreptate. Fii sobru chiar atunci când te relaxezi. 26

Fie că o lume este bine organizată, fie că este un amestec format din elemente luate de peste tot, însă fără ordine. Dar în tine poate oare să existe o lume ordonată, în timp ce în univers ar exista dezordine? Și acestea se pot oare întâmpla, atunci când toate sunt așa de bine distincte, distribuite și în relații armonioase? 27

Caracter sobru, efeminat, dur, animalic, brutal, pueril, laș, ambiguu, caracter de bufon, de negustor, de tiran. 28

Dacă e străin în lume cel ce nu cunoaște ființele care se găesc în ea, nu e mai puțin străin cel ce nu cunoaște ceea ce se întâmplă în ea. Fugar e cel care se ține departe de re- gulile civile; orb este cel care închide ochii minții; cerșetor este cel care are nevoie de un altul și nu găsește în el însuși cele necesare pentru viață; un abces al lumii este cel care se 29

δυσαρεστεῖν τοῖς συμβαίνουσιν· ἐκείνη γὰρ φέρει τοῦτο, ἥ καὶ σὲ ἥνεγκεν· ἀπόσχισμα πόλεως ὁ τὴν ἰδίαν ψυχὴν τῆς τῶν λογικῶν ἀποσχίζων, μιᾶς οὔσης.

- 30 Ὁ μὲν χωρὶς χιτῶνος φιλοσοφεῖ, ὁ δὲ χωρὶς βιβλίου. ἄλλος οὗτος ἡμίγυμνος· ἄρτους οὐκ ἔχω, φησί, καὶ ἐμμένω τῷ λόγῳ. – ἐγὼ δὲ τροφὰς τὰς ἐκ τῶν μαθημάτων ἔχω καὶ οὐκ ἐμμένω.
- 31 Τὸ τεχνίον ὃ ἔμαθες φίλει, τούτῳ προσαναπαύου· τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ βίου διέξελθε ὡς θεοῖς μὲν ἐπιτετροφῶς τὰ σεαυτοῦ πάντα ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, ἀνθρώπων δὲ μηδενὸς μήτε τύραννον μήτε δοῦλον σεαυτὸν καθιστάς.
- 32 Ἐπινόησον λόγου χάριν τοὺς ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καιροὺς, ὧσφι τὰ αὐτὰ πάντα· γαμοῦντας, παιδοτροφοῦντας, νοσοῦντας, ἀποθνήσκοντας, πολεμοῦντας, ἐορτάζοντας, ἐμπορευομένους, γεωργοῦντας, κολακεύοντας, αὐθαδιζομένους, ὑποπτεύοντας, ἐπιβουλεύοντας, ἀποθανεῖν τινὰς εὐχομένους, γογγύζοντας ἐπὶ τοῖς παροῦσιν, ἐρῶντας, θησαυρίζοντας, ὑπατείας, βασιλείας ἐπιθυμοῦντας· οὐκοῦν ἐκεῖνος μὲν ὁ τούτων βίος οὐκ ἔτι οὐδαμοῦ. πάλιν ἐπὶ τοὺς καιροὺς τοὺς Τραιανοῦ μετὰβηθι· πάλιν τὰ αὐτὰ πάντα· τέθηκεν καὶ ἐκεῖνος ὁ βίος. ὁμοίως καὶ τὰς ἄλλας ἐπιγραφὰς χρόνων καὶ ὅλων ἐθνῶν ἐπιθεώρει καὶ βλέπε, πόσοι κατενταθέντες μετὰ μικρὸν ἔπεσον καὶ ἀνελύθησαν εἰς τὰ στοιχεῖα· μάλιστα δὲ ἀναπολητέον ἐκείνους, οὓς αὐτὸς ἔγνωσ κενὰ σπωμένους, ἀφέντας ποιεῖν τὸ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν καὶ τούτου ἀπρὶξ ἔχεσθαι καὶ τούτῳ ἀρκεῖσθαι. ἀναγκαῖον δὲ ὧδε τὸ μεμνησθαι, ὅτι καὶ ἡ ἐπιστροφή καθ' ἐκάστην

desparte și se depărtează de regulile naturii comune, arătându-se nemulțumit de tot ce se petrece; cea care produce aceste evenimente e natura, care te-a făcut și pe tine; o bucată din cetate este cel ce își desparte propriul suflet de natura ființelor raționale, care e una singură.

Acesta, cu toate că nu are tunică, face filozofie, celălalt, cu toate că nu are carte, <filozofează de asemenea>; un altul, pe jumătate gol, spune: „Nu am pâine, dar rămân credincios rațiunii.” – Eu însă am hrană de pe urma învățăturilor, dar nu rămân credincios rațiunii. 30

Micul meșteșug¹³¹ pe care l-ai învățat iubește-l și bazează-te pe el. Petrece-ți restul vieții ca un om care a încredințat, cu tot sufletul, zeilor toate bunurile sale și care nu se face nici tiranul, nici sclavul altui om. 31

Gândește-te, de exemplu, la vremurile lui Vespasian¹³²: vei vedea peste tot aceleași lucruri: oameni care se căsătoresc, care își cresc copiii, care se îmbolnăvesc, care mor, care duc războaie, care sărbătoresc, care fac negustorie, care cultivă pământul, care lingușesc, care sunt aroganți, suspicioși, care pun la cale conspirații, care doresc moartea altora, care bombăne nemulțumiți de prezent, care iubesc, care adună averi, care râvnesc consulatul, puterea imperială. Ei bine, acea viață a lor nu mai e nicăieri. Apoi, treci la vremurile lui Traian: din nou peste tot aceleași lucruri, și viața acestora s-a sfârșit. La fel, cercetează și observă și alte documente privind <istoria> unor epoci și unor popoare întregi, câți oameni, după atâtea eforturi, la scurt timp s-au prăbușit și s-au descompus în elementele componente. Dar mai ales trebuie să îți amintești de aceia pe care tu însuși i-ai cunoscut chinuți de lucruri zadarnice, care neglijau să acționeze potrivit 32

πρᾶξιν ἰδίαν ἀξίαν ἔχει καὶ συμμετρίαν· οὕτως γὰρ οὐκ ἀποδυσπετήσεις, ἐὰν μὴ ἐπὶ πλεον ἢ προσήκε περὶ τὰ ἐλάσσω καταγίνη.

- 33 Αἱ πάλαι συνήθεις λέξεις γλωσσήματα νῦν· οὕτως οὖν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πάλαι πολυμνήτων νῦν τρόπον τινὰ γλωσσήματά ἐστιν· Κάμιλλος, Καίσιων, Οὐόλεσος, Δεντάτος, κατ' ὀλίγον δὲ καὶ Σκιπίων καὶ Κάτων, εἴτα καὶ Αὐγουστος, εἴτα καὶ Ἀδριανὸς καὶ Ἀντωνίνος· ἐξίτηλα γὰρ πάντα καὶ μυθώδη ταχὺ γίνεται, ταχὺ δὲ καὶ παντελὴς λήθη κατέχωσεν. καὶ ταῦτα λέγω ἐπὶ τῶν θαυμαστῶς πως λαμψάντων· οἱ γὰρ λοιποὶ ἅμα τῷ ἐκπνεῦσαι „αἴστοι, ἄπυστοι“. τί δὲ καὶ ἔστιν ὅλως τὸ ἀείμνηστον; ὅλον κενόν. τί οὖν ἐστὶ περὶ ὃ δεῖ σπουδὴν εἰσφέρεισθαι; ἔν τοῦτο· διάνοια δικαία καὶ πράξεις κοινωνικαὶ καὶ λόγος, οἷος μήποτε διαψεύσασθαι, καὶ διαθέσις ἀσπαζομένη πᾶν τὸ συμβαῖνον ὡς ἀναγκαῖον, ὡς γνώριμον, ὡς ἀπ' ἀρχῆς τοιαύτης καὶ πηγῆς ῥέον.
- 34 Ἐκὼν σεαυτὸν τῇ Κλωθοῖ συνεπιδίδου παρέχων συννήσαι οἷστισί ποτε πράγμασι βούλεται.
- 35 Πᾶν ἐφήμερον, καὶ τὸ μνημονεῦον καὶ τὸ μνημονευόμενον.
- 36 Θεώρει διηνεκῶς πάντα κατὰ μεταβολὴν γινόμενα καὶ ἐθίζου ἐννοεῖν, ὅτι οὐδὲν οὕτως φιλεῖ ἢ τῶν ὅλων φύσις ὡς τὸ τὰ ὄντα μεταβάλλειν καὶ ποιεῖν νέα ὅμοια. σπέρμα γὰρ τρόπον τινὰ πᾶν τὸ ὄν τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἐσομένου, σὺ δὲ μόνα

propriei lor structuri, să se atașeze de ea cu fermitate și să fie mulțumiți de ea. Trebuie aici să-ți amintești că preocuparea pentru fiecare activitate are propria sa valoare și o dreaptă proporție. Căci astfel nu vei fi descurajat, dacă nu te vei opri prea mult asupra unor lucruri de mică importanță.

Cuvintele uzuale altădată sunt astăzi ieșite din uz; astfel, numele celor foarte vestiți pe vremuri sunt acum într-un fel ieșite din uz: Camillus, Caeson, Volesus, Dentatus¹³³ și, puțin după aceea, Scipio, Cato, apoi Augustus, Hadrian, Antoninus; căci toate lucrurile sunt trecătoare și în scurt timp devin povești și le acoperă repede uitarea completă. Și spun aceasta despre oameni care într-un fel au strălucit uimitor. Alții, odată cu ultima lor suflare, au devenit „obscuri și necunoscuți”¹³⁴. Ce este, așadar, până la urmă, o amintire nepieritoare? Doar neant! Prin urmare, care este lucrul spre care trebuie să ne îndreptăm efortul? Unul singur: o gândire conform dreptății, acțiuni potrivite cu interesele comunității, un *logos* care să nu se înșele niciodată și o predispoziție sufletească în stare să primească orice întâmplare ca necesară, ca familiară, ca provenită din același principiu și din aceeași sursă.

Încredințează-te de bunăvoie lui Clotho¹³⁵, dându-i ocazia să-ți țeasă viața cu orice fel de evenimente dorește ea.

Totul este efemer, și cel care își amintește, și cel care este amintit.

Contemplă neconținut devenirea oricărui lucru conform unei schimbări și obișnuiește-te să gândești că nimic nu-i place naturii Întregului precum schimbarea celor existente și să facă din ele altele noi asemenea <celor precedente>.

σπέρματα φαντάζη τὰ εἰς γῆν ἢ μήτραν καταβαλλόμενα, τοῦτο δὲ λίσαν ιδιωτικόν.

- 37 Ὅδη τεθνήξῃ καὶ οὐπω οὔτε ἀπλοῦς οὔτε ἀτάραχος οὔτε ἀνύποπτος τοῦ βλαβῆναι ἂν ἔξωθεν οὔτε ἴλεως πρὸς πάντας οὔτε τὸ φρονεῖν ἐν μόνῳ τῷ δικαιοπραγεῖν τιθέμενος.
- 38 Τὰ ἡγεμονικὰ αὐτῶν διάβλεπε καὶ τοὺς φρονίμους, οἷα μὲν φεύγουσιν, οἷα δὲ διώκουσιν.
- 39 Ἐν ἀλλοτρίῳ ἡγεμονικῷ κακὸν σὸν οὐχ ὑφίσταται οὐδὲ μὴν ἔν τινι τροπῇ καὶ ἑτεροιώσει τοῦ περιέχοντος. ποῦ οὖν; ὅπου τὸ περὶ κακῶν ὑπολαμβάνον σοί ἐστι. τοῦτο οὖν μὴ ὑπολαμβάνέτω καὶ πάντα εὖ ἔχει. κὰν τὸ ἐγγυτάτω αὐτοῦ, τὸ σωματίον, τέμνηται, καίηται, διαπύσκηται, σήπηται, ὅμως τὸ ὑπολαμβάνον περὶ τούτων μόριον ἡσυχάζέτω· τουτέστι, κρινέτω μήτε κακόν τι εἶναι μήτε ἀγαθόν, ὃ ἐπίσης δύναται κακῷ ἀνδρὶ καὶ ἀγαθῷ συμβαίνειν. ὃ γὰρ <καὶ τῷ παρὰ φύσιν> καὶ τῷ κατὰ φύσιν βιοῦντι ἐπίσης συμβαίνει, τοῦτο οὔτε κατὰ φύσιν ἐστὶν οὔτε παρὰ φύσιν.
- 40 Ὡς ἔν ζῶον τὸν κόσμον, μίαν οὐσίαν καὶ ψυχὴν μίαν ἐπέχον, συνεχῶς ἐπινοεῖν καὶ πῶς εἰς αἴσθησιν μίαν τὴν τούτου πάντα ἀναδίδεται καὶ πῶς ὁρμῇ μιᾷ πάντα πράσσει καὶ πῶς πάντα πάντων τῶν γινομένων συναίτια καὶ οἷα τις ἡ σύνησις καὶ συμμήρυσις.

Căci orice lucru e, într-un fel, sămânța celui care va apărea din el. Dar să nu-ți imaginezi că sunt semințe numai cele care sunt aruncate în pământ sau în pântecele matern; acest lucru ar fi de-a dreptul prostesc.

Vei muri în scurt timp și nu ești încă nici simplu, nici netulburat, nici lipsit de bănuiala că vei fi vătămat din exterior, nici binevoitor față de toți, nici nu ți-ai pus încă înțelepciunea numai în slujba practicării dreptății. 37

Examinează cu atenție părțile conducătoare ale sufletelor acestora și pe cei înțelepți, de care lucruri se feresc și pe care și le doresc. 38

Răul din tine nu se găsește în partea conducătoare a sufletului altuia și nici în vreo schimbare și transformare a ceea ce te înconjoară. Atunci, unde? În facultatea ta de a gândi despre lucrurile rele. Așadar, nu-ți exprima opinia și totul va fi bine. Chiar dacă partea mai apropiată ție, bietul tău trup, este tăiată, arsă, supurează, putrezește, păstrează-ți totuși netulburată capacitatea de a gândi despre acestea, adică judecă faptul că nu este un lucru bun și nici un lucru rău ceea ce poate să li se întâmple deopotrivă unui om bun și unuia rău. Căci ceea ce li se întâmplă deopotrivă celui care trăiește contrar naturii și celui care trăiește în conformitate cu natura, ei bine, acest lucru nu este nici contrar naturii, nici conform cu ea. 39

Gândește-te neîncetat la lume ca la o unică viețuitoare care conține o singură substanță și un singur suflet¹³⁶, observă cum totul se raportează la unica percepție a acesteia, adică a universului, cum toate lucrurile se petrec printr-un singur impuls, cum toate sunt cauze reciproce ale tuturor realităților 40

- 41 Ψυχάριον εἶ βαστάζον νεκρόν, ὡς Ἐπίκτητος ἔλεγεν.
- 42 Τοῖς ἐν μεταβολῇ γινομένοις οὐδέν ἐστι κακόν, ὡς οὐδὲ ἀγαθὸν <τοῖς> ἐκ μεταβολῆς ὑφισταμένοις.
- 43 Ποταμός τις ἐστὶ τῶν γινομένων καὶ ῥεῦμα βίαιον ὁ αἰὼν· ἅμα τε γὰρ ὥφθη ἕκαστον, καὶ παρενήνεκται καὶ ἄλλο παραφέρεται, τὸ δὲ ἐνεχθήσεται.
- 44 Πάν τὸ συμβαῖνον οὕτως σύνηθες καὶ γνώριμον ὡς τὸ ῥόδον ἐν τῷ ἔαρι καὶ ὀπώρα ἐν τῷ θέρει· τοιοῦτον γὰρ καὶ νόσος καὶ θάνατος καὶ βλασφημία καὶ ἐπιβουλὴ καὶ ὅσα τοὺς μωροὺς εὐφραίνει ἢ λυπεῖ.
- 45 Τὰ ἐξῆς ἀεὶ τοῖς προηγησαμένοις οἰκείως ἐπιγίνεται· οὐ γὰρ οἶον καταρίθμησίς τις ἐστὶν ἀπηρτημένων καὶ μόνον τὸ κατηναγκασμένον ἔχουσα, ἀλλὰ συνάφεια εὐλόγος· καὶ ὥσπερ συντέτακται συνηρμοσμένως τὰ ὄντα, οὕτως τὰ γινόμενα οὐ διαδοχὴν ψιλήν, ἀλλὰ θαυμαστὴν τινα οἰκειότητα ἐμφαίνει.
- 46 Ἀεὶ τοῦ Ἡρακλειτείου μεμνήσθαι, ὅτι γῆς θάνατος ὕδωρ γενέσθαι καὶ ὕδατος θάνατος ἀέρα γενέσθαι καὶ ἀέρος πῦρ καὶ ἔμπαλιν. μεμνήσθαι δὲ καὶ τοῦ ἐπιλανθανομένου, ἥ ἢ ὁδὸς ἄγει· καὶ ὅτι, ᾧ μάλιστα διηνεκῶς ὁμιλοῦσι, λόγῳ τῷ τὰ ὅλα διοικοῦντι, τούτῳ διαφέρονται· καὶ οἷς καθ' ἡμέραν ἐγκυροῦσι, ταῦτα αὐτοῖς ξένα φαίνεται· καὶ ὅτι οὐ δεῖ

și, în sfârșit, în ce fel sunt țesătura <care le formează> și urzeala <care le unește>.

Ești un suflet amărât care susține un cadavru, după cum spunea Epictet¹³⁷. 41

Nu există nici un rău în lucrurile în care se produce o transformare, după cum nu există nici un bine în cele ivite ca urmare a transformării. 42

Un râu de evenimente și un torent vijelios este timpul: căci fiecare lucru de-abia se zărește și deja s-a dus, și un altul vine care, la rândul său, este destinat să se ducă.¹³⁸ 43

Orice eveniment este astfel firesc și cunoscut, ca trandafirul în primăvară și ca fructele vara. Căci de acest fel sunt boala, moartea, defăimarea, uneltirile și toate câte îi învelesc sau îi întristează pe proști. 44

Evenimentele care urmează survin întotdeauna în mod familiar celor precedente. Căci nu este vorba de un fel de enumerare a lucrurilor separate, care au între ele doar o legătură necesară, ci de o conexiune rațională; și, după cum toate cele existente sunt orânduite în mod armonios, tot așa și evenimentele prezintă nu o simplă succesiune, ci o admirabilă familiaritate¹³⁹. 45

Întotdeauna amintește-ți cuvintele lui Heraclit, că „moartea pământului produce apa, moartea apei – aerul, moartea aerului – focul, și invers”¹⁴⁰. Adu-ți, de asemenea, aminte „de cel care uită încotro îl poartă drumul” și că „oamenii nu sunt în acord mai ales cu cel cu care au încontinuu relații strânse”¹⁴¹, adică cu Logos-ul care cârmuiește Întregul, și „că li se 46

ὥσπερ καθεύδοντας ποιεῖν καὶ λέγειν, καὶ γὰρ καὶ τότε δοκοῦμεν ποιεῖν καὶ λέγειν· καὶ ὅτι οὐ δεῖ <ὥς> παῖδας τοκεῶνων, τουτέστι κατὰ ψιλόν, καθότι παρειλήφαμεν.

- 47 Ὡσπερ εἴ τίς σοι θεῶν εἶπεν, ὅτι αὔριον τεθνήξῃ ἢ πάντως γε εἰς τρίτην, οὐκέτ' ἂν παρὰ μέγα ἐποιοῦ τὸ εἰς τρίτην μᾶλλον ἢ αὔριον, εἴ γε μὴ ἐσχάτως ἀγεννῆς εἶ· (πόσον γὰρ ἐστὶ τὸ μεταξύ;) οὕτως καὶ τὸ εἰς πολλοστὸν ἔτος μᾶλλον ἢ αὔριον μηδὲν μέγα εἶναι νόμιζε.

- 48 Ἐννοεῖν συνεχῶς πόσοι μὲν ἰατροὶ ἀποτεθνήκασι, πολλάκις τὰς ὀφρῦς ὑπὲρ τῶν ἀρρώστων συσπᾶσαντες· πόσοι δὲ μαθηματικοί, ἄλλων θανάτους ὥς τι μέγα προειπόντες· πόσοι δὲ φιλόσοφοι, περὶ θανάτου ἢ ἀθανασίας μυρία διατεινόμενοι· πόσοι δὲ ἀριστεῖς, πολλοὺς ἀποκτείναντες· πόσοι δὲ τύραννοι, ἐξουσίᾳ ψυχῶν μετὰ δεινοῦ φρυάγματος ὥς ἀθάνατοι κεχρημένοι· πόσοι δὲ πόλεις ὅλαι, ἴν' οὕτως εἴπω, τεθνήκασιν, Ἑλίκη καὶ Πομπήιοι καὶ Ἡρκλᾶνον καὶ ἄλλαι ἀναρίθμητοι. ἔπιθι δὲ καὶ ὅσους οἶδας, ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ· ὁ μὲν τοῦτον κηδεύσας εἴτα ἐξετάθῃ, ὁ δὲ ἐκεῖνον, πάντα δὲ ἐν βραχεῖ. τὸ γὰρ ὅλον, κατιδεῖν ἀεὶ τὰ ἀνθρώπινα ὥς ἐφήμερα καὶ εὐτελῆ καὶ ἐχθρὰ μὲν μυξάριον, αὔριον δὲ τάριχος ἢ τέφρα. τὸ ἀκαριαῖον οὖν τοῦτο τοῦ χρόνου κατὰ φύσιν διελθεῖν καὶ ἵλεων καταλῦσαι, ὥς ἂν εἰ ἐλαΐα πέπειρος γενομένη ἔπιπτεν, εὐφημοῦσα τὴν ἐνεγκοῦσαν καὶ χάριν εἰδυῖα τῷ φύσαντι δένδρῳ.

par ciudate tocmai lucrurile cu care se întâlnesc în fiecare zi¹⁴²; și „că nu trebuie să acționăm și să vorbim asemenea celor care dorm”¹⁴³. Căci și atunci ni se pare că acționăm și vorbim. Și că „nu trebuie să ne purtăm precum <se poartă> copiii cu părinții lor”¹⁴⁴, adică cu cruzime, după cum am învățat din tradiție.

După cum, dacă unul dintre zei ți-ar spune că vei muri mâine sau, cel târziu, poimâine, nu ai da mai mare importanță la ce se va întâmpla poimâine mai mult decât <la ce se va întâmpla> mâine, dacă nu ești cu desăvârșire grosolan (cât este de mare intervalul <dintre mâine și poimâine>?), tot așa să nu consideri că este o prea mare deosebire între a muri după mai mulți ani și a muri mâine.

47

Gândește fără întrerupere câți medici au murit, după ce au ridicat de atâtea ori din sprâncene asupra bolnavilor; câți astrologi, după ce au prezis ca pe un eveniment foarte important moartea altora; câți filozofi, după ce au susținut cu tărie nenumărate dezbateri asupra morții și asupra nemuririi; câți eroi, după ce au ucis mulți dușmani; câți tirani, după ce s-au folosit de puterea lor asupra vieților altora cu o aroganță înspăimântătoare, ca și cum ar fi fost nemuritori; câte cetăți în întregime, ca să spun așa, au dispărut: Helice¹⁴⁵, Pompeii, Herculenum¹⁴⁶ și altele nenumărate. Adaugă-i apoi pe cei pe care îi cunoști, unul după altul. Unul, după ce l-a îngropat pe altul, este apoi el însuși pus în mormânt și altul îl îngroapă. Și toate într-un răstimp scurt. Prin urmare, privește întotdeauna lucrurile omenești ca pe niște realități efemere, fără valoare, ieri o materie vâscoasă, mâine corp îmbălsămat sau cenușă. Așadar, petrece-ți această clipă a timpului în conformitate cu natura și încheie-ți viața împăcat, cum măslinea cade în clipa când e coaptă,

48

- 49 Ὅμοιον εἶναι τῇ ἄκρᾳ, ἥ διηνεκῶς τὰ κύματα προσήρσεται· ἡ δὲ ἔστηκε καὶ περὶ αὐτὴν κοιμίζεται τὰ φλεγμῆναντα τοῦ ὕδατος. „Ατυχής ἐγώ, ὅτι τοῦτό μοι συνέβη.“ οὐμενοῦν ἄλλ’ εὐτυχής ἐγώ, ὅτι τούτου μοι συμβεβηκότος ἄλυπος διατελῶ, οὔτε ὑπὸ παρόντος θραυόμενος οὔτε ἐπιὸν φοβούμενος. συμβῆναι μὲν γὰρ τὸ τοιοῦτο παντὶ ἐδύνατο, ἄλυπος δὲ οὐ πᾶς ἐπὶ τούτῳ ἂν διετέλεσε. διὰ τί οὖν ἐκεῖνο μᾶλλον ἀτύχημα ἢ τοῦτο εὐτύχημα; λέγεις δὲ ὅλως ἀτύχημα ἀνθρώπου, ὃ οὐκ ἔστιν ἀπότευγμα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου; ἀπότευγμα δὲ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δοκεῖ σοι, ὃ μὴ παρὰ τὸ βούλημα τῆς φύσεως αὐτοῦ ἐστι; τί οὖν; τὸ βούλημα μεμάθηκας; μήτι οὖν τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο κωλύει σε δίκαιον εἶναι, μεγαλόψυχον, σώφρονα, ἔμφορνα, ἀπρόπτωτον, ἀδιάψευστον, αἰδήμονα, ἐλεύθερον, τᾶλλα, ὧν συμπαρόντων ἢ φύσις ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἀπέχει τὰ ἴδια; μέμνησο λοιπὸν ἐπὶ παντὸς τοῦ εἰς λύπην σε προαγομένου τούτῳ χρῆσθαι τῷ δόγματι· ὅτι οὐχὶ τοῦτο ἀτύχημα, ἀλλὰ τὸ φέρειν αὐτὸ γενναίως εὐτύχημα.

- 50 Ἰδιωτικὸν μὲν, ὅμως δὲ ἀνυστικὸν βοήθημα πρὸς θανάτου καταφρόνησιν ἢ ἀναπόλησιν τῶν γλίσχρως ἐνδιατριψάντων τῷ ζῆν. τί οὖν αὐτοῖς πλέον ἢ τοῖς ἁώροις; πάντως πού ποτε κεῖνται, Καιδικιανός, Φάβιος, Ἰουλιανός, Λέπιδος ἢ εἴ τις τοιοῦτος, οἱ πολλοὺς ἐξήνεγκαν, εἴτα ἐξηνέχθησαν· ὅλον, μικρόν ἐστι τὸ διάστημα καὶ τοῦτο δι’ ὅσων καὶ μεθ’ οἷων ἐξαντλούμενον καὶ ἐν οἷῳ σωματίῳ; μὴ οὖν ὥς πράγμα·

binecuvântând pământul care a purtat-o și mulțumind pomului care i-a dat naștere.

Fii asemenea unui promontoriu de care se sparg fără încetare valurile. El stă drept și împrejurii se potolește înspumatul clocot al apelor. „Cât sunt de nefericit fiindcă mi s-a întâmplat acest lucru.“ Nu, dimpotrivă: „Cât sunt de fericit, fiindcă, întâmplându-mi-se un astfel de lucru, îmi duc viața fără a fi mâhnit, fără a fi frământat de prezent, fără a fi îngrozit de viitor.“ Căci oricărui om i se putea întâmpla un asemenea eveniment, însă nu orice om și-ar fi continuat viața fără mâhnire într-o astfel de situație. De ce, așadar, aceea ar fi mai degrabă o nenorocire decât <este> aceasta o fericire? Tu numești nenorocire, în general, pentru om ceea ce nu reprezintă un eșec pentru natura sa umană? Ți se pare că un eșec pentru natura umană este ceea ce nu se opune voinței naturii sale? Ce să mai spun? Ai învățat care este voința naturii. Așadar ceea ce s-a întâmplat te împiedică poate să fii drept, să ai magnanimitate, să fii mărinimos, înțelept, rațional, calm, sincer, rezervat, liber și cu alte virtuți care, reunite, fac ca natura umană să dobândească tot ceea ce îi este propriu? Adu-ți aminte, în rest, în orice împrejurare care te-ar împinge la suferință să te folosești de acest sfat: nu este o nenorocire, ci, dimpotrivă, o fericire să suporti cu noblețe această situație.

49

Un ajutor rudimentar, dar eficient pentru a putea disprețui moartea este reamintirea <sortii> tuturor celor care s-au agățat în mod meschin de viață. Ce au avut aceștia mai mult decât cei a căror moarte a fost prematură? În orice caz, zac undeva, Cadicianus¹⁴⁷, Fabius¹⁴⁸, Iulianus¹⁴⁹, Lepidus¹⁵⁰ sau alții ca ei, care i-au înmormântat pe mulți și apoi au fost ei înșiși îngropați. În general, distanța este mică și prin câte

50

βλέπε γὰρ ὀπίσω τὸ ἀχανὲς τοῦ αἰῶνος καὶ τὸ πρόσω ἄλλο ἄπειρον. ἐν δὴ τούτῳ τί διαφέρει ὁ τριήμερος τοῦ τριγερηνίου;

- 51 Ἐπὶ τὴν σύντομον ἀεὶ τρέχε' σύντομος δὲ ἢ κατὰ φύσιν. ὥστε κατὰ τὸ ὑγιέστατον πᾶν λέγειν καὶ πράσσειν, ἀπαλλάσσει γὰρ ἢ τοιαύτη πρόθεσις κόπων καὶ στρατείας καὶ πάσης οἰκονομίας καὶ κομψείας.

întâmplări, împreună cu ce fel de oameni și în ce trup sărman străbatem această distanță! Așadar, nu o lua în considerare. Privește înapoia ta la prăpastia nesfârșită a timpului și înaintea ta la un alt infinit. În această imensitate, ce deosebire există între cel care trăiește trei zile și unul care trăiește trei generații¹⁵¹?

Aleargă întotdeauna pe drumul cel mai scurt. Și drumul cel mai scurt este calea conformă naturii. Prin urmare, spune și fă orice lucru în acord cu principiul cel mai sănătos, căci un astfel de plan de conduită te ferește de loviturile vieții, de ezitări, de orice preocupare practică și de șiretenie.

51

- 1 Ὅρθρου, ὅταν δυσόκνως ἐξεγείρη, πρόχειρον ἔστω ὅτι ἐπὶ ἀνθρώπου ἔργον ἐγείρομαι· ἔτι οὖν δυσκολαίνω, εἰ πορεύομαι ἐπὶ τὸ ποιεῖν ὧν ἔνεκεν γέγονα καὶ ὧν χάριν προῆγμαι εἰς τὸν κόσμον; ἢ ἐπὶ τοῦτο κατεσκεύασμαι, ἵνα κατακείμενος ἐν στρωματίοις ἐμαυτὸν θάλλω; „ἀλλὰ τοῦτο ἥδιον.“ πρὸς τὸ ἡδεσθαι οὖν γέγονας, ὅλως δὲ πρὸς πεῖσιν, οὐ πρὸς ἐνέργειαν; οὐ βλέπεις τὰ φυτάρια, τὰ στρουθάρια, τοὺς μύρμηκας, τοὺς ἀράχνας, τὰς μελίσσας τὸ ἴδιον ποιούσας, τὸ καθ' αὐτὰς συγκοσμούσας κόσμον; ἔπειτα σὺ οὐ θέλεις τὰ ἀνθρωπικὰ ποιεῖν· οὐ τρέχεις ἐπὶ τὸ κατὰ τὴν σὴν φύσιν· „ἀλλὰ δεῖ καὶ ἀναπαύεσθαι.“ δεῖ· φημὶ καὶ γὰρ ἔδωκε μέντοι καὶ τούτου μέτρα ἢ φύσις, ἔδωκε μέντοι καὶ τοῦ ἐσθίειν καὶ πίνειν, καὶ ὅμως σὺ ὑπὲρ τὰ μέτρα, ὑπὲρ τὰ ἀρκοῦντα προχωρεῖς, ἐν δὲ ταῖς πράξεσιν οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ δυνατοῦ. οὐ γὰρ φιλεῖς ἑαυτόν, ἐπεὶ τοι καὶ τὴν φύσιν ἄν σου καὶ τὸ βούλημα ταύτης ἐφίλεις. ἄλλοι δὲ τὰς τέχνας ἑαυτῶν φιλοῦντες συγκατατίθενται τοῖς κατ' αὐτὰς ἔργοις ἄλουτοι καὶ ἄσιτοι· σὺ τὴν φύσιν τὴν σαυτοῦ ἔλασσον τιμᾶς ἢ ὁ τορευτὴς τὴν τορευτικὴν ἢ ὁ ὀρχηστὴς τὴν ὀρχηστικὴν ἢ ὁ φιλάργυρος τὸ ἀργύριον ἢ ὁ κενόδοξος τὸ δοξάριον; καὶ οὗτοι, ὅταν προσπαθῶσιν, οὔτε φαγεῖν οὔτε κοιμηθῆναι θέλουσι μᾶλλον ἢ ταῦτα συναύξειν, πρὸς ᾧ διαφέρονται· σοὶ δὲ αἱ κοινωνικαὶ πράξεις εὐτελέστεραι φαίνονται καὶ ἥσσανος σπουδῆς ἄξια;

CARTEA A V-A

Dimineța, când abia te trezești, să ai la îndemână acest gând: „Mă trezesc ca să desfășor activitățile specifice omului; și sunt nemulțumit dacă merg să îndeplinesc treburile pentru care m-am născut și în vederea cărora am venit pe lume? Sau sunt destinat a mă încălzi sub pături, stând întins în pat?“ „Dar aceasta este mai plăcut!“ Deci te-ai născut pentru a te desfăta? În general, pentru a te bucura de senzații; sau pentru a acționa? Nu vezi plantele, vrăbiile, furnicile, păianjenii, albinele, care fac ceea ce le este specific, contribuind, după puterile lor, la desăvârșirea lumii? Și tu nu vrei să-ți îndeplinești activitățile specifice omului? Nu te grăbești spre ceea ce e conform naturii tale? „Dar trebuie să te și odihnești!“ Da, și eu sunt de acord. E clar că și pentru aceasta natura a fixat o măsură, după cum a fixat o măsură pentru mâncare și băutură; și totuși, tu întreci limita, depășești ceea ce ți-ar fi de ajuns. Dar în acțiunile tale nu întreci măsura, ci rămâi în limita posibilului. Tu nu te iubești pe tine însuși, fiindcă, dacă ar fi așa, ai iubi și natura ta, precum și voința acesteia. Alții în schimb, care-și îndrăgesc meseria, se consumă desfășurând activitățile pe care meseria lor le solicită, fără să se spele și fără să mănânce; tu îți prețuiești natura mai puțin decât îți iubește meseria gravorul sau dansatorul dansul sau afaceristul banul sau ambițiosul gloria? Și aceștia, când sunt

- 2 Ὡς εὐκόλον ἀπώσασθαι καὶ ἀπαλεῖψαι πᾶσαν φαντασίαν [τὴν] ὀχληράν ἢ ἀνοίκειον καὶ εὐθὺς ἐν πάσῃ γαλήνῃ εἶναι.

- 3 Ὡς ἄξιον ἑαυτὸν κρῖνε παντὸς λόγου καὶ ἔργου τοῦ κατὰ φύσιν καὶ μὴ σε παρειπάτω ἢ ἐπακολουθοῦσά τινων μέμψις ἢ λόγος, ἀλλὰ, εἰ καλὸν πεπρωχθαι ἢ εἰρησθαι, μὴ σεαυτὸν ἀπαξίου. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἴδιον ἡγεμονικὸν ἔχουσι καὶ ἰδίᾳ ὁρμῇ χρώνται· ὅ σὺ μὴ περιβλέπου, ἀλλ' εὐθεῖαν πέραναι ἀκολουθῶν τῇ φύσει τῇ ἰδίᾳ καὶ τῇ κοινῇ, μία δὲ ἀμφοτέρων τούτων ἡ ὁδός.

- 4 Πορεύομαι διὰ τῶν κατὰ φύσιν, μέχρι πεσῶν ἀναπαύσωμαι ἐναποπνεύσας μὲν τούτῳ, ἐξ οὗ καθ' ἡμέραν ἀναπνέω, πεσῶν δὲ ἐπὶ τοῦτο, ἐξ οὗ καὶ τὸ σπερμάτιον ὁ πατήρ μου συνέλεξε καὶ τὸ αἷμάτιον ἢ μήτηρ καὶ τὸ γαλάκτιον ἢ τροφός· ἐξ οὗ καθ' ἡμέραν τοσούτοις ἔτεσι βόσκομαι καὶ ἀρδεύομαι· ὃ φέρει με πατοῦντα καὶ εἰς τοσαῦτα ἀποχρώμενον ἑαυτῷ.

- 5 Δριμύτητά σου οὐκ ἔχουσι θαυμάσαι· ἔστω, ἀλλὰ ἕτερα πολλά, ἐφ' ὧν οὐκ ἔχεις εἰπεῖν· οὐ γὰρ πέφυκα. ἐκεῖνα οὖν παρέχου, ἅπερ ὅλα ἐστὶν ἐπὶ σοί, τὸ ἀκίβδηλον, τὸ σεμνόν, τὸ φερέπονον, τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἀμεμψίμοιρον, τὸ ὀλιγοδεές, τὸ εὐμενές, τὸ ἐλεῦθερον, τὸ ἀπέρισσον, τὸ ἀφλύαρον, τὸ μεγαλεῖον. οὐκ αἰσθάνῃ πόσα ἤδη παρέχεσθαι δυνάμενος, ἐφ' ὧν οὐδεμία ἀφύιας καὶ ἀνεπιτηδειότητος πρόφασις, ὅμως ἔτι κάτω μένεις ἐκῶν; ἢ καὶ γογγύζειν καὶ γλισχρεῦεσθαι

stăpâniți de pasiune, nu vor nici să mănânce, nici să doarmă, ci numai să sporească cele ce constituie obiectul preocupării lor. Ție, în schimb, acțiunile folositoare comunității îți par mai lipsite de valoare și vrednice de un efort mai mic?

Cât este de ușor să respingi și să ștergi orice reprezentare, fie supărătoare, fie nepotrivită cu natura ta¹⁵², și repede să te găsești într-o desăvârșită seninătate a sufletului. 2

Consideră că ești demn de orice cuvânt și de orice acțiune în acord cu natura. Să nu te tulbure reacția critică sau vorbele unora, ci, dacă ai făcut sau ai spus ceva frumos sau bun, nu te considera nedemn. Căci aceia au propria parte conducătoare a sufletului și se folosesc de propriile lor impulsuri; nu privi la aceste lucruri, ci mergi pe drumul drept până la capăt, în conformitate cu natura ta proprie și cu aceea comună: una este calea amândurora. 3

Merg printre realități conforme naturii, până când, căzut, mă voi odihni, expirând în acest aer din care, în fiecare zi, respir, căzând pe acest pământ din care tatăl meu își trage sămânța, mama – sângele și doica – laptele; din care, în fiecare zi, de atâția ani, îmi procur hrana și apa, care mă suportă când îl calc și când îl folosesc în atâtea scopuri. 4

Nu au de ce să-ți admire ascuțimea minții! Fie, dar sunt multe alte caracteristici despre care nu poți spune: „Nu e în natura mea.” Demonstrează aceste calități care sunt toate în puterea ta: puritatea, impozanța, rezistența la durere, măsura în ceea ce privește plăcerile, împăcarea cu propria-ți soartă, cumpătarea, bunăvoința, libertatea, simplitatea, seriozitatea, măreția sufletească. Nu-ți dai seama cât de multe sunt calitățile de care poți să dai de acum dovadă, pentru care nu sunt 5

καὶ κολακεύειν καὶ τὸ σωματίον καταιτιᾶσθαι καὶ ἄρεσ-
κεύεσθαι καὶ περπερεύεσθαι καὶ τοσαῦτα ῥιπτάζεσθαι τῇ
ψυχῇ διὰ τὸ ἀφυῶς κατεσκευάσθαι ἀναγκάζει· οὐ μὰ τοὺς θε-
οὺς, ἀλλὰ τούτων μὲν πάλαι ἀπηλλάχθαι ἐδύνασο, μόνον
δέ, εἰ ἄρα, ὡς βραδύτερος καὶ δυσπαρακολουθητότερος
καταγινώσκεσθαι. καὶ τοῦτο δὲ ἀσκητέον μὴ παρενθυ-
μουμένῳ μηδὲ ἐμφιληδοῦντι τῇ νωθείᾳ.

- 6 Ὁ μὲν τίς ἐστιν, ὅταν τι δεξιὸν περὶ τινα πράξει, πρόχειρος
καὶ λογίσασθαι αὐτῷ τὴν χάριν. ὁ δὲ πρὸς μὲν τοῦτο οὐ πρό-
χειρος, ἀλλὰ μέντοι παρ' ἑαυτῷ ὡς περὶ χρεώστου
διανοεῖται καὶ οἶδεν ὃ πεποίηκεν. ὁ δὲ τις τρόπον τινὰ οὐδὲ
οἶδεν ὃ πεποίηκεν, ἀλλὰ ὅμοιός ἐστιν ἀμπέλῳ βότρυν
ἐνεγκούσῃ καὶ μηδὲν ἄλλο προσεπιζητούσῃ μετὰ τὸ ἅπαξ
τὸν ἴδιον καρπὸν ἐνηνοχέειν. ἄνθρωπος δ' εὖ ποιήσας οὐκ
ἐπίβοᾷται, ἀλλὰ μεταβαίνει ἐφ' ἕτερον, ὡς ἄμπελος ἐπὶ τὸ
πάλιν ἐν τῇ ὥρᾳ τὸν βότρυν ἐνεγκεῖν, ὡς ἵππος δραμῶν,
κύων ἰχνεύσας, μέλισσα μέλι ποιήσασα. ἐν τούτοις οὖν δεῖ
εἶναι τοῖς τρόπον τινὰ ἀπαρακολουθήτως αὐτὸ ποιοῦσι. „ναί·
ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο δεῖ παρακολουθεῖν· ἴδιον γάρ,“ φησί, „τοῦ
κοινωνικοῦ τὸ αἰσθάνεσθαι ὅτι κοινωνικῶς ἐνεργεῖ, καὶ νῆ
Δία βούλεσθαι καὶ τὸν κοινωνὸν αἰσθέσθαι.“ „ἀληθὲς μὲν
ἐστὶν ὃ λέγεις, τὸ δὲ νῦν λεγόμενον παρεκδέχη· διὰ τοῦτο
ἔση εἰς ἐκείνων ὧν πρότερον ἐπεμνήσθην· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι
λογικῇ τινι πιθανότητι παράγονται. ἐὰν δὲ θελήσης συν-
εἶναι τί ποτέ ἐστι τὸ λεγόμενον, μὴ φοβοῦ, μὴ παρὰ τοῦτο
παραλίπῃς τι ἔργον κοινωνικόν.“

de invocat nici o incapacitate naturală și nici o lipsă justificată de aptitudine? Totuși, tu rămâi, din proprie voință, mai prejos decât ele. Oare a cârti, a fi meschin, a linguși, a da vina pe trup, a încerca să plăci, a epata, a te frământa în suflet ești constrâns fiindcă ești lipsit de orice înzestrare naturală? Nu, jur pe zei! Căci de multă vreme puteai să te debarasezi de toate aceste trăsături negative și doar, dacă ar fi adevărat, să fii învinovățit că dai dovadă de o prea mare lentoare a spiritului și de o prea mare greutate de înțelegere a lucrurilor. Dar, în ceea ce privește acest aspect, trebuie să exersezi fără să te disprețuiești și fără să te complaci în încetineala gândirii tale.

Există câte unul care, când face un serviciu cuiva, este gata să-i pună aceluia la socoteală serviciul făcut. Un altul nu are această obișnuință, dar îl privește pe cel ajutat ca pe un datornic și știe bine serviciul pe care i l-a făcut <aceluia>. Un altul, în schimb, într-un anumit fel, nu mai știe serviciul pe care i l-a făcut, dar este asemenea viței-de-vie, care a produs ciorchinele și nu mai pretinde nimic altceva, odată ce a dat propriul său rod. Omul care i-a făcut un serviciu cuiva nu-l face cunoscut strigând în gura mare, ci se îndreaptă spre săvârșirea altuia, precum vița-de-vie, a produs din nou ciorchini, când a fost timpul potrivit, sau precum un cal care a alergat, un câine care a urmat vânatul, o albină care a produs mierea. Așadar, trebuie să fii printre cei care fac servicii într-un fel fără să o știe. „Da. Dar trebuie să știi acest lucru! Fiindcă este caracteristic oricărei ființe sociale – susține interlocutorul¹⁵³ – să simtă că acționează în interesul comun și, pe Zeus, să vrea ca și semenii săi din comunitate să simtă asta.“ „E adevărat ce spui, dar ai înțeles greșit ce s-a zis acum; din această cauză, vei fi unul dintre cei despre care am amințit mai înainte; căci și aceștia se înșală, urmând o logică în aparență convingătoare. Apoi, dacă ai vrea să înțelegi care

- 7 Εὐχὴ Ἀθηναίων·
 ὕσον, ὕσον, ὦ φίλε
 Ζεῦ, κατὰ τῆς ἀρούρας
 τῆς Ἀθηναίων
 καὶ τῶν πεδίων.
 ἦτοι οὐ δεῖ εὐχεσθαι ἢ οὕτως ἀπλῶς καὶ ἐλευθέρως.
- 8 Ὅποιόν τί ἐστὶ τὸ λεγόμενον, ὅτι· συνέταξεν ὁ Ἀσκληπιὸς
 τούτῳ ἱππασίαν ἢ ψυχρολουσίαν ἢ ἀνυποδησίαν, τοιοῦτόν
 ἐστὶ καὶ τό· συνέταξε τούτῳ ἢ τῶν ὅλων φύσις νόσον ἢ
 πῆρωσιν ἢ ἀποβολὴν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων. καὶ γὰρ ἐκεῖ
 τὸ συνέταξε τοιοῦτόν τι σημαίνει· ἔταξε τούτῳ τοῦτο ὡς
 κατάλληλον εἰς ὑγίειαν, καὶ ἐνταῦθα τὸ συμβαῖνον ἐκάστω
 τέτακται πῶς αὐτῷ <ὡς> κατάλληλον εἰς τὴν εἰμαρμένην.
 οὕτως γὰρ καὶ συμβαίνει αὐτὰ ἡμῖν λέγομεν ὡς καὶ τοὺς
 τετραγώνους λίθους ἐν τοῖς τείχεσιν ἢ ἐν ταῖς πυραμίσι
 συμβαίνει οἱ τεχνῖται λέγουσι, συναρμόζοντας ἀλλήλοις
 τῇ ποιᾷ συνθέσει. ὅλως γὰρ ἀρμονία ἐστὶ μία καὶ ὥσπερ ἐκ
 πάντων τῶν σωμάτων ὁ κόσμος τοιοῦτον σῶμα συμπληροῦ-
 ται, οὕτως ἐκ πάντων τῶν αἰτίων ἡ εἰμαρμένη τοιαύτη αἰτία
 συμπληροῦται. νοοῦσι δὲ ὁ λέγω καὶ οἱ τέλεον ἰδιῶται· φασὶ
 γάρ· „τοῦτο ἔφερεν αὐτῷ.“ οὐκοῦν τοῦτο τούτῳ ἐφέρετο καὶ
 τοῦτο τούτῳ συνετάττετο· δεχώμεθα οὖν αὐτὰ ὡς ἐκεῖνα
 <ᾧ> ὁ Ἀσκληπιὸς συντάττει. πολλὰ γοῦν καὶ ἐν ἐκείνοις
 ἐστὶ τραχέα, ἀλλὰ ἀσπαζόμεθα τῇ ἐλπίδι τῆς ὑγείας.
 τοιοῦτόν τί σοι δοκίτω ἄνυσις καὶ συντέλεια τῶν τῇ κοινῇ
 φύσει δοκούντων, οἶον ἢ σὴ ὑγίεια, καὶ οὕτως ἀσπάζου πᾶν
 τὸ γινόμενον, κἂν ἀπηνέστερον δοκῇ, διὰ τὸ ἐκεῖσε ἄγειν,
 ἐπὶ τὴν τοῦ κόσμου ὑγίειαν καὶ τὴν τοῦ Διὸς εὐδοσίαν καὶ
 εὐπραγίαν. οὐ γὰρ ἂν τοῦτό τι ἐφερεν, εἰ μὴ τῷ ὅλῳ

este sensul celor afirmate, nu te teme și nu neglija din această cauză nici o acțiune folositoare societății.“

Rugăciunea atenienilor:

„Dă ploaie, dă ploaie, iubite
Zeus, peste câmpurile cultivate
de atenieni și peste câmpii!“

Sau nu trebuie să te rogi, sau <roagă-te> astfel în mod simplu și liber.

După cum se spune că: „Asclepios i-a rânduie acestuia călăria, băile reci, mersul cu picioarele goale“, tot așa se spune și aceasta: „Natura Întregului i-a rânduie acestuia boala, infirmitatea, pierderea unei părți din sine sau ceva asemănător“. Căci, în prima afirmație, acel „a rânduie“ semnifică ceva de felul următor: „Le-a rânduie aceasta ca remediu potrivit însănătoșirii“; în a doua afirmație, ceea ce i se întâmplă fiecăruia îi este rânduie într-un mod potrivit cu soarta hărăzită. De fapt, noi spunem că aceste evenimente ni se potrivesc, precum meșterii zidari spun că pietrele dreptunghiulare folosite la construcția zidurilor sau a piramidelor se potrivesc unele cu altele într-un aranjament oarecare. Căci, într-un cuvânt, armonia e una singură și, după cum lumea, folosindu-se de toate corpurile, se prezintă în plenitudinea unui astfel de corp, tot așa și soarta, folosindu-se de toate cauzele, se prezintă în plenitudinea unei astfel de cauze¹⁵⁴. De altfel, ceea ce spun eu gândesc și oamenii de rând, căci și ei spun: „Acestuia i s-a întâmplat aceasta.“ Prin urmare, acestuia i-a fost dat și urzit aceasta. Să primim deci aceste evenimente ca pe remediile pe care Asclepios¹⁵⁵ le recomanda. Multe dintre ele sunt aspre, dar le acceptăm în speranța însănătoșirii. Privește, așadar, desăvârșirea și realizarea perfectă a celor hotărâte

συνέφερεν· οὐδὲ γὰρ ἡ τυχοῦσα φύσις φέρει τι, ὃ μὴ τῷ διοικουμένῳ ὑπ' αὐτῆς κατάλληλόν ἐστιν. οὐκοῦν κατὰ δύο λόγους στέργειν χρή τὸ συμβαῖνόν σοι· καθ' ἓνα μὲν, ὅτι σοὶ ἐγίνετο καὶ σοὶ συνετάττετο καὶ πρὸς σέ πως εἶχεν, ἄνωθεν ἐκ τῶν πρεσβυτάτων αἰτίων συγκλωθόμενον· καθ' ἕτερον δέ, ὅτι τῷ τὸ ὅλον διοικοῦντι τῆς εὐδορίας καὶ τῆς συντελείας καὶ νῆ Δία τῆς συμμονῆς αὐτῆς καὶ τὸ ἰδίᾳ εἰς ἕκαστον ἦκον αἷτιόν ἐστι. πηροῦται γὰρ τὸ ὁλόκληρον, ἐὰν καὶ ὁτιοῦν διακόψῃς τῆς συναφείας καὶ συνεχείας ὥσπερ τῶν μορίων, οὕτω δὴ καὶ τῶν αἰτίων· διακόπτεις δέ, ὅσον ἐπὶ σοί, ὅταν δυσαρεστῆς, καὶ τρόπον τινὰ ἀναιρεῖς.

- 9 Μὴ σικχαίνειν μηδὲ ἀπαυδᾶν μηδὲ ἀποδυσπετεῖν, εἰ μὴ καταπυκνοῦταί σοι τὸ ἀπὸ δογμάτων ὀρθῶν ἕκαστα πράσσειν, ἀλλὰ ἐκκρουσθέντα πάλιν ἐπανιέναι καὶ ἀσμενίζειν, εἰ <σοι> τὰ πλείω ἀνθρωπικώτερα, καὶ φιλεῖν τοῦτο, ἐφ' ὃ ἐπανέρχῃ, καὶ μὴ ὡς πρὸς παιδαγωγὸν τὴν φιλοσοφίαν ἐπανιέναι, ἀλλ' ὡς οἱ ὀφθαλμιῶνες πρὸς τὸ σπογγάριον καὶ τὸ ὠόν, ὡς ἄλλος πρὸς κατάπλασμα, ὡς πρὸς καταίονησιν. οὕτως γὰρ οὐδὲν ἐπιδείξῃ τὸ πειθαρχεῖν τῷ λόγῳ, ἀλλὰ προσαναπαύσῃ αὐτῷ. μέμνησο δὲ ὅτι φιλοσοφία μόνα, ἃ θέλει ἡ φύσις σου, θέλει· σὺ δὲ ἄλλο ἤθελες οὐ κατὰ φύσιν. τί γὰρ τούτων προσηνέστερον; ἢ γὰρ ἡδονὴ οὐχὶ διὰ τοῦτο σφάλλει; ἀλλὰ θέασαι, εἰ προσηνέστερον μεγαλοψυχία, ἐλευθερία, ἀπλότης, εὐγνωμοσύνη, ὁσιότης. αὐτῆς γὰρ φρονήσεως τί προσηνέστερον, ὅταν τὸ ἅπταιστον καὶ εὖρουν

de natura comună, după cum îți privești propria-ți sănătate. În același fel, primește cu bucurie orice eveniment, chiar dacă îți pare mai împovăraător, fiindcă prin acesta acționezi pentru sănătatea lumii, pentru un drum bun și pentru succesul Zeului. Căci acest eveniment nu i s-ar întâmpla cuiva dacă n-ar fi util Întregului; căci natura nu produce la voia întâmplării nimic care să nu corespundă cu ceea ce e condus de ea. Așadar, din două motive trebuie să-ți fie drag ceea ce ți se întâmplă: primul, pentru că ți s-a întâmplat ție, ți-a fost prescris și îl aveai în tine într-un fel, urzit de sus de cele mai înțelepte cauze; al doilea, pentru că ceea ce i se întâmplă în mod diferit fiecăruia e cauza drumului bun și a realizării pentru cel care cârmuiește Întregul și, pe Zeus, a înseși permanenței sale. De fapt, realitatea în totalitatea sa este mutilată dacă ai întrerupe ceva la nivelul legăturii și în-lănțuirii atât a părților sale componente, cât și a cauzelor. Iar tu le întrerupi, atât cât îți stă în putință, atunci când te arăți nemulțumit de ele, și într-un fel le nimicești¹⁵⁶.

Nu urî, nu refuza și nu te descuraja, dacă nu poți realiza fiecare acțiune după dreptele principii, ci, atunci când ești împiedicat, revino și bucură-te, dacă cele mai multe dintre acțiunile tale sunt conforme naturii umane. Și îndrăgește acea activitate la care revii și nu te întoarce la filozofie ca la un pedagog, ci, așa cum bolnavii de ochi se întorc către burete și ou, așa cum altul <se întoarce> către o cataplasma și către o compresă. Căci în felul acesta vei arăta că nu e deloc <greu> să te supui rațiunii, ci în ea îți vei afla odihna¹⁵⁷. Amintește-ți apoi că filozofia dorește numai acele lucruri pe care natura ta le dorește, în timp ce tu ți-ai dorit altele, care nu sunt potrivite cu natura. Și ce este mai plăcut decât acestea? Oare nu din această cauză plăcerea ne face să greșim?¹⁵⁸ Ia seama, totuși, dacă nu sunt mai plăcute

ἐν πάσι τῆς παρακολουθητικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς δυνάμεως ἐνθυμηθῆς;

- 10 Τὰ μὲν πράγματα ἐν τοιαύτῃ τρόπον τινὰ ἐγκαλύψει ἐστίν, ὥστε φιλοσόφοις οὐκ ὀλίγοις οὐδὲ τοῖς τυχοῦσιν ἔδοξε παντάπασιν ἀκατάληπτα εἶναι, πλὴν αὐτοῖς γε τοῖς Στωικοῖς δυσκατάληπτα δοκεῖ· καὶ πάσα ἡ ἡμετέρα συγκατάθεσις μεταπτώτῃ· ποῦ γὰρ ὁ ἀμετάπτωτος; μέτιθι τοίνυν ἐπ' αὐτὰ τὰ ὑποκείμενα ὡς ὀλιγοχρόνια καὶ εὐτελῆ καὶ δυνάμενα ἐν κτήσει κιναίδου ἢ πόρνῃς ἢ ληστοῦ εἶναι. μετὰ τοῦτο ἔπιθι ἐπὶ τὰ τῶν συμβιούντων ἦθη, ὧν μόλις ἐστὶ καὶ τοῦ χαριεστάτου ἀνασχέσθαι, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ ἑαυτὸν τις μόγις ὑπομένει. ἐν τοιούτῳ οὖν ζόφῳ καὶ ῥύπῳ καὶ τοσαύτῃ ῥύσει τῆς τε οὐσίας καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως καὶ τῶν κινουμένων τί ποτέ ἐστι τὸ ἐκτιμηθῆναι ἢ τὸ ὅλως σπουδασθῆναι δυνάμενον, οὐδ' ἐπινοῶ. τοῦναντίον γὰρ δεῖ παραμυθούμενον ἑαυτὸν περιμένειν τὴν φυσικὴν λύσιν καὶ μὴ ἀσχάλλειν τῇ διατριβῇ, ἀλλὰ τούτοις μόνοις προσαναπαύεσθαι· ἐνὶ μὲν τῷ, ὅτι οὐδὲν συμβήσεται μοι ὁ οὐχὶ κατὰ τὴν τῶν ὅλων φύσιν ἐστίν· ἐτέρῳ δέ, ὅτι ἔξεστί μοι μηδὲν πράσσειν παρὰ τὸν ἐμὸν θεὸν καὶ δαίμονα· οὐδεὶς γὰρ ὁ ἀναγκάσων τοῦτον παραβῆναι.

- 11 Πρὸς τί ποτε ἄρα νῦν χρῶμαι τῇ ἐμαυτοῦ ψυχῇ; παρ' ἑκάστα τοῦτο ἐπανερωτᾷν ἑαυτὸν καὶ ἐξετάζειν τί μοί ἐστι νῦν ἐν τούτῳ τῷ μορίῳ, ὃ δὴ ἡγεμονικὸν καλοῦσι, καὶ τίνος ἄρα

magnanimitatea, libertatea, simplitatea, bunăvoința, pietatea. Căci ce este mai plăcut decât înțelepciunea însăși, când te gândești la siguranța și la împlinirea care în orice împrejurare provin din puterea de a înțelege și de a ști?

Lucrurile sunt acoperite într-un fel de un asemenea văl¹⁵⁹, încât unii filozofi, și nu puțini și nici dintre cei mai neînsemnați, le-au considerat cu totul de neînțeles, cu excepția stoicilor, cărora li se par greșit înțelese. Orice asentiment al nostru se poate schimba: atunci, unde e omul constant în opiniile sale? Treci acum la înseși aspectele disponibile ale existenței: cât sunt de trecătoare și de lipsite de valoare și oricând gata să ajungă în posesia unui desfrânat, a unei prostituate sau a unui tâlhar! După aceasta, treci la comportamentul celor cu care trăiești, dintre care cel mai plăcut pare cu greu suportabil, ca să nu mai spun că aceștia se suportă cu greu chiar și pe ei înșiși. Prin urmare, într-o astfel de obscuritate și murdărie, într-o atât de mare scurgere de substanță, de timp, de mișcare, și de cele care sunt în permanență mișcate, ce este oare vrednic de a fi prețuit sau, până la urmă, de a merita eforturi atât de mari? Chiar nu-mi dau seama. Dimpotrivă, trebuie, dându-și puțin curaj, să aștepte descompunerea naturală și să nu se mânie din cauza întârzierii ei, ci să-și afle liniștea numai în aceste gânduri: primul, că nu mi se va întâmpla nimic care să nu fie în concordanță cu natura Întregului; al doilea, că în mine există puterea de a nu face nimic împotriva Zeului și a *daimon*-ului meu¹⁶⁰. Nimeni nu-l va constrânge [pe *daimon* și pe Zeu] să fie un transgresor.

10

Pentru ce oare îmi folosesc acum sufletul? Această întrebare trebuie să și-o pună, în orice clipă, omul și să cerceteze: „Ce am eu în această parte din mine care se numește

11

νῦν ἔχω ψυχὴν; μήτι παιδίου; μήτι μειρακίου; μήτι γυναικαρίου; μήτι τυράννου; μήτι κτήνους; μήτι θηρίου;

- 12 Ὅποιά τινά ἐστὶ τὰ τοῖς πολλοῖς δοκοῦντα ἀγαθὰ, κἂν ἐντεῦθεν λάβοις. εἰ γάρ τις ἐπινοήσειεν ὑπάρχοντά τινα ὡς ἀληθῶς ἀγαθὰ, οἷον φρόνησιν, σωφροσύνην, δικαιοσύνην, ἀνδρείαν, οὐκ ἂν ταῦτα προεπινοήσας ἔτι ἀκούσαι δυνηθεῖη τό· „ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν“, <οὐ> γὰρ ἐφαρμόσει. τὰ δέ γε τοῖς πολλοῖς φαινόμενα ἀγαθὰ προεπινοήσας τις ἐξακούσεται καὶ ῥαδίως δέξεται ὡς οἰκείως ἐπιλεγόμενον τὸ ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ εἰρημένον. οὕτως καὶ οἱ πολλοὶ φαντάζονται τὴν διαφοράν· οὐ γὰρ ἂν τοῦτο μὲν [οὐ] προσέκοπτε καὶ ἀπηξιοῦτο, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ τῶν πρὸς τρυφὴν ἢ δόξαν εὐκληρημάτων παρεδεχόμεθα ὡς ἰκνουμένως καὶ ἀστείως εἰρημένον. πρόιθι οὖν καὶ ἐρώτα, εἰ τιμητέον καὶ ἀγαθὰ ὑποληπτέον τὰ τοιαῦτα, ὧν προεπινοηθέντων οἰκείως ἂν ἐπιφέροιτο τὸ τὸν κεκτημένον αὐτὰ ὑπὸ τῆς εὐπορίας „οὐκ ἔχειν ὅποι χέση“.

- 13 Ἐξ αἰτιώδους καὶ ὑλικοῦ συνέστηκα, οὐδέτερον δὲ τούτων εἰς τὸ μὴ ὄν φθαρήσεται, ὥσπερ οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη. οὐκοῦν καταταχθήσεται πᾶν μέρος ἐμὸν κατὰ μεταβολὴν εἰς μέρος τι τοῦ κόσμου καὶ πάλιν ἐκεῖνο εἰς ἕτερον μέρος τι τοῦ κόσμου μεταβαλεῖ καὶ ἤδη εἰς ἄπειρον. κατὰ τοιαύτην δὲ μεταβολὴν κἀγὼ ὑπέστην καὶ οἱ ἐμὲ γεννήσαντες καὶ ἐπανιώντι εἰς ἄλλο ἄπειρον. οὐδὲν γὰρ κωλύει οὕτως φάναι, κἂν κατὰ περιόδους πεπερασμένας ὁ κόσμος διοικῆται.

partea conducătoare a sufletului? Și al cui suflet îl am eu acum? Poate al unui copil, al unui adolescent, al unei biete femei, al unui tiran, al unui animal de povară, al unei fiare?“

Care este natura celor pe care mulțimea le consideră bunuri ai putea să-ți dai seama prin aceasta. Căci, dacă cineva ar considera unele lucruri ca fiind adevărate bunuri, de exemplu înțelepciunea, cumpătarea, dreptatea, curajul, odată ce le va considera astfel nu va mai putea să asculte acest vers: „Cu ajutorul bunurilor...“¹⁶¹, căci nu s-ar potrivi <cu cele știute despre bunuri>. În schimb, dacă cineva consideră bunuri cele pe care mulțimea le privește astfel, va asculta și cu ușurință va accepta versul poetului comic ca fiind rostit în mod potrivit. Astfel, chiar și mulțimea își dă seama de diferență, căci, dacă n-ar fi așa, pe de o parte <acest vers> nu ar lovi și nu ar fi respins, iar pe de altă parte noi¹⁶² nu am putea să le primim ca spuse în mod potrivit și elegant pe cele privind bogăția și succesele orientate spre lux și glorie. În concluzie, treci acum mai departe și întreabă-te dacă trebuie prețuite și considerate bunuri astfel de lucruri, la care, dacă ar fi examinate cum trebuie, ar putea să se refere în mod potrivit versul după care proprietarul lor, din cauza belșugului, „nu mai găsește locuri unde să se ușureze“.

Sunt alcătuit dintr-un aspect cauzal și unul material; însă nici unul din aceste două elemente nu va dispărea în neant, după cum nici unul nu a ieșit din nimic. Orice parte din mine va fi, așadar, redirijată, prin transformare, într-o altă parte a lumii și din nou aceea se va transforma într-o altă parte a lumii și tot așa la infinit. Ca urmare a unei asemenea transformări suntem pe lume și eu, și părinții mei, și <tot așa> mergând spre un alt infinit. Căci nimic nu te împiedică să faci astfel de afirmații,

12

13

- 14 Ὁ λόγος καὶ ἡ λογικὴ τέχνη δυνάμεις εἰσὶν ἑαυταῖς ἀρκούν-
μεναι καὶ τοῖς καθ' αὐτάς ἔργοις. ὁρμῶνται μὲν οὖν ἀπὸ τῆς
οἰκείας ἀρχῆς, ὁδεύουσι δὲ εἰς τὸ προκείμενον τέλος, καθὼ
κατορθώσεις αἱ τοιαῦται πράξεις ὀνομάζονται τὴν ὁρθότητα
τῆς ὁδοῦ σημαίνουσαι.
- 15 Οὐδὲν τούτων τηρητέον ἀνθρώπῳ, ἃ ἀνθρώπῳ, καθὼ ἀνθρωπός
ἐστίν, οὐκ ἐπιβάλλει. οὐκ ἔστιν ἀπαιτήματα ἀνθρώπου οὐδὲ
ἐπαγγέλλεται αὐτὰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις οὐδὲ τελειότητές
εἰσι τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. οὐ τοίνυν οὐδὲ τὸ τέλος ἐν
αὐτοῖς ἐστὶ τῷ ἀνθρώπῳ κείμενον οὐδέ γε τὸ συμπληρωτικὸν
τοῦ τέλους, τὸ ἀγαθόν. ἔτι, εἴ τι τούτων ἦν ἐπιβάλλον τῷ
ἀνθρώπῳ, οὐκ ἂν τὸ ὑπερφρονεῖν αὐτῶν καὶ κατεξανίστασθαι
ἐπιβάλλον ἦν οὐδὲ ἐπαινετὸς ἦν ὁ ἀπροσδεῖ τούτων ἑαυτὸν
παρεχόμενος, οὐδ' ἂν ὁ ἐλαττωτικὸς ἑαυτοῦ ἐν τινι τούτων
ἀγαθὸς ἦν, εἴπερ ταῦτα ἀγαθὰ ἦν. νῦν δ', ὅσῳ περ πλείω τις
ἀφαιρῶν ἑαυτοῦ τούτων ἢ τοιούτων ἐτέρων ἢ καὶ ἀφαιρού-
μενός τι τούτων ἀνέχεται, τοσῷδε μᾶλλον ἀγαθὸς ἐστίν.
- 16 Οἷα ἂν πολλάκις φαντασθῆς, τοιαύτη σοι ἔσται ἡ διάνοια·
βάπτεται γὰρ ὑπὸ τῶν φαντασιῶν ἡ ψυχὴ. βάπτε οὖν αὐτὴν
τῇ συνεχείᾳ τῶν τοιούτων φαντασιῶν· οἷον, ὅτι ὅπου ζῆν
ἐστίν, ἐκεῖ καὶ εὖ ζῆν· ἐν αὐλῇ δὲ ζῆν ἐστίν· ἔστιν ἄρα καὶ
εὖ ζῆν ἐν αὐλῇ. καὶ πάλιν, ὅτι οὐπὲρ ἔνεκεν ἕκαστον
κατεσκευάσται, πρὸς τοῦτο κατεσκευάσται, πρὸς ὃ δὲ
κατεσκευάσται, πρὸς τοῦτο φέρεται· πρὸς ὃ φέρεται δέ, ἐν
τούτῳ τὸ τέλος αὐτοῦ· ὅπου δὲ τὸ τέλος, ἐκεῖ καὶ τὸ συμ-
φέρον καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐκάστου· τὸ ἄρα ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ
ζώου κοινωνία. ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γεγόναμεν, πάλαι

chiar dacă lumea este condusă conform unor perioade determinate¹⁶³.

Rațiunea și arta raționamentului constituie puteri care își sunt suficiente lor însele și operațiunilor care le privesc. Așadar, ele pornesc dintr-un principiu propriu și își urmează calea către ținta stabilită dinainte; astfel de activități sunt numite *katorthoseis*¹⁶⁴, pentru a indica direcția dreaptă a drumului lor. 14

Omul nu trebuie să se îngrijească de ceea ce nu îi aparține omului, în măsura în care este om. Acestea nu sunt cerute de om, nu le promite natura umană și nu sunt desăvârșiri ale ei. De aceea, scopul fixat omului¹⁶⁵ nu se găsește în ele și nici ceea ce contribuie la atingerea scopului, adică binele. Mai mult: dacă vreuna dintre ele ar aparține omului, nu ar fi potrivit să o disprețuiești sau să o combați, nici nu ar fi demn de laudă cel care se prezintă ca scutit de nevoile corespundente, nici nu ar fi bun cel care ar fi lipsit de vreuna dintre acestea, dacă ele ar fi cu adevărat bune. Acum, cu cât cineva se lipsește de acestea ori de altele asemănătoare sau suportă să fie lipsit de vreuna dintre ele, cu atât mai mult este virtuos. 15

Intellectul tău va fi așa cum sunt reprezentările pe care adesea le dezvolți; căci sufletul este colorat de reprezentări. Colorează-l, așadar, cu continue reprezentări de tipul: oriunde e posibil să trăiești, acolo e posibil și să trăiești cum se cuvine. La curte e posibil să trăiești; deci la curte e posibil și să trăiești cum se cuvine. Și iarăși: fiecare lucru este purtat spre scopul pentru care și în vederea căruia a fost alcătuit; punctul spre care este purtat reprezintă scopul acestuia; unde este scopul, acolo sunt și folosul, și binele fiecărui lucru. Iar binele ființei raționale este societatea. Căci într-adevăr noi 16

δέδεικται· ἢ οὐκ ἦν ἐναργὲς ὅτι τὰ χεῖρω τῶν κρείττωνων ἔνεκεν, τὰ δὲ κρείττω ἀλλήλων; κρείττω δὲ τῶν μὲν ἀψύχων τὰ ἔμψυχα, τῶν δὲ ἐμψύχων τὰ λογικά.

- 17 Τὸ τὰ ἀδύνατα διώκειν μανικόν· ἀδύνατον δὲ τὸ τοὺς φαύλους μὴ τοιαῦτά τινα ποιεῖν.
- 18 Οὐδὲν οὐδενὶ συμβαίνει ὃ οὐχὶ ἐκεῖνο πέφυκε φέρειν. ἄλλω τὰ αὐτὰ συμβαίνει καὶ ἥτοι ἀγνοῶν ὅτι συμβέβηκεν, ἢ ἐπιδεικνύμενος μεγαλοφροσύνην, εὐσταθεῖ καὶ ἀκάκωτος μένει. δεινὸν οὖν ἄγνοϊαν καὶ ἀρέσκειαν ἰσχυροτέρας εἶναι φρονήσεως.
- 19 Τὰ πράγματα αὐτὰ οὐδ' ὅπωςτιοῦν ψυχῆς ἅπτεται οὐδὲ ἔχει εἴσοδον πρὸς ψυχὴν οὐδὲ τρέψαι οὐδὲ κινήσαι ψυχὴν δύναται, τρέπει δὲ καὶ κινεῖ αὐτὴ ἐαυτὴν μόνη καὶ οἷων ἂν κριμάτων καταξιώσῃ ἐαυτήν, τοιαῦτα ἐαυτῇ ποιεῖ τὰ προσυφεστῶτα.
- 20 Καθ' ἕτερον μὲν λόγον ἡμῖν ἐστὶν οἰκειότατον ἄνθρωπος, καθ' ὅσον εὖ ποιητέον αὐτοὺς καὶ ἀνεκτέον· καθ' ὅσον δὲ ἐνίστανται τινες εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα, ἓν τι τῶν ἀδιαφόρων μοι γίνεται ὁ ἄνθρωπος οὐχ ἥσσον ἢ ἥλιος ἢ ἄνεμος ἢ θηρίον. ὑπὸ τούτων δὲ ἐνέργεια μὲν τις ἐμποδισθεῖ ἂν, ὁρμῆς δὲ καὶ διαθέσεως οὐ γίνεται ἐμπόδια διὰ τὴν ὑπεξαίρεσιν καὶ τὴν περιτροπὴν. περιτρέπει γὰρ καὶ μεθίστησι πᾶν τὸ τῆς ἐνεργείας κώλυμα ἢ διάνοια εἰς τὸ προηγούμενον καὶ πρὸ ἔργου γίνεται τὸ τοῦ ἔργου τούτου ἐφεκτικὸν καὶ πρὸ ὁδοῦ τὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης ἐνστατικόν.

existăm pentru societate; de multă vreme s-a demonstrat <asta>. Oare nu este evident că cele inferioare există pentru cele superioare, și cele superioare – pentru interesul reciproc? Superioare celor neînsuflețite sunt cele animate, și superioare acestora – cele raționale.

Este o nebunie să le urmărești pe cele imposibile. Dar este imposibil ca proștii să nu acționeze astfel. 17

Nimănui nu i se întâmplă ceva ce să nu suporte în mod natural. Aceleași lucruri i se întâmplă altuia și, fie pentru că nu știe ce i s-a întâmplat, fie pentru că vrea să dea dovadă de măreție sufletească, stă neclintit și rămâne de neînfrânt. E ciudat ca neștiința și vanitatea să fie mai puternice decât înțelepciunea. 18

Lucrurile prin ele însele nu ating în nici un fel sufletul, nici nu au drum deschis către suflet, nici nu pot să-l modifice sau să-l pună în mișcare; acesta singur se modifică sau se pune în mișcare și face ca accidente să fie pentru el conforme judecăților de valoare pe care le consideră demne de el însuși. 19

După un alt raționament, omul este ființa cea mai apropiată nouă, în măsura în care trebuie să le facem bine și să-i suportăm pe ceilalți; în măsura în care unii se opun acțiunilor specifice nouă, omul devine pentru mine una dintre realitățile indiferente nu mai puțin decât soarele, decât vântul, decât o fiară. O acțiune ar putea fi împiedicată de aceste lucruri; nu devin însă o piedică pentru impuls și pentru dispozițiile interioare, datorită rezervei și capacității de a înlătura obstacolele. Căci, pentru a-și atinge scopul, intelectul înlătură și mută orice obstacol din calea acțiunii: 20

- 21 Τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τὸ κράτιστον τίμα· ἔστι δὲ τοῦτο τὸ πᾶσι χρώμενον καὶ πάντα διέπον. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐν σοὶ τὸ κράτιστον τίμα· ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ἐκείνῳ ὁμογενές. καὶ γὰρ ἐπὶ σοῦ τὸ τοῖς ἄλλοις χρώμενον τοῦτό ἐστι, καὶ ὁ σὸς βίος ὑπὸ τούτου διοικεῖται.
- 22 Ὁ τῇ πόλει οὐκ ἔστι βλαβερόν, οὐδὲ τὸν πολίτην βλάπτει. ἐπὶ πάσης τῆς τοῦ βεβλάφθαι φαντασίας τοῦτον ἔπαγε τὸν κανόνα· εἰ ἡ πόλις ὑπὸ τούτου μὴ βλάπτεται, οὐδὲ ἐγὼ βέβλαμμαι· εἰ δὲ ἡ πόλις βλάπτεται, οὐκ ὀργιστέον, <ἀλλὰ δεικτέον> τῷ βλάπτοντι τὴν πόλιν τί τὸ παρορώμενον.
- 23 Πολλάκις ἐνθυμοῦ τὸ τάχος τῆς παραφορᾶς καὶ ὑπεξαγωγῆς τῶν ὄντων τε καὶ γινομένων. ἢ τε γὰρ οὐσία οἶον ποταμὸς ἐν διηνεκεῖ ῥύσει καὶ αἱ ἐνέργειαι ἐν συνεχέσι μεταβολαῖς καὶ τὰ αἵτια ἐν μυρίαῖς τροπαῖς καὶ σχεδὸν οὐδὲν ἐστὼς <οὐδὲ τὸ ἐνεστὼς τοῦ χρόνου> καὶ τὸ πάρεγγυς· τὸ δὲ ἄπειρον τοῦ τε παρωχηκότος καὶ μέλλοντος ἀχανές, ᾧ πάντα ἐναφανίζεται. πῶς οὖν οὐ μωρὸς ὁ ἐν τούτοις φουσώμενος ἢ σπώμενος ἢ σχετλιάζων ὥς ἔν τινι χρονίῳ καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐνοχλήσαντι;
- 24 Μέμνησο τῆς συμπάσης οὐσίας, ἥς ὀλίγιστον μετέχεις, καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος, οὗ βραχὺ καὶ ἀκαριαῖόν σοι διάστημα ἀφώρισται, καὶ τῆς εἰμαρμένης, ἥς πόστον εἶ μέρος;

devine avantajos pentru acțiune ceea ce o întrerupea, și avantajos pentru drum ceea ce i se opunea.

Prețuiește cel mai puternic dintre toate lucrurile din lume: 21
este principiul care se folosește de toate lucrurile și care cârmuiește totul. Prețuiește, de asemenea, ceea ce e mai puternic în tine: acesta este de aceeași natură cu principiul. Căci în tine ceea ce se folosește de tot restul e acest principiu, iar viața ta de acesta este călăuzită.

Ceea ce nu este dăunător cetății nu dăunează nici cetățeanului. 22
Oricărei reprezentări prin care consideri că ai fost lezat aplică-i următoarea regulă: dacă cetatea nu este lezată de această întâmplare, nici eu nu sunt lezat. Iar dacă cetatea este lezată, nu trebuie să te înfurii, ci să-i arăți răufăcătorului acesteia de care lucru anume nu s-a îngrijit.

Gândește-te adesea la viteza cu care lucrurile care sunt și 23
cele care devin trec și dispar. Căci substanța e ca un fluviu cu un curs neîntrerupt, activitățile sale sunt în continuă transformare, cauzele se prezintă în mii de feluri și aproape nimic nu este statornic, nici timpul prezent și ceea ce e aici aproape de mine: e infinitul fie al timpului scurs, fie al celui viitor, prăpastie deschisă în care toate se pierd. Cum, așadar, nu e nebun cel care, în această situație, se fâlește, se chinuie sau se plânge, ca și cum ceva ar trebui să-l tulbure pentru un moment anume și pentru o perioadă mai lungă?

Amintește-ți de întreaga substanță, la care participi în cea 24
mai mică parte, și de întreaga eternitate, din care ți-a fost rezervată o durată foarte scurtă, și de destin: înțelegeți cât de mică parte ești?

- 25 Ἄλλος ἀμαρτάνει. τί εἰς ἐμέ; ὅψεται ἰδίαν ἔχει διάθεσιν, ἰδίαν ἐνέργειαν. ἐγὼ νῦν ἔχω, ὃ με θέλει νῦν ἔχειν ἢ κοινὴ φύσις, καὶ πράσσω, ὃ με νῦν πράσσειν θέλει ἢ ἐμὴ φύσις.
- 26 Τὸ ἡγεμονικὸν καὶ κυριεῦον τῆς ψυχῆς σου μέρος ἄτρεπτον ἔστω ὑπὸ τῆς ἐν τῇ σαρκὶ λείας ἢ τραχείας κινήσεως καὶ μὴ συγκιρνάσθω, ἀλλὰ περιγραφέτω αὐτὸ καὶ περιοριζέτω τὰς πείσεις ἐκείνας ἐν τοῖς μορίοις. ὅταν δὲ ἀναδιδῶνται κατὰ τὴν ἐτέραν συμπάθειαν εἰς τὴν διάνοιαν ὡς ἐν σώματι ἡνωμένῳ, τότε πρὸς μὲν τὴν αἴσθησιν φυσικὴν οὕσαν οὐ πειρατέον ἀντιβαίνειν, τὴν δὲ ὑπόληψιν τὴν ὡς περὶ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ μὴ προστιθέτω τὸ ἡγεμονικὸν ἐξ ἑαυτοῦ.
- 27 „Συζῆν θεοῖς.“ συζῆ δὲ θεοῖς ὁ συνεχῶς δεικνὺς αὐτοῖς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀρεσκομένην μὲν τοῖς ἀπονεμομένοις, ποιοῦσαν δὲ ὅσα βούλεται ὁ δαίμων, ὃν ἐκάστω προστάτην καὶ ἡγεμόνα ὁ Ζεὺς ἔδωκεν, ἀπόσπασμα ἑαυτοῦ. οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ ἐκάστου νοῦς καὶ λόγος.
- 28 Τῷ γράσωνι μήτι ὀργίζῃ, μήτι τῷ ὀξοστόμῳ ὀργίζῃ; τί σοι ποιήσει; τοιοῦτον στόμα ἔχει, τοιαύτας μάλας ἔχει, ἀνάγκη τοιαύτην ἀποφορὰν ἀπὸ τοιούτων γίνεσθαι. „ἀλλ’ ὁ ἄνθρωπος λόγον ἔχει,“ φησί, „καὶ δύναται συννοεῖν ἐφιστάνων τί πλημμελεῖ“. εὖ σοι γένοιτο· τοιγαροῦν καὶ σὺ λόγον ἔχεις, κίνησον λογικῇ διαθέσει λογικὴν διάθεσιν, δεῖξον, ὑπόμνησον· εἰ γὰρ ἐπαίει, θεραπεύσεις καὶ οὐ χρεῖα ὀργῆς. οὔτε τραγῳδὸς οὔτε πόρνη.

Un altul greșește. Ce importanță are aceasta pentru mine? 25
Se va vedea. Acesta are o dispoziție interioară proprie, o activitate proprie. Acum eu am ceea ce natura comună vrea ca eu să am acum și să fac ceea ce natura mea vrea ca eu să fac acum.

Partea care conduce și stăpânește sufletul tău să rămână 26
indiferentă la orice mișcare calmă sau violentă care poate să frământa carnea, să nu se amestece în aceasta, ci să se delimiteze ea însăși și să trimită membrilor acele pasiuni. Când însă acestea ies la suprafață, printr-o corespondență reciprocă a părților, urcând până la intelect, cum se întâmplă într-un corp unit, atunci nu trebuie să încerci să te împotrivești senzației care este naturală; dar partea conducătoare a sufletului să nu adauge de la sine părerea ca și cum ar fi vorba despre bine sau despre rău¹⁶⁶.

„Trăiește împreună cu zeii!“ Trăiește cu zeii cel care le arată 27
neîncetat că sufletul său este mulțumit de cele ce i-au fost hărăzite de soartă și că face tot ceea ce dorește *daimon*-ul său, pe care Zeul l-a dăruit fiecăruia ca protector și călăuză, parte desprinsă din el însuși. Și acest *daimon* este mintea și rațiunea fiecăruia.

Te înfurii pe cel care miroase a țap? Sau pe cel căruia îi miroase gura? Ce vrei să faci? Așa îi este gura, astfel îi sunt subsuorile, din astfel de locuri nu se poate să nu vină o asemenea duhoare. „Dar omul – se spune – are rațiune și, dacă gândește, poate ști cu ce greșește.“ Bun răspuns! Dar și tu ai rațiune; provoacă prin dispoziția ta rațională dispoziția rațională a altuia, fă-l să înțeleagă, avertizează-l. Căci, dacă te ascultă, îl vei putea vindeca și nu vei mai avea nevoie să te înfurii. Nici actor tragic, nici prostituată. 28

- 29 Ὡς ἐξελθὼν ζῆν διανοῇ, οὕτως ἐνταῦθα ζῆν ἔξεστιν· ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτρέπωσι, τότε καὶ τοῦ ζῆν ἔξιθι, οὕτως μέντοι ὥς μηδὲν κακὸν πάσχων. καπνὸς καὶ ἀπέρχομαι· τί αὐτὸ πρᾶγμα δοκεῖς; μέχρι δέ με τοιοῦτον οὐδὲν ἐξάγει, μένω ἐλεύθερος καὶ οὐδεὶς με κωλύσει ποιεῖν ἃ θέλω· θέλω δὲ <ἄ> κατὰ φύσιν τοῦ λογικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ζώου.
- 30 Ὁ τοῦ ὅλου νοῦς κοινωνικός, πεποίηκε γοῦν τὰ χεῖρω τῶν κρείττωνων ἕνεκεν καὶ τὰ κρείττω ἀλλήλοις συνήρμοσεν. ὁρᾶς πῶς ὑπέταξε, συνέταξε, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπένειμεν ἑκάστοις καὶ τὰ κρατιστεύοντα εἰς ὁμόνοιαν ἀλλήλων συνήγαγεν.
- 31 Πῶς προσενήνεξαι μέχρι νῦν θεοῖς, γονεῦσιν, ἀδελφῷ, γυναικί, τέκνοις, διδασκάλοις, τροφεῦσι, φίλοις, οἰκείοις, οἰκέταις; εἰ πρὸς πάντας σοι μέχρι νῦν ἐστὶ τό· μήτε τινὰ ρέξαι ἐξαισίον μήτε εἰπεῖν. ἀναμιμνήσκου δὲ καὶ δι' οἷων διελήλυθας καὶ οἶα ἤρκεσας ὑπομεῖναι καὶ ὅτι πλήρης ἦδη σοι ἡ ἱστορία τοῦ βίου καὶ τελεία ἡ λειτουργία καὶ πόσα ὤπται καλὰ καὶ πόσων μὲν ἡδονῶν καὶ πόνων ὑπερεῖδες, πόσα δὲ ἔνδοξας παρεῖδες, εἰς ὅσους δὲ ἀγνώμονας εὐγνώμων ἐγένου.
- 32 Διὰ τί συγχέουσιν ἄτεχνοι καὶ ἀμαθεῖς ψυχὰς ἔντεχνον καὶ ἐπιστήμονα; τίς οὖν ψυχὴ ἔντεχνος καὶ ἐπιστήμων; ἡ εἰδυῖα ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ τὸν δι' ὅλης τῆς οὐσίας διήκοντα λόγον

Îți e permis să trăiești aici așa cum gândești să trăiești odată ieșit de aici de jos.¹⁶⁷ Iar dacă nu ți se îngăduie, atunci părăsește viața, convins că nu suferi prin aceasta nici un rău. „Sunt fum și mă duc.”¹⁶⁸ De ce socotești că aceasta este o problemă? Până când nimic de felul acesta nu mă alungă, rămân liber și nimeni nu mă va împiedica să fac ce vreau. Iar eu doresc să acționez conform naturii ființei raționale și sociale. 29

Inteligența Întregului are natura unei comunități. A făcut, așadar, lucrurile inferioare pentru cele superioare și le-a adaptat pe cele superioare unele cu altele. Privește cum le-a subordonat și le-a coordonat și cum i-a asigurat fiecareia partea sa după merit și le-a reunit la un loc pe cele mai bune într-o reciprocă armonie. 30

Cum te-ai comportat până acum față de zei, față de părinți, față de frate, față de soție, față de copii, față de dascăli, față de cei care te-au crescut, față de prieteni, față de cei apropiați, față de sclavi? Vezi dacă față de toți, până acum, ți se potrivește această vorbă: „Nici nu am făcut, nici nu am spus nimănui ceva nepotrivit.”¹⁶⁹ Adu-ți aminte, de asemenea, prin câte ai trecut și câte ai fost în stare să suporti; și că parcursul vieții tale este de acum complet, că misiunea ta a ajuns la final; amintește-ți câte lucruri frumoase ți-a fost dat să vezi, de câte plăceri și dureri nu ai ținut seama, de câte ocazii ce ți-ar fi putut aduce faimă nu te-ai îngrijit și față de câți nerecunoscători ți-ai arătat bunăvoința. 31

Din ce cauză sufletele inculte și neinstruite¹⁷⁰ tulbură sufletul cultivat și instruit? Dar care suflet este cultivat și instruit? Acela care cunoaște începutul și sfârșitul și 32

καὶ διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος κατὰ περιόδους τεταγμένας οἰκονομοῦντα τὸ πᾶν.

- 33 Ὅσον οὐδέπω σποδὸς ἢ σκελετὸς καὶ ἦτοι ὄνομα ἢ οὐδὲ ὄνομα, τὸ δὲ ὄνομα ψόφος καὶ ἀπήχημα. τὰ δὲ ἐν τῷ βίῳ πολυτίμητα κενὰ καὶ σαπρὰ καὶ μικρά· καὶ κυνίδια δια-
δακνόμενα καὶ παιδία φιλόνεικα, γελῶντα εἴτα εὐθὺς κλαίοντα. Πίστις δὲ καὶ Αἰδὼς καὶ Δίκη καὶ Ἀλήθεια πρὸς Ὀλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης. τί οὖν ἔτι τὸ ἐνταῦθα κατέχον, εἴ γε τὰ μὲν αἰσθητὰ εὐμετάβλητα καὶ οὐχ ἐστῶτα, τὰ δὲ αἰσθητήρια ἀμυδρὰ καὶ εὐπαράτυπτα, αὐτὸ δὲ τὸ ψυχάριον ἀναθυμίασις ἀφ' αἵματος, τὸ δὲ εὐδοκιμεῖν παρὰ τοιοῦτοις κενόν; τί οὖν; περιμένειν ἵλεων τὴν εἴτε σβέσιν εἴτε μετὰστασιν· ἕως δὲ ἐκείνης ὁ καιρὸς ἐφίσταται, τί ἄρκει; τί δὲ ἄλλο ἢ θεοὺς μὲν σέβειν καὶ εὐφημεῖν, ἀνθρώπους δὲ εὖ ποιεῖν καὶ ἀνέχεσθαι αὐτῶν καὶ ἀπέχεσθαι· ὅσα δὲ ἐντὸς ὅρων τοῦ κρεαδίου καὶ τοῦ πνευ-
ματίου, ταῦτα μεμνήσθαι μήτε σὰ ὄντα μήτε ἐπὶ σοί.

- 34 Δύνασαι ἀεὶ εὐροεῖν, εἴ γε καὶ εὐοδεῖν, εἴ γε καὶ ὁδῷ ὑπο-
λαμβάνειν καὶ πράσσειν. δύο ταῦτα κοινὰ τῇ τε τοῦ θεοῦ καὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου καὶ παντὸς λογικοῦ ζώου ψυχῇ· τὸ μὴ ἐμποδίζεσθαι ὑπ' ἄλλου καὶ τὸ ἐν τῇ κοινωνικῇ διαθέσει καὶ πράξει ἔχειν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐνταῦθα τὴν ὁρεξιν ἀπολήγειν.

rațiunea răspândită în întreaga substanță, rațiune care conduce totul, de-a lungul veșniciei timpului, potrivit unei perioade determinate.

În curând, tu vei fi cenușă sau un schelet, și un nume sau nici măcar un nume; și numele: un zgomot și un ecou. Lucrurile cele mai apreciate în viață sunt goale, putrede, mărunte, cățeluși care se mușcă între ei, copilași care se ceartă, care acum râd și după puțin timp izbucnesc în plâns; Buna-credință, Respectul, Dreptatea și Adevărul „spre Olimp, de pe pământul cu drumuri largi”¹⁷¹, s-au întors. Așadar, ce te mai ține aici, dacă obiectele pe care le cunoști prin simțuri sunt ușor schimbătoare și fără consistență, simțurile se dovedesc obscure și ușor înșelătoare prin false impresii, sufletul însuși e o exalație a sângelui și a avea o bună reputație pe lângă astfel de indivizi e o deșertăciune? Ce e de făcut atunci? Vei aștepta cu sufletul împăcat, fie să te stingi, fie să fii trecut în altă lume. Și, până ce sosește clipa potrivită a acestui sfârșit, ce e de făcut? Ce altceva decât să-i cinstești și să-i binecuvântezi pe zei și să faci bine oamenilor, să-i suporti și să stai la distanță de ei¹⁷²? Cât despre cele care se găsesc în domeniul bieteii tale cărni și al suflului tău, amintește-ți că ele nici nu sunt ale tale, nici nu depind de tine.

33

Poți întotdeauna să dai un curs fericit vieții tale, dacă urmezi drumul drept și gândești și acționezi cu metodă. Două trăsături sunt comune sufletului divin și celui omenesc și oricărei ființe raționale: a nu fi împiedicate de un altul și a avea binele așezat în dispoziția interioară și în acțiune, ambele conform sociabilității, punând capăt, prin aceasta, dorinței¹⁷³.

34

- 35 Εἰ μήτε κακία ἐστὶ τοῦτο ἐμὴ μήτε ἐνέργεια κατὰ κακίαν ἐμὴν μήτε τὸ κοινὸν βλάπτεται, τί ὑπὲρ αὐτοῦ διαφέρομαι; τίς δὲ βλάβη τοῦ κοινοῦ;
- 36 Μὴ ὀλοσχερῶς τῇ φαντασίᾳ συναρπάζεσθαι, ἀλλὰ βοηθεῖν μὲν κατὰ δύναμιν καὶ κατ' ἀξίαν, κἂν εἰς τὰ μέσα ἐλαττώονται, μὴ μέντοι βλάβην αὐτὸ φαντάζεσθαι· κακὸν γὰρ ἔθος. ἀλλ' ὥς ὁ γέρων ἀπελθὼν τὸν τοῦ θρεπτοῦ ρόμβον ἀπῆτει, μεμνημένος ὅτι ρόμβος, οὕτως οὖν καὶ <σὺ> ᾧδε, ἐπεὶ τοι γίνῃ κλαίων ἐπὶ τῶν ἐμβόλων· ἄνθρωπε, ἐπελάθου τί ταῦτα ἦν; „ναὶ· ἀλλὰ τούτοις περισπούδαστα.“ διὰ τοῦτ' οὖν καὶ σὺ μωρὸς γένῃ;
- 37 Ἐγενόμην ποτέ, ὅπουδῆποτε καταληφθεὶς, εὐμοῖρος ἄνθρωπος. τὸ δὲ εὐμοῖρος, ἀγαθὴν μοῖραν σεαυτῷ ἀπονείμας· ἀγαθὴ δὲ μοῖρα· ἀγαθαὶ τροπαὶ ψυχῆς, ἀγαθαὶ ὁρμαὶ, ἀγαθαὶ πράξεις.

Dacă acesta nu este viciul meu, nici nu e vorba despre o acțiune a mea influențată de viciu, nici binele comun nu este prejudiciat, de ce să fiu neliniștit? Care este prejudiciul adus interesului comun? 35

Nu te lăsa târât cu totul de reprezentare, ci ajută-i pe oameni după posibilitățile tale și după meritul lor, chiar dacă acestea suferă pierderi în lucrurile intermediare; dar nu-ți închipui că este o vătămare: e un prost obicei. Precum acel bătrân, aflat în pragul morții, cerea sclavului titirezul, cu toate că știa că e un titirez, tot așa fă și tu, când te găsești cu lacrimi în ochi în tribună. Omule, ai uitat ce sunt toate acestea? „Da, dar pentru ei sunt de mare valoare.“ Din această cauză ar trebui să fii și tu prost?¹⁷⁴ 36

Oricând și oriunde m-aș fi aflat, am fost un om fericit.¹⁷⁵ Și este un om fericit cel care își asigură un destin fericit; și destinul fericit înseamnă atitudini bune ale sufletului, impulsuri bune, fapte bune. 37

VI

- 1 Ἡ τῶν ὅλων οὐσία εὐπειθής καὶ εὐτρεπής, ὁ δὲ ταύτην διοικῶν λόγος οὐδεμίαν ἐν ἑαυτῷ αἰτίαν ἔχει τοῦ κακοποιεῖν, κακίαν γὰρ οὐκ ἔχει· οὐδέ τι κακῶς ποιεῖ οὐδὲ βλάπτεται τι ὑπ' ἐκείνου. πάντα δὲ κατ' ἐκεῖνον γίνεται καὶ περαίνεται.
- 2 Μὴ διαφέρει πότερον ῥιγῶν ἢ θαλπόμενος τὸ πρέπον ποιεῖς, καὶ πότερον νυστάζων ἢ ἱκανῶς ὕπνου ἔχων, καὶ πότερον κακῶς ἀκούων ἢ εὐφημούμενος, καὶ πότερον ἀποθνήσκων ἢ πράττων τι ἄλλοῖον· μία γὰρ τῶν βιωτικῶν πράξεων καὶ αὕτη ἐστί, καθ' ἣν ἀποθνήσκομεν· ἀρκεῖ οὖν καὶ ἐπὶ ταύτης τὸ παρὸν εὖ θέσθαι.
- 3 Ἔσω βλέπε· μηδενὸς πράγματος μήτε ἡ ἰδία ποιότης μήτε ἡ ἀξία παρατρεχέτω σε.
- 4 Πάντα τὰ ὑποκείμενα τάχιστα μεταβαλεῖ καὶ ἥτοι ἐκθυμιαθήσεται, εἴπερ ἦνωται ἡ οὐσία, ἢ σκεδασθήσεται.
- 5 Ὁ διοικῶν λόγος οἶδε πῶς διακείμενος καὶ τί ποιεῖ καὶ ἐπὶ τίνος ὕλης.

CARTEA A VI-A

Substanța Întregului este ascultătoare și modelabilă; rațiunea care o conduce nu conține în sine nici o cauză care să producă răul¹⁷⁶; căci nu are în sine viciu, nici nu face ceva în mod greșit și nu aduce nici un prejudiciu nimănui. Totul se naște și se desăvârșește conform rațiunii. 1

Atunci când îți îndeplinești datoria, să-ți fie indiferent dacă tremuri de frig sau ți-e cald, dacă moțâi sau ai dormit suficient, dacă ești vorbit de rău sau de bine, dacă ești pe moarte sau faci altceva. Căci este una dintre acțiunile care țin de viață și aceasta prin care murim. Este suficient, așadar, și în cazul ei, să pregătești bine prezentul. 2

Privește înăuntru: să nu-ți scape din vedere nici calitatea specifică¹⁷⁷, nici valoarea vreunui lucru. 3

Toate lucrurile care sunt sub ochii noștri se schimbă foarte repede: fie se vor evapora, dacă este adevărat că substanța constituie o unitate, fie se vor împrăștia. 4

Rațiunea care conduce știe cum este dispusă, ce face și asupra cărei materii își desfășoară acțiunea. 5

- 6 Ἄριστος τρόπος τοῦ ἀμύνεσθαι τὸ μὴ ἐξομοιοῦσθαι.
- 7 Ἐνὶ τέρπου καὶ προσαναπαύου, τῷ ἀπὸ πράξεως κοινωνικῆς μεταβαίνειν ἐπὶ πρῶξιν κοινωνικὴν σὺν μνήμῃ θεοῦ.
- 8 Τὸ ἡγεμονικόν ἐστὶ τὸ ἑαυτὸ ἐγεῖρον καὶ τρέπον καὶ ποιοῦν μὲν ἑαυτὸ οἶον ἂν καὶ θέλῃ, ποιοῦν δὲ ἑαυτῷ φαίνεσθαι πᾶν τὸ συμβαῖνον οἶον αὐτὸ θέλει.
- 9 Κατὰ τὴν τῶν ὅλων φύσιν ἕκαστα περαίνεται· οὐ γὰρ κατ' ἄλλην γέ τινα φύσιν ἦτοι ἔξωθεν περιέχουσιν ἢ ἐμπεριεχομένην ἔνδον ἢ ἔξω ἀπηρτημένην.
- 10 Ἦτοι κυκεῶν καὶ ἀντεμπλοκὴ καὶ σκεδασμός ἢ ἔνωσις καὶ τάξις καὶ πρόνοια. εἰ μὲν οὖν τὰ πρότερα, τί καὶ ἐπιθυμῷ εἰκαίῳ συγκρίματι καὶ φυρμῷ τοιούτῳ ἐνδιατρίβειν; τί δέ μοι καὶ μέλει ἄλλου τινὸς ἢ τοῦ ὅπως ποτὲ διαγίνεσθαι; τί δὲ καὶ ταράσσομαι; ἥξει γὰρ ἐπ' ἐμὲ ὁ σκεδασμός, ὅ τι ἂν ποιῶ. εἰ δὲ θάτερά ἐστι, σέβω καὶ εὐσταθῶ καὶ θαρρῶ τῷ διοικοῦντι.
- 11 Ὅταν ἀναγκασθῇς ὑπὸ τῶν περιεστηκότων οἰονεῖ διαταραχθῆναι, ταχέως ἐπάνιθι εἰς ἑαυτὸν καὶ μὴ ὑπὲρ τὰ ἀναγκαῖα ἐξίστασο τοῦ ρυθμοῦ· ἔση γὰρ ἐγκρατέστερος τῆς ἁρμονίας τῷ συνεχῶς εἰς αὐτὴν ἐπανέρχεσθαι.
- 12 Εἰ μητρυιάν τε ἅμα εἶχες καὶ μητέρα, ἐκείνην τ' ἂν ἐθεράπευες καὶ ὅμως ἢ ἐπ' ἀνόδῳ σοι πρὸς τὴν μητέρα

Mijlocul cel mai bun pentru a te apăra <de cei care îți fac rău>: să nu le semeni. 6

Într-un singur lucru găsește-ți desfătarea și odihna: trecerea de la o acțiune în interesul semenilor la o alta în interesul semenilor, aducându-ți aminte de Zeu¹⁷⁸. 7

Partea conducătoare a sufletului este cea care se trezește, se mișcă și acționează de la sine, așa cum dorește, și face ca orice eveniment să-i apară așa cum vrea ea. 8

Orice eveniment se desfășoară în conformitate cu natura Întregului; nu în conformitate cu o altă natură oarecare ce o conține pe aceea de afară sau este conținută de aceasta sau este separată și externă. 9

Fie dezordine¹⁷⁹, amestec, împrăștiere, fie unitate, ordine și providență¹⁸⁰. Dacă e adevărată prima ipoteză, de ce aș mai vrea să-mi petrec viața într-o lume confuză și întâmplătoare și într-o astfel de dezordine? De ce altceva să mă preocup în acest caz, dacă nu de cum o să devin pământ într-o zi¹⁸¹? De ce să mă îngrijorez? Căci, orice aș face, și pe mine mă așteaptă descompunerea. Dacă, în schimb, e adevărată cea de-a doua ipoteză, sunt pios, liniștit și am încredere în cel care conduce lumea. 10

Când lucrurile care te înconjoară te constrâng, ca să zic așa, să te zbuciumi foarte tare, întoarce-te repede în tine însuși și nu-ți ieși din ritm¹⁸² mai mult decât este necesar. Căci, odată cu întoarcerea continuă la armonie, vei fi mai stăpân pe aceasta. 11

Dacă ai avea în același timp o soacră și o mamă, te-ai îngriji de soacră, dar te-ai întoarce repede la mamă. Aceasta este 12

συνεχῆς ἐγίνετο. τοῦτό σοι νῦν ἐστὶν ἡ αὐλὴ καὶ ἡ φιλοσοφία· ὥδε πολλάκις ἐπάνιθι καὶ προσαναπαύου ταύτη, δι' ἣν καὶ τὰ ἐκεῖ σοι ἀνεκτὰ φαίνεται καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς ἀνεκτός.

- 13 Οἶον δὴ τὸ φαντασίαν λαμβάνειν ἐπὶ τῶν ὄψων καὶ τῶν τοιούτων ἐδωδίων, ὅτι νεκρὸς οὗτος ἰχθύς, οὗτος δὲ νεκρὸς ὄρνιθος ἢ χοίρου· καὶ πάλιν, ὅτι ὁ Φάλερνος χυλάριον ἐστὶ σταφυλίου καὶ ἡ περιπόρφυρος τριχία προβατίου αἱματίω κόγχης δεδευμένα· καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν συνουσίαν <ὅτι> ἐντερίου παράτριψις καὶ μετὰ τινος σπασμοῦ μυξαρίου ἔκκρισις· οἷα δὴ αὐταῖ εἰσιν αἱ φαντασῖαι καθικνούμεναι αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ διεξιῶσαι δι' αὐτῶν, ὥστε ὁρᾶν οἷά τινά ποτ' ἐστίν. οὕτως δεῖ παρ' ὅλον τὸν βίον ποιεῖν καὶ ὅπου λίαν ἀξιόπιστα τὰ πράγματα φαντάζεται, ἀπογυμνοῦν αὐτὰ καὶ τὴν εὐτέλειαν αὐτῶν καθορᾶν καὶ τὴν ἱστορίαν ἐφ' ἣ σεμνύνεται περιαιρεῖν. δεινὸς γὰρ ὁ τύφος παραλογιστῆς καὶ ὅτε δοκεῖς μάλιστα περὶ τὰ σπουδαῖα καταγίνεσθαι, τότε μάλιστα καταγοητεύῃ. ὅρα γοῦν ὁ Κράτης τί περὶ αὐτοῦ τοῦ Ξενοκράτους λέγει.

- 14 Τὰ πλεῖστα, ὧν ἡ πληθὺς θαυμάζει, εἰς γενικώτατα ἀνάγεται τὰ ὑπὸ ἕξεως ἢ φύσεως συνεχόμενα, λίθους, ξύλα, συκᾶς, ἀμπέλους, ἐλαίας· τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ὀλίγων μετριοτέρων εἰς τὰ ὑπὸ ψυχῆς, οἷον ποίμνας, ἀγέλας. τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἔτι χαριεστέρων εἰς τὰ ὑπὸ λογικῆς ψυχῆς, οὐ μέντοι καθὸ λογικῆ, ἀλλὰ καθὸ τεχνικῆ ἢ ἄλλως πως ἐντρεχῆς, ἢ κατὰ ψιλὸν τὸ πλῆθος ἀνδραπόδων κεκτῆσθαι. ὁ δὲ ψυχὴν λογικὴν καὶ πολιτικὴν τιμῶν οὐδὲν ἔτι τῶν ἄλλων ἐπιστρέφεται, πρὸ ἀπάντων δὲ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν λογικῶς καὶ κοινωνικῶς ἔχουσιν καὶ κινουμένην διασώζει καὶ τῷ ὁμογενεῖ εἰς τοῦτο συνεργεῖ.

situația ta, acum, între curtea imperială și filozofie. Astfel, întoarce-te adesea către cea din urmă și găsește-ți în ea pacea și tihna, fiindcă lucrurile și persoanele de la curte îți apar suportabile și tu, suportabil în mijlocul lor.

După cum ne formăm reprezentări despre felurile de mâncare și despre ce se mănâncă, gândind că acesta este cadavrul unui pește, acesta – al unei păsări sau al unui porc, și, de asemenea, că vinul de Falern¹⁸³ este suc de stors din struguri și că toga pretextă e lână de oaie impregnată cu sânge de scoică, iar în legătură cu contactul sexual, că acesta e frecarea organului sexual masculin și secreția lichidului vâcos însoțită de o contracție; (prin urmare, cum aceste reprezentări ating lucrurile înseși și le pătrund, astfel putem vedea cum sunt ele cu adevărat), tot așa trebuie să procedăm toată viața și, când ne reprezentăm lucrurile ca prea demne de încredere, trebuie să le dezgolim, să le surprindem mica lor valoare și să înlăturăm pretinsa credibilitate datorită căreia erau considerate de valoare. Periculoasă amăgire este trufia și, când socotești mai degrabă că te ocupi de lucruri importante, atunci mai ales ești victima iluziei. Privește, de exemplu, ce spune Crates¹⁸⁴ despre însuși Xenocrate¹⁸⁵.

13

Majoritatea lucrurilor pe care mulțimea le admiră se referă la realități mult mai generale care se constituie prin simpla coeziune sau prin natura lor, precum pietrele, lemnele, smochinele, viile, măslinile; lucrurile pe care le prețuiesc cei cu puțin mai multă judecată se referă la cele însuflăte, precum turmele de oi și turmele de vite; lucrurile pe care le prețuiesc cei mai cultivați se referă la ființele dotate cu un suflet rațional, dar nu în întregime rațional, ci cunoscător al unui meșteșug sau ingenios într-o oarecare măsură, sau doar capabil să dobândească un mare număr de sclavi¹⁸⁶. Cine

14

- 15 Τὰ μὲν σπεύδει γίνεσθαι, τὰ δὲ σπεύδει γεγονέναι, καὶ τοῦ γινομένου δὲ ἤδη τι ἀπέσβη· ῥύσεις καὶ ἀλλοιώσεις ἀνανεοῦσι τὸν κόσμον διηνεκῶς, ὥσπερ τὸν ἄπειρον αἰῶνα ἢ τοῦ χρόνου ἀδιάλειπτος φορὰ νέον ἀεὶ παρέχεται. ἐν δὴ τούτῳ τῷ ποταμῷ τί ἂν τις τούτων τῶν παραθεόντων ἐκτιμήσειεν, εὐρεθῆναι οὐκ ἔξεστιν· ὥσπερ εἴ τις τι τῶν παραπετομένων στρουθαρίων φιλεῖν ἄρχοιτο, τὸ δ' ἤδη ἐξ ὀφθαλμῶν ἀπελήλυθεν. τοιοῦτον δὴ τι καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ ἐκάστου, οἶον ἢ ἀφ' αἵματος ἀναθυμιάσις καὶ ἢ ἐκ τοῦ ἀέρος ἀνάπνευσις· ὅποιον γάρ ἐστι τὸ ἅπαξ ἐλκύσαι τὸν ἀέρα καὶ ἀποδοῦναι, ὅπερ παρ' ἑκάστον ποιούμεν, τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ τὴν πᾶσαν ἀναπνευστικὴν δύναμιν, ἣν χθὲς καὶ πρῶην ἀποτεχθεὶς ἐκτίσω, ἀποδοῦναι ἐκεῖ ὅθεν τὸ πρῶτον ἔσπασας.
- 16 Οὔτε τὸ διαπνεῖσθαι ὡς τὰ φυτὰ τίμιον οὔτε τὸ ἀναπνεῖν ὡς τὰ βοσκήματα καὶ τὰ θηρία οὔτε τὸ τυποῦσθαι κατὰ φαντασίαν οὔτε τὸ νευροσπαστεῖσθαι καθ' ὁρμὴν οὔτε τὸ συναγελάζεσθαι οὔτε τὸ τρέφεσθαι· τοῦτο γὰρ ὅμοιον τῷ ἀποκρίνειν τὰ περιτώματα τῆς τροφῆς. τί οὖν τίμιον; τὸ κροτεῖσθαι; οὐχί. οὐκοῦν οὐδὲ τὸ ὑπὸ γλωσσῶν κροτεῖσθαι· αἱ γὰρ παρὰ τῶν πολλῶν εὐφημίας κρότος γλωσσῶν. ἀφήκας οὖν καὶ τὸ δοξάριον· τί καταλείπεται τίμιον; δοκῶ μὲν τὸ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν κινεῖσθαι καὶ ἴσχεσθαι, ἐφ' ὃ καὶ αἱ ἐπιμέλεια ἄγουσι καὶ αἱ τέχναι· ἢ τε γὰρ τέχνη πᾶσα τούτου στοχάζεται, ἵνα τὸ κατασκευασθὲν ἐπιτηδεῖως ἔχῃ πρὸς τὸ ἔργον πρὸς ὃ κατεσκεύασται· ὃ τε φυτοφυγὸς

prețuiește, însă, sufletul rațional și politic nu se mai întoarce la alte lucruri, ci, mai presus de toate, el își păstrează propriul suflet în condiția sa rațională și sociabilă și desfășoară activități de același fel, și în acest scop colaborează cu cel de aceeași origine cu el.

Unele lucruri se străduiesc să se nască, altele, să dispară, și din ceea ce se naște ceva deja începe să se stingă. Curgerile și transformările reînnoiesc încontinuu lumea, după cum neîntrerupta mișcare a timpului înnoiește întotdeauna nemărginita veșnicie¹⁸⁷. Într-un astfel de fluviu, ce ar putea fi prețuit, într-adevăr, dintre cele care trec pe lângă noi? Nu e permis să găsești <ceva>. Ca și cum cineva ar începe să iubească vreo vrabie care zboară: aceea deja a dispărut din ochi. Însăși viața fiecăruia este ceva asemănător vaporilor ce ies din sânge și gurii de aer respirat. Căci simpla inspirație și apoi expirație a aerului, ceea ce facem în fiecare moment, e același lucru cu a restitui, acolo de unde ai luat-o la început, întreaga putere de a respira, pe care ieri sau alaltăieri ai primit-o, din momentul nașterii.

Nu merită prețuit nici faptul că transpiri, cum fac plantele, nici că respiri, la fel ca animalele domestice sau ca fiarele, nici că formezi reprezentări ale celor ce te impresionează, nici că ești mișcat ca o marionetă de firele impulsului, nici că ne strângem în turme, nici că te hrănești, fiindcă această activitate este asemenea eliminării de excremente. Ce merită, așadar, prețuit? Să primești aplauze? Nu. Prin urmare, nici să fii aclamat de guri gălăgioase. Căci aclamațiile din partea celor mulți sunt doar guri care plescăie-n gol. Ai abandonat, așadar, pretinsa glorie. Ce lucru rămâne de prețuit? Faptul că omul se mișcă și se oprește potrivit propriei constituții, scop către care duc și diversele practici, și

ὁ ἐπιμελούμενος τῆς ἀμπέλου, καὶ ὁ πωλοδάμνης καὶ ὁ τοῦ κυνὸς ἐπιμελούμενος τοῦτο ζητεῖ. αἱ δὲ παιδαγωγίαι, αἱ δὲ διδασκαλίαι ἐπὶ τί σπεύδουσιν; ὧδε οὖν τὸ τίμιον· καὶ τοῦτο μὲν ἂν εὖ ἔχῃ, οὐδὲν τῶν ἄλλων περιποιήσεις ἑαυτῷ. οὐ παύση καὶ ἄλλα πολλὰ τιμῶν; οὐτ' οὖν ἐλεύθερος ἔσῃ οὔτε αὐτάρκης οὔτε ἀπαθής· ἀνάγκη γὰρ φθονεῖν, ζηλοτυπεῖν, ὑφορᾶσθαι τοὺς ἀφελέσθαι ἐκεῖνα δυναμένους, ἐπιβουλεύειν τοῖς ἔχουσι τὸ τιμώμενον ὑπὸ σοῦ· ὅλως πεφύρθαι ἀνάγκη τὸν ἐκείνων τινὸς ἐνδεῇ, προσέτι δὲ πολλὰ καὶ τοῖς θεοῖς μέμφεσθαι. ἡ δὲ τῆς ἰδίας διανοίας αἰδῶς καὶ τιμὴ σεαυτῷ τε ἄρεστόν σε ποιήσει καὶ τοῖς κοινωνοῖς εὐ-
 ἄρμοστον καὶ τοῖς θεοῖς σύμφωνον, τουτέστιν ἐπαινοῦντα ὅσα ἐκεῖνοι διανέμουςι καὶ διατετάχασιν.

- 17 Ἄνω, κάτω, κύκλω <αί> φοραὶ τῶν στοιχείων, ἡ δὲ τῆς ἀρετῆς κίνησις ἐν οὐδεμιᾷ τούτων, ἀλλὰ θειότερόν τι καὶ ὁδῷ δυσεπινοήτῳ προιοῦσα εὐοδεῖ.
- 18 Οἶόν ἐστιν ὃ ποιοῦσι. τοὺς μὲν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χρόνου καὶ μεθ' ἑαυτῶν ζώντας ἀνθρώπους εὐφημεῖν οὐ θέλουσιν, αὐτοὶ δὲ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων εὐφημηθῆναι, οὓς οὔτε εἰδόν ποτε οὔτε ὄψονται, περὶ πολλοῦ ποιοῦνται. τοῦτο δὲ ἐγγὺς ἐστὶ τῷ λυπηθῆναι ἄν, ὅτι οὐχὶ καὶ οἱ προγενέστεροι περὶ σοῦ λόγους εὐφήμους ἐποιοῦντο.

cunoștințele tehnice, cred. Căci orice artă are în vedere acest lucru, ca ceea ce a fost pregătit de ea să fie potrivit activității pentru care a fost constituit: viticultorul care se îngrijește de vița-de-vie și dresorul de mânji și cel care se ocupă de câini urmăresc acest scop. Metodele de educație și învățământ spre ce năzuiesc? Iată, așadar, ce e demn de prețuit. Și dacă cumva cu acesta ai succes, nici un alt lucru nu-ți vei procura pentru tine însuși. Nu vei înceta să prețuiești și multe alte lucruri? Atunci nu vei fi nici liber, nici mulțumit, nici netulburat. Căci este inevitabil să fi invidios, gelos, bănuitor față de cei care ar fi în stare să-ți răpească aceste bunuri, să uneltești împotriva celor care sunt în posesia a ceea ce tu prețuiești. Într-un cuvânt, este inevitabil ca cel ce simte lipsa unuia dintre acele bunuri să se frământa și, în plus, să cârtească, de multe ori, și împotriva zeilor. În schimb, respectarea și prețuirea propriului tău intelect îți vor aduce mulțumirea, vei trăi în armonie cu oamenii și vei fi recunoscător zeilor, ca să zic așa: vei lăuda toate cele pe care ei le hărăzesc și le-au rânduit.

În sus, în jos¹⁸⁸, în cerc <au loc> mișcările elementelor. Mișcarea virtuții nu este însă în nici una dintre direcțiile acestea, ci ea, care e ceva mai divin, își duce la bun sfârșit drumul urmând un parcurs greu de înțeles.

17

Ce lucru fac aceștia! Ei nu vor să-i laude pe cei care trăiesc în același timp și împreună cu ei și, pe de altă parte, țin mult să fie lăudați de urmașii pe care nici nu i-au văzut vreodată, nici nu-i vor vedea. Aceasta este aproape ca și cum ai fi supărat că cei născuți înaintea ta nu au spus vorbe de laudă despre tine.

18

- 19 Μή, εἴ τι αὐτῷ σοὶ δυσκαταπόνητον, τοῦτο ἀνθρώπῳ ἀδύνατον ὑπολαμβάνειν, ἀλλ' εἴ τι ἀνθρώπῳ δυνατὸν καὶ οἰκεῖον, τοῦτο καὶ σεαυτῷ ἐφικτὸν νομίζειν.
- 20 Ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ὄνυξι κατέδρυσέ τις καὶ τῇ κεφαλῇ ἔρραγεις πληγὴν ἐποίησεν, ἀλλ' οὔτε ἐπισημαινόμεθα οὔτε προσκόπτομεν οὔτε ὑφορώμεθα ὕστερον ὥς ἐπίβουλον· καίτοι φυλαττόμεθα, οὐ μέντοι ὥς ἐχθρὸν οὐδὲ μεθ' ὑποψίας, ἀλλ' ἐκκλίσεως εὐμενοῦς. τοιοῦτόν τι γινέσθω καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς μέρεσι τοῦ βίου· πολλὰ παρενθυμώμεθα τῶν οἷον προσγυμναζομένων. ἔξεστι γάρ, ὥς ἔφην, ἐκκλίνειν καὶ μῆτε ὑποπτέειν μῆτε ἀπέχθεσθαι.
- 21 Εἴ τίς με ἐλέγξει καὶ παραστήσαί μοι, ὅτι οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνω ἢ πράσσω, δύναται, χαίρων μεταθήσομαι· ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν, ὑφ' ἧς οὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη, βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας.
- 22 Ἐγὼ τὸ ἑμαυτοῦ καθήκον ποιῶ, τὰ ἄλλα με οὐ περισπᾷ· ἦτοι γὰρ ἄψυχα ἢ ἄλογα ἢ πεπλανημένα καὶ τὴν ὁδὸν ἀγνοοῦντα.
- 23 Τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις καὶ καθόλου πράγμασι καὶ ὑποκειμένοις, ὥς λόγον ἔχων λόγον μὴ ἔχουσι, χρῶ μεγαλοφρόνως καὶ ἐλευθέρως· τοῖς δὲ ἀνθρώποις, ὥς λόγον ἔχουσι, χρῶ κοινωνικῶς· ἐφ' ἅπασι δὲ θεοὺς ἐπικαλοῦ. καὶ μὴ διαφέρου πρὸς τὸ πόσῳ χρόνῳ ταῦτα πράξεις· ἀρκοῦσι γὰρ καὶ τρεῖς ὥραι τοιαῦται.

Să nu socotești că, dacă ceva îți pare greu de realizat, acest lucru este imposibil pentru om, ci consideră că, dacă ceva este posibil și potrivit omului, acest lucru îți este accesibil și ție. 19

În timpul exercițiilor de gimnastică cineva te-a zgâriat cu unghiile și te-a rănit lovindu-te cu capul. Dar nici nu ne arătăm nemulțumirea, nici nu ne ofensăm, nici nu-l suspectăm, mai târziu, ca pe un <om> perfid. Totuși, ne punem în gardă, dar nu ca și cum ar fi un dușman, nici cu neîncredere, ci evitându-l cu bunăvoință. O atitudine asemănătoare trebuie adoptată și în celelalte împrejurări ale vieții: se cuvine să trecem cu vederea multe neplăceri provocate de cei care, ca să spun așa, fac exerciții de gimnastică împreună cu noi. Căci este posibil, așa cum am spus, să îi evităm, fără priviri bănuitoare și fără dușmănie. 20

Dacă cineva poate să mă convingă, demonstrându-mi, că nu gândesc sau nu acționez cum trebuie, mă voi schimba bucuros. Căci eu caut adevărul, de care nimeni n-a fost vreodată lezat; este lezat, în schimb, cel care persistă în greșeala și în neștiința sa. 21

Eu îmi fac datoria; alte lucruri nu îmi pot distrage atenția: căci ori sunt neînsuflețite, ori sunt ființe lipsite de rațiune sau unele rătăcite și care nu cunosc drumul. 22

De ființele lipsite de rațiune și, în general, de lucruri și de subiectele <acestora> mă folosesc, fiind o ființă rațională, ca de unele lipsite de rațiune, cu măreție sufltească și în mod liber. De oameni însă, fiindcă au rațiune, mă folosesc cu sociabilitate. În orice împrejurare, invocă zeii și nu te preocupa cât timp vei avea pentru a îndeplini acțiunile tale: căci sunt de ajuns și trei ore de acest fel. 23

- 24 Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καὶ ὁ ὀρεωκόμος αὐτοῦ ἀποθανόν-
τες εἰς ταὐτὸ κατέστησαν· ἦτοι γὰρ <ἀν>ελήφθησαν εἰς τοὺς
αὐτοὺς τοῦ κόσμου σπερματικούς λόγους ἢ διεσκεδάσθησαν
ὁμοίως εἰς τὰς ἀτόμους.
- 25 Ἐνθυμήθητι πόσα κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκαριαῖον χρόνον ἐν
ἐκάστῳ ἡμῶν ἅμα γίνεται σωματικὰ ὁμοῦ καὶ ψυχικά, καὶ
οὕτως οὐ θαυμάσεις εἰ πολὺ πλείω, μᾶλλον δὲ πάντα τὰ
γινόμενα ἐν τῷ ἐνί τε καὶ σύμπαντι, ὃ δὴ κόσμον ὀνο-
μάζομεν, ἅμα ἐνυφίσταται.
- 26 Ἐάν τις σοι προβάλη πῶς γράφεται τὸ Ἀντωνίνου ὄνομα,
μήτι κατεντεινόμενος προῖσῃ ἕκαστον τῶν στοιχείων; μήτι
οὐκ ἐξαριθμήσῃ πρῶως προῖων ἕκαστον τῶν γραμμάτων;
τί οὖν ἐὰν ὀργίζωνται, μήτι ἀντοργιῇ; οὕτως οὖν καὶ ἐνθάδε
μέμνησο ὅτι πᾶν καθήκον ἐξ ἀριθμῶν τινῶν συμπληροῦται.
τούτους δεῖ τηροῦντα καὶ μὴ θορυβοῦμενον μηδὲ τοῖς
δυσχεραίνουσιν ἀντιδυσχεραίνοντα περαίνειν ὁδῶ τὸ
προκείμενον.
- 27 Πῶς ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾶν ἐπὶ τὰ
φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. καίτοι τρόπον
τινὰ οὐ συγχωρεῖς αὐτοῖς τοῦτο ποιεῖν, ὅταν ἀγανακτῇς,
ὅτι ἀμαρτάνουσι· φέρονται γὰρ πάντως ὥς ἐπὶ οἰκεῖα καὶ
συμφέροντα αὐτοῖς. „ἀλλ’ οὐκ ἔχει οὕτως.“ οὐκοῦν δίδασκε
καὶ δείκνυε μὴ ἀγανακτῶν.
- 28 Θάνατος ἀνάπαντα αἰσθητικῆς ἀντιτυπίας καὶ ὁρμητικῆς
νευροσπαστίας καὶ διανοητικῆς διεξόδου καὶ τῆς πρὸς τὴν
σάρκα λειτουργίας.

Alexandru Macedon și îngrijitorul catârilor săi, odată ce au murit, s-au găsit în aceeași situație¹⁸⁹: fie au fost absorbiți în aceleași rațiuni seminale ale lumii, fie au fost risipiți în același fel în atomi. 24

Gândește-te câte <processe> fizice și psihice se petrec simultan, în aceeași clipă, în fiecare dintre noi. Astfel nu te vei mira dacă mult mai multe sau, mai degrabă, toate evenimentele se desfășoară deodată, în unitatea atotcuprinzătoare pe care o numim lume. 25

Dacă cineva ți-ar pune întrebarea cum se scrie numele lui Antoninus¹⁹⁰, te vei forța să pronunți fiecare dintre litere? Nu vei pronunța fiecare literă cu calm, una după alta? Și dacă se înfurie, te vei înfuria și tu? Tot așa, și în acest caz, amintește-ți, așadar, că orice îndatorire este formată dintr-un anumit număr de acțiuni. Ținând cont de asta, trebuie să procedezi cu metodă pentru a îndeplini ceea ce îți propui, fără să te agiți, fără să te superi pe cei care sunt supărați pe tine. 26

Cât este de crud să nu le permiți oamenilor să-și îndrepte impulsurile spre ceea ce li se pare potrivit și folositor! Totuși, într-o oarecare măsură, tu nu le permiți să facă asta, când te superi fiindcă greșesc. Căci ei sunt, în orice caz, atrași de acestea ca de lucrurile care le-ar fi potrivite și folositoare. „Dar ele nu sunt așa.“ Învăță-i și arată-le, atunci, fără să te superi. 27

Moartea este sfârșitul repercusiunilor simțurilor, al condiției de marionetă purtată de impulsuri, al rătăcirilor gândului și al serviciului adus cărnii. 28

- 29 Αἰσχρόν ἐστιν, ἐν ᾧ βίῳ τὸ σῶμά σοι μὴ ἀπαυδᾷ, ἐν τούτῳ τὴν ψυχὴν προαπαυδᾶν.
- 30 Ὅρα μὴ ἀποκαισαρωθῆς, μὴ βαφῆς· γίνεται γάρ. τήρησον οὖν σεαυτὸν ἀπλοῦν, ἀγαθόν, ἀκέραιον, σεμνόν, ἄκομπον, τοῦ δικαίου φίλον, θεοσεβῆ, εὐμενῇ, φιλόστοργον, ἐρρωμένον πρὸς τὰ πρέποντα ἔργα. ἀγωνίσαι, ἵνα τοιοῦτος συμμείνης, οἷόν σε ἡθέλησε ποιῆσαι φιλοσοφία. αἰδοῦ θεοὺς, σῶζε ἀνθρώπους. βραχὺς ὁ βίος· εἰς καρπὸς τῆς ἐπιγείου ζωῆς, διάθεσις ὅσια καὶ πράξεις κοινωνικαί. πάντα ὡς Ἀντωνίνου μαθητής· τὸ ὑπὲρ τῶν κατὰ λόγον πρασσομένων εὐτονον ἐκείνου καὶ τὸ ὁμαλὲς πανταχοῦ καὶ τὸ ὅσιον καὶ τὸ εὖδιον τοῦ προσώπου καὶ τὸ μειλίχιον καὶ τὸ ἀκενόδοξον καὶ τὸ περὶ τὴν κατάληψιν τῶν πραγμάτων φιλότιμον· καὶ ὡς ἐκεῖνος οὐκ ἂν τι ὅλως παρήκε, μὴ πρότερον εὖ μάλα κατιδὼν καὶ σαφῶς νοήσας· καὶ ὡς ἔφερεν ἐκεῖνος τοὺς ἀδίκως αὐτῷ μεμφομένους μὴ ἀντιμεμφόμενος· καὶ ὡς ἐπ' οὐδὲν ἔσπευδεν· καὶ ὡς διαβολὰς οὐκ ἐδέχετο· καὶ ὡς ἀκριβῆς ἦν ἐξεταστῆς ἡθῶν καὶ πράξεων καὶ οὐκ ὀνειδιστής, οὐ ψοφοδεής, οὐχ ὑπόπτῆς, οὐ σοφιστής· καὶ ὡς ὀλίγοις ἀρκούμενος, οἷον οἰκῇσει, στρωμνῇ, ἐσθῇτι, τροφῇ, ὑπηρεσίᾳ· καὶ ὡς φιλόπονος καὶ μακρόθυμος· καὶ οἷος μέν<ειν> ἐν τῷ <αὐτῷ> μέχρι ἐσπέρας διὰ τὴν λιτὴν δίαιταν μηδὲ τοῦ ἀποκρίνειν τὰ περιττώματα παρὰ τὴν συνήθη ὥραν χρήζων· καὶ τὸ βέβαιον καὶ ὅμοιον ἐν ταῖς φιλίαις αὐτοῦ· καὶ τὸ ἀνέχεσθαι <τῶν> ἀντιβαινόντων παρρησιαστικῶς ταῖς γνώμας αὐτοῦ καὶ χαίρειν εἴ τις <τι> δεικνύοι κρεῖττον· καὶ ὡς θεοσεβῆς χωρὶς δεισιδαιμονίας· ἵν' οὕτως εὐσυνειδήτω σοι ἐπιστῇ ἡ τελευταία ὥρα ὡς ἐκείνῳ.

Este rușinos ca, într-o viață în care trupul tău nu se lasă copleșit de slăbiciune, sufletul s-o facă primul. 29

Fii atent să nu devii un Caesar, să nu iei această culoare; pentru că se întâmplă. Păstrează-te deci simplu, bun, integru, demn, natural, prieten al dreptății, pios, binevoitor, afectuos și energic în îndeplinirea acțiunilor care ți se potrivesc. Luptă ca să rămâi așa cum a vrut să te facă filozofia. Respectă-i pe zei, ocrotește-i pe oameni. Viața este scurtă; unicul rod al vieții pământești, o dispoziție a spiritului permisă de legile divine și acțiuni desfășurate în folosul societății. Fă orice lucru ca un discipol al lui Antoninus¹⁹¹: amintește-ți de fermitatea sa în îndeplinirea acțiunilor potrivite cu rațiunea, atitudinea sa egală în toate situațiile, pioșenia sa, seninătatea chipului său, bunătatea, nepăsarea față de gloria deșartă, ambiția depusă pentru înțelegerea exactă a lucrurilor; cum nu ar fi lăsat deoparte absolut nici o întrebare înainte de a examina bine și clar cele cercetate; <amintește-ți> cum îi suporta el pe cei care-l atacau pe nedrept, fără să-i atace la rândul său; cum nu se pripea la nimic, cum nu accepta calomniile, cum era examinator atent al caracterelor și faptelor, fără să fie însă dojenitor, timorat, suspicios, sofist; și cum se mulțumea cu puțin, de exemplu în privința locuinței, patului, îmbrăcămînții, mâncării, serviciului său personal; <amintește-ți> cât de mult îndrăgea efortul și perseverența; și cum rămânea în același post până seara, datorită felului său de viață modest, fără să simtă nevoia, în afara orei obișnuite, să iasă; <amintește-ți> și de siguranța și statornicia sa în prietenii; cum suporta să-i fie contrazise părerile și cât se bucura dacă cineva îi propunea o soluție mai bună; și cât era de pios, fără superstiții. Eu îți doresc ca ceasul de pe urmă să te găsească în posesia unei conștiințe curate precum a lui. 30

- 31 Ἀνάνηφε καὶ ἀνακαλοῦ σεαυτὸν καὶ ἐξυπνισθεὶς πάλιν καὶ ἐννοήσας ὅτι ὄνειροί σοι ἡνώχλουν, πάλιν ἐγρηγορῶς βλέπε ταῦτα, ὡς ἐκεῖνα ἔβλεπες.
- 32 Ἐκ σωματίου εἰμὶ καὶ ψυχῆς. τῷ μὲν οὖν σωματίῳ πάντα ἀδιάφορα· οὐδὲ γὰρ δύναται διαφέρεσθαι. τῇ δὲ διανοίᾳ ἀδιάφορα ὅσα μὴ ἐστὶν αὐτῆς ἐνεργήματα· ὅσα δέ γε αὐτῆς ἐστὶν ἐνεργήματα, ταῦτα πάντα ἐπ' αὐτῇ ἐστὶν. καὶ τούτων μέντοι περὶ μόνον τὸ παρὸν πραγματεύεται· τὰ γὰρ μέλλοντα καὶ παρῳχηκότα ἐνεργήματα αὐτῆς καὶ αὐτὰ ἤδη ἀδιάφορα.
- 33 Οὐκ ἔστιν ὁ πόνος τῇ χειρὶ οὐδὲ τῷ ποδὶ παρὰ φύσιν, μέχρις ἂν ποιῇ ὁ ποὺς τὰ τοῦ ποδὸς καὶ ἡ χεὶρ τὰ τῆς χειρός. οὕτως οὖν οὐδὲ ἀνθρώπῳ ὡς ἀνθρώπῳ παρὰ φύσιν ἐστὶν ὁ πόνος, μέχρις ἂν ποιῇ τὰ τοῦ ἀνθρώπου· εἰ δὲ παρὰ φύσιν αὐτῷ οὐκ ἐστὶν, οὐδὲ κακὸν ἐστὶν αὐτῷ.
- 34 Ἡλίκας ἡδονὰς ἥσθησαν λησταί, κίναιδοι, πατραλοῖαι, τύραννοι.
- 35 Οὐχ ὁρᾷς πῶς οἱ βάνανσοι τεχνῖται ἀρμόζονται μὲν μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς ἰδιώτας, οὐδὲν ἦσσαν μέντοι ἀντέχονται τοῦ λόγου τῆς τέχνης καὶ τούτου ἀποστήναι οὐχ ὑπομένουσιν; οὐ δεινὸν εἰ ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ὁ ἱατρὸς μᾶλλον αἰδέσονται τὸν τῆς ἰδίας τέχνης λόγον ἢ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτοῦ, ὃς αὐτῷ κοινός ἐστι πρὸς τοὺς θεούς;
- 36 Ἡ Ἀσία, ἡ Εὐρώπη γωνίαι τοῦ κόσμου· πᾶν πέλαγος σταγὼν τοῦ κόσμου· Ἄθως βολάριον τοῦ κόσμου· πᾶν τὸ ἐνεστὼς τοῦ χρόνου στιγμή τοῦ αἰῶνος. πάντα μικρά, εὐτρεπτα, ἐναφανιζόμενα. Πάντα ἐκεῖθεν ἔρχεται, ἀπ' ἐκείνου τοῦ κοινοῦ

Revino sobru și refă-ți forțele, trezindu-te din nou și înțelegând că visele ți-au adus neliniști; trezit din nou, privește aceste lucruri, așa cum le-ai privit pe acelea¹⁹². 31

Sunt alcătuit dintr-un biet trup și dintr-un suflet.¹⁹³ Trupului totul îi e indiferent; căci nici nu poate să facă diferențe. Cât despre intelect, îi sunt indiferente toate cele care nu reprezintă activitățile lui; iar cele ce sunt activitățile lui sunt toate în puterea sa. Și dintre acestea, de fapt, el acționează numai asupra celor prezente, căci activitățile sale fie viitoare, fie trecute sunt și ele, în clipa de față, indiferente. 32

Efortul nu este pentru mână și nici pentru picior împotriva naturii, cât timp piciorul își îndeplinește funcțiile piciorului, și mâna, pe cele ale mâinii. Tot așa, efortul nu e împotriva naturii pentru om, în măsura în care este om, cât timp își îndeplinește funcțiile specifice omului. Dacă nu e pentru el împotriva naturii, nu e pentru el nici un rău. 33

Cât de mari sunt plăcerile de care se bucură tâlharii, desfrânații, paricizii, tiranii? 34

Nu vezi cum meseriașii iscusiți se pun de acord, până la un punct, cu cei nepricepuți, dar se țin de principiile meseriei lor și nu acceptă să se desprindă de ele? Nu e ciudat că arhitectul și medicul respectă principiile meseriei lor mai mult decât își respectă omul rațiunea, pe care o are în comun cu zeii? 35

Asia, Europa sunt doar unghere ale lumii; orice mare e doar o picătură a lumii; Athosul¹⁹⁴, o movilă a lumii; orice moment prezent, o clipă a duratei eterne a timpului. Toate sunt mărunte, schimbătoare și supuse pieirii. Totul vine 36

ἡγεμονικοῦ ὁρμήσαντα ἢ κατ' ἐπακολούθησιν. καὶ τὸ χάσμα οὖν τοῦ λέοντος καὶ τὸ δηλητήριον καὶ πᾶσα κακουργία, ὡς ἄκανθα, ὡς βόρβορος, ἐκείνων ἐπιγεννήματα τῶν σεμνῶν καὶ καλῶν. μὴ οὖν αὐτὰ ἀλλότρια τούτου οὐδέ σεβεις φαντάζου, ἀλλὰ τὴν πάντων πηγὴν ἐπιλογίζου.

- 37 Ὅ τὰ νῦν ἰδὼν πάντα ἑώρακεν, ὅσα τε ἐξ αἰδίου ἐγένετο καὶ ὅσα εἰς τὸ ἄπειρον ἔσται· πάντα γὰρ ὁμογενῆ καὶ ὁμοειδῆ.
- 38 Πολλάκις ἐνθυμοῦ τὴν ἐπισύνδεσιν πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ σχέσιν πρὸς ἀλλήλα. τρόπον γάρ τινα πάντα ἀλλήλοις ἐπιπέπλεκται καὶ πάντα κατὰ τοῦτο φίλα ἀλλήλοις ἐστὶ· καὶ γὰρ ἄλλω <ἄλλο> ἐξῆς ἐστὶ ταῦτα διὰ τὴν τονικὴν κίνησιν καὶ σύμπνοϊαν καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς οὐσίας.
- 39 Οἷς συγκεκλήρωσαι πράγμασι, τούτοις συνάρμοξε σεαυτόν, καὶ οἷς συνείληχας ἀνθρώποις, τούτους φίλει, ἀλλ' ἀληθινῶς.
- 40 Ὅργανον, ἐργαλεῖον, σκεῦος πᾶν εἰς πρὸς ὃ κατασκευάζεται ποιεῖ, εὖ ἔχει· καίτοι ἐκεῖ ὃ κατασκευάσας ἐκποδῶν. ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὸ φύσεως συνεχόμενων ἔνδον ἐστὶ καὶ παραμένει ἢ κατασκευάσασα δύνამις· καθὼ καὶ μᾶλλον αἰδεῖσθαι αὐτὴν δεῖ καὶ νομίζειν, ἐὰν κατὰ τὸ βούλημα ταύτης ἔχῃς καὶ διεξάγῃς, ἔχειν σοι πάντα κατὰ νοῦν. ἔχει δὲ οὕτως καὶ τῷ παντὶ κατὰ νοῦν τὰ ἑαυτοῦ.

de acolo, luându-și impulsul de la această comună parte rațională conducătoare¹⁹⁵ sau decurgând drept consecință¹⁹⁶. Așadar, fâlcile leului, otrava și tot ceea ce face rău, precum spinii și noroiul, sunt efecte secundare ale acelor lucruri frumoase și venerabile. În consecință, să nu ți le reprezinți ca fiind străine de ceea ce venerezi tu, ci ia în considerare sursa de la care provin toate lucrurile.

Cine a văzut lucrurile de acum a văzut tot ceea ce a fost din veșnicie și ceea ce va fi în viitor la nesfârșit; căci toate lucrurile au aceeași origine și aceeași specie. 37

Gândește-te adesea la legătura care unește toate lucrurile din lume și la raportul dintre ele. Căci, într-un anumit fel, toate se găsesc împletite unele cu altele și înrudite printr-o reciprocă prietenie. De fapt, toate se determină unele pe altele datorită mișcării tensionate¹⁹⁷, respirației comune¹⁹⁸ și unității substanței. 38

Adaptează-te evenimentelor pe care soarta ți le-a hărăzit. Și iubește, dar cu adevărat, oamenii cu care destinul te-a unit. 39

Orice instrument, sculă, ustensilă e socotită bună dacă își îndeplinește menirea pentru care a fost construită; totuși, în acest caz, cel care a făcut-o este departe. În schimb, pentru lucrurile făcute de natură, forța care le-a alcătuit se găsește înăuntrul lor și rămâne acolo. Așadar, aceasta trebuie respectată și mai mult, și gândește-te că, dacă continui să trăiești în acord cu voința acestei forțe, totul se va petrece conform gândirii tale. În același fel, evenimentele se desfășoară în univers conform gândirii aceleia. 40

- 41 Ὅτι ἂν τῶν ἀπροαιρέτων ὑποστήσῃσαν αὐτῷ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀνάγκη κατὰ τὴν περίπτωσιν τοῦ τοιούτου κακοῦ ἢ τὴν ἀπότευξιν τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ μέμψασθαί σε θεοῖς καὶ ἀνθρώπους δὲ μισῆσαι τοὺς αἰτίους ὄντας ἢ ὑποπτευομένους ἔσσεσθαι τῆς ἀποτεύξεως ἢ τῆς περιπτώσεως· καὶ ἀδικοῦμεν δὴ πολλὰ διὰ τὴν πρὸς ταῦτα διαφοράν. ἔαν δὲ μόνα τὰ ἐφ' ἡμῖν ἀγαθὰ καὶ κακὰ κρίνωμεν, οὐδεμία αἰτία καταλείπεται οὔτε θεῷ ἐγκαλέσαι οὔτε πρὸς ἄνθρωπον στήναι στάσιν πολεμίου.
- 42 Πάντες εἰς ἓν ἀποτέλεσμα συνεργοῦμεν, οἱ μὲν εἰδότως καὶ παρακολουθητικῶς, οἱ δὲ ἀνεπιστάτως, ὥσπερ καὶ τοὺς καθεύδοντας, οἶμαι, ὁ Ἡράκλειτος ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων. ἄλλος δὲ κατ' ἄλλο συνεργεῖ, ἐκ περιουσίας δὲ καὶ ὁ μεμφόμενος καὶ ὁ ἀντιβαίνειν πειρώμενος καὶ ἀναιρεῖν τὰ γινόμενα· καὶ γὰρ τοῦ τοιούτου ἔχρηξεν ὁ κόσμος. λοιπὸν οὖν σύνες εἰς τίνας ἑαυτὸν κατατάσσεις· ἐκεῖνος μὲν γὰρ πάντως σοι καλῶς χρήσεται ὁ τὰ ὅλα διοικῶν καὶ παραδέξεται σε εἰς μέρος τι τῶν συνεργῶν καὶ συνεργητικῶν, ἀλλὰ σὺ μὴ τοιοῦτο μέρος γένῃ, οἷος ὁ εὐτελεῆς καὶ γελοῖος στίχος ἐν τῷ δράματι, οὗ Χρύσιππος μέμνηται.
- 43 Μήτι ὁ Ἥλιος τὰ τοῦ Ὑετίου ἀξιοῖ ποιεῖν; μήτι ὁ Ἀσκληπιὸς τὰ τῆς Καρποφόρου; τί δὲ τῶν ἄστρον ἕκαστον; οὐχὶ διάφορα μὲν, συνεργὰ δὲ πρὸς ταυτόν;
- 44 Εἰ μὲν οὖν ἐβουλεύσαντο περὶ ἐμοῦ καὶ τῶν ἐμοὶ συμβῆναι ὀφειλόντων οἱ θεοί, καλῶς ἐβουλεύσαντο· ἄβουλون γὰρ θεὸν

În cazul în care ai presupune că un eveniment din cele care nu depind de alegerea ta este bun sau rău pentru tine, este inevitabil ca, dacă te-a lovit un asemenea rău sau ai fost lipsit de un astfel de bine, să cârtești împotriva zeilor și să-i urăști pe oameni, fiindcă sunt sau vor fi – bănuiești tu – responsabili de lipsurile sau nenorocirile tale. Și adesea comitem nedreptăți, fiindcă nu facem această deosebire între evenimente. Dacă am socoti bune și rele, însă, numai acele evenimente care stau în puterea noastră, nu ne-ar mai rămâne nici un motiv pentru a acuza divinitatea, nici pentru a adopta o atitudine dușmănoasă față de umanitate.

41

Toți cooperăm pentru un unic rezultat, unii având cunoștință de acesta și dând dovadă de inteligență, alții fără să știe, precum spune, cred, Heraclit: „cei care dorm sunt și ei artizani și participanți la evenimentele lumii”¹⁹⁹. Unul cooperează într-un fel, altul – în alt fel, până și cel care cârtește sau încearcă să se opună și să distrugă cele ce au loc; căci și de un astfel de om are nevoie lumea. În rest, încearcă să-ți dai seama în ce <clasă> te stabilești, întrucât cel care conduce Întregul se va folosi de tine în modul potrivit și te va primi în rândul celor care cooperează și care ajută. Tu însă să nu-ți găsești locul precum acel vers lipsit de valoare și caraghios în comedie, de care amintește Chrysippos²⁰⁰.

42

Soarele pretinde oare că îndeplinește rolul Zeului-ploaie? Sau Asclepios pretinde că îndeplinește rolul Zeiței purtătoare de roade²⁰¹? Și ce spune fiecare dintre aștri? Nu sunt oare diferiți, dar colaborează pentru împlinirea aceluiași scop?

43

Dacă zeii au decis în privința mea și a evenimentelor care trebuie să mi se întâmple, au decis bine, căci nu este ușor nici

44

οὐδὲ ἐπινοῆσαι ῥάδιον· κακοποιῆσαι δέ με διὰ τίνα αἰτίαν ἔμελλον ὁρμᾶν; τί γὰρ ἂν αὐτοῖς ἢ τῷ κοινῷ, οὗ μάλιστα προνοοῦνται, ἐκ τούτου περιεγένετο; εἰ δὲ μὴ ἐβουλεύσαντο κατ' ἰδίαν περὶ ἐμοῦ, περί γε τῶν κοινῶν πάντως ἐβουλεύσαντο, οἷς κατ' ἐπακολούθησιν καὶ ταῦτα συμβαίνοντα ἀσπάζεσθαι καὶ στέργειν ὀφείλω. εἰ δ' ἄρα περὶ μηδενὸς βουλευόνται (πιστεύειν μὲν οὐχ ὅσιον ἢ μηδὲ θύωμεν μηδὲ εὐχόμεθα μηδὲ ὁμνῶμεν μηδὲ τὰ ἄλλα πράσσωμεν ἢ παρ' ἑκαστα ὡς πρὸς παρόντας καὶ συμβιούντας τοὺς θεοὺς πράσσομεν), εἰ δ' ἄρα περὶ μηδενὸς τῶν καθ' ἡμᾶς βουλευόνται, ἐμοὶ μὲν ἔξεστι περὶ ἐμαυτοῦ βουλευέσθαι, ἐμοὶ δέ ἐστι σκέψις περὶ τοῦ συμφέροντος. συμφέρει δὲ ἐκάστω τὸ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ κατασκευὴν καὶ φύσιν, ἢ δὲ ἐμὴ φύσις λογικὴ καὶ πολιτικὴ. Πόλις καὶ πατρίς ὡς μὲν Ἀντωνίῳ μοι ἢ Ῥώμῃ, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. τὰ ταῖς πόλεσιν οὖν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστὶ μοι ἀγαθὰ.

45 Ὅσα ἐκάστω συμβαίνει, ταῦτα τῷ ὅλῳ συμφέρει· ἥρκει τοῦτο. ἀλλ' ἔτι ἐκεῖνο ὡς ἐπίπαν ὅψει παραφυλάξας, ὅσα ἀνθρώπῳ, καὶ ἑτέροις ἀνθρώποις. κοινότερον δὲ νῦν τὸ συμφέρον ἐπὶ τῶν μέσων λαμβανέσθω.

46 Ὡςπερ προσίσταται σοι τὰ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ καὶ τοῖς τοιούτοις χωρίοις ὡς ἀεὶ τὰ αὐτὰ ὁρώμενα, καὶ τὸ ὁμοειδὲς προσκορῇ τὴν θέαν ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐπὶ ὅλου τοῦ βίου πάσχεις· πάντα γὰρ ἄνω κάτω τὰ αὐτὰ καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν. μέχρι τίνος οὖν;

să-ți închipui un zeu lipsit de puterea de a alege²⁰². Din ce cauză ar trebui să aibă impulsul de a-mi face rău? Ce câștig le-ar reveni de aici lor sau universului de care mai cu seamă se preocupă? Iar dacă n-au decis în mod special în privința mea, în orice caz au decis asupra celor universale, în legătură cu care am datoria să primesc și să iubesc și aceste evenimente care derivă de aici. Sau, dacă n-au decis asupra nici unui lucru²⁰³ – nu e o lipsă de pietate să credem aceasta și atunci nici să nu le aducem jertfe, nici să nu le înălțăm rugăciuni, nici să nu jurăm pe ei, nici să nu facem altele din cele pe care le îndeplinim în mod obișnuit, ca pentru niște zei, prezenți întotdeauna și viețuind în mijlocul nostru²⁰⁴ –, dacă nu decid nimic referitor la persoana noastră, îmi este totuși permis să iau decizii în privința mea, îmi e permis să caut ce-mi este util. E folositor pentru fiecare ceea ce se potrivește cu constituția și natura lui. Natura mea este rațională și politică. Cetatea și patria o reprezintă, pentru mine ca Antoninus, Roma, iar <pentru mine> ca om, lumea. Ca atare, numai cele ce sunt folosite de acestor două cetăți sunt pentru mine bunuri.

Tot ceea ce i se întâmplă fiecăruia este de folos Întregului. Și asta e de ajuns. Dar și acest lucru îl vei vedea cu atât mai mult observând cu atenție că ceea ce e folositor unui om e folositor și celorlalți oameni. În acest caz, să înțelegi cuvântul „folositor“ într-un sens comun, în raport cu lucrurile intermediare²⁰⁵.

După cum te plictisesc jocurile <care au loc> în amfiteatru și în alte asemenea locuri²⁰⁶, fiindcă te saturei privind mereu aceleași spectacole <desfășurate> în același fel, acest sentiment îl trăiești și privind la întreaga viață; căci toate lucrurile, în sus și în jos, sunt aceleași și decurg din aceleași cauze. Dar până când?

45

46

47 Ἐννόει συνεχῶς παντοίους ἀνθρώπους καὶ παντοίων μὲν ἐπιτηδευμάτων, παντοδαπῶν δὲ ἔθνων τεθνεώτας, ὥστε κατιέναι τοῦτο μέχρι Φιλιστίωνος καὶ Φοίβου καὶ Ὀριγανίωνος. μέτιθι νῦν ἐπὶ τὰ ἄλλα φύλα· ἐκεῖ δὴ μεταβαλεῖν ἡμᾶς δεῖ ὅπου τοσοῦτοι μὲν δεινοὶ ῥήτορες, τοσοῦτοι δὲ σεμνοὶ φιλόσοφοι, Ἡράκλειτος, Πυθαγόρας, Σωκράτης, τοσοῦτοι δὲ ἥρωες πρότερον, τοσοῦτοι δὲ ὕστερον στρατηγοί, τύραννοι· ἐπὶ τούτοις δὲ Εὐδοξος, Ἴππαρχος, Ἀρχιμήδης, ἄλλαι φύσεις ὀξεῖαι, μεγαλόφρονες, φιλόπονοι, πανοῦργοι, αὐθάδεις, αὐτῆς τῆς ἐπικήρου καὶ ἐφημέρου τῶν ἀνθρώπων ζωῆς χλευασταί, οἷον Μένιππος καὶ ὅσοι τοιοῦτοι. περὶ πάντων τούτων ἐννόει ὅτι πάλαι κεῖνται· τί οὖν τοῦτο δεινὸν αὐτοῖς; τί δαὶ τοῖς μὴδ' ὀνομαζομένοις ὅλως; ἐν ᾧδε πολλοῦ ἄξιον, τὸ μετ' ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης εὐμενῇ τοῖς ψεύ-
σταις καὶ ἀδίκους διαβιῶν.

48 Ὅταν εὐφρᾶναι σεαυτὸν θέλῃς, ἐνθυμοῦ τὰ προτερήματα τῶν συμβιούντων· οἷον τοῦ μὲν τὸ δραστήριον, τοῦ δὲ τὸ αἰδῆμον, τοῦ δὲ τὸ εὐμετάδοτον, ἄλλου δὲ ἄλλο τι. οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐφραίνει ὥς τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀρετῶν ἐμφαινόμενα τοῖς ἡθεσι τῶν συζώντων καὶ ἀθρόα ὥς οἷόν τε συμπίπτοντα. διὸ καὶ πρόχειρα αὐτὰ ἐκτέον.

49 Μήτι δυσχεραίνεις ὅτι τοσῶνδ' ἐτινων λιτρῶν εἶ καὶ οὐ τριακοσίω; οὕτω δὴ καὶ ὅτι μέχρι τοσῶνδε ἐτῶν βιωτέον σοι καὶ οὐ μέχρι πλείονος; ὥσπερ γὰρ τῆς οὐσίας ὅσον ἀφώ-
ρισταί σοι στέργεις, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ χρόνου.

47

Gândește neîncetat câți oameni de toate felurile, de toate profesiile și de toate națiile au murit ca să ajungi până la Filistion, Foibos, Origanion²⁰⁷. Întoarce-te acum spre alte neamuri. Trebuie să ne mutăm acolo unde sunt atâția oratori nemaipomeniți, atâția distinși filozofi, Heraclit, Pitagora, Socrate, atâția eroi înaintea lor, atâția strategii și tirani apoi. Pe lângă aceștia, Eudoxos, Hipparchos, Arhimede²⁰⁸, alte firi pătrunzătoare, cu măreție sufletească, iubitoare de muncă, șmechere, trufașe, care batjocoreau viața aceasta a oamenilor, supusă morții, trecătoare, ca de exemplu Menippos și câți alții asemenea. Gândește-te că toți aceștia zac morți de mult timp. Ce lucru, așadar, mai este înspăimântător pentru ei? Ce lucru li se mai poate întâmpla acelor care nu mai au nici un nume? Un singur lucru, în această situație, este cu mult mai de preț: să-ți duci viața în acord cu adevărul și cu dreptatea, să rămâi binevoitor chiar față de cei mincinoși și nedrepți.

48

Când vrei să te bucuri, gândește-te la meritele deosebite ale celor care trăiesc împreună cu tine: de exemplu la activitatea unuia, la modestia altuia, la generozitatea unuia și la altă însușire a altuia. Căci nimic nu bucură <mai mult> ca exemplele de virtute ce reies din comportamentul celor care trăiesc cu noi, luate împreună și, pe cât posibil, reunite. De aceea este nevoie să le ții la îndemână.

49

Te superi cumva că ai doar atâtea lire, și nu trei sute? De asemenea, <te superi> că trebuie să trăiești până la atâția ani, și nu mai mult? Căci, după cum ești mulțumit de cantitatea de substanță fixată pentru tine, tot așa <trebuie să fii mulțumit> și de timpul ce ți s-a dat.

- 50 Πειρώ μὲν πείθειν αὐτούς, πράττε δὲ καὶ <αὐ>τῶν ἀκόντων, ὅταν τῆς δικαιοσύνης ὁ λόγος οὕτως ἄγῃ. ἐὰν μέντοι βίᾳ τις προσχρώμενος ἐνίστηται, μετάβαινε ἐπὶ τὸ εὐάρεστον καὶ ἄλυπον καὶ συγχρῶ εἰς ἄλλην ἀρετὴν τῇ κωλύσει, καὶ μέμνησο ὅτι μεθ' ὑπεξαίρεσεως ὥρμας καὶ ὅτι τῶν ἀδυνάτων οὐκ ὥρέγου. τίνας οὖν; τῆς τοιᾶσδέ τινος ὁρμῆς. τούτου δὲ τυγχάνεις· ἐφ' οἷς προήχθημεν, ταῦτα γίνεται.
- 51 Ὁ μὲν φιλόδοξος ἀλλοτρίαν ἐνέργειαν ἴδιον ἀγαθὸν ὑπολαμβάνει, ὁ δὲ φιλήδονος ἰδίαν πείσιν, ὁ δὲ νοῦν ἔχων ἰδίαν πράξιν.
- 52 Ἐξεστὶ περὶ τούτου μηδὲν ὑπολαμβάνειν καὶ μὴ ὀχλεῖσθαι τῇ ψυχῇ· αὐτὰ γὰρ τὰ πράγματα οὐκ ἔχει φύσιν ποιητικὴν τῶν ἡμετέρων κρίσεων.
- 53 Ἐθισον σεαυτὸν πρὸς τῷ ὑφ' ἑτέρου λεγομένῳ γίνεσθαι ἀπαρενθυμήτως καὶ ὡς οἷόν τε ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ λέγοντος γίνου.
- 54 Τὸ τῷ σμῖνει μὴ συμφέρον οὐδὲ τῇ μελίσσῃ συμφέρει.
- 55 Εἰ κυβερνῶντα οἱ ναῦται ἢ ἰατρεύοντα οἱ κάμνοντες κακῶς ἔλεγον, ἄλλω τινὶ ἂν προσεῖχον ἢ πῶς αὐτὸς ἐνεργοίη τὸ τοῖς ἐμπλέουσι σωτήριον ἢ τὸ τοῖς θεραπευομένοις ὑγιεινόν;
- 56 Πόσοι, μεθ' ὧν εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, ἤδη ἀπεληλύθασιν.
- 57 Ἴκτεριῶσι τὸ μέλι πικρὸν φαίνεται καὶ λυσσοδήκτοις τὸ ὕδωρ φοβερὸν καὶ παιδίῳ τὸ σφαιρίον καλόν. τί οὖν ὀργίζομαι;

Încearcă să-i convingi, dar acționează chiar împotriva voinei lor, când rațiunea dreptății o cere. Dacă, apoi, unul, folosindu-se chiar de violență, ți se opune, dă dovadă de amabilitate și seninătate fără durere și folosește acest obstacol drept imbold spre o altă virtute; amintește-ți că urmai impulsul cu rezerve și că nu doreai imposibilul. Așadar, ce îți doreai? Un impuls de acest fel. Și îl obții pe acesta; scopul pentru care am fost educați se realizează. 50

Cel ce dorește faima ia o activitate străină ca fiind propriul bine; cel ce iubește plăcerea – ca fiind propria pasiune; cel ce are minte – ca propria acțiune. 51

Este permis ca în legătură cu acest lucru să nu aibă nici o părere și să nu simtă în suflet nici o tulburare; căci lucrurile în ele însele nu au o natură care produce judecățile noastre. 52

Obișnuiește-te să tratezi cu atenție cele spuse de celălalt și, pe cât posibil, pătrunde în sufletul celui care vorbește. 53

Ceea ce nu este util roiului nu este util nici pentru albină. 54

Dacă marinarii l-ar vorbi de rău pe cârmaci sau bolnavii pe medicul care îi îngrijește, oare ei s-ar preocupa de altceva decât de felul în care ei înșiși ar acționa pentru salvarea călătorilor și pentru sănătatea celor îngrijiiți? 55

Câți dintre cei cu care am venit pe lume sunt plecați deja dintre noi! 56

Celor care au gălbinare li se pare amară mierea, pentru cei bolnavi de turbare apa e un motiv de spaimă, iar copiilor 57

ἢ δοκεῖ σοι ἔλασσον ἰσχύειν τὸ διεψευσμένον ἢ τὸ χόλιον
τῷ ἱκτεριῶντι καὶ ὁ ἰὸς τῷ λυσσοδῆκτῳ;

- 58 Κατὰ τὸν λόγον τῆς σῆς φύσεως βιοῦν σε οὐδεὶς κωλύσει·
παρὰ τὸν λόγον τῆς κοινῆς φύσεως οὐδέν σοι συμβήσεται.
- 59 Οἱοί εἰσιν οἷς θέλουσιν ἀρέσκειν, καὶ δι' οἷα περιγινόμενοι
καὶ δι' οἷων ἐνεργειῶν. ὥς ταχέως ὁ αἰὼν πάντα καλύψει
καὶ ὅσα ἐκάλυπεν ἤδη.

mica lor minge le pare un lucru frumos. De ce m-aș supăra, așadar? Sau ți se pare că minciuna are o putere mai mică decât fiera asupra bolnavului de gălbinare sau decât veninul asupra bolnavului de turbare?

Nimeni nu te va împiedica să trăiești conform principiului naturii tale; nimic nu ți se va întâmpla împotriva principiului naturii comune. 58

Ce fel de oameni sunt cei cărora vor să placă, în vederea căror scopuri și prin ce mijloace! Cât de repede veșnicia va învălui totul și câte lucruri a învăluit deja! 59

VII

- 1 Τί ἐστὶ κακία· τοῦτ' ἐστὶν ὁ πολλάκις εἶδες. καὶ ἐπὶ παντὸς δὲ τοῦ συμβαίνοντος πρόχειρον ἔχε ὅτι τοῦτό ἐστὶν ὁ πολλάκις εἶδες. ὅλως ἄνω κάτω τὰ αὐτὰ εὐρήσεις, ὧν μεστὰὶ αἱ ἱστορίαι αἱ παλαιαί, αἱ μέσαι, αἱ ὑπόγυιοι· ὧν νῦν μεστὰὶ αἱ πόλεις καὶ οἰκίαι. οὐδὲν καινόν· πάντα καὶ συνήθη καὶ ὀλιγοχρόνια.
- 2 Τὰ δόγματα πῶς γὰρ ἄλλως δύνανται νεκρωθῆναι, ἐὰν μὴ αἱ κατάλληλοι αὐτοῖς φαντασίαι σβεσθῶσιν, ἃς διηνεκῶς ἀναζωπυρεῖν ἐπὶ σοί ἐστιν; δύναμαι περὶ τούτου ὁ δεῖ ὑπολαμβάνειν· εἰ δύναμαι, τί ταράσσομαι; τὰ ἔξω τῆς ἐμῆς διανοίας οὐδὲν ὅλως πρὸς τὴν ἐμὴν διάνοιαν. τοῦτο μάθε καὶ ὀρθὸς εἶ. ἀναβιῶναί σοι ἔξεστιν· ἴδε πάλιν τὰ πράγματα, ὥς ἐώρας· ἐν τούτῳ γὰρ τὸ ἀναβιῶναι.
- 3 Πομπῆς κενοσπουδία, ἐπὶ σκηνῆς δράματα, ποίμνια, ἀγέλαι, διαδορατισμοί, κυνιδίους ὀστάριον ἐρριμμένον, ψωμίον εἰς τὰς τῶν ἰχθύων δεξαμενάς, μυρμηκῶν ταλαιπωρίαι καὶ ἀχθοφορίαι, μυιδίων ἐπτοημένων διαδρομαί, σιγιλλάρια νευροσπαστούμενα. χρή οὖν ἐν τούτοις εὐμενῶς μὲν καὶ μὴ καταφρυαττούμενον ἐστάναι, παρακολουθεῖν μέντοι, ὅτι τοσούτου ἄξιός ἐκαστός ἐστιν, ὅσου ἄξιά ἐστὶ ταῦτα περὶ ἃ ἐσπούδακεν.

CARTEA A VII-A

Ce este viciul? Este ceea ce ai văzut adesea. Și, pentru orice 1
împrejurare, să ai la îndemână gândul că viciul este ceea ce
ai văzut adesea. În general, în sus și în jos, vei găsi aceleași
lucruri de care sunt pline istoriile antice, cele de mijloc, cele
contemporane, și de care sunt pline acum orașele și locuințele.
Nimic nu este nou: totul este obișnuit și de scurtă durată.

Cum altfel ar putea fi ucise învățăturile, dacă nu oprind 2
reprezentările care le corespund și pe care ai tot timpul posi-
bilitatea să le reînvii? Poți, cu privire la această problemă, să
ai părerea care trebuie; dacă pot, de ce să mă zbucium? Lu-
crurile care se găsesc în afara intelectului meu nu au nici o
legătură cu intelectul meu²⁰⁹. Învăță aceasta și fii cum tre-
buie. Îți e îngăduit să renaști: vezi din nou lucrurile cum erai
obișnuit să le vezi. În aceasta constă renașterea.

Deșarta căutare de cortegii solemne, dramele de pe scenă, 3
turmele de oi, cirezile de vite, luptele cu lănci, oasele
aruncate câinilor, resturile de mâncare în bazinele cu pești,
poverile purtate de furnici, cursele încolo și înapoi ale muș-
telor înspăimântate, păpuși trase de sfori. Trebuie, așadar,
să-ți păstrezi buna dispoziție în mijlocul acestora, fără a fi
îndărătnic, arătând bunăvoință și, totuși, înțelegând că fiecare

- 4 Δεῖ κατὰ λέξιν παρακολουθεῖν τοῖς λεγομένοις καὶ καθ' ἐκάστην ὁρμὴν τοῖς γινομένοις, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐτέρου εὐθὺς ὁρᾶν ἐπὶ τίνα σκοπὸν ἢ ἀναφορά, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου παραφυλάσσειν τί τὸ σημαινόμενον.
- 5 Πότερον ἐξαρκεῖ ἡ διάνοιά μου πρὸς τοῦτο ἢ οὐ; εἰ μὲν ἐξαρκεῖ, χρῶμαι αὐτῇ πρὸς τὸ ἔργον ὡς ὄργανῳ παρὰ τῆς τῶν ὅλων φύσεως δοθέντι. εἰ δὲ μὴ ἐξαρκεῖ, ἤτοι παραχωρῶ τοῦ ἔργου τῷ δυναμένῳ κρεῖττον ἐπιτελέσαι, ἢ, ἐὰν ἄλλως τοῦτό μὴ καθήκη, πράσσω ὡς δύναμαι, προσπαλαβὼν τὸν δυνάμενον κατὰ πρόσχησιν τοῦ ἐμοῦ ἡγεμονικοῦ ποιῆσαι τὸ εἰς τὴν κοινωνίαν νῦν καίριον καὶ χρήσιμον. ὅ τι γὰρ ἂν δι' ἐμαυτοῦ ἢ σὺν ἄλλῳ ποιῶ, ὧδε μόνον χρὴ συντείνειν, εἰς τὸ κοινῇ χρήσιμον καὶ εὐάρμοστον.
- 6 Ὅσοι μὲν πολυύμνητοι γενόμενοι ἤδη λήθη παραδέδονται, ὅσοι δὲ τούτους ὑμνήσαντες πάλαι ἐκποδῶν.
- 7 Μὴ αἰσχύνου βοηθούμενος· πρόκειται γὰρ σοι ἐνεργεῖν τὸ ἐπιβάλλον ὡς στρατιώτῃ ἐν τειχομαχίᾳ. τί οὖν, ἐὰν σὺ μὲν χολαίνων ἐπὶ τὴν ἑπαλξιν ἀναβῇναι μόνος μὴ δύνῃ, σὺν ἄλλῳ δὲ δυνατὸν ἢ τοῦτο;
- 8 Τὰ μέλλοντα μὴ ταρασσέτω· ἥξεις γὰρ ἐπ' αὐτά, ἐὰν δεήσῃ, φέρων τὸν αὐτὸν λόγον ᾧ νῦν πρὸς τὰ παρόντα χρᾶ.

este vrednic de o prețuire egală cu valoarea lucrurilor pentru care s-a străduit.

Trebuie să urmărești cuvânt cu cuvânt ceea ce se spune și la orice impuls să surprinzi consecințele posibile, și, în acest al doilea caz, vezi imediat spre ce scop tinde <impulsul>; în primul <caz>, ocupă-te de sensul cuvintelor rostite²¹⁰. 4

Îmi este suficient intelectul meu pentru acest lucru, sau nu? Dacă este suficient, mă folosesc de el ca de un instrument dăruit mie de natura Întregului pentru a înfăptui lucrarea mea; dacă nu este suficient, fie că îi încredințez activitatea celui care poate s-o realizeze mai bine, fie, dacă nu i se potrivește altuia, o fac eu cum pot, luându-mi pe lângă mine pe unul capabil, cu ajutorul părții mele conducătoare a sufletului, să realizeze ceea ce în acel moment este potrivit și în interesul comunității. Căci, orice fac cu propriile mijloace sau împreună cu altul, trebuie să tind numai spre realizarea a ceea ce este util binelui public și în armonie cu acesta. 5

Câți oameni care au fost atât de vestiți sunt acum condamnați la uitare; câți, pe de altă parte, care îi preamăreau pe aceștia sunt de mult timp departe de noi. 6

Nu te rușina că ți se oferă ajutorul. Căci ți s-a hotărât să faci ceea ce ți-a fost încredințat, precum unui soldat la asediarea zidurilor unei cetăți. Ce-ai face dacă, fiind șchiop, n-ai putea să urci singur pe metereze, dar acest lucru l-ai putea face împreună cu un altul? 7

Cele ce vor avea loc în viitor să nu te tulbure. Căci vei ajunge acolo, dacă trebuie, purtând cu tine aceeași rațiune de care te folosești acum pentru treburile prezente. 8

- 9 Πάντα ἀλλήλοις ἐπιπέπλεκται καὶ ἡ σύνδεσις ἱερά, καὶ σχεδόν τι οὐδὲν ἀλλότριον ἄλλο ἄλλω· συγκατατέτακται γὰρ καὶ συγκοσμεῖ τὸν αὐτὸν κόσμον. κόσμος τε γὰρ εἷς ἐξ ἀπάντων καὶ θεὸς εἷς δι' ἀπάντων καὶ οὐσία μία καὶ νόμος εἷς, λόγος κοινὸς πάντων τῶν νοερῶν ζώων, καὶ ἀλήθεια μία, εἶγε καὶ τελειότης μία τῶν ὁμογενῶν καὶ τοῦ αὐτοῦ λόγου μετεχόντων ζώων.
- 10 Πᾶν τὸ ἔνυλον ἐναφανίζεται τάχιστα τῇ τῶν ὅλων οὐσίᾳ καὶ πᾶν αἴτιον εἰς τὸν τῶν ὅλων λόγον τάχιστα ἀναλαμβάνεται καὶ παντὸς μνήμη τάχιστα ἐγκαταχώννυται τῷ αἰῶνι.
- 11 Τῷ λογικῷ ζῳῷ ἡ αὐτὴ πράξις κατὰ φύσιν ἐστὶ καὶ κατὰ λόγον.
- 12 Ὅρθός, ἢ ὀρθούμενος.
- 13 Οἶόν ἐστιν ἐν ἡνωμένοις τὰ μέλη τοῦ σώματος, τοῦτον ἔχει τὸν λόγον ἐν διεστῶσι τὰ λογικά, πρὸς μίαν τινὰ συνεργίαν κατεσκευασμένα. μᾶλλον δέ σοι ἡ τούτου νόησις προσπεσεῖται, ἐὰν πρὸς ἑαυτὸν πολλάκις λέγῃς, ὅτι μέλος εἰμὶ τοῦ ἐκ τῶν λογικῶν συστήματος. ἐὰν δὲ διὰ τοῦ ῥῶ στοιχείου μέρος εἶναι ἑαυτὸν λέγῃς, οὕτω ἀπὸ καρδίας φιλεῖς τοὺς ἀνθρώπους· οὕτω σε καταληκτικῶς εὐφραίνει τὸ εὐεργετεῖν· ἔτι ὥς πρέπον αὐτὸ ψιλὸν ποιεῖς, οὕτω ὥς ἑαυτὸν εὖ ποιῶν.
- 14 Ὅ θέλει, ἔξωθεν προσπιπέτω τοῖς παθεῖν ἐκ τῆς προσπτώσεως ταύτης δυναμένοις. ἐκεῖνα γάρ, ἐὰν θελήσῃ, μέμψεται τὰ παθόντα, ἐγὼ δέ, ἐὰν μὴ ὑπολάβω ὅτι κακὸν

Toate lucrurile se împletesc unele cu altele, legătura lor este sfântă și aproape nici un lucru nu este străin de altul. Căci sunt ordonate și împreună dau ordine și frumusețe aceleiași lumi. Și lumea este unică, cuprinzându-le pe toate, unic este Zeul care se găsește în toate, unică este substanța și unică legea, rațiunea comună tuturor ființelor inteligente, unic adevărul, dacă e adevărat că unică este perfecțiunea ființelor care au aceeași natură și care participă la aceeași rațiune. 9

Orice element material dispare într-o clipă în substanța Întregului, orice cauză este într-o clipă reabsorbită în rațiunea universală și amintirea oricărui lucru într-o clipă este înghițită în eon.²¹¹ 10

Pentru viețuitorul rațional, acțiunea în conformitate cu natura e și în conformitate cu rațiunea.²¹² 11

Vei fi drept, sau vei fi îndreptat. 12

În organisme unitare, membrele corpului au același rol ca viețuitoarele raționale, care, deși distincte, sunt pregătite pentru unicul scop al cooperării. Această gândire te va afecta mai mult dacă îți vei spune adesea: „Sunt *melos* (membru) al grupului ființelor raționale”; în schimb, dacă îți vei spune ție însuși că ești *meros* (parte), cu litera „r”, nici nu vei iubi din inimă oamenii, nici nu te vei bucura din tot sufletul de binele pe care îl faci, ci îl faci pur și simplu ca pe o acțiune care se potrivește demnității tale, fără să te gândești că faci binele ca atare. 13

Cel care vrea, să accepte din afară acele lucruri care îl pot afecta din cauza unei astfel de întâmplări. Căci ele, dacă vor dori, se vor plânge de cele pățite. În schimb eu, dacă nu 14

τὸ συμβεβηκός, οὐπω βέβλαμμαι· ἔξεστι δέ μοι μὴ ὑπολαβεῖν.

- 15 Ὅτι ἂν τις ποιῇ ἢ λέγῃ, ἐμὲ δεῖ ἀγαθὸν εἶναι, ὥς ἂν εἰ ὁ χρυσὸς ἢ ὁ σμάρραγδος ἢ ἡ πορφύρα τοῦτο ἀεὶ ἔλεγεν· ὅτι ἂν τις ποιῇ ἢ λέγῃ, ἐμὲ δεῖ σμάρραγδον εἶναι καὶ τὸ ἐμαντοῦ χρῶμα ἔχειν.
- 16 Τὸ ἡγεμονικὸν αὐτὸ ἑαυτῷ οὐκ ἐνοχλεῖ, οἷον λέγω, οὐ φοβεῖ ἑαυτὸ <οὐ λυπεῖ, οὐ τρέπει ἑαυτὸ> εἰς ἐπιθυμίαν. εἰ δέ τις ἄλλος αὐτὸ φοβῆσαι ἢ λυπῆσαι δύναται, ποιείτω· αὐτὸ γὰρ ἑαυτὸ ὑποληπτικῶς οὐ τρέψει εἰς τοιαύτας τροπὰς. τὸ σωματίον μὴ πάθῃ τι, αὐτὸ μεριμνάτω, εἰ δύναται· καὶ λεγέτω, εἴ τι πάσχει, τὸ [δὲ] ψυχάριον τὸ φοβούμενον, τὸ λυπούμενον· τὸ <δὲ> περὶ τούτων ὅλως ὑπολαμβάνον οὐδὲν μὴ πάθῃ· οὐ γὰρ εἴξει αὐτῷ εἰς κρίσιν τοιαύτην. ἀπροσδεές ἐστιν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ἡγεμονικόν, ἐὰν μὴ ἑαυτῷ ἔνδειαν ποιῇ· κατὰ ταῦτά δὲ καὶ ἀτάραχον καὶ ἀνεμπόδιστον, ἐὰν μὴ ἑαυτὸ ταρασσῇ καὶ ἐμποδίσῃ.
- 17 Εὐδαιμονία ἐστὶ δαίμων ἀγαθὸς ἢ <βίος κατὰ τὸν δαίμονα τὸν> ἀγαθόν. τί οὖν ὧδε ποιεῖς, ᾧ φαντασία; ἀπέρχου, τοὺς θεοὺς σοι, ὥς ἡλθες· οὐ γὰρ χρήζω σου. ἐλήλυθας δὲ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος. οὐκ ὀργίζομαί σοι· μόνον ἄπιθι.
- 18 Φοβεῖταί τις μεταβολήν; τί γὰρ δύναται χωρὶς μεταβολῆς γενέσθαι; τί δὲ φίλτερον ἢ οἰκειότερον τῇ τῶν ὅλων φύσει; σὺ δὲ αὐτὸς λούσασθαι δύνασαι, ἐὰν μὴ τὰ ξύλα μεταβάλλῃ;

socotesc că ceea ce s-a întâmplat constituie un rău, nu mă simt vătămat. Și este în puterea mea să nu le socotesc astfel.

Orice ar face sau ar spune cineva, eu trebuie să fiu bun; ca și cum aurul, smaraldul sau purpura ar spune tot timpul: „Orice ar face sau ar spune cineva, eu trebuie să fiu smarald și să-mi păstrez culoarea.“ 15

Partea conducătoare a sufletului nu își provoacă sieși neli-niști, vreau să spun, nu se teme, nu se întristează și nu se îndreaptă spre vreo dorință. Dacă altcineva poate să o facă să se teamă sau să se întristeze, n-are decât s-o facă. Fiindcă ea, de la sine, folosindu-se de rațiune, nu se va îndrepta spre asemenea abateri. Bietul trup să se preocupe să nu simtă durerea, dacă poate. Și bietul suflet care simte frica sau durerea să spună, dacă simte vreo suferință, în timp ce facultatea care în general exprimă opinii despre acestea nu riscă să sufere ceva, fiindcă nu e făcută pentru a ceda să exprime o judecată asemănătoare. Partea conducătoare a sufletului nu are nevoie de nimic, atâta timp cât depinde de ea, numai să nu își creeze vreo nevoie, și, în aceeași situație, rămâne senină și netulburată, dacă nu vrea să își creeze singură probleme și piedici. 16

Fericirea este un *daimon* bun sau o viață dusă conform *daimon*-ului bun. Așadar, de ce acționezi astfel, reprezentare? Îndepărtează-te, pe zei, așa cum ai venit, căci nu am nevoie de tine! Ai venit după vechiul obicei. Nu mă supăr pe tine. Numai du-te!²¹³ 17

Cineva se teme de transformare? Dar ce se poate întâmpla fără transformare? Ce este mai drag și mai propriu naturii Întregului? Tu însuși ai putea oare să te speli dacă lemnele 18

τραφήναι δὲ δύνασθαι, ἐὰν μὴ τὰ ἐδώδιμα μεταβάλῃ; ἄλλο δὲ τι τῶν χρησίμων δύναται συντελεσθῆναι χωρὶς μεταβολῆς; οὐχ ὅρῳς οὖν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ σὲ μεταβαλεῖν ὁμοίον ἐστὶ καὶ ὁμοίως ἀναγκαῖον τῇ τῶν ὅλων φύσει;

- 19 Διὰ τῆς τῶν ὅλων οὐσίας ὡς διὰ χειμάρρου διεκπορεύεται πάντα τὰ σώματα, τῷ ὅλῳ συμφυῇ καὶ συνεργῶ ὡς τὰ ἡμέτερα μέλη ἀλλήλοις. πόσους ἤδη ὁ αἰὼν Χρυσίππους, πόσους Σωκράτεις, πόσους Ἐπικτήτους καταπέπωκεν. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ παντὸς οὐτινοσοῦν σοι ἀνθρώπου τε καὶ πράγματος προσπιπτέτω.
- 20 Ἐμὲ ἔν μόνον περισπᾶ, μὴ τι αὐτὸς ποιήσω, ὃ ἢ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου οὐ θέλει ἢ ὡς οὐ θέλει ἢ ὃ νῦν οὐ θέλει.
- 21 Ἐγγὺς μὲν ἢ σὴ περὶ πάντων λήθῃ, ἐγγὺς δὲ ἢ πάντων περὶ σοῦ λήθῃ.
- 22 Ἴδιον ἀνθρώπου φιλεῖν καὶ τοὺς πταίοντας. τοῦτο δὲ γίνεται, ἐὰν συμπροσπίπτῃ σοι, ὅτι καὶ συγγενεῖς καὶ δι' ἄγνοιαν καὶ ἄκοντες ἁμαρτάνουσι καὶ ὡς μετ' ὀλίγον ἁμφοτέροι τεθνήξουσιν, καὶ πρὸ πάντων, ὅτι οὐκ ἔβλαψέ σε· οὐ γὰρ τὸ ἡγεμονικόν σου χειρόν ἐποίησεν ἢ πρόσθεν ἦν.
- 23 Ἡ τῶν ὅλων φύσις ἐκ τῆς ὅλης οὐσίας ὡς κηροῦ νῦν μὲν ἱππάριον ἔπλασε, συγγέασα δὲ τοῦτο εἰς δενδρύφιον συγχρήσατο τῇ ὕλῃ αὐτοῦ· εἶτα εἰς ἀνθρωπάριον· εἶτα εἰς ἄλλο τι· ἕκαστον δὲ τούτων πρὸς ὀλίγιστον ὑπέστη. δεινὸν δὲ οὐδὲν τὸ διαλυθῆναι τῷ κιβωτίῳ, ὥσπερ οὐδὲ τὸ συμπαγῆναι.

nu ar suferi transformări? Ai putea oare să te hrănești dacă alimentele nu ar suferi transformări? Orice altceva, din cele ce sunt folositoare, ar putea oare să se realizeze fără transformare? Nu vezi, așadar, că propria-ți transformare însăși este asemănătoare celorlalte și la fel de necesară naturii universale?

Toate corpurile sunt purtate prin substanța Întregului printr-un torent umflat, fiind conaturale Întregului și conlu-crând cu el, precum membrele noastre unele cu altele. Pe câți ca Chrysippos, pe câți ca Socrate, pe câți ca Epictet nu i-a înghițit timpul etern! Gândește în același fel cu privire la orice om și lucru, oricare ar fi acesta. 19

Un singur gând mă tulbură: să nu săvârșesc eu însumi ceva ce alcătuirea omului nu dorește sau cum nu dorește sau ceea ce acum nu dorește. 20

Este aproape clipa când vei uita de toate, este aproape, de asemenea, clipa când toți vor uita de tine.²¹⁴ 21

Este specific omului să-i iubească chiar și pe cei care comit greșeli.²¹⁵ Și aceasta se realizează dacă te gândești, în același timp, că sunt rude cu tine și că greșesc din cauza neștiinței sau fără voia lor; că, în scurt timp, amândoi veți fi morți și, înainte de orice, că nu ți s-a adus nici un prejudiciu, fiindcă partea conducătoare a sufletului tău nu a devenit mai rea decât era înainte. 22

Natura Întregului a plăsmuit acum din întreaga substanță ca dintr-o bucată de ceară un căluț, apoi, retopindu-l, s-a folosit de materia aceleia pentru a face un copăcel, pe urmă un omuleț, pe urmă altceva. Și fiecare dintre acestea a dăinuit foarte puțin. Nimic neobișnuit pentru o lădiță să fie sfărâmată, după cum nu e nimic neobișnuit să fie montată²¹⁶. 23

- 24 Τὸ ἐπίκοτον τοῦ προσώπου λίαν παρὰ φύσιν· ὅταν <δὲ> πολλάκις ἐναποθνήσκη <ἐν τῷ προσώπῳ τὸ πρόσχημα> τὸ τελευταῖον ἀπεσβέσθῃ, ὥστε ὅλως ἐξαφθῆναι μὴ δύνασθαι. αὐτῷ γε τούτῳ παρακολουθεῖν πειρῶ, ὅτι παρὰ τὸν λόγον. εἰ γὰρ καὶ ἡ συναίσθησις τοῦ ἁμαρτάνειν οἰχίσεται, τίς ἔτι τοῦ ζῆν αἰτία;
- 25 Πάντα ὅσα ὀρθῶς ὅσον οὕτω μεταβαλεῖ ἢ τὰ ὅλα διοικουσα φύσις καὶ ἄλλα ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν ποιήσει καὶ πάλιν ἄλλα ἐκ τῆς ἐκείνων οὐσίας, ἵνα αἰεὶ νεαρὸς ᾖ ὁ κόσμος.
- 26 Ὅταν τις ἁμάρτη τι εἰς σέ, εὐθὺς ἐνθυμοῦ τί ἀγαθὸν ἢ κακὸν ὑπολαβὼν ἥμαρτεν. τοῦτο γὰρ ἰδὼν ἐλεήσεις αὐτὸν καὶ οὔτε θαυμάσεις οὔτε ὀργισθήσῃ. ἦτοι γὰρ καὶ αὐτὸς τὸ αὐτὸ ἐκείνῳ ἀγαθὸν ἔτι ὑπολαμβάνεις ἢ ἄλλο ὁμοειδές· δεῖ οὖν συγγινώσκειν. εἰ δὲ μηκέτι ὑπολαμβάνεις τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ καὶ κακὰ, ῥᾶον εὐμενὴς ἔσῃ τῷ παρορῶντι.
- 27 Μὴ τὰ ἀπόντα ἐννοεῖν ὡς ἤδη ὄντα, ἀλλὰ τῶν παρόντων τὰ δεξιώτατα ἐκλογίζεσθαι καὶ τούτων χάριν ὑπομιμνήσκεσθαι πῶς ἂν ἐπεζητεῖτο, εἰ μὴ παρῇν. ἅμα μέντοι φυλάσσου, μὴ διὰ τοῦ οὕτως ἀσμενίζειν αὐτοῖς ἐθίσης ἐκτιμᾶν αὐτά, ὥστε, ἐάν ποτε μὴ παρῇ, ταραχθήσεσθαι.
- 28 Εἰς ἑαυτὸν συνειλοῦ· φύσιν ἔχει τὸ λογικὸν ἡγεμονικὸν ἑαυτῷ ἀρκεῖσθαι δικαιопραγοῦντι καὶ παρ' αὐτὸ τοῦτο γαλήνην ἔχοντι.

Expresia furioasă a feței este cu totul împotriva naturii. Când adesea dispare de pe față această expresie, în cele din urmă <ura> se stinge, încât nu mai e posibil în nici un fel să fie reaprinsă. Încearcă să înțelegi din acest fapt că <ura> este contrară rațiunii. Căci, dacă se pierde până și conștiința greșelii, pentru ce să mai trăiești? 24

Pe toate câte le vezi – cât încă nu <vezi> – le va schimba natura care cârmuiește Întregul. Și va face altele din substanța acestora și apoi din nou altele din substanța aceloră, pentru ca lumea să fie mereu tânără. 25

Când cineva greșește față de tine, gândește-te imediat care a fost părerea sa asupra binelui sau răului, când a greșit. Căci, cunoscând aceasta, vei avea milă față de el și nici nu te vei mai mira, nici nu te vei mai supăra pe el. Căci ori consideri și tu, la fel ca și el, că acest lucru este bun, ori ai o părere asemănătoare: așadar, trebuie să-l ierți. În schimb, dacă tu nu consideri că astfel de lucruri sunt bune și rele, cu mult mai ușor vei fi binevoitor față de cel care nu le distinge cum trebuie. 26

Nu judeca lucrurile care nu există ca și cum ar exista în clipa de față, iar dintre cele prezente ține seama care sunt cele mai favorabile pentru tine și, grație acestora, amintește-ți cum le-ai fi căutat, dacă nu ar fi fost prezente. Păzește-te în același timp ca nu cumva, pentru că te bucuri astfel de ele, să te obișnuiești să le prețuiești atât de mult, încât să fii tulburat dacă n-ar mai fi vreodată. 27

Reculege-te în tine însuți. Partea conducătoare, rațională, a sufletului are de la natură capacitatea de a se mulțumi cu sine însăși, când făptuiește dreptatea și, prin aceasta, își păstrează calmul. 28

- 29 Ἐξάλειψον τὴν φαντασίαν. στήσον τὴν νευροσπαστίαν. περίγραψον τὸ ἐνεστὼς τοῦ χρόνου. γνώρισον τὸ συμβαῖνον ἢ σοὶ ἢ ἄλλῳ. δίελε καὶ μέρισον τὸ ὑποκείμενον εἰς τὸ αἰτιῶδες καὶ ὑλικόν. ἐννόησον τὴν ἐσχάτην ὥραν. τὸ ἐκείνω ἁμαρτηθὲν ἐκεῖ κατάλιπε ὅπου ἡ ἁμαρτία ὑπέστη.
- 30 Συμπαρεκτείνειν τὴν νόησιν τοῖς λεγομένοις. εἰσδύεσθαι τὸν νοῦν εἰς τὰ γινόμενα καὶ ποιοῦντα.
- 31 Φαίδρυνον σεαυτὸν ἀπλότῃ καὶ αἰδοῖ καὶ τῇ πρὸς τὸ ἀνὰ μέσον ἀρετῆς καὶ κακίας ἀδιαφορίᾳ. φίλησον τὸ ἀνθρώπινον γένος. ἀκολούθησον θεῷ. ἐκεῖνος μὲν φησιν ὅτι „πάντα νομιστί, ἔτεῃ δὲ μόνα τὰ στοιχεῖα“, ἀρκεῖ δὲ μεμνήσθαι ὅτι τὰ πάντα νομιστὶ ἔχει· ἥδη λίαν ὀλίγα.
- 32 Περὶ θανάτου· ἡ σκεδασμός, εἰ ἄτομοι· εἰ δ' ἔνωσις, ἦτοι σβέσις ἢ μετὰστασις.
- 33 Περὶ πόνου· τὸ μὲν ἀφόρητον ἐξάγει, τὸ δὲ χρονίζον φορητόν· καὶ ἡ διάνοια τὴν ἑαυτῆς γαλήνην κατὰ ἀπόληψιν διατηρεῖ καὶ οὐ χεῖρον τὸ ἡγεμονικὸν γέγονε, τὰ δὲ κακούμενα μέρη ὑπὸ τοῦ πόνου, εἴ τι δύναται, περὶ αὐτοῦ ἀποφηνάσθω.
- 34 Περὶ δόξης· ἴδε τὰς διανοίας αὐτῶν, οἷαι καὶ οἷα μὲν φεύγουσι, οἷα δὲ διώκουσι. καὶ ὅτι, ὥς αἱ θῖνες ἄλλαι ἐπ' ἄλλαις ἐπιφορούμεναι κρύπτουσι τὰς προτέρας, οὕτως ἐν τῷ βίῳ τὰ πρότερα ὑπὸ τῶν ἐπενεχθέντων τάχιστα ἐκαλύφθη.

Șterge din minte reprezentarea. Încetează să te lași tras de sfori ca o marionetă. Mărginește-te la clipa de față. Înțelege ceea ce se întâmplă fie ție, fie altuia. Deosebește și descompune obiectul în elementul cauzal și în cel material.²¹⁷ Gândește-te la ceasul din urmă. Lasă greșeala comisă de acela acolo unde ea a apărut. 29

Compară-ți gândirea cu cele ce vorbești. Fă ca mintea ta să pătrundă evenimentele și cauzele acestora. 30

Fă să strălucești prin simplitatea, pudoarea și indiferența față de toate cele care stau la mijloc între virtute și viciu.²¹⁸ Iubește neamul omenesc. Urmează divinitatea. Spune acela: „Totul e conform legii, dar numai elementele există cu adevărat.”²¹⁹ E suficient însă să-ți aduci aminte că totul se petrece conform legii: pentru moment e foarte puțin. 31

Despre moarte: sau este o dezagregare, dacă există atomi; în schimb, dacă există unitate, este sau o distrugere, sau o trecere în altă parte.²²⁰ 32

Despre suferință: ceea ce este de nesuportat te alungă din viață, ceea ce durează în timp e suportabil.²²¹ Intelectul, retrăgându-se în sine, își păstrează seninătatea și partea conducătoare a sufletului nu devine mai rea. Cât despre părțile afectate de durere, dacă le este cu putință, să-și spună părerea în legătură cu aceasta. 33

Despre faimă: cercetează intelectele acestora, ce fel de oameni sunt, de care lucruri se feresc și ce fel de lucruri își doresc. Și observă că, după cum bancurile de nisip, îngrămadite unele peste altele, le ascund pe cele depuse la început, tot așa, în viață, evenimentele trecute sunt rapid făcute uitate de cele care vin după ele. 34

- 35 „Ὡι οὖν ὑπάρχει διάνοια μεγαλοπρεπῆς καὶ θεωρία παντὸς μὲν χρόνου, πάσης δὲ οὐσίας, ἄρα οἶει τούτῳ μέγα τι δοκεῖν εἶναι τὸν ἀνθρώπινον βίον; ἀδύνατον, ἦ δ' ὅς. οὐκοῦν καὶ θάνατον οὐ δεινόν τι ἡγήσεται ὁ τοιοῦτος; ἥκιστα γε.“
- 36 „Βασιλικὸν εὖ μὲν πράττειν, κακῶς δὲ ἀκούειν.“
- 37 Αἰσχρὸν ἐστὶ τὸ μὲν πρόσωπον ὑπήκοον εἶναι καὶ σχηματίζεσθαι καὶ κατακοσμεῖσθαι, ὡς κελεύει ἡ διάνοια, αὐτὴν δ' ὑφ' ἑαυτῆς μὴ σχηματίζεσθαι καὶ κατακοσμεῖσθαι.
- 38 Τοῖς πράγμασιν γὰρ οὐχὶ θυμοῦσθαι χρεῶν· μέλει γὰρ αὐτοῖς οὐδέν.
- 39 Ἀθανάτοις τε θεοῖσι καὶ ἡμῖν χάρματα δοίης.
- 40 Βίον θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μῆ.
- 41 Εἰ δ' ἡμελήθην ἐκ θεῶν καὶ παῖδ' ἐμῷ, ἔχει λόγον καὶ τοῦτο.
- 42 Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ καὶ τὸ δίκαιον.
- 43 Μὴ συνεπιθρηνεῖν, μὴ<δὲ> σφύζειν.
- 44 „Ἐγὼ δὲ τούτῳ δίκαιον ἂν λόγον ἀντείποιμι, ὅτι οὐ καλῶς λέγεις, ὦ ἄνθρωπε, εἰ οἶει δεῖν κίνδυνον ὑπολογίζεσθαι τοῦ ζῆν ἢ τεθνάναι ἄνδρα, ὅτου τι καὶ σμικρὸν ὄφελός <ἐστιν>, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο μόνον σκοπεῖν, ὅταν πράττῃ, πότερον δίκαια ἢ ἄδικα πράττει καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ <ἔργα> ἢ κακοῦ.“

„Cel care are intelectul măreț și viziunea speculativă a întregului timp, a întregii substanțe, gândești oare că socotește drept un lucru important viața omenească? – Imposibil, răspunde. Așadar, un asemenea om nu va socoti nici moartea drept ceva înfricoșător. – Cu siguranță că nu.”²²² 35

A face bine și a auzi <că ești vorbit> de rău este regesc.²²³ 36

Este rușinos ca fața să-ți fie docilă și să-și ia aspectul și expresia în funcție de cerințele intelectului, în timp ce el nu ia aspectul și expresia potrivite cu el însuși. 37

Nu trebuie să te superi din cauza lucrurilor, căci lor nu le pasă deloc de asta.²²⁴ 38

Tu poți oferi motive de bucurie zeilor nemuritori și nouă. 39

A secera viața precum un spic încărcat de rod, și unul rămâne în picioare, altul, nu.²²⁵ 40

Dacă eu și cei doi copii ai mei am fost uitați de zei, chiar și aceasta are o rațiune.²²⁶ 41

Căci împreună cu mine sunt binele și dreptatea.²²⁷ 42

Nu te plânge și nu te frământa.²²⁸ 43

„Eu însă acestuia i-aș opune următorul raționament drept: «Nu vorbești bine, omule, dacă socotești că un bărbat, care este chiar de mică valoare, trebuie să țină seamă de primejdiile vieții și morții, dar nu trebuie să aibă în vedere, când acționează, doar dacă acționează în mod drept sau nedrept și dacă îndeplinește acțiunile unui om bun sau pe ale unuia rău.»”²²⁹ 44

- 45 „Οὕτω γὰρ ἔχει, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῇ ἀληθείᾳ· οὐδ' ἂν τις αὐτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι ἢ ὑπ' ἄρχοντος ταχθῇ, ἐνταῦθα <δεῖ>, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ[ν], μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον μήτε θάνατον μήτε ἄλλο μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ.“
- 46 „Ἄλλ', ὦ μακάριε, ὅρα μὴ ἄλλο τι τὸ γενναῖον καὶ τὸ ἀγαθὸν <ῆ> ἢ τὸ σῶζειν τε καὶ σῶζεσθαι· μὴ γὰρ τοῦτο μὲν, τὸ ζῆν ὅποσονδ' ἡ χρόνον, τὸν γε ὥς ἀληθῶς ἄνδρα ἐατέον ἐστὶ καὶ οὐ φιλοψυχητέον, ἀλλ' ἐπιτρέψαντα περὶ τούτων τῷ θεῷ καὶ πιστεύσαντα ταῖς γυναιξίν, ὅτι τὴν εἰμαρμένην οὐδ' ἂν εἰς ἐκφυγοί, τὸ ἐπὶ τούτῳ σκεπτέον τίνα ἂν τρόπον τοῦτον ὃν μέλλει χρόνον βῶναι ὥς ἄριστα βίῃ.“
- 47 Περισκοπεῖν ἄστρον δρόμους ὥσπερ συμπεριθέοντα καὶ τὰς τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα μεταβολὰς συνεχῶς ἐννοεῖν· ἀποκαθαίρουσι γὰρ αἱ τούτων φαντασίαι τὸν ῥύπον τοῦ χαμαὶ βίου.
- 48 Καὶ δὴ περὶ ἀνθρώπων τοὺς λόγους ποιούμενον ἐπισκοπεῖν δεῖ καὶ τὰ ἐπίγεια ὥσπερ ποθὲν ἄνωθεν κάτω· ἀγέλας, στρατεύματα, γεώργια, γάμους, διαλύσεις, γενέσεις, θανάτους, δικαστηρίων θόρυβον, ἐρήμους χώρας, βαρβάρων ἔθνη ποικίλα, ἐορτάς, θρήνους, ἀγοράς, τὸ παμμιγὲς καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐναντίων συγκοσμούμενον.
- 49 Τὰ προγεγονότα ἀναθεωρεῖν, τὰς τοσαύτας τῶν ἡγεμονιῶν μεταβολὰς. ἔξεστι καὶ τὰ ἐσόμενα προεφορᾶν· ὁμοειδῇ γὰρ πάντως ἔσται καὶ οὐχ οἷόν τε ἐκβῆναι τοῦ ῥυθμοῦ τῶν νῦν

„Căci astfel stau lucrurile, bărbați atenieni, cu adevărul: 45
dacă cineva, socotit a fi cel mai bun, s-a plasat el însuși într-un post sau a primit de la arhonte ordin să se așeze acolo, după părerea mea trebuie să se mențină pe poziție înfruntând pericolele, fără să țină seama nici de moarte, nici de nimic altceva decât de urâtenia morală.”²³⁰

„Dar, o, fericitule, ai grijă că noblețea sufletului și binele 46
nu sunt altceva decât salvarea altuia și propria ta salvare, căci omul cu adevărat om nu trebuie să renunțe la preocuparea de a trăi cât mai mult timp și la dragostea de viață, ci, punându-și toată speranța în Zeu în legătură cu aceste lucruri și dând crezare vorbelor femeilor, că nimeni nu poate să scape de destin, nu trebuie să se gândească la cum să trăiască cât poate mai frumos, cât timp îi este dat să trăiască.”²³¹

Privește cu atenție cursul astrelor, ca și cum te-ai roti împreună cu ele, și gândește-te tot timpul la transformările elementelor unele în altele; căci reprezentările acestora curăță 47
murdăria vieții trăite pământește.

Cel care discută despre oameni trebuie să țină seama și 48
de cele pământești, ca și cum s-ar afla undeva sus: mulțimi, armate, munci agricole, căsătorii, divorțuri, nașteri, morți, rumoarea confuză din tribunale, locuri pustii, popoare barbare de orice fel, sărbători, înmormântări jalnice, piețe, amestec confuz și o ordine care vine din contrarii.²³²

Contemplă cu atenție evenimentele trecute, schimbările atât 49
de numeroase ale imperiilor. Este permis să prevezi și evenimentele viitoare. Căci vor avea întru totul aceeași soartă și

γινομένων· ὅθεν καὶ ἴσον τὸ τεσσαράκοντα ἔτεσιν ἱστορῆσαι
τὸν ἀνθρώπινον βίον τῷ ἐπὶ ἑτῇ μύρια· τί γὰρ πλέον ὅψει;

50 Καὶ

τὰ μὲν ἐκ γαίας φύντ' εἰς γαῖαν,
τὰ δ' ἀπ' αἰθερίου βλαστόντα γονῆς
εἰς αἰθέριον πάλιν ἦλθε πόλον.

Ἦ τοῦτο· διάλυσις τῶν ἐν ταῖς ἀτόμοις ἀντεμπλοκῶν καὶ
τοιούτος τις σκορπισμὸς τῶν ἀπαθῶν στοιχείων.

51 Καὶ

σίτοισι καὶ ποτοῖσι καὶ μαγεύμασι
παρεκτρέποντες ὀχετὸν ὥστε μὴ θανεῖν.
θεόθεν δὲ πνέοντ' οὔρον ἀνάγκη
τλῆναι καμάτοις ἀνοδύρτοις.

52 „Καββαλικώτερος“, ἀλλ' οὐχὶ κοινωνικώτερος οὐδὲ αἰδη-
μονέστερος οὐδὲ εὐτακτότερος ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν οὐδὲ
εὐμενέστερος πρὸς τὰ τῶν πλησίον παροράματα.

53 Ὅπου ἔργον ἐπιτελεῖσθαι δύναται κατὰ τὸν κοινὸν θεοῖς
καὶ ἀνθρώποις λόγον, ἐκεῖ οὐδὲν δεινόν· ὅπου γὰρ ὠφελεί-
ας τυχεῖν ἔξεστι διὰ τῆς εὐοδόουσης καὶ κατὰ τὴν κα-
τασκευὴν προιούσης ἐνεργείας, ἐκεῖ οὐδεμίαν βλάβην
ὕφορατέον.

54 Πανταχοῦ καὶ διηνεκῶς ἐπὶ σοί ἐστι καὶ τῇ παρούσῃ
συμβάσει θεοσεβῶς εὐαρεστεῖν καὶ τοῖς παροῦσιν ἀνθρώποις
κατὰ δικαιοσύνην προσφέρεσθαι καὶ τῇ <παρ>ούσῃ φαντασίᾳ
ἐμφιλοτεχνεῖν, ἵνα μὴ τι ἀκατάληπτον παρεισρυῇ.

nu e posibil să iasă din ritmul evenimentelor de acum. Rezultă de aici că a studia viața oamenilor pe o perioadă de patruzeci de ani sau pe o perioadă de zeci de mii de ani e același lucru: căci ce anume vei vedea în plus?

Și:

50

„Cel ce se naște din pământ în pământ se întoarce;
și cele ce încolțesc din sămânța cerească
din nou se întorc pe bolta cerească.“

Adică: o dezagregare a combinațiilor în atomi și o descompunere asemănătoare a elementelor insensibile.²³³

Și:

51

„Cu mâncăruri, băuturi și vrăjitorii
încercând să schimbe cursul vieții încât să scape de moarte.“
„Trebuie suportată adierea trimisă de zei
în mijlocul suferințelor care nu trebuie blamate.“²³⁴

„Cel mai brav luptător“²³⁵, dar nu dedicat binelui comun,
nici mai respectuos, nici mai disciplinat față de evenimente,
nici mai binevoitor față de greșelile apropiaților.

52

Când o acțiune poate fi desăvârșită conform rațiunii comune
zeilor și oamenilor, atunci nu este nimic de temut; de fapt,
când este permis să se obțină un lucru folositor printr-o
activitate care se desfășoară bine și care avansează conform
alcătuirii noastre, atunci nu trebuie suspectată nici o pagubă.

53

În orice loc și întotdeauna, depinde de tine și să fii mulțumit, cu pietate, de împrejurările prezente, și să te porți conform dreptății față de oamenii prezenți în jurul tău, și să-ți pui întreaga artă²³⁶ în slujba reprezentării prezente, ca să nu se strecoare nimic la care nu ți-ai dat asentimentul.

54

- 55 Μὴ περιβλέπου ἀλλότρια ἡγεμονικά, ἀλλ' ἐκεῖ βλέπε κατ' εὐθὺ ἐπὶ τί σε ἡ φύσις ὀδηγεῖ, ἢ τε τοῦ ὅλου διὰ τῶν συμβαινόντων σοι καὶ ἡ σὴ διὰ τῶν πρακτέων ὑπὸ σοῦ· πρακτέον δὲ ἐκάστω τὸ ἐξῆς τῇ κατασκευῇ· κατεσκευάζεται δὲ τὰ μὲν λοιπὰ τῶν λογικῶν ἔνεκεν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου τὰ χεῖρω τῶν κρειττόνων ἔνεκεν, τὰ δὲ λογικὰ ἀλλήλων ἔνεκεν. τὸ μὲν οὖν προηγούμενον ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ τὸ κοινωνικόν ἐστι, δεύτερον δὲ τὸ ἀνένδοτον πρὸς τὰς σωματικὰς πείσεις· λογικῆς γὰρ καὶ νοερᾶς κινήσεως ἴδιον περιορίζειν ἑαυτὴν καὶ μήποτε ἡττᾶσθαι μήτε αἰσθητικῆς μήτε ὀρμητικῆς κινήσεως· ζῶδεις γὰρ ἐκάτεραι, ἡ δὲ νοερὰ ἐθέλει πρωτιστεύειν καὶ μὴ κατακρατεῖσθαι ὑπ' ἐκείνων. δικαίως γε· πέφυκε γὰρ χρηστικὴ πᾶσιν ἐκείνοις. τρίτον ἐν τῇ λογικῇ κατασκευῇ τὸ ἀπρόπτωτον καὶ ἀνεξάπτητον. τούτων οὖν ἐχόμενον τὸ ἡγεμονικὸν εὐθεῖαν περαινέτω καὶ ἔχει τὰ ἑαυτοῦ.
- 56 Ὡς ἀποτεθνηκότα ἤδη καὶ μέχρι νῦν <μὴ> βεβιωκότα, τὸ λοιπὸν ἐκ τοῦ περιόντος ζῆσαι κατὰ τὴν φύσιν.
- 57 Μόνως φιλεῖν τὸ ἑαυτῷ συμβαῖνον καὶ συγκλωθόμενον· τί γὰρ ἄρμοδιώτερον;
- 58 Ἐφ' ἐκάστου συμβάματος ἐκείνους πρὸ ὁμμάτων ἔχειν, οἷς τὰ αὐτὰ συνέβαινε, ἔπειτα ἤχθοντο, ἐξενίζοντο, ἐμέμφοντο· νῦν οὖν ἐκεῖνοι ποῦ; οὐδαμοῦ. τί οὖν; καὶ σὺ θέλεις ὁμοίως;

Nu trage cu ochiul la părțile conducătoare ale sufletelor 55
 altora, ci privește drept către obiectivul spre care te
 călăuzește natura, aceea a Întregului prin lucrurile care ți
 se întâmplă și a ta proprie prin acțiunile pe care trebuie să
 le faci. Fiecare trebuie să facă ceea ce este în acord cu
 alcătuirea sa. Celelalte ființe au fost alcătuite în vederea
 celor raționale, după cum, în orice alt caz, ființele infe-
 rioare sunt alcătuite în vederea celor superioare, ființele
 raționale în schimb, unele în vederea celorlalte. Prin ur-
 mare, trăsătura caracteristică în alcătuirea omului este
 sociabilitatea, iar a doua, rezistența la pasiunile trupului.
 Căci e propriu mișcării rațiunii și minții să-și impună
 limite și niciodată să nu se lase învinsă nici de mișcarea
 simțurilor, nici de cea a impulsurilor. Căci fiecare dintre
 acestea două este de natură animalică, cea mentală însă
 vrea să fie prima și să nu fie dominată de acelea. Pe drept
 cuvânt, căci mișcarea mentală are de la natură funcția de
 a beneficia de toate acelea. A treia trăsătură a unei alcătui-
 ri raționale o reprezintă capacitatea de reflecție și neputința
 de a se înșela. Având toate acestea, așadar, partea con-
 ducătoare a sufletului să meargă drept înainte pe drumul
 său: astfel deține toate cele ale sale.

Ca unul deja mort și care și-a încheiat viața, <omul> tre- 56
 buie să trăiască restul zilelor potrivit naturii din ceea ce i
 s-a adăugat.

Să iubești numai ceea ce ți se întâmplă ție însuși și ceea ce 57
 îți este urzit de destin. Ce poate fi oare mai plăcut?

Pentru orice eveniment, să-i ai înaintea ochilor pe aceia că- 58
 rora li s-au întâmplat aceleași evenimente, în urma cărora
 s-au înfuriat, au rămas uluiți, s-au lamentat. Unde sunt

οὐχὶ δὲ τὰς μὲν ἀλλοτρίας τροπὰς καταλιπεῖν τοῖς τρέπουσι καὶ τρεπομένοις, αὐτὸς δὲ περὶ τὸ πῶς χρῆσθαι αὐτοῖς ὅλος γίνεσθαι; χρῆσι γὰρ καλῶς καὶ ὕλη σοι ἔσται· μόνον πρόσεχε, καὶ θέλε σεαυτῷ καλὸς εἶναι ἐπὶ παντός, οὐ πράσσεις, καὶ μέμνησο ἀμφοτέρων, ὅτι καὶ διάφορον <ὁ πράσσεις καὶ ἀδιάφορον> ἐφ' οὗ ἡ πρᾶξις.

- 59 Ἐνδον σκάπτε, ἔνδον ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀεὶ ἀναβλύειν δυναμένη, ἐὰν ἀεὶ σκάπτῃς.
- 60 Δεῖ καὶ τὸ σῶμα πεπηγέναι καὶ μὴ διερρῖφθαι μήτε ἐν κινήσει μήτε ἐν σχέσει. οἷον γὰρ τι ἐπὶ τοῦ προσώπου παρέχεται ἡ διάνοια συνετὸν αὐτὸ καὶ εὐσχημον συντηροῦσα, τοιοῦτο καὶ ἐπὶ ὅλου τοῦ σώματος ἀπαιτητέον. πάντα δὲ ταῦτα σὺν τῷ ἀνεπιτηδεύτῳ φυλακτέα.
- 61 Ἡ βιωτικὴ τῇ παλαιστικῇ ὁμοιότερα ἢ περ τῇ ὀρχηστικῇ κατὰ τὸ πρὸς τὰ ἐμπίπτοντα καὶ οὐ προεγνωσμένα ἔτοιμος καὶ ἀπτῶς ἐστάναι.
- 62 Συνεχῶς ἐφιστάναι, τίνες εἰσὶν οὗτοι, ὑφ' ὧν μαρτυρεῖσθαι θέλεις, καὶ τίνα ἡγεμονικὰ ἔχουσιν· οὔτε γὰρ μέμψῃ τοῖς ἀκουσίως πταίουσιν οὔτε ἐπιμαρτυρήσεως δεῆσι, ἐμβλέπων εἰς τὰς πηγὰς τῆς ὑπολήψεως καὶ ὁρμῆς αὐτῶν.
- 63 „Πᾶσα ψυχὴ, φησὶν, ἄκουσα στέρεται ἀληθείας·“ οὕτως οὖν καὶ δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ εὐμενείας καὶ παντὸς

aceștia acum? Nicăieri. Și tu vrei, așadar, să faci același lucru? Nu vrei mai degrabă să lași aceste transformări ale altuia celor care le provoacă și le suportă, iar tu să te dedici modului în care te folosești de aceste fapte? Căci te vei putea folosi bine de ele și vor fi materialul tău de lucru. Fii numai atent și dorește-ți să fii virtuos în tot ce vei face. Și amintește-ți de aceste două precepte: contează ceea ce vei face; și nu contează cui i se adresează fapta ta.

Sapă în interiorul tău. În interiorul tău este izvorul binelui și întotdeauna are puterea de a țâșni, dacă ai să sapi întotdeauna. 59

Trebuie ca și corpul să fie întărit și să nu se găsească în stare de agitație nici când e în mișcare, nici când e în repaus. Căci, după cum intelectul se oglindește în înfățișare, păstrându-și propria inteligență și aparență, tot astfel trebuie să se pretindă și de la întregul corp. Toate acestea trebuie observate fără vreun artificiu. 60

Arta de a trăi este mai asemănătoare cu arta luptelor decât cu cea a dansului, prin faptul că trebuie să stai bine pe picioare, fără să cazi și pregătit pentru tot ceea ce ți se ivește în cale, chiar neprevăzut. 61

Fii atent tot timpul cine sunt aceia de la care vrei să primești mărturie și ce fel de parte conducătoare a sufletului au; căci nu le vei face reproșuri celor care greșesc involuntar, nici nu vei avea nevoie să-ți fie martori, dacă vei privi în interiorul tău, până la izvoarele părerilor și impulsurilor lor. 62

„Orice suflet, se spune,²³⁷ este lipsit de adevăr fără voia lui.“ Astfel, așadar, este lipsit de dreptate, de cumpătare, 63

τοῦ τοιούτου. ἀναγκαιότατον δὲ τὸ διηνεκῶς τούτου μεμνησθαι· ἔση γὰρ πρὸς πάντας πρᾶότερος.

- 64 Ἐπὶ μὲν παντὸς πόνου πρόχειρον ἔστω ὅτι οὐκ αἰσχρὸν οὐδὲ τὴν διάνοιαν τὴν κυβερνῶσαν χεῖρω ποιεῖ· οὔτε γὰρ καθὸ λογικὴ ἐστὶν οὔτε καθὸ κοινωνικὴ διαφθείρει αὐτήν. ἐπὶ μέντοι τῶν πλείστων πόνων καὶ τὸ τοῦ Ἐπικούρου σοι βοηθεῖτω, ὅτι οὔτε ἀφόρητον οὔτε αἰώνιον, ἐὰν τῶν ὄρων μνημονεύης καὶ μὴ προσδοξάζης. κακείνου δὲ μέμνησο, ὅτι πολλὰ πόνῳ τὰ αὐτὰ ὄντα λανθάνει, δυσχεραίνόμενα· οἷον τὸ νυστάζειν καὶ τὸ καυματίζεσθαι καὶ τὸ ἀνορεκτεῖν· ὅταν οὖν τιτι τούτων δυσσареστής, λέγε σεαυτῷ, ὅτι πόνῳ ἐνδίδως.
- 65 Ὅρα μήποτε τοιούτον πάθης πρὸς τοὺς ἀπανθρώπους, οἷον οἱ ἀπάνθρωποι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.
- 66 Πόθεν ἴσμεν, εἰ μὴ Τηλαύγης Σωκράτους τὴν διάθεσιν κρείττων ἦν; οὐ γὰρ ἀρκεῖ, εἰ Σωκράτης ἐνδοξότερον ἀπέθανε καὶ ἐντρεχέστερον τοῖς σοφισταῖς διελέγετο καὶ καρτερικώτερον ἐν τῷ πάγῳ διενυκτέρευε καὶ τὸν Σαλαμίνιον κελευσθεὶς ἄγειν γεννικώτερον ἔδοξεν ἀντιβῆναι καὶ „ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐβρενθύετο“, περὶ οὗ καὶ μάλιστ' ἂν τις ἐπιστήσειεν, εἴπερ ὀληθὲς ἦν· ἀλλ' ἐκείνο δεῖ σκοπεῖν, ποίαν τινὰ τὴν ψυχὴν εἶχε Σωκράτης καὶ εἰ ἐδύνατο ἀρκεῖσθαι τῷ δίκαιος εἶναι τὰ πρὸς ἀνθρώπους καὶ ὅσιος τὰ πρὸς θεούς, μήτε εἰκῇ πρὸς τὴν κακίαν ἀγανακτῶν μήτε μὴν δουλεύων τινὸς ἀγνοίᾳ, μήτε τῶν ἀπονεμομένων ἐκ τοῦ ὅλου ὡς ξένον τι δεχόμενος ἢ ὡς ἀφόρητον ὑπομένων, μήτε τοῖς τοῦ σαρκιδίου πάθεσιν ἐμπαρέχων συμπαθεῖ τὸν νοῦν.

de bunăvoință și de orice virtute asemănătoare. Este cu totul necesar să-ți aduci aminte neconținut de acest principiu; căci vei fi mai îngăduitor cu toți.

Pentru orice durere, să ai la îndemână gândul că nu este rușinos, nici nu devine mai rău intelectul conducător; de fapt, nici o durere nu îl distruge nici ca facultate rațională, nici ca facultate sociabilă. Totuși, în mai multe cazuri, să îți vină în ajutor vorba lui Epicur după care „durerea nu este nici de nesuportat, nici veșnică dacă îți amintești de limitele ei și dacă nu o amplifici cu propria-ți gândire“. Amintește-ți, de asemenea, că multe situații care sunt asemănătoare durerii creează, fără știrea noastră, neplăceri, cum sunt somnolența, febra și lipsa poftei de mâncare. Așadar, când ești nemulțumit de vreuna dintre acestea, spune-ți ție însuși că te lași în seama durerii.

64

Vezi să nu resimți față de neoameni ceea ce neoamenii resimt față de oameni.

65

De unde știm noi dacă Telauges²³⁸ nu i-a fost superior lui Socrate prin stările sale sufletești? Căci nu e de ajuns că Socrate a murit în chip mai glorios, că a fost mai abil în disputele sale cu sofistii, că a petrecut cu foarte multă răbdare o noapte pe un sloi de gheață²³⁹, că, primind ordin să meargă la Salamina²⁴⁰, a considerat mai nobil să se împotrivescă și că „se plimba mândru pe străzi“²⁴¹, amănunte de care cineva s-ar putea îndoi dacă sunt adevărate. Trebuie însă să examinezi aceasta, adică ce fel de suflet avea Socrate și dacă putea să se mulțumească că este drept cu oamenii și pios față de zei, fără să se supere neîntemeiat pe viciu, fără să se simtă sclav din cauza neștiinței unuia, fără să primească ca pe ceva străin vreunul dintre evenimentele hărăzite de Întreg sau fără să le suporte, ca și

66

- 67 Ἡ φύσις οὐχ οὕτως συνεκέρασέ <σε> τῷ συγκρίματι, ὥς μὴ ἐφεῖσθαι περιορίζειν ἑαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ ὑφ' ἑαυτῷ ποιεῖσθαι. τούτου μέμνησο ἀεὶ καὶ ἔτι ἐκείνου, ὅτι ἐν ὀλίγοις κεῖται τὸ εὐδαιμόνως βιώσαι· καὶ μὴ, ὅτι ἀπήλπισας διαλεκτικὸς καὶ φυσικὸς ἔσεσθαι, διὰ τοῦτο ἀπογνῶς καὶ ἐλεύθερος καὶ αἰδήμων καὶ κοινωνικὸς καὶ εὐπειθὴς θεῷ. λίαν γὰρ ἐνδέχεται θεῖον ἄνδρα γενέσθαι καὶ ὑπὸ μηδενὸς γνωρισθῆναι.
- 68 Ἀβιάστως διαζῆσαι ἐν πλείστη θυμηδία, κἂν πάντες καταβοῶσιν ἅτινα βούλονται, κἂν τὰ θηρία διασπᾷ τὰ μελύδρια τοῦ περιτεθραμμένου τούτου φυράματος. τί γὰρ κωλύει ἐν πᾶσι τούτοις τὴν διάνοιαν σῶζειν ἑαυτὴν ἐν γαλήνῃ καὶ κρίσει [τῇ] περὶ τῶν περιεστηκότων ἀληθεῖ καὶ χρήσει τῶν ὑποβεβλημένων ἐτοίμῃ, ὥστε τὴν μὲν κρίσιν λέγειν τῷ προσπίπτοντι· „τοῦτο ὑπάρχεις κατ' οὐσίαν, κἂν κατὰ δόξαν ἄλλοιόν φαίνη“ τὴν δὲ χρῆσιν λέγειν τῷ ὑποπίπτοντι· „σὲ ἐζήτουν· ἀεὶ γὰρ μοι τὸ παρὸν ὕλη ἀρετῆς λογικῆς καὶ πολιτικῆς καὶ τὸ σύνολον τέχνης ἀνθρώπου ἢ θεοῦ“ πᾶν γὰρ τὸ συμβαῖνον θεῷ ἢ ἀνθρώπῳ ἐξοικειοῦται καὶ οὔτε καινὸν οὔτε δυσμεταχείριστον, ἀλλὰ γνώριμον καὶ εὐεργές.
- 69 Τοῦτο ἔχει ἡ τελειότης τοῦ ἥθους, τὸ πᾶσαν ἡμέραν ὡς τελευταίαν διεξάγειν καὶ μήτε σφύζειν μήτε ναρκᾶν μήτε ὑποκρίνεσθαι.

cum ar fi vorba de lucruri de neîndurat, și fără să-i îngăduie minții să participe la pasiunile bieteii cărnii.

Natura nu te-a amestecat în compus, astfel încât să nu îți fie îngăduit să te delimitezi de tine însuși²⁴² și să readuci sub controlul tău propriile acțiuni. Întotdeauna să-ți aduci aminte de aceasta și de acel gând: viața fericită depinde de foarte puține lucruri. Și, deoarece ți-ai pierdut speranța că mai poți deveni un dialectician și un fizician, nu renunța din această cauză să fii liber, respectuos, sociabil și supus Zeului. Căci este foarte posibil să devii un bărbat divin și să nu fii recunoscut de nimeni.

67

Trăiește fără să te simți forțat de ceva într-o atât de mare bucurie, chiar dacă toți aruncă asupra ta cu injuriile pe care le doresc, chiar dacă fiarele sfâșie bielele membre ale acestei mase de carne care ți-a crescut de jur împrejur. Căci ce lucru ar putea să împiedice intelectul, în mijlocul acestor probe, să-și păstreze calmul, să judece corect realitățile care îl înconjoară și să se folosească cu iscusință de cele care i se pun la dispoziție? În consecință, capacitatea de judecată spune obiectului întâlnit: „Aceasta ești prin substanță, deși după opinia comună²⁴³ ai părea altceva”; iar capacitatea de a folosi împrejurările spune celei care i se ivește: „pe tine te căutam; căci întotdeauna, pentru mine, ceea ce este prezent constituie materialul virtuții raționale și politice și, în general, al unei arte a omului sau a Zeului²⁴⁴. Căci orice se întâmplă are o legătură strânsă cu divinitatea sau cu omul și nu este nou, nici greu de mânuit, ci cunoscut și ușor de prelucrat.

68

Aceasta înseamnă desăvârșirea caracterului: să trăiești orice zi ca și cum ar fi ultima, fără să fii agitat, fără să fii amorțit și fără să fii ipocrit.

69

- 70 Οἱ θεοί, ἀθάνατοι ὄντες, οὐ δυσχεραίνουσιν ὅτι ἐν τοσούτῳ αἰῶνι δεήσει αὐτοὺς πάντως αἰεὶ τοιούτων ὄντων καὶ τοσούτων φαύλων ἀνέχεσθαι· προσέτι δὲ καὶ κήδονται αὐτῶν παντοίως. σὺ δέ, ὅσον οὐδέπω λήγειν μέλλων, ἀπαυδῶς, καὶ ταῦτα εἰς ὧν τῶν φαύλων;
- 71 Γελοῖόν ἐστι τὴν μὲν ἰδίαν κακίαν μὴ φεύγειν, ὃ καὶ δυνατόν ἐστι, τὴν δὲ τῶν ἄλλων φεύγειν, ὅπερ ἀδύνατον.
- 72 Ὁ ἂν ἡ λογικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις εὕρισκῃ μήτε νοερὸν μήτε κοινωνικόν, εὐλόγως καταδεέστερον ἑαυτῆς κρίνει.
- 73 Ὅταν σὺ εὖ πεποιηκὼς ᾖ καὶ ἄλλος εὖ πεπονθὼς, τί ἔτι ζητεῖς τρίτον παρὰ ταῦτα, ὥσπερ οἱ μωροί, τὸ καὶ δόξα εὖ πεποιηκέναι ἢ τὸ ἀμοιβῆς τυχεῖν;
- 74 Οὐδεὶς κάμνει ὠφελούμενος, ὠφέλεια δὲ πρῶξις κατὰ φύσιν· μὴ οὖν κάμνε ὠφελούμενος, ἐν ᾧ ὠφελεῖς.
- 75 Ἡ τοῦ ὅλου φύσις ἐπὶ τὴν κοσμοποιίαν ὥρμησε· νῦν δὲ ἦτοι πᾶν τὸ γινόμενον κατ' ἐπακολούθησιν γίνεται ἢ ὀλίγιστα καὶ τὰ κυριώτατά ἐστιν ἐφ' ᾧ ποιεῖται ἰδίαν ὁρμὴν τὸ τοῦ κόσμου ἡγεμονικόν. εἰς πολλὰ σε γαληνότερον ποιήσει τοῦτο μνημονεύομενον.

Zeii, care sunt nemuritori, nu se arată nemulțumiți că într-o astfel de veșnicie va trebui într-un fel să suporte prezența unor atât de mari și atât de mulți proști, și, în plus, se îngrijesc de ei în multe feluri. Și tu, câtă vreme încă nu vei înceta <să trăiești>, refuzi o astfel de sarcină, și asta când ești unul dintre cei netrebnici? 70

Ar fi ridicol să nu fugi de propriul viciu, lucru care e posibil; în schimb, <ar fi ridicol> să încerci să fugi de viciul altora, lucru care este imposibil. 71

Tot ceea ce capacitatea rațională și politică găsește că nu este nici rațional, nici în interesul comun este considerat de ea, pe drept cuvânt, inferior ei înseși. 72

Când ai făcut bine și un altul a beneficiat de pe urma ta de acesta, ce altceva mai cauți ca pe un al treilea lucru, pe lângă acesta, precum nebunii: faima că ai făcut bine sau dobândirea unei recompense? 73

Nimeni nu obosește primind beneficii; a face un serviciu este, într-adevăr, o acțiune conformă cu natura: nu pregeta, așadar, să primești beneficii, în timp ce le faci. 74

Natura Întregului a dat impulsul formării lumii. De fapt, sau tot ceea ce se întâmplă se întâmplă ca o consecință a acestui fapt, sau sunt foarte puține chiar și cele mai importante evenimente cărora partea conducătoare a lumii le-a dat propriul său impuls. Acest lucru, odată reamintit, te va face să fii mai împăcat în multe privințe. 75

VIII

- ¹ Καὶ τοῦτο πρὸς τὸ ἀκενόδοξον φέρει, ὅτι οὐκέτι δύνασαι τὸν βίον ὅλον ἢ τόν γε ἀπὸ νεότητος φιλόσοφον βεβιωκέναι, ἀλλὰ πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ δῆλος γέγονας πόρρω φιλοσοφίας ὦν. πέφυρσαι οὖν, ὥστε τὴν μὲν δόξαν τὴν τοῦ φιλοσόφου κτήσασθαι οὐκέτι σοι ῥάδιον· ἀνταγωνίζεται δὲ καὶ ἡ ὑπόθεσις. εἶπερ οὖν ἀληθῶς ἐώρακας ποῦ κεῖται τὸ πρᾶγμα, τὸ μὲν τί δόξεις ἄφες, ἀρκέσθητι δέ, εἰ καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ βίου ὅσον δήποτε, <ἦ> ἢ [σῆ] φύσις σοῦ θέλει, βιώσῃ. κατανόησον οὖν τί θέλει, καὶ ἄλλο μηδέν σε περισπάτω· πεπείρασαι γὰρ περὶ πόσα πλανηθεῖς οὐδαμοῦ εὑρες τὸ εὖ ζῆν, οὐκ ἐν συλλογισμοῖς, οὐκ ἐν πλούτῳ, οὐκ ἐν δόξῃ, οὐκ ἐν ἀπολαύσει, οὐδαμοῦ. ποῦ οὖν ἐστίν; ἐν τῷ ποιεῖν ἃ ἐπιζητεῖ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις. πῶς οὖν ταῦτα ποιήσεις; ἐὰν δόγματα ἔχῃς ἀφ' ὧν αἱ ὁρμαὶ καὶ αἱ πράξεις. τίνα δόγματα; τὰ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ὥς οὐδενὸς μὲν ἀγαθοῦ ὄντος ἀνθρώπῳ ὃ οὐχὶ ποιεῖ δίκαιον, σῶφρον, ἀνδρεῖον, ἐλεύθερον, οὐδενὸς δὲ κακοῦ ὃ οὐχὶ ποιεῖ τάναντία τοῖς εἰρημένους.

CARTEA A VIII-A

Și acest gând te călăuzește spre renunțarea la gloria deșartă, că nu mai poți să-ți trăiești întreaga viață, sau măcar acea <perioadă> care urmează după tinerețe, ca un filozof, ci este clar pentru mulți alții și chiar pentru tine însuși că ești încă departe de filozofie.²⁴⁵ Te afli, așadar, într-o situație confuză, încât nu îți mai este ușor să dobândești faima de filozof; acestui lucru i se opune chiar și condiția de bază <a vieții tale>. Dacă ai întrezărit cu adevărat unde este problema, renunță la căutarea faimei și fii mulțumit că îți poți trăi ceea ce ți-a mai rămas din viață așa cum natura vrea de la tine. Gândește-te, așadar, la ce dorește ea și nimic altceva să nu te tulbure. Căci ai încercat rătăcind pe atâtea căi și nu ai aflat nicăieri un mod de a trăi fericit: nici în silogisme, nici în bogăție, nici în glorie, nici în bucurie, nicăieri. Unde e atunci? În îndeplinirea celor pe care natura omenească le cere. Și cum vei îndeplini acest obiectiv? Numai dacă vei avea niște principii sigure, din care să pornească impulsurile și acțiunile tale. Ce fel de principii? Cele care privesc binele și răul, după care nimic nu este bun pentru om, dacă nu îl face drept, cumpătat, curajos, liber, și, pe de altă parte, nimic nu este rău, dacă nu îl face contrariul celor spuse.

- 2 Καθ' ἐκάστην πρᾶξιν ἐρώτα σεαυτόν· πῶς μοι αὕτη ἔχει; μὴ μετανοήσω ἐπ' αὐτῇ; μικρὸν καὶ τέθηκα καὶ πάντ' ἐκ μέσου· τί πλέον ἐπιζητῶ, εἰ τὸ παρὸν ἔργον ζῶου νοεροῦ καὶ κοινωνικοῦ καὶ ἰσονόμου θεῶ;
- 3 Ἀλέξανδρος [δὲ] καὶ Γάιος καὶ Πομπήιος τί πρὸς Διογένη καὶ Ἡράκλειτον καὶ Σωκράτην; οἱ μὲν γὰρ εἶδον τὰ πράγματα καὶ τὰς αἰτίας καὶ τὰς ὕλας, καὶ τὰ ἡγεμονικὰ ἦν αὐτῶν αὐτόνομα, ἐκεῖ δὲ οἴων προνομία καὶ δουλεία πόσων.
- 4 Ὅτι οὐδὲν ἦττον τὰ αὐτὰ ποιήσουσι, κἂν σὺ διαρραγῇς.
- 5 Τὸ πρῶτον μὴ ταράσσου· πάντα γὰρ κατὰ τὴν τοῦ ὅλου φύσιν, καὶ ὀλίγου χρόνου οὐδεὶς οὐδαμοῦ ἔση, ὥσπερ οὐδὲ Ἀδριανὸς οὐδὲ Αὐγουστος. ἔπειτα ἀτενίσας εἰς τὸ πρᾶγμα ἴδε αὐτὸ καὶ συμνημονεύσας ὅτι ἀγαθὸν σε ἄνθρωπον εἶναι δεῖ καὶ τί τοῦ ἀνθρώπου ἢ φύσις ἀπαιτεῖ, πρᾶξον τοῦτο ἀμεταστρεπτὶ καὶ εἰπέ, ὥς δικαιοτάτον φαίνεται σοι· μόνον εὐμενῶς καὶ αἰδημόνως καὶ ἀνυποκρίτως.
- 6 Ἡ τῶν ὅλων φύσις τοῦτο ἔργον ἔχει, τὰ ὧδε ὄντα ἐκεῖ μετατιθέναι, μεταβάλλειν, αἶρειν ἔνθεν καὶ ἐκεῖ φέρειν. πάντα τροπαί· οὐχ ὥστε φοβηθῆναι, μή τι καινόν· πάντα συνήθη· ἄλλὰ ἴσαι καὶ αἰ ἀπονεμήσεις.
- 7 Ἀρκεῖται πᾶσα φύσις ἐαυτῇ εὐοδούσῃ, φύσις δὲ λογικὴ εὐοδεῖ ἐν μὲν φαντασίαις μήτε ψευδεῖ μήτε ἀδήλῳ συγκατατιθεμένη, τὰς ὁρμὰς δὲ ἐπὶ τὰ κοινωνικὰ ἔργα μόνα

Cu prilejul fiecărei acțiuni întreabă-te pe tine însuși: în ce fel mi se potrivește? Nu mă voi căi pentru ea? Încă puțin și eu voi muri și totul va dispărea. Ce să-mi doresc mai mult, dacă acțiunea pe care o îndeplinesc acum este a unei ființe raționale, sociale și supuse aceleiași legi ca Zeul? 2

Ce sunt Alexandru, Gaius Caesar sau Pompeius față de Diogene²⁴⁶, Heraclit și Socrate? Aceștia din urmă cunoșteau lucrurile, cauzele, materiile, și părțile lor conducătoare erau întotdeauna aceleași; în timp ce ceilalți câte lucruri nu știau și pentru câte deveniseră sclavi! 3

Chiar dacă tu ai plesni de ciudă, ei tot vor face întotdeauna aceleași lucruri. 4

În primul rând, nu te frământa! Căci toate se petrec conform naturii Întregului și în scurtă vreme tu nu vei mai fi nicăieri, așa cum nu mai sunt nici Hadrian, nici Augustus. Apoi, fixându-ți ochii asupra problemei, privește-o cu atenție, amintindu-ți că trebuie să fii un om bun, și ceea ce pretinde natura umană, ei bine, fă aceasta fără să te întorci înapoi și spune-ți că așa îți pare că este cel mai drept, numai să o faci cu bunăvoință, cu modestie și fără ipocrizie. 5

Natura Întregului are această sarcină: să mute lucrurile dintr-un loc în altul, să le transforme, să le ia dintr-un loc și să le ducă în altul. Totul este transformare, așa încât nu trebuie să ne temem că va apărea ceva nou: totul este obișnuit și cele hărăzite fiecăruia de destin sunt egale. 6

Orice natură își este suficientă sieși dacă urmează un drum fericit. Și natura rațională urmează un drum fericit dacă, în cazul reprezentărilor, nu își dă asentimentul nici la ceea 7

ἀπευθύνουσα, τὰς ὀρέξεις δὲ καὶ τὰς ἐκκλίσεις τῶν ἐφ' ἡμῖν μόνων περιποιουμένη, τὸ δὲ ὑπὸ τῆς κοινῆς φύσεως ἀπονεμόμενον πᾶν ἀσπαζομένη· μέρος γὰρ αὐτῆς ἐστὶν ὡς ἡ τοῦ φύλλου φύσις τῆς τοῦ φυτοῦ φύσεως· πλὴν ὅτι ἐκεῖ μὲν ἡ τοῦ φύλλου φύσις μέρος ἐστὶ φύσεως καὶ ἀναισθήτου καὶ ἀλόγου καὶ ἐμποδίζεσθαι δυναμένης, ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου φύσις μέρος ἐστὶν ἀνεμποδίστου φύσεως καὶ νοεράς καὶ δικαίας, εἶγε ἴσους καὶ κατ' ἀξίαν τοὺς μερισμοὺς χρόνων, οὐσίας, αἰτίου, ἐνεργείας, συμβάσεως ἐκάστοις ποιεῖται. <ἀλλὰ ἴσαι αἱ ἀπονεμήσεις> σκόπει δέ, μὴ εἰ τὸ <έν> πρὸς τὸ ἓν ἴσον εὐρήσεις ἐπὶ παντός, ἀλλὰ εἰ συλλήβδην τὰ πάντα τοῦδε πρὸς ἀθρόα τὰ τοῦ ἑτέρου.

- 8 Ἄναγινώσκειν οὐκ ἔξεστιν. ἀλλὰ ὕβριν ἀνείργειν ἔξεστιν· ἀλλὰ ἡδονῶν καὶ πόνων καθυπερτερεῖν ἔξεστιν· ἀλλὰ τοῦ δοξαρίου ὑπεράνω εἶναι ἔξεστιν· ἀλλὰ ἀναισθήτοις καὶ ἀχαρίστοις μὴ θυμοῦσθαι, προσέτι κήδεσθαι αὐτῶν ἔξεστιν.
- 9 Μηκέτι σου μηδεὶς ἀκούσῃ καταμεμφομένου τὸν ἐν αὐλῇ βίον μηδὲ σὺ σεαυτοῦ.
- 10 Ἡ μετάνοιά ἐστὶν ἐπίληψις τις ἑαυτοῦ ὡς χρήσιμόν τι παρειακότος· τὸ δὲ ἀγαθὸν χρήσιμόν τι δεῖ εἶναι καὶ ἐπιμελητέον αὐτοῦ τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ ἀνδρί· οὐδεὶς δ' ἂν καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνὴρ μετανοήσειεν ἐπὶ τῷ ἡδονῇ τινα παρειακέναι· οὔτε ἄρα χρήσιμον οὔτε ἀγαθὸν ἡδονή.

ce e fals, nici la ceea ce este obscur, dacă își îndreaptă impulsurile numai spre acțiunile sociale, dacă își arată dorințele și aversiunile numai asupra celor aflate în puterea noastră, dacă primește cu bucurie ceea ce i-a fost urzit de natura comună.²⁴⁷ Căci e parte din aceasta din urmă, precum natura unei frunze reprezintă o parte din cea a arborelui; numai că, în acest caz, natura frunzei este o parte dintr-una lipsită de sensibilitate și rațiune și care poate fi stânjenită în dezvoltarea sa; în schimb natura omenească e o parte dintr-o natură lipsită de obstacole, rațională și dreaptă, dacă e adevărat că aceasta atribuie fiecăruia în mod egal și după merit fragmente de timp, de substanță, de cauză, de activitate, de întâmplări. Și egale sunt cele hărăzite fiecăruia. Observă, totuși, nu dacă vei găsi în fiecare caz un element egal cu altul, ci dacă, în general, întregul dat unuia este egal cu întregul primit de altul.

Nu îți mai este îngăduit să citești. Dar îți este îngăduit să-ți înfrânezi cutezanța nesăbuită, îți este îngăduit să-ți stăpânești plăcerile și durerile, îți este îngăduit să fii superior faimei mărunte, îți este îngăduit să nu te înfurii pe cei lipsiți de bun-simț și pe cei nerecunoscători, ba mai mult, îți este îngăduit să ai grijă de ei.

8

Nimeni să nu te audă spunând vorbe urâte despre viața de la curte, nici tu pe tine însuși.

9

Schimbarea de conștiință este un fel de muștrare de sine, fiindcă a neglijat ceva util. Dar utilul trebuie să fie ceva bun și omul virtuos trebuie să se ocupe de acesta; nici un om virtuos nu ar putea să se căiască pentru că a neglijat o plăcere. Căci plăcerea nu este nici utilă, nici bună.

10

- 11 Τοῦτο τί ἐστὶν αὐτὸ καθ' αὐτὸ τῇ ἰδίᾳ κατασκευῇ, τί μὲν τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ καὶ ὑλικόν, τί δὲ τὸ αἰτιῶδες, τί δὲ ποιεῖ ἐν τῷ κόσμῳ, πόσον δὲ χρόνον ὑφίσταται;
- 12 Ὅταν ἐξ ὕπνου δυσχερῶς ἐγείρῃ, ἀναμιμνήσκου ὅτι κατὰ τὴν κατασκευὴν σου ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπικὴν φύσιν τὸ πράξεις κοινωνικὰς ἀποδιδόναι, τὸ δὲ καθεύδειν κοινὸν καὶ τῶν ἀλόγων ζώων· ὃ δὲ κατὰ φύσιν ἐκάστω, τοῦτο οἰκειότερον καὶ προσφυέστερον καὶ δὴ καὶ προσηνέστερον.
- 13 Διηνεκῶς καὶ ἐπὶ πάσης, εἰ οἶόν τε, φαντασίας φυσιολογεῖν, παθολογεῖν, διαλεκτικεύεσθαι.
- 14 Ὡς ἂν ἐντυγχάνῃς, εὐθὺς ἑαυτῷ πρόλεγε· οὗτος τίνα δόγματα ἔχει περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν; εἰ γὰρ περὶ ἡδονῆς καὶ πόνου καὶ τῶν ποιητικῶν ἐκατέρου καὶ περὶ δόξης, ἀδοξίας, θανάτου, ζωῆς, τοιάδε τινὰ δόγματα ἔχει, οὐδὲν θαυμαστὸν ἢ ξένον μοι δόξει, ἐὰν τάδε τινὰ ποιῇ, καὶ μεμνήσομαι ὅτι ἀναγκάζεται οὕτως ποιεῖν.
- 15 Μέμνησο ὅτι, ὥσπερ αἰσχρὸν ἐστὶ ξενίζεσθαι, εἰ ἡ συκὴ σῦκα φέρει, οὕτως, εἰ ὁ κόσμος τάδε τινὰ φέρει ὧν ἐστὶ φορὸς· καὶ ἰατρῷ δὲ καὶ κυβερνήτῃ αἰσχρὸν ξενίζεσθαι, εἰ πεπύρεχεν οὗτος ἢ εἰ ἀντίπνοια γέγονεν.
- 16 Μέμνησο ὅτι καὶ τὸ μετατίθεσθαι καὶ ἔπεσθαι τῷ διορθοῦντι ὁμοίως ἐλεύθερόν ἐστι· σὴ γὰρ ἐνέργεια, κατὰ τὴν σὴν ὁρμὴν καὶ κρίσιν καὶ δὴ καὶ κατὰ νοῦν τὸν σὸν περαινομένη.

Ce este acest obiect în el însuși după propria sa alcătuire? 11
 Ce este substanța și materia din el? Ce este cauza? Ce efecte
 produce în lume? Cât timp dăinuie?

De câte ori te scoli cu greu din somn, amintește-ți că e 12
 potrivit cu alcătuirea ta și cu natura umană să-ți îndeplinești
 activitățile în vederea binelui comun, în timp ce somnul
 este comun și viețuitoarelor lipsite de rațiune. Ceea ce e
 potrivit naturii fiecărei ființe e și mai apropiat ei, mai
 conatural și chiar mai plăcut.

Fără încetare și cu orice ocazie, dacă îți este posibil, exa- 13
 minează reprezentările după cercetarea fizică, după studiul
 afectelor și după principiile dialecticii.²⁴⁸

Pe oricine ai întâlni, spune-ți ție însuși de îndată: ce principii 14
 are acesta despre cele bune și despre cele rele? Căci, dacă
 despre plăcere, despre durere, despre lucrurile care le produc
 pe cele două, despre renume, despre infamie, despre moarte,
 despre viață are astfel de principii, nu îmi va părea nimic
 uimitor sau ciudat când va îndeplini astfel de acțiuni, și îmi
 voi aduce aminte că el este constrâns să procedeze astfel.

Amintește-ți că, după cum este rușinos să te miri că smochi- 15
 nul face smochine, tot așa e și dacă te miri că lumea produce
 aceste fructe de care e purtător. La fel, este rușinos pentru un
 medic sau pentru un corăbier să se mire de faptul că cineva
 are febră sau că vântul îi este potrivnic.

Amintește-ți că a-ți schimba părerea și a-l urma pe cel care 16
 te corectează sunt de asemenea acte de libertate; căci acțiunea
 ta se realizează după impulsul și judecata ta și, în
 consecință, și după mintea ta.

- 17 Εἰ μὲν ἐπὶ σοί, τί αὐτὸ ποιεῖς; εἰ δὲ ἐπ' ἄλλῳ, τίνι μέμφῃ; ταῖς ἀτόμοις ἢ τοῖς θεοῖς; ἀμφοτέρω μανιώδη. οὐδενὶ μεμπτέον. εἰ μὲν γὰρ δύνασαι, διόρθωσον· εἰ δὲ τοῦτο μὴ δύνασαι, τό γε πρᾶγμα αὐτό· εἰ δὲ μηδὲ τοῦτο, πρὸς τί ἔτι σοι φέρει τὸ μέμψασθαι; εἰκὴ γὰρ οὐδὲν ποιητέον.
- 18 Ἐξω τοῦ κόσμου τὸ ἀποθανὼν οὐ πίπτει. εἰ ὧδε μένει καὶ μεταβάλλει, ὧδε καὶ διαλύεται εἰς τὰ ἴδια, ἃ στοιχειᾷ ἐστὶ τοῦ κόσμου καὶ σά. καὶ αὐτὰ δὲ μεταβάλλει καὶ οὐ γογγύζει.
- 19 Ἐκαστον πρὸς τι γέγονεν, ἵππος, ἄμπελος. τί θαυμάζεις; καὶ ὁ Ἥλιος ἑρεῖ· πρὸς τι ἔργον γέγονα, καὶ οἱ λοιποὶ θεοί. σὺ οὖν πρὸς τί; τὸ ἡδεσθαι; ἴδε εἰ ἀνέχεται ἡ ἔννοια.
- 20 Ἡ φύσις ἐστόχασται ἐκάστου οὐδέν τι ἔλασσον τῆς ἀπολήξεως ἢ τῆς ἀρχῆς τε καὶ διεξαγωγῆς, ὥς ὁ ἀναβάλλων τὴν σφαῖραν· τί οὖν ἀγαθὸν τῷ σφαιρίῳ ἀναφερομένῳ ἢ κακὸν καταφερομένῳ ἢ καὶ πεπτωκότι; τί δὲ ἀγαθὸν τῇ πομφόλυγι συνεστώσῃ ἢ κακὸν διαλυθείσῃ; τὰ ὅμοια δὲ καὶ ἐπὶ λύχνου.
- 21 Ἐκστρεψον καὶ θέασαι οἶόν ἐστι, γηρᾶσαν δὲ οἶον γίνεται, νοσῆσαν δέ, πονῆσαν δέ. Βραχύβιον καὶ ὁ ἐπαινῶν καὶ ὁ ἐπαινούμενος καὶ ὁ μνημονεύων καὶ ὁ μνημονευόμενος. προσέτι δὲ καὶ ἐν γωνίᾳ τούτου τοῦ κλίματος καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα πάντες συμφωνοῦσι καὶ οὐδὲ αὐτός τις ἑαυτῷ· καὶ ὅλη δὲ ἡ γῆ στιγμή.

17 Dacă stă în puterea ta, de ce o faci? Dacă stă în puterea altora, de cine te plângi? De atomi sau de zei? Ambele răspunsuri sunt prostești. Nu trebuie să te plângi de nimeni. Căci, dacă poți, corectează-l pe altul; dacă nu o poți face, îndreaptă această situație; dacă nici acest lucru nu-l poți face, la ce îți folosește să te plângi? Căci nimic nu trebuie făcut la întâmplare.

18 Ceea ce e mort nu cade în afara lumii. Dacă rămâne aici, aici se transformă și se descompune în propriile sale componente, care sunt elementele lumii și ale tale. Și acestea se transformă apoi și nu murmură.

19 Fiecare lucru, un cal, vița-de-vie, există pentru ceva. De ce te miri? Și Helios va spune: „Exist pentru ceva“, la fel și alți zei. Tu, așadar, pentru ce existi? Pentru a te desfăta? Vezi dacă poți suporta acest gând.

20 Natura a avut în vedere sfârșitul fiecărui lucru nu mai puțin decât începutul și parcursul existenței sale, precum cel care aruncă în sus mingea. Așadar, de ce bine se bucură mingea care este aruncată în sus și de ce rău se bucură cea care este purtată în jos și cade pe pământ? Și de ce bine se bucură balonul de spumă care este rotund sau de ce rău se bucură cel care se dizolvă? Aceleași lucruri se pot spune și când vine vorba despre o lampă.

21 Întoarce-l și privește cum este și cum devine corpul tău îmbătrânind, fiind bolnav și suferind. O viață scurtă au și cel care laudă, și cel care este lăudat, și cel care pomenește amintirea cuiva, și cel a cărui amintire este pomenită. Mai mult încă, și într-un colț al acestei regiuni a lumii, nici măcar acolo nu se pun toți de acord între ei și nici fiecare

- 22 Πρόσεχε τῷ ὑποκειμένῳ ἢ τῇ ἐνεργείᾳ ἢ τῷ δόγματι ἢ τῷ σημαινομένῳ. Δικαίως ταῦτα πάσχεις· μᾶλλον δὴ θέλεις ἀγαθὸς αὖριον γενέσθαι ἢ σήμερον εἶναι.
- 23 Πράσσω τι; πράσσω ἐπ' ἀνθρώπων εὐποιίαν ἀναφέρων. συμβαίνει τί μοι; δέχομαι ἐπὶ τοὺς θεοὺς ἀναφέρων καὶ τὴν πάντων πηγὴν, ἀφ' ἧς πάντα τὰ γινόμενα συμμηρύεται.
- 24 Ὅποιόν σοι φαίνεται τὸ λούεσθαι – ἔλαιον, ἰδρώς, ρύπος, ὕδωρ γλοιῶδες, πάντα σικχαντά – τοιοῦτον πᾶν μέρος τοῦ βίου καὶ πᾶν ὑποκείμενον.
- 25 Λούκιλλα Οὐῆρον, εἶτα Λούκιλλα· Σέκουνδα Μάξιμον, εἶτα Σέκουνδα· Ἐπιτύγχανος Διότιμον, εἶτα Ἐπιτύγχανος· Φαυστίναν Ἀντωνίνος, εἶτα Ἀντωνίνος. τοιαῦτα πάντα· Κέλερ Ἀδριανόν, εἶτα Κέλερ. οἱ δὲ δριμεῖς ἐκεῖνοι ἢ προγνωστικοὶ ἢ τετυφωμένοι ποῦ; οἶον, [δριμεῖς μὲν] Χάραξ καὶ Δημήτριος [ὁ Πλατωνικὸς] καὶ Εὐδαίμων καὶ εἴ τις τοιοῦτος. πάντα ἐφ' ἡμέρα, τεθνηκότα πάλαι· ἔνιοι μὲν οὐδὲ ἐπ' ὀλίγον μνημονευθέντες, οἱ δὲ εἰς μύθους μεταβαλόντες, οἱ δὲ ἥδη καὶ ἐκ μύθων ἐξίτηλοι. τούτων οὖν μεμνήσθαι, ὅτι δεήσει ἥτοι σκεδασθῆναι τὸ συγκριμάτιόν σου ἢ σβεσθῆναι τὸ πνευμάτιον ἢ μεταστῆναι καὶ ἀλλαχοῦ καταταχθῆναι.

cu sine însuși; și întreg pământul nu e decât un punct în spațiu.

Fii atent la subiectul <de care te ocupi>, la acțiunea <care are loc>, la principiul <care se aplică> și la sensul <cuvințelor>. Pe drept suferi acestea, fiindcă vrei mai degrabă să devii bun mâine decât să fii <bun> astăzi. 22

Fac ceva? O fac raportându-mă la binele oamenilor. Mi se întâmplă ceva? Primesc raportându-mă la zei și la izvorul tuturor lucrurilor de unde pornesc toate evenimentele. 23

După cum îți apare baia: ulei, sudoare, murdărie, apă cleioasă, toate lucrurile dezgustătoare; tot așa este orice parte a vieții și orice obiect <care ți se oferă>. 24

Lucilla l-a înmormântat pe Verus, apoi a fost rândul Lucilei²⁴⁹; Secunda l-a înmormântat pe Maximus, apoi a fost rândul Secundeii²⁵⁰; Epitynchanus l-a înmormântat pe Diotimus, apoi a fost rândul lui Epitynchanus²⁵¹; Antoninus a înmormântat-o pe Faustina, apoi a fost rândul lui Antoninus și așa mai departe²⁵²; Celer l-a înmormântat pe Hadrian, apoi a fost rândul lui Celer²⁵³. Unde sunt acești oameni ageri la minte și rafinați, care erau capabili să prevadă evenimentele, plini de orgoliu, Charax²⁵⁴, Demetrius platonicianul²⁵⁵, Eudaimon²⁵⁶ și alții asemenea lor? Toate sunt trecătoare și apuse de multă vreme; unii nu trezesc nici o amintire, nici măcar pentru puțin timp, alții au trecut în legendă, iar alții sunt în momentul de față șterși chiar din legendă. Așadar, amintește-ți acestea, că biata ta alcătuire va trebui să se descompună sau bietul tău suflu se va stinge sau vei fi luat de aici și vei fi așezat în altă parte. 25

- 26 Εὐφροσύνη ἀνθρώπου ποιεῖν τὰ ἴδια ἀνθρώπου, ἴδιον δὲ ἀνθρώπου εὐνοία πρὸς τὸ ὁμόφυλον, ὑπερόρασις τῶν αἰσθητικῶν κινήσεων, διάκρισις τῶν πιθανῶν φαντασιῶν, ἐπιθεώρησις τῆς τῶν ὅλων φύσεως καὶ τῶν κατ' αὐτὴν γινομένων.
- 27 Τρεῖς σχέσεις· ἡ μὲν πρὸς τὸ ἀγγεῖον τὸ περικείμενον, ἡ δὲ πρὸς τὴν θεϊαν αἰτίαν, ἀφ' ἧς συμβαίνει πᾶσι πάντα, ἡ δὲ πρὸς τοὺς συμβιῶντας.
- 28 Ὁ πόνος ἦτοι τῷ σώματι κακόν· οὐκοῦν ἀποφαιnéσθω· ἢ τῇ ψυχῇ· ἀλλ' ἔξεστιν αὐτῇ τὴν ἰδίαν αἰθρίαν καὶ γαλήνην διαφυλάσσειν καὶ μὴ ὑπολαμβάνειν ὅτι κακόν. πᾶσα γὰρ κρίσις καὶ ὀρμὴ καὶ ὀρεξίς καὶ ἔκκλισις ἔνδον καὶ οὐδὲν κακὸν ὧδε ἀναβαίνει.
- 29 Ἐξάλειψε τὰς φαντασίας συνεχῶς ἑαυτῷ λέγων· νῦν ἐπ' ἐμοί ἐστιν ἵνα ἐν ταύτῃ τῇ ψυχῇ μηδεμία πονηρία ἢ μηδὲ ἐπιθυμία μηδὲ ὅλως ταραχὴ τις, ἀλλὰ βλέπων πάντα ὅποιά ἐστι χρῶμαι ἐκάστῳ κατ' ὀξίαν. μέμνησο ταύτης τῆς ἐξουσίας κατὰ φύσιν.
- 30 Λαλεῖν καὶ ἐν συγκλήτῳ καὶ πρὸς πάνθ' ὄντινον κοσμίως, μὴ περιτράνως· ὕγιεῖ λόγῳ χρῆσθαι.
- 31 Αὐλὴ Αὐγούστου, γυνή, θυγάτηρ, ἔγγονοι, πρόγονοι, ἀδελφὴ, Ἀγρίππας, συγγενεῖς, οἰκεῖοι, φίλοι, Ἄρειος, Μαικήνας, ἰατροί, θύται· ὅλης αὐλῆς θάνατος. εἴτα ἔπιθι τὰς ἄλλας <αὐλὰς καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν, εἴτα τῶν ὅλων πόλεων, ἀλλὰ> μὴ καθ' ἑνὸς ἀνθρώπου θάνατον, οἷον Πομπηίων. κακεῖνο δὲ τὸ ἐπιγραφόμενον τοῖς μνήμασιν· ἔσχατος τοῦ ἰδίου γένους. ἐπιλογίζεσθαι πόσα ἐσπάσθησαν οἱ πρὸ αὐτῶν,

Bucuria omului este să îndeplinească cele ce sunt proprii omului, și îi sunt proprii omului bunăvoința față de cei din aceeași specie, disprețul pentru mișcările simțurilor, distincția între reprezentările convingătoare²⁵⁷, contemplarea naturii Întregului și a celor care au loc în acord cu ea. 26

Trei relații: una cu cuprinzătorul care mă înconjoară²⁵⁸, a doua cu cauza divină de la care decurge tot ce se întâmplă pentru toți, a treia cu cei care trăiesc cu mine. 27

Durerea este un rău sau pentru corp – să fie spus clar –, sau pentru suflet. Dar îi este permis acestuia să-și păstreze propria seninătate și liniște și să nu considere că durerea este un rău. Căci orice judecată, impuls, dorință și aver-siune se găsesc în noi și nici un rău nu ajunge până acolo. 28

Șterge-ți din minte reprezentările, repetându-ți fără încetare: acum depinde de mine ca în acest suflet să nu existe vreo josnicie, vreo pofță, într-un cuvânt, vreo tulburare; și, observând toate lucrurile care există în realitate, să mă folosesc de fiecare în raport cu valoarea sa. Amintește-ți de această facultate hărăzită ție de natură. 29

Vorbește fie în senat, fie în orice convorbire în mod ordonat și clar; folosește argumente sănătoase. 30

Curtea lui Augustus, soție²⁵⁹, fiică²⁶⁰, nepoți²⁶¹, urmași, sora²⁶², Agrippa²⁶³, rude, prieteni apropiați, amici, Arius²⁶⁴, Mecena²⁶⁵, medici, preoți: moartea a adus sfârșitul întregii curți. Treci apoi la alte curți și la moartea celor de la curte, apoi la dispariția unor orașe întregi, și nu la moartea unui singur om, ci, de exemplu, la aceea a Pompeilor; amintește-ți apoi și acest fel de inscripții: „Cel din urmă din neamul 31

ἵνα διάδοχόν τινα καταλίπωσιν, εἴτα ἀνάγκη ἔσχατόν τινα γενέσθαι· πάλιν ὧδε ὅλου γένους θάνατον.

- 32 Συντιθέναι δεῖ τὸν βίον κατὰ μίαν πρᾶξιν καὶ εἰ ἐκάστη τὸ ἑαυτῆς ἀπέχει ὡς οἶόν τε, ἀρκεῖσθαι· ἵνα δὲ τὸ ἑαυτῆς ἀπέχη, οὐδὲ εἷς σε κωλύσαι δύναται· „ἀλλ’ <ἐν>στήσεται τι ἔξωθεν·“ οὐδὲν εἷς γε τὸ δικαίως καὶ σωφρόνως καὶ εὐλογίστως· “ἄλλο δέ τι ἴσως ἐνεργητικὸν κωλυθήσεται·“ ἀλλὰ τῇ πρὸς αὐτὸ τὸ κώλυμα εὐαρεστήσει καὶ τῇ ἐπὶ τὸ διδόμενον εὐγνώμονι μεταβάσει εὐθὺς ἄλλη πρᾶξις ἀντικαθίσταται ἐναρμόσουσα εἰς τὴν σύνθεσιν, περὶ ἧς ὁ λόγος.

- 33 Ἀτύφως μὲν λαβεῖν, εὐλύτως δὲ ἀφεῖναι.

- 34 Εἴ ποτε εἶδες χεῖρα ἀποκεκομμένην ἢ πόδα ἢ κεφαλὴν ἀποτετμημένην, χωρὶς πού ποτε ἀπὸ τοῦ λοιποῦ σώματος κειμένην· τοιοῦτον ἑαυτὸν ποιεῖ, ὅσον ἐφ’ ἑαυτῷ, ὁ μὴ θέλων τὸ συμβαῖνον καὶ ἀποσχίζων ἑαυτὸν ἢ ὁ ἀκοινωνητόν τι πράσσων. ἀπέρριψαί πού ποτε ἀπὸ τῆς κατὰ φύσιν ἐνώσεως· ἐπεφύκεις γὰρ μέρος· νῦν δὲ σεαυτὸν ἀπέκοψας. ἀλλ’ ὧδε κομψὸν ἐκεῖνο, ὅτι ἔξεστί σοι πάλιν ἐνώσαι σεαυτόν. τοῦτο ἄλλω μέρει οὐδενὶ θεὸς ἐπέτρεψεν, χωρισθέντι καὶ διακοπέντι πάλιν συνελθεῖν, ἀλλὰ σκέψαι τὴν χρηστότητα ἢ τετίμηκε τὸν ἄνθρωπον· καὶ γὰρ ἵνα τὴν ἀρχὴν μὴ ἀπορραγῇ ἀπὸ τοῦ ὅλου ἐπ’ αὐτῷ ἐποίησε, καὶ ἀπορραγέντι πάλιν ἐπανελθεῖν καὶ συμφῶναι καὶ τὴν τοῦ μέρους τάξιν ἀπολαβεῖν [ἐποίησεν].

său.“ Gândește-te câte eforturi au făcut cei dinaintea lui pentru a-și lăsa un moștenitor, apoi a trebuit să fie cel din urmă; și, cu aceasta, sfârșitul unui neam întreg.

Trebuie să-ți organizezi viața acțiune cu acțiune și, dacă 32
fiecare își atinge, pe cât este posibil, menirea ei, să fii mulțumit. Și nimeni nu poate să te împiedice ca fiecare acțiune să fie corespunzătoare menirii sale. „Dar se va ivi din afară vreo problemă.“ Nici o problemă nu se poate ivi în calea unei acțiuni săvârșite în mod just, cu moderație și bine calculată. „Însă o altă acțiune va fi, poate, împiedicată.“ Dar dacă vei accepta cu bucurie această piedică și dacă te vei îndrepta cu înțelepciune spre ceea ce îți este dat, imediat ți se oferă în schimb o altă acțiune, aflată în deplină armonie cu organizarea despre care este vorba.

Primește fără îngâmfare, renunță fără să opui rezistență. 33

Dacă ai văzut vreodată o mână tăiată sau un picior, sau capul 34
despărțit de gât, lăsat să zacă pe undeva, departe de restul corpului, ei bine, la fel se face pe sine cel care, pe cât îi stă în putere, nu acceptă sau se separă de ceea ce i se întâmplă ori cel care face ceva împotriva societății. Astfel, te-ai depărtat într-o oarecare măsură de unitatea alcătuită potrivit naturii; căci te-ai născut făcând parte din aceasta, iar acum te-ai mutilat pe tine însuși. Dar, într-o astfel de situație, există o soluție, fiindcă îți este permis să refaci unitatea. Nici unei alte părți Zeul nu i-a acordat această posibilitate ca, odată despărțită și tăiată, să revină la unitatea anterioară. Dar ține cont de bunătatea cu care l-a onorat pe om. Căci a făcut ca <această parte> să poată, la început, să nu se despartă de Întreg, și, odată despărțită, i-a dat posibilitatea să-l regăsească, să se unească cu acesta și să-și recupereze poziția sa de parte.

- 35 Ὡσπερ τὰς ἄλλας δυνάμεις ἐκάστω τῶν λογικῶν σχεδὸν ὅσον <δῶρον ἐδώρησεν> ἢ τῶν ὅλων φύσις, οὕτως καὶ ταύτην παρ' αὐτῆς εἰλήφαμεν. ὃν τρόπον γὰρ ἐκείνη πᾶν τὸ ἐνιστάμενον καὶ ἀντιβαῖνον ἐπιπεριτρέπει καὶ κατατάσσει εἰς τὴν εἰμαρμένην καὶ μέρος ἐαυτῆς ποιεῖ, οὕτως καὶ τὸ λογικὸν ζῶον δύναται πᾶν κώλυμα ὕλην ἐαυτοῦ ποιεῖν καὶ χρῆσθαι αὐτῷ, ἐφ' οἷον ἂν καὶ ὥρμησεν.
- 36 Μὴ σε συγγείτω ἡ τοῦ ὅλου βίου φαντασία, μὴ συμπερινόει ἐπίπονα οἷα καὶ ὅσα πιθανὸν ἐπιγενήσεσθαι ἀλλὰ καθ' ἕκαστον τῶν παρόντων ἐπερώτα σεαυτόν· τί τοῦ ἔργου τὸ ἀφόρητον καὶ ἀνύποιστον; αἰσχυνθήσῃ γὰρ ὁμολογήσαι. ἔπειτα ἀναμίμνησκε σεαυτὸν ὅτι οὔτε τὸ μέλλον οὔτε τὸ παρωχικὸς βαρεῖ σε, ἀλλ' αἰεὶ τὸ παρόν, τοῦτο δὲ κατασμικρύνεται, ἐὰν αὐτὸ μόνον περιορίσῃς καὶ ἀπελέγχῃς τὴν διάνοιαν, εἰ πρὸς τοῦτο ψιλὸν ἀντέχειν μὴ δύναται.
- 37 Μήτι νῦν παρακάθῃται τῇ [τοῦ] Οὐήρου σορῶ Πάνθεια ἢ Πέργαμος; τί δέ, τῇ Ἀδριανοῦ Χαβρίας ἢ Διότιμος; γελοῖον. τί δέ, εἰ παρεκάθηντο, ἔμελλον αἰσθάνεσθαι; τί δέ, εἰ ἡσθάνοντο, ἔμελλον ἡδεσθαι; τί δέ, εἰ ἥδοντο, ἔμελλον οὗτοι ἀθάνατοι εἶναι; οὐχὶ καὶ τούτους πρῶτον μὲν γραΐας καὶ γέροντας γενέσθαι οὕτως εἴμαρτο, εἶτα ἀποθανεῖν; τί οὖν ὕστερον ἔμελλον ἐκεῖνοι ποιεῖν τούτων ἀποθανόντων;
- 38 Γράσος πᾶν τοῦτο καὶ λύθρον ἐν θυλάκῳ· εἰ δύνασαι ὅξυ βλέπειν, βλέπε.

După cum natura universului a oferit aproape ca pe un dar²⁶⁶ toate celelalte facultăți fiecăreia dintre ființele raționale, tot așa de la ea am primit și această capacitate: căci, în felul acesta, orice lucru care le iese în cale și le împiedică ea îl convertește și îl dispune în armonie cu destinul, făcându-l parte din ea însăși, la fel orice ființă rațională poate să facă din orice obstacol o materie pentru sine însuși și să o folosească potrivit pentru vreun scop spre care își îndreaptă impulsul. 35

Să nu te tulbure reprezentarea vieții întregi, nu încerca să măsoari cu gândul de ce încercări și de câte probleme dificile vei avea parte, ci, pentru fiecare dintre evenimentele prezente, întreabă-te ce este insuportabil și de neîndurat în situația actuală. Cu siguranță, îți va fi rușine că ai avut o asemenea părere. Amintește-ți apoi că nici viitorul și nici trecutul nu te copleșesc, ci întotdeauna numai prezentul; și că acesta se reduce, numai să îl delimitezi și să-ți convingi intelectul de greșeala sa, dacă nu reușește să-l înfrunte, așa simplificat. 36

Oare Pantheia²⁶⁷ sau Pergamos²⁶⁸ sunt îngropați acum lângă mormântul lui Verus²⁶⁹? Oare Chabrias sau Diotimus²⁷⁰ sunt îngropați lângă cel al lui Hadrian? Ridicolă <întrebarea>. Dar, chiar dacă ar fi fost îngropați lângă mormântul acestora, ar mai fi putut ei oare să-și dea seama de aceasta? Și, dacă și-ar fi dat seama, ar mai fi putut simți vreo bucurie? Și, chiar dacă s-ar fi bucurat, ar fi putut ei oare să rămână nemuritori? Nu le fusese oare rânduit și lor ca mai înainte să ajungă bătrâne și bătrâni și apoi să moară? Așadar, ce-ar fi urmat să facă mai târziu Hadrian sau Verus, de vreme ce libertății lor au murit? 37

O duhoare este tot acesta și sânge amestecat cu praf adunat într-un sac.²⁷¹ Dacă poți să vezi lucrurile cu un ochi pătrunzător, privește. 38

- 39 Κρίνων <κρίμασι>, φησί, σοφωτάτοις, δικαιοσύνης κατεξ-
 αναστατικὴν ἀρετὴν οὐχ ὁρῶ ἐν τῇ τοῦ λογικοῦ ζώου
 κατασκευῇ, ἡδονῆς δὲ ὁρῶ τὴν ἐγκράτειαν.
- 40 Ἐὰν ἀφέλῃς τὴν σὴν ὑπόληψιν περὶ τοῦ λυπεῖν σε δοκοῦν-
 τος, αὐτὸς ἐν τῷ ἀσφαλεστάτῳ ἔστηκας. „τίς αὐτός;“ ὁ
 λόγος. „ἀλλ’ οὐκ εἰμὶ λόγος.“ ἔστω. οὐκοῦν ὁ μὲν λόγος
 αὐτὸς ἑαυτὸν μὴ λυπεῖτω, εἰ δέ τι ἄλλο σοι κακῶς ἔχει,
 ὑπολαβέτω αὐτὸ περὶ αὐτοῦ.
- 41 Ἐμποδισμὸς αἰσθήσεως κακὸν ζωτικῆς φύσεως. ἐμποδισμὸς
 ὁρμῆς ὁμοίως κακὸν ζωτικῆς φύσεως. ἔστι δέ τι ἄλλο ὁμοί-
 ως ἐμποδιστικὸν καὶ κακὸν τῆς φυτικῆς κατασκευῆς. οὕτως
 τοίνυν ἐμποδισμὸς νοῦ κακὸν νοερᾶς φύσεως. πάντα δὴ
 ταῦτα ἐπὶ σεαυτὸν μετάφερε. πόνος, ἡδονὴ ἅπτεταί σου;
 ὥσπετα ἡ αἰσθησις. ὁρμήσαντι ἔνστημα ἐγένετο; εἰ μὲν ἀνυ-
 πεξαιρέτως ὥρμας, ἤδη ὡς λογικοῦ κακόν, εἰ δὲ τὸ κωλύον
 <προ>λαμβάνεις, οὐπω βέβλαψαι οὐδὲ ἐμπεπόδισαι. τὰ μέν-
 τοι τοῦ νοῦ ἴδια οὐδεὶς ἄλλος εἴωθεν ἐμποδίζειν· τούτου γὰρ
 οὐ πῦρ, οὐ σίδηρος, οὐ τύραννος, οὐ βλασφημία, οὐχ ὅτιοῦν
 ἅπτεται, ὅταν γένηται „σφαῖρος κυκλοτερὴς“ μένει.
- 42 Οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἑμαυτὸν λυπεῖν· οὐδὲ γὰρ ἄλλον πώποτε
 ἐκὼν ἐλύπησα.
- 43 Εὐφραίνει ἄλλον ἄλλο· ἐμὲ δέ, ἐὰν ὑγιὲς ἔχω τὸ ἡγεμονικόν,
 μὴ ἀποστρεφόμενον μήτε ἄνθρωπόν τινα μήτε <τι> τῶν
 ἀνθρώποις συμβαινόντων, ἀλλὰ πᾶν εὐμενέσιν ὀφθαλμοῖς
 ὁρῶν τε καὶ δεχόμενον καὶ χρώμενον ἐκάστω κατ’ ἀξίαν.

Judecând – spune – cu argumente foarte înțelepte, nu văd în constituția unei ființe raționale nici o virtute care să se opună dreptății; dar văd stăpânirea de sine care se opune plăcerii²⁷². 39

Dacă ai renunța la părerea ta despre suportarea durerii, te-ai găsi în cea mai deplină siguranță. „Cine este aceasta?” Rațiunea! „Dar eu nu sunt rațiunea.”²⁷³ Fie. Atunci, rațiunea să nu se întristeze de ea însăși; dacă o altă parte din tine suferă un rău, exprimă-ți o părere despre ea. 40

O piedică în calea senzației este un rău pentru natura unui animal; o piedică în calea impulsului este în egală măsură un rău pentru natura unui animal. Deopotrivă, există un alt tip de piedică, care este un rău pentru dezvoltarea vegetației. În același fel, o piedică în calea gândirii este un rău pentru natura ființei care gândește. Ei bine, aplică toate aceste considerații propriei persoane. Durerea, plăcerea te încearcă? Se va vedea senzația. O piedică stă în calea impulsului tău? Dacă procedezi cu impulsul fără rezervă e un rău pentru tine ca ființă rațională. Dacă, în schimb, ai despre piedică o cunoaștere anticipată, n-o vei simți nici ca pe o vătămare, nici ca pe un obstacol. Nimic altceva nu le poate împiedica pe cele proprii rațiunii. Nu au nici o atingere cu rațiunea, nici focul, nici fierul <armelor>, nici tiranul, nici calomnia; „de vreme ce a devenit o sferă”²⁷⁴, rămâne <totdeauna o sferă>. 41

Nu merit să îmi provoc durere, fiindcă niciodată nu i-am provocat nimănui altcuiva durere în mod intenționat. 42

Unul se bucură pentru un lucru, altul – pentru un altul. Eu mă bucur când îmi păstrez sănătoasă partea conducătoare a sufletului, așa încât să nu mă îndepărtez de nici un om și să nu mă feresc de nici unul dintre evenimentele care li 43

- 44 Τοῦτον ἰδοὺ τὸν χρόνον σεαυτῷ χάρισαι. οἱ τὴν ὑστεροφημίαν μάλλον διώκοντες οὐ λογίζονται ὅτι ἄλλοι τοιοῦτοι μέλλουσιν ἐκεῖνοι εἶναι, οἱοί εἰσιν οὗτοι οὕς βαροῦνται· κάκεῖνοι δὲ θνητοί. τί δὲ ὅλως πρὸς σέ, ἂν ἐκεῖνοι φωναῖς τοιαύταις ἀπηχῶσιν ἢ ὑπόληψιν τοιαύτην περὶ σοῦ ἔχωσιν;
- 45 Ἄρόν με καὶ βάλε, ὅπου θέλεις. ἐκεῖ γὰρ ἔξω τὸν ἐμὸν δαίμονα ἵλεων, τουτέστιν ἀρκούμενον, εἰ ἔχοι καὶ ἐνεργοίη κατὰ τὸ ἐξῆς τῇ ἰδίᾳ κατασκευῇ. Ἄρα τοῦτο ἄξιον, ἵνα δι' αὐτὸ κακῶς μοι ἔχη ἢ ψυχὴ καὶ χεῖρων ἑαυτῆς ἦ, ταπεινουμένη, ὀρεγομένη, συνδουμένη, πτυρομένη; καὶ τί εὐρήσεις τούτου ἄξιον;
- 46 Ἀνθρώπῳ οὐδενὶ συμβαίνειν τι δύναται ὃ οὐκ ἔστιν ἀνθρωπικὸν σύμπτωμα, οὐδὲ βοῖ· ὃ οὐκ ἔστι βοϊκόν, οὐδὲ ἀμπέλῳ ὃ οὐκ ἔστιν ἀμπελικόν, οὐδὲ λίθῳ ὃ οὐκ ἔστι λίθου ἴδιον. εἰ οὖν ἐκάστῳ συμβαίνει ὃ καὶ εἶωθε καὶ πέφυκε, τί ἂν δυσχεραίνεις; οὐ γὰρ ἀφόρητόν σοι ἔφερεν ἢ κοινὴ φύσις.
- 47 Εἰ μὲν διὰ τι τῶν ἐκτὸς λυπῇ, οὐκ ἐκεῖνό σοι ἐνοχλεῖ, ἀλλὰ τὸ σὸν περὶ αὐτοῦ κρίμα, τοῦτο δὲ ἤδη ἐξαλείψαι ἐπὶ σοὶ ἔστιν. εἰ δὲ λυπεῖ σέ τι τῶν ἐν τῇ σῇ διαθέσει, τίς ὁ κωλύων διορθῶσαι τὸ δόγμα; ὁμοίως δὲ καὶ εἰ λυπῇ ὅτι οὐχὶ τόδε τι ἐνεργεῖς ὑγιές σοι φαινόμενον, τί οὐχὶ μάλλον ἐνεργεῖς ἢ λυπῇ; „ἀλλὰ ἰσχυρότερόν τι ἐνίσταται.“ μὴ οὖν λυποῦ· οὐ

se întâmplă oamenilor, ci să privesc totul cu ochi binevoitori, pregătit să primesc fiecare împrejurare și să mă folosesc de ea în funcție de valoarea ei.

Oferă-ți acest timp!²⁷⁵ Cei ce preferă să caute faima în fața posterității nu se gândesc că și aceia vor fi după cum sunt cei pe care acum îi consideră o povară; și că și aceia sunt muritori. La urma urmei, ce poate să însemne pentru tine dacă aceia fac să răsunе numele tău cu astfel de glasuri ori au despre tine o astfel de părere? 44

Ia-mă și aruncă-mă oriunde dorești. Și acolo îmi voi păstra *daimon*-ul binevoitor, adică împăcat cu sine, cât timp se află și acționează conform propriei sale alcătuirii. Oare merită ca din vreun motiv sufletul meu să devină nenorocit, inferior lui însuși, umilit, rănit, presat, înspăimântat? Ce vei putea găsi pentru a justifica starea acestuia? 45

Nici unui om nu poate să i se întâmple ceva care să nu fie un eveniment specific naturii umane, nici unui bou nu i se întâmplă ceva care să nu fie propriu naturii bovine, nici viței-de-vie, ceva care să nu fie propriu naturii viței, nici pietrei, ceva care să nu fie propriu pietrei. Așadar, dacă fiecărui lucru i se întâmplă ceva obișnuit și potrivit cu natura sa, de ce ai fi nemulțumit? Căci natura comună nu ți-a hărăzit nimic care nu poate fi suportat. 46

Dacă te întristezi din cauza unui lucru exterior, de fapt nu acesta te tulbură, ci felul tău de a-l judeca; stă în puterea ta, chiar din acest moment, să-l înlături. În schimb, dacă te întristează ceva care se găsește în dispoziția ta interioară, cine te oprește să modifice principiul care a determinat aceasta? La fel, dacă te întristează că nu reușești să faci această acțiune 47

γὰρ παρὰ σὲ ἡ αἰτία τοῦ μὴ ἐνεργεῖσθαι. „ἀλλὰ οὐκ ἄξιον ζῆν μὴ ἐνεργουμένου τούτου.“ ἅπιθι οὖν ἐκ τοῦ ζῆν εὐμενής, ἦ καὶ ὁ ἐνεργῶν ἀποθνήσκει, ἅμα ἵλεως τοῖς ἐνισταμένοις.

- 48 Μέμνησο ὅτι ἀκαταμάχητον γίνεται τὸ ἡγεμονικόν, ὅταν εἰς ἑαυτὸ συστραφέν ἄρκεσθῇ ἑαυτῷ, μὴ ποιῶν τι ὃ μὴ θέλει, καὶν ἀλόγως παρατάζεται. τί οὖν, ὅταν καὶ μετὰ λόγου καὶ περισκεμμένως κρίνῃ περὶ τινος; διὰ τοῦτο ἀκρόπολις ἐστὶν ἡ ἐλευθέρᾳ παθῶν διάνοια· οὐδὲν γὰρ ὀχυρώτερον ἔχει ἄνθρωπος, ἐφ' ὃ καταφυγὼν ἀνάλωτος λοιπὸν ἂν εἴῃ. ὁ μὲν οὖν μὴ ἐωρακῶς τοῦτο ἀμαθής, ὁ δὲ ἐωρακῶς καὶ μὴ καταφεύγων ἀτυχής.
- 49 Μηδὲν πλέον ἑαυτῷ λέγε ὧν αἱ προηγούμεναι φαντασίαι ἀναγγέλλουσιν. ἡγγελται ὅτι ὁ δεῖνά σε κακῶς λέγει. ἡγγελται τοῦτο· τὸ δέ, ὅτι βέβλασαι, οὐκ ἡγγελται. βλέπω ὅτι νοσεῖ τὸ παιδίον. βλέπω· ὅτι δὲ κινδυνεύει, οὐ βλέπω. οὕτως οὖν μένε αἰεὶ ἐπὶ τῶν πρώτων φαντασιῶν καὶ μηδὲν αὐτὸς ἔνδοθεν ἐπίλεγε καὶ οὐδέν σοι γίνεται· μάλλον δὲ ἐπίλεγε ὥς γνωρίζων ἕκαστα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων.
- 50 Σίκυος πικρός; ἄφες. βάτοι ἐν τῇ ὁδῷ; ἐκκλινον. ἀρκεῖ, μὴ προσεπίπῃς· τί δὲ καὶ ἐγένετο ταῦτα ἐν τῷ κόσμῳ; ἐπεὶ καταγελασθήσῃ ὑπὸ ἀνθρώπου φυσιολόγου, ὥς ἂν καὶ ὑπὸ

care ți s-a părut sănătoasă, de ce nu încerci s-o faci, mai degrabă decât să te întristezi? „Dar un obstacol foarte puternic mi s-a pus înaintea.” Atunci, nu mai fi trist, căci motivul pentru care nu ai făcut-o nu vine de la tine. „Dar nu merită să trăiesc dacă nu realizez aceasta.” Ieși, așadar, din viață cu sufletul binevoitor, precum cel care moare făcând ceea ce vrea, dar, în același timp, indulgent cu obstacolele.

Adu-ți aminte că partea conducătoare a sufletului este invincibilă, când se întoarce către sine se mulțumește cu ea însăși, nefăcând nimic din ceea ce nu vrea, chiar în cazul în care se pune în apărare în mod irațional²⁷⁶. Ce se întâmplă, așadar, când exprimă o judecată despre ceva cu rațiune și în mod circumspect? De aceea intelectul eliberat de pasiuni e o fortăreață, căci omul nu are în el nimic mai întărit, în care, dacă se refugiază, pentru restul zilelor sale rămâne de neînfrânt. Cel care nu a văzut acest refugiu este un neștiutor, iar cel care l-a văzut și nu s-a pus la adăpost în el este un nenorocit.

48

Nu-ți spune ție însuși nimic mai mult decât te anunță, primele, reprezentările. Ți se anunță că un oarecare te vorbește de rău. Aceasta ți se anunță. Nu ai fost anunțat că ai fost vătămat. Văd că îmi este bolnav copilul. Văd. Nu văd însă că ar fi în primejdie. În acest fel, așadar, rămâi fidel întotdeauna primelor reprezentări, nu adăuga nimic din interiorul tău și nimic nu ți se va întâmpla. Mai degrabă adaugă ceva ca unul care cunoaște fiecare dintre evenimentele care se petrec în lume.

49

Castravetele este amar? Aruncă-l! În drum sunt măracini? Ocoleşte-le! Este de ajuns. Nu mai adăuga: „De ce se întâmplă acestea pe lume?” Fiindcă vei fi luat în răs de un om

50

τέκτονος καὶ σκυτέως γελασθείης καταγινώσκων ὅτι ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ξέσματα καὶ περιτμήματα τῶν κατασκευαζομένων ὄρας. καίτοι ἐκεῖνοί γε ἔχουσι ποῦ αὐτὰ ρίψωσιν, ἢ δὲ τῶν ὅλων φύσις ἔξω οὐδὲν ἔχει, ἀλλὰ τὸ θαυμαστὸν τῆς τέχνης ταύτης ἐστὶν ὅτι περιορίσασα ἑαυτὴν πᾶν τὸ ἔνδον διαφθείρεσθαι καὶ γηράσκειν καὶ ἄχρηστον εἶναι δοκοῦν εἰς ἑαυτὴν μεταβάλλει, καὶ ὅτι πάλιν ἄλλα νεαρὰ ἐκ τούτων αὐτῶν ποιεῖ, ἵνα μήτε οὐσίας ἔξωθεν χρήζη μήτε ὅπου ἐκβάλῃ τὰ σαπρότερα προσδέηται. ἀρκεῖται οὖν καὶ χώρᾳ τῇ ἑαυτῆς καὶ ὕλῃ τῇ ἑαυτῆς καὶ τέχνῃ τῇ ἰδίᾳ.

- 51 Μήτε ἐν ταῖς πράξεσιν ἐπισύρειν μήτε ἐν ταῖς ὁμιλίαις φύρειν μήτε ἐν ταῖς φαντασίαις ἀλᾶσθαι μήτε τῇ ψυχῇ καθάπαξ συνέλκεσθαι ἢ ἐκθόρνυσθαι μήτε ἐν τῷ βίῳ ἀσχολεῖσθαι. „Κτείνουσι, κρεανομοῦσι, κατάραις ἐλεύνουσι.“ τί ταῦτα πρὸς τὸ τὴν διάνοιαν μένειν καθαρὰν, φρενῆρη, σώφρονα, δικαίαν; οἷον εἴ τις παραστάς πηγῇ διαυγεί καὶ γλυκεῖα βλασφημοίᾳ αὐτήν, ἢ δὲ οὐ παύεται πότιμον ἀναβλύουσα· κἂν πηλὸν ἐμβάλῃ, κἂν κοπρίαν, τάχιστα διασκεδάσει αὐτὰ καὶ ἐκκλύσει καὶ οὐδαμῶς βαφθήσεται. πῶς οὖν πηγὴν ἀένανον ἔξεις [καὶ μὴ φρέαρ]; ἂν φυλάσσης σεαυτὸν πάσης ὥρας [εἰς] ἐλευθερίαν μετὰ τοῦ εὐμενῶς καὶ ἀπλῶς καὶ αἰδημόνως.

- 52 Ὁ μὲν μὴ εἰδὼς ὅτι ἔστι κόσμος, οὐκ οἶδεν ὅπου ἐστίν. ὁ δὲ μὴ εἰδὼς πρὸς ὃ τι πέφυκεν, οὐκ οἶδεν ὅστις ἐστὶν οὐδὲ τί ἐστὶ κόσμος. ὁ δὲ ἐν τι τούτων ἀπολιπὼν οὐδ' ἂν πρὸς ὃ τι αὐτὸς πέφυκεν εἴποι. τίς οὖν φαίνεται σοι ὁ τὸν τῶν κρο-

care cercetează natura, precum ai fi luat în răs de un tâmplar sau de un cizmar, dacă-i acuzi că vezi în atelier surcele și bucăți rămase din cele fabricate de ei. Și totuși aceștia au unde să le arunce; natura Întregului, în schimb, nu are nimic în afară de sine; dar ceea ce este minunat în meșteșugul naturii este faptul că, delimitându-se pe ea însăși, transformă pentru sine tot ce, în ea, pare perisabil, învechit și nefolositor și că din acestea creează altele noi, încât²⁷⁷ ea nu are nevoie de nici o substanță din afară și de nici un loc în care să arunce lucrurile cele mai stricate. Se mulțumește, așadar, cu spațiul propriu, cu propria sa natură și cu meșteșugul ei specific.

Nu fi neglijent în acțiunile tale, nici încurcat în discuții, nici dezorientat în reprezentări, nici nu te închide în tine pentru totdeauna, nici nu ieși în afară și nici nu te lăsa prins de activitățile tale în cursul vieții. „Omoară, rup carnea în bucăți, trimite blesteme.“ Ce legătură au toate acestea cu intelectul care se menține curat, stăpân pe sine, cumpătat, drept? Precum, dacă cineva, stând lângă un izvor limpede și, dulce, l-ar blestema, acest izvor nu încetează să-și arunce șuvoiul de apă bună de băut; și, chiar dacă ar arunca în apa lui nămol și murdărie, izvorul le va împrăști repede, le va spăla și în nici un caz nu își va tulbura limpezimea. Cum vei avea, așadar, în tine un izvor care să curgă neîncetat, și nu un puț? Numai dacă te vei păstra în fiecare moment liber, cu bunăvoință, simplitate și modestie.

51

Cel care nu știe că există lumea nu știe nici unde se află el însuși. Iar cine nu știe pentru ce a fost născut nu știe nici cine este el însuși, nici ce este lumea. Iar cel care trece cu vederea una din acestea nu ar ști să spună nici pentru ce s-a

52

τούντων ἔπαινον [φεύγων ἢ] διώκων, οἳ οὐθ' ὅπου εἰσὶν οὕτε οὔτινές εἰσι γινώσκουσιν;

- 53 Ἐπαινείσθαι θέλεις ὑπὸ ἀνθρώπου τρὶς τῆς ὥρας ἑαυτῷ καταρωμένον; ἀρέσκειν θέλεις ἀνθρώπῳ ὃς οὐκ ἀρέσκει ἑαυτῷ; ἀρέσκει ἑαυτῷ ὁ μετανοῶν ἐφ' ἅπασι σχεδὸν οἷς πράσσει;
- 54 Μηκέτι μόνον συμπενεῖν τῷ περιέχοντι ἀέρι, ἀλλ' ἤδη καὶ συμφρονεῖν τῷ περιέχοντι πάντα νοερῷ. οὐ γὰρ ἦττον ἢ νοερὰ δύναμις πάντῃ κέχυται καὶ διαπεφοίτηκε τῷ σπάσαι βουλομένῳ ἢ περ ἢ ἀερώδης τῷ ἀναπνεῦσαι δυναμένῳ.
- 55 Γενικῶς μὲν ἡ κακία οὐδὲν βλάπτει τὸν κόσμον, ἡ δὲ κατὰ μέρος οὐδὲν βλάπτει τὸν ἕτερον, μόνῳ δὲ βλαβερά ἐστι τοῦτῳ ᾧ ἐπιτέτραπται καὶ ἀπηλλάχθαι αὐτῆς, ὁπότεν πρῶτον αὐτὸς θελήσῃ.
- 56 Τῷ ἐμῷ προαιρετικῷ τὸ τοῦ πλησίον προαιρετικὸν ἐπίσης ἀδιάφορόν ἐστιν, ὥς καὶ τὸ πνευμάτιον αὐτοῦ καὶ τὸ σαρκίδιον. καὶ γὰρ εἰ ὅτι μάλιστα ἀλλήλων ἔνεκεν γεγόναμεν, ὅμως τὰ ἡγεμονικὰ ἡμῶν ἕκαστον τὴν ἰδίαν κυρίαν ἔχει· ἐπεὶ τοι ἔμελλεν ἡ τοῦ πλησίον κακία ἐμοῦ κακὸν εἶναι, ὅπερ οὐκ ἔδοξε τῷ θεῷ, ἵνα μὴ ἐπ' ἄλλῳ ἢ τὸ ἐμὲ ἀτυχεῖν.
- 57 Ὁ ἥλιος κατακεχύσθαι δοκεῖ καὶ πάντῃ γε κέχυται, οὐ μὴν ἐκκέχυται. ἡ γὰρ χύσις αὕτη τάσις ἐστίν· ἀκτῖνες γοῦν αἱ αὐγαὶ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐκτείνεσθαι λέγονται. ὁποῖον δέ τι

născut. Așadar, cum îți se pare omul care respinge sau urmărește laudele celor ce aplaudă, indivizi care nu știu nici în ce loc se găsesc și nici cine sunt ei înșiși?

Vrei să fii lăudat de un om care se blestemă de trei ori pe oră? Vrei să plăci unui om care nu se place pe el însuși? Se place pe sine însuși cel care se căiește aproape pentru tot ceea ce face? 53

Nu te limita să respiri aerul care te înconjoară, ci din acest moment gândește în armonie cu inteligența care înconjoară orice lucru. Căci puterea de a gândi nu este mai puțin răspândită pretutindeni și nu pătrunde mai puțin în orice ființă²⁷⁸ care își dorește să și-o apropie <mai mult> decât <pătrunde> aerul în cel care poate să-l respire. 54

Luat în general, viciul nu dăunează lumii; cel individual nu-l vatamă pe celălalt, ci este dăunător numai pentru acela căruia i s-a dat posibilitatea să se depărteze de viciu, de îndată ce și-a dorit. 55

Facultatea de a alege a vecinului meu este tot atât de indiferentă facultății mele de a alege ca și respirația sau bietul trup al acestuia. Căci, chiar dacă suntem născuți unul pentru celălalt pe cât posibil, totuși fiecare dintre noi are părțile conducătoare ale sufletului drept puterea sa suverană. Așadar, viciul vecinului meu ar putea deveni pentru mine un rău, motiv pentru care Zeul nu a vrut ca nefericirea mea să depindă de un altul. 56

Soarele pare că se revarsă de sus și se revarsă pretutindeni, dar nu se risipește. Căci revărsarea însăși este o tensiune. O dovadă în acest sens este faptul că razele sale au fost numite 57

ἐστὶν ἀκτίς, ἴδοις ἄν, εἰ διὰ τινος στενοῦ εἰς ἐσκιασμένον οἶκον τὸ ἀφ' ἡλίου φῶς εἰσδυόμενον θεάσαιο· τείνεται γὰρ κατ' εὐθὺ καὶ ὥσπερ διερείδεται πρὸς τὸ στερέμνιον ὃ τι ἂν ἀπαντήσῃ διείργον τὸν ἐπέκεινα ἀέρα, ἐνταῦθα δὲ ἔστι καὶ οὐ κατώλισθεν οὐδὲ ἔπεσεν. τοιαύτην οὖν τὴν χύσιν καὶ διάχυσιν τῆς διανοίας εἶναι χρή, μηδαμῶς ἔκχυσιν, ἀλλὰ τάσιν, καὶ πρὸς τὰ ἀπαντῶντα κωλύματα μὴ βίαιον μηδὲ ῥαγδαίαν τὴν ἐπέρειςιν ποιεῖσθαι μηδὲ μὴν καταπίπτειν, ἀλλὰ ἴστασθαι καὶ ἐπιλάμπειν τὸ δεχόμενον· αὐτὸ γὰρ ἑαυτὸ στερήσει τῆς αὐγῆς τὸ μὴ παραπέμπον αὐτήν.

- 58 Ὁ τὸν θάνατον φοβούμενος ἥτοι ἀναισθησίαν φοβεῖται ἢ αἴσθησιν ἑτεροίαν. ἀλλ' εἴτε οὐκέτι αἴσθησιν <ἔξεις> οὐδὲ κακοῦ τινος αἰσθήσῃ· εἴτε ἄλλοιοτέραν αἴσθησιν κτήσῃ, ἄλλοῖον ζῶον ἔσῃ καὶ τοῦ ζῆν οὐ παύσῃ.
- 59 Οἱ ἄνθρωποι γεγονόσιν ἀλλήλων ἕνεκεν· ἡ δίδασκε οὖν ἡ φέρε.
- 60 Ἄλλως βέλος, ἄλλως νοῦς φέρεται. ὁ μέντοι νοῦς καὶ ὅταν εὐλαβῆται καὶ ὅταν περὶ τὴν σκέψιν στρέφεται, φέρεται κατ' εὐθὺ οὐδὲν ἥττον καὶ ἐπὶ τὸ προκείμενον.
- 61 Εἰσιέναι εἰς τὸ ἡγεμονικὸν ἐκάστου, παρέχειν δὲ καὶ ἐτέρῳ παντὶ εἰσιέναι εἰς τὸ ἑαυτοῦ ἡγεμονικόν.

unde luminoase, de la verbul „a se revărsa”²⁷⁹. Și care este natura unei raze s-ar putea înțelege dacă s-ar observa lumina provenită de la soare, care pătrunde printr-o crăpătură într-o cameră întunecoasă: de fapt, ea se propagă în linie dreaptă și parcă se sprijină pe un corp solid care îi stă în drum, separând-o de aerul care se găsește dincolo de ea. Acolo se oprește și nu se scurge, nici nu cade. Așadar, în același fel trebuie să fie și răspândirea și difuzarea intelectului, în nici un fel o risipire, ci o tensiune, și, în fața obstacolelor ivite în cale, sprijinul nu trebuie să se facă în mod violent și vehement, nici lumina intelectului nu trebuie să cadă, ci să se fixeze și să lumineze obiectul care o primește: acesta se va lipsi de rază, dacă nu va ști să o reflecte.

Cine se teme de moarte se teme fie de pierderea sensibilității, fie de un alt tip de senzație. Dar, dacă nu va mai avea sensibilitate, nu va mai simți nici un rău; dacă va căpăta un alt tip de sensibilitate, va fi un alt tip de ființă și deci nu va înceta să trăiască.²⁸⁰ 58

Oamenii sunt născuți unul pentru altul. În consecință, ori îi educi, ori îi suporti.²⁸¹ 59

Într-un fel se mișcă o săgeată, într-alt fel, gândirea. Dar gândirea, și când procedează cu prudență, și când se ocupă de o cercetare²⁸², se mișcă în linie dreaptă spre obiectiv nu mai puțin decât săgeata. 60

Întră în partea conducătoare a sufletului fiecăruia și permite-i, la rândul tău, oricui altcuiva să intre în partea conducătoare a sufletului tău. 61

- 1 Ὁ ἀδικῶν ἀσεβεῖ· τῆς γὰρ τῶν ὅλων φύσεως κατεσκευακυίας τὰ λογικὰ ζῶα ἔνεκεν ἀλλήλων, ὥστε ὠφελεῖν μὲν ἄλληλα κατ' ἀξίαν βλάπτειν δὲ μηδαμῶς, ὃ τὸ βούλημα ταύτης παραβαίνων ἀσεβεῖ δηλονότι εἰς τὴν πρεσβυτάτην τῶν θεῶν. ἡ γὰρ τῶν ὅλων φύσις ὄντων ἐστὶ φύσις· τὰ δέ γε ὄντα πρὸς τὰ ὑπάρχοντα πάντα οἰκείως ἔχει. ἔτι δὲ καὶ ὁ ψευδόμενος [δὲ] ἀσεβεῖ περὶ τὴν αὐτὴν θεόν· καὶ Ἀλήθεια αὕτη ὀνομάζεται καὶ τῶν ἀληθῶν ἀπάντων πρώτη αἰτία ἐστίν. ὁ μὲν οὖν ἐκὼν ψευδόμενος ἀσεβεῖ, καθόσον ἐξαπατῶν ἀδικεῖ· ὁ δὲ ἄκων, καθόσον διαφωνεῖ τῇ τῶν ὅλων φύσει καὶ καθόσον ἀκοσμεῖ μαχόμενος τῇ τοῦ κόσμου φύσει· μάχεται γὰρ ὁ ἐπὶ τὰναντία τοῖς ἀληθέσι φερόμενος παρ' ἑαυτόν· ἀφορμὰς γὰρ προειλήφει παρὰ τῆς φύσεως, ὧν ἀμελήσας οὐχ οἷός τέ ἐστι νῦν διακρίνειν τὰ ψευδῆ ἀπὸ τῶν ἀληθῶν. καὶ μὴν καὶ ὁ τὰς ἡδονὰς ὡς ἀγαθὰ διώκων, τοὺς δὲ πόνους ὡς κακὰ φεύγων ἀσεβεῖ· ἀνάγκη γὰρ τὸν τοιοῦτον μέμφεσθαι πολλάκις τῇ κοινῇ φύσει ὡς παρ' ἀξίαν τι ἀπονεμούση τοῖς φαύλοις καὶ τοῖς σπουδαίοις, διὰ τὸ πολλάκις τοὺς μὲν φαύλους ἐν ἡδοναῖς εἶναι καὶ τὰ ποιητικὰ τούτων κτᾶσθαι, τοὺς δὲ σπουδαίους πόνῳ καὶ τοῖς ποιητικοῖς τούτου περιπίπτειν. ἔτι δὲ ὁ φοβούμενος τοὺς πόνους φοβηθήσεταιί ποτε καὶ τῶν ἐσομένων τι ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦτο δὲ ἤδη ἀσεβές· ὃ τε διώκων τὰς ἡδονὰς οὐκ ἀφέζεται

CARTEA A IX-A

Cel care comite o nedreptate comite o impietate²⁸³; căci, de vreme ce natura universului a făcut ființele raționale unele pentru altele, astfel încât să se ajute reciproc, după valoarea fiecăreia, și să nu se vatăme în nici un fel, cel care încalcă voința acesteia comite o impietate evidentă față de cel mai venerabil dintre zei. Căci natura universului este natura celor ce sunt; iar cele ce sunt se află în strânsă legătură cu toate cele care le revin. Și cel care minte comite o impietate față de același zeu. Mai departe, acest zeu se numește Adevăr și reprezintă cauza primă a tuturor adevărilor. Cine minte cu voia lui comite o impietate, în măsura în care, înșelând, comite o nedreptate. Cel care minte fără voia lui, în măsura în care se împotrivește naturii universului și tulbură ordinea lumii, luptând împotriva acesteia, comite o impietate. Căci luptă cu ea cel care, împotriva voinței lui, se lasă purtat spre ceea ce este contrar adevărului. De fapt, el a primit resurse de la natură, dar, neținând seamă de ele, nu mai este acum în stare să facă deosebirea între minciuni și adevăruri. Și cel care urmărește plăcerile ca pe niște lucruri bune și fuge de dureri ca de niște lucruri rele comite o impietate. Căci este inevitabil ca un astfel de om să se plângă adesea de natura comună, considerând că ea împarte destinul, nu după merit, celor

τοῦ ἀδικεῖν, τοῦτο δὲ ἐναργῶς ἀσεβές· χρή δὲ πρὸς ἃ ἡ κοινὴ φύσις ἐπίσης ἔχει (οὐ γὰρ ἀμφότερα ἂν ἐποίει, εἰ μὴ πρὸς ἀμφότερα ἐπίσης εἶχε), πρὸς ταῦτα καὶ τοὺς τῇ φύσει βουλομένους ἔπεσθαι, ὁμογνώμονας ὄντας, ἐπίσης διακεῖσθαι· ὅστις οὖν πρὸς πόνον καὶ ἡδονὴν ἢ θάνατον καὶ ζῶην ἢ δόξαν καὶ ἀδοξίαν, οἷς ἐπίσης ἡ τῶν ὅλων φύσις χρήται, αὐτὸς οὐκ ἐπίσης ἔχει, δῆλον ὡς ἀσεβεῖ. λέγω δὲ τὸ χρήσθαι τούτοις ἐπίσης τὴν κοινὴν φύσιν ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸ ἐξῆς συμβαίνειν ἐπίσης τοῖς γινομένοις καὶ ἐπιγινομένοις ὁρμῇ τινι ἀρχαίᾳ τῆς προνοίας, καθ' ἣν ἀπὸ τινος ἀρχῆς ὥρμησεν ἐπὶ τήνδε τὴν διακόσμησιν, συλλαβοῦσά τινας λόγους τῶν ἐσομένων καὶ δυνάμεις γονίμους ἀφορίσασα ὑποστάσεών τε καὶ μεταβολῶν καὶ διαδοχῶν τοιούτων.

- 2 Χαριεστέρου μὲν ἦν ἀνδρός, ἄγευστον ψευδολογίας καὶ πάσης ὑποκρίσεως καὶ τρυφῆς καὶ τύφου γενόμενον, ἐξ ἀνθρώπων ἀπελθεῖν. τὸ δ' οὖν κορεσθέντα γε τούτων ἀποπνεῦσαι δεύτερος πλοῦς. ἢ προήρησαι προσκαθῆσθαι τῇ κακίᾳ καὶ οὐπω σε οὐδὲ ἡ πεῖρα πείθει φεύγειν ἐκ τοῦ λοιμοῦ; λοιμὸς γὰρ διαφθορὰ διανοίας πολλῷ γε μᾶλλον ἢ περ ἢ τοῦ περικεχυμένου τούτου πνεύματος τοιάδε τις δυσκρασία καὶ τροπή· αὕτη μὲν γὰρ ζώων

ticăloși și celor virtuoși, de vreme ce, adesea, cei ticăloși se găesc în mijlocul plăcerilor și își procură mijloacele pentru a le obține; cei virtuoși, în schimb, au parte de suferință și de întâmplări care provoacă suferință. Pe lângă acestea, cel care se teme de durere se va înspăimânta uneori de evenimentele care pot avea loc în lume. Și acesta este deja lipsit de pietate. Cel care, apoi, caută plăcerile nu se va opri de la săvârșirea unor nedreptăți; și acesta este în mod clar lipsit de pietate. Pe de altă parte, față de faptele în raport cu care natura se menține imparțială (căci nu le-ar fi creat pe amândouă, dacă nu ar fi imparțială în raport cu ambele), este nevoie ca cei care vor să urmeze natura să se mențină imparțiali, având aceleași păreri. În concluzie, cel care nu arată o atitudine imparțială față de suferință și plăcere, față de moarte și viață, față de faimă și anonim, de care natura Întregului se folosește cu imparțialitate, e clar că este lipsit de pietate. Iar eu spun că natura comună se folosește de aceste fapte în mod imparțial în loc să spun că acestea se produc în mod consecvent, imparțial față de cele care există și față de cele care urmează, printr-un impuls primar al providenței, conform căreia, dintr-un impuls inițial, a realizat această ordine cosmică, după ce a adunat unele rațiuni²⁸⁴ ale evenimentelor viitoare și a fixat puterile generatoare ale acestor existențe, transformări și urmări.

A pleca dintre oameni fără a simți gustul minciunii, al oricărei ipocrizii, al vieții ușuratică și al orgoliului era caracteristic omului mai elevat. A-ți da ultima suflare sătul de toate acestea până la dezgust reprezintă deci o a doua navigare²⁸⁵. Sau ai ales să trăiești în viciu și experiența nu te convinge încă să fugi de această ciumă? Căci coruperea intelectului reprezintă ciuma cu mult mai grea decât infectarea și schimbarea aerului respirabil care ne înconjoară.

λοιμός, καθὸ ζῶά ἐστιν, ἐκείνη δὲ ἀνθρώπων, καθὸ ἄνθρωποι εἰσιν.

- 3 Μὴ καταφρόνει θανάτου, ἀλλὰ εὐαρέσκει αὐτῷ, ὥς καὶ τούτου ἑνὸς ὄντος ὧν ἡ φύσις ἐθέλει. οἶον γὰρ ἐστὶ τὸ νεάσαι καὶ τὸ γηρᾶσαι, καὶ τὸ αὐξῆσαι καὶ τὸ ἀκμάσαι, καὶ ὀδόντας καὶ γένειον καὶ πολιάς ἐνεγκεῖν, καὶ σπεῖραι καὶ κυοφορῆσαι καὶ ἀποκυῆσαι, καὶ τὰ ἄλλα φυσικὰ ἐνεργήματα ὅσα αἱ τοῦ βίου ὥραι φέρουσι, τοιοῦτο καὶ αὐτὸ τὸ διαλυθῆναι. τοῦτο μὲν οὖν κατὰ ἄνθρωπὸν ἐστὶ λελογισμένον, μὴ ὀλοσχερῶς μηδὲ ὥστικῶς μηδὲ ὑπερηφάνως πρὸς τὸν θάνατον ἔχειν ἀλλὰ περιμένειν ὥς μίαν τῶν φυσικῶν ἐνεργειῶν, καὶ ὥς νῦν περιμένεις πότε ἔμβρυον ἐκ τῆς γαστρὸς τῆς γυναικὸς σου ἐξέλθῃ, οὕτως ἐκδέχεσθαι τὴν ὥραν ἐν ἣ τὸ ψυχάριόν σου τοῦ ἐλύτρου τούτου ἐκπεσεῖται. εἰ δὲ καὶ ιδιωτικὸν παράπηγμα ἀψικάρδιον θέλεις, μάλιστά σε εὐκόλον πρὸς τὸν θάνατον ποιήσει ἢ ἐπίστασις ἢ ἐπὶ τὰ ὑποκείμενα, ὧν μέλλεις ἀφίστασθαι, καὶ μεθ' οἷων ἡθῶν οὐκέτι ἔσται ἢ <ψυχὴ σου> συμπεφυρμένη. προσκόπτεσθαι μὲν γὰρ αὐτοῖς ἥκιστα δεῖ, ἀλλὰ καὶ κήδεσθαι καὶ πρῶως φέρειν, μεμνήσθαι μέντοι ὅτι οὐκ ἂν ἀνθρώπων ὁμοδογματούντων σοι ἢ ἀπαλλαγῇ ἔσται. τοῦτο γὰρ μόνον, εἴπερ ἄρα, ἀνθεῖλκεν ἂν καὶ κατεῖχεν ἐν τῷ ζῆν, εἰ συζῆν ἐφείτο τοῖς τὰ αὐτὰ δόγματα περιπεποιημένοις· νῦν δ' ὀρᾷς ὅσος ὁ κόπος ἐν τῇ διαφωνίᾳ τῆς συμβιώσεως, ὥστε εἰπεῖν· θάττον ἔλθοις, ᾧ θάνατε, μή που καὶ αὐτὸς ἐπιλάθωμαι ἐμαυτοῦ.

- 4 Ὁ ἁμαρτάνων ἐαυτῷ ἁμαρτάνει· ὁ ἀδικῶν ἐαυτὸν ἀδικεῖ, ἐαυτὸν κακὸν ποιῶν.

Aceasta este de fapt ciurma animalelor, ca animale, iar aceea este ciurma oamenilor, ca oameni.²⁸⁶

Nu disprețui moartea, ci accept-o cu plăcere, fiindcă și ea reprezintă o parte din acele lucruri pe care natura și le dorește. De fapt, după cum sunt a fi tânăr, a îmbătrâni, a crește, a ajunge la maturitate, a-ți crește dinții, barba și, apoi, părul cărunt, a concepe un copil, a fi însărcinată, a naște și toate celelalte activități naturale pe care le aduc anotimpurile vieții, la fel este și moartea. Așadar a acționa ca un om obișnuit să raționeze nu înseamnă a avea față de moarte o atitudine indiferentă²⁸⁷, violentă și arogantă, ci a o aștepta ca pe una dintre acțiunile naturii. Și, după cum aștepti acum ca din pânțelele femeii tale să iasă fătul, tot așa fii gata să întâmpini ceasul în care sufletelul tău va ieși din învelișul de carne. Și dacă mai vrei un sfat obișnuit, care îți va merge la inimă, ei bine, te va face în cea mai mare măsură să accepți moartea: o cercetare amănunțită a lucrurilor de care urmează să te desparți și a felurilor obiceiuri cu care sufletul tău nu va mai fi amestecat. Nu trebuie totuși să te lupți deloc cu ele, ci să ai grijă de ele și să le suporti cu calm; de aceea nu uita că nu de oameni cu aceleași principii ca ale tale te vei separa. Căci singurul motiv, dacă ar exista vreunul, care ar putea să te tragă în sens contrar și să facă să rămâi în viață ar fi permisiunea să trăiești cu persoane care și-au însușit aceleași principii ca și tine. Acum însă vezi cât de mare este suferința iscată de dezacordul conviețuirii, încât ajungi să îți zici: „De-ai veni mai degrabă, o, moarte, ca să nu uit și eu de mine însumi!“

Cine greșește greșește împotriva lui însuși; cine comite o nedreptate se nedreptățește pe sine, deoarece devine rău.²⁸⁸

3

4

- 5 Ἄδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι.
- 6 Ἀρκεῖ ἡ παροῦσα ὑπόληψις καταληπτική καὶ ἡ παροῦσα πρῶξις κοινωνική καὶ ἡ παροῦσα διάθεσις εὐαρεστική πρὸς πᾶν τὸ παρὰ τὴν ἐκτὸς αἰτίαν συμβαῖνον.
- 7 Ἐξαλεῖψαι φαντασίαν· στήσαι ὁρμήν· σβέσαι ὄρεξιν· ἐφ' ἑαυτῷ ἔχειν τὸ ἡγεμονικόν.
- 8 Εἰς μὲν τὰ ἄλογα ζῶα μία ψυχὴ διήρηται, εἰς δὲ τὰ λογικὰ μία νοερὰ ψυχὴ μεμέρισται, ὥσπερ καὶ μία γῆ ἐστὶν ἀπάντων τῶν γεωδῶν καὶ ἐνὶ φωτὶ ὀρώμεν καὶ ἓνα ἄερα ἀναπνέομεν, ὅσα ὁρατικὰ καὶ ἔμψυχα πάντα.
- 9 <Πάντα> ὅσα κοινοῦ τινος μετέχει πρὸς τὸ ὁμογενὲς σπεύδει. τὸ γεῶδες πᾶν ῥέπει ἐπὶ τὴν γῆν· τὸ ὑγρὸν πᾶν σύρρουν· τὸ ἀερῶδες ὁμοίως, ὥστε χρῆζειν τῶν διειργόντων καὶ βία· τὸ πῦρ ἀνωφερὲς μὲν διὰ τὸ στοιχειῶδες πῦρ, παντὶ δὲ πυρὶ ἐνταῦθα πρὸς τὸ συνεξάπτεσθαι ἔτοιμον οὕτως, ὥστε καὶ πᾶν τὸ ὑλικὸν τὸ ὀλίγῳ ξηρότερον εὐέξαπτον εἶναι διὰ τὸ ἔλαττον ἐγκεκρᾶσθαι αὐτῷ τὸ κωλυτικὸν πρὸς ἔξαψιν. καὶ τοίνυν πᾶν τὸ κοινῆς νοερᾶς φύσεως μέτοχον πρὸς τὸ συγγενὲς ὁμοίως σπεύδει ἢ καὶ μᾶλλον· ὅσῳ γάρ ἐστι κρεῖττον παρὰ τὰ ἄλλα, τοσούτῳ καὶ πρὸς τὸ συγκιρνᾶσθαι τῷ οἰκείῳ καὶ συγχεῖσθαι ἐτοιμότερον. εὐθὺς γοῦν ἐπὶ μὲν τῶν ἀλόγων εὐρέθη σμήνη καὶ ἀγέλαι καὶ νεοσσοτροφίαι καὶ οἷον ἔρωτες· ψυχαὶ γὰρ ἤδη ἦσαν ἐνταῦθα καὶ τὸ συναγωγὸν ἐν τῷ κρεῖττονι ἐπιτεινόμενον εὐρίσκετο, οἷον οὕτε ἐπὶ φυτῶν ἢν οὕτε ἐπὶ λίθων ἢ ξύλων. ἐπὶ δὲ τῶν

Adeseori comite o nedreptate și cel care nu face ceva, nu doar cel care face ceva. 5

Sunt de ajuns pentru moment o părere singură, o activitate în interesul tuturor, o dispoziție interioară, astfel încât să primești cu bunăvoință orice eveniment provocat de o cauză din afară. 6

Șterge reprezentarea, stăpânește-ți impulsul, oprește-ți dorința, păstrează-ți partea conducătoare a sufletului în puterea ta. 7

Un singur suflet este împărțit vietăților lipsite de rațiune, un singur suflet inteligent este destinat ființelor raționale, după cum un singur pământ este pentru toate cele pământești, vedem grație unei singure lumini și un singur aer respirăm noi, toți cei care suntem în stare să vedem și care suntem însuflețiți.²⁸⁹ 8

Toate lucrurile care participă la o realitate comună se îndreaptă spre ceea ce este de aceeași natură cu ele. Tot ceea ce este pământesc se apleacă spre pământ, tot ceea ce este lichid curge laolaltă; în același fel stau lucrurile și cu ceea ce este de aer, astfel încât e nevoie de baraje pentru a le împiedica și se impune folosirea forței. Focul, purtat în sus de focul elementar²⁹⁰, este atât de pregătit să ardă împreună cu orice foc, încât orice material puțin mai uscat se aprinde cu ușurință, din cauza faptului că este amestecat mai puțin cu ceea ce ar putea împiedica aprinderea. Ca urmare, orice lucru care participă la natura inteligentă comună, la fel sau chiar mai mult, se îndreaptă spre ceea ce e de același fel cu el. Căci, cu cât ceva este superior față de celelalte lucruri, cu atât este mai pregătit să se amestece cu ceea ce le este apropiat și să se contopească cu el. Desigur, printre viețuitoarele lipsite de rațiune, 9

λογικῶν ζώων πολιτεῖαι καὶ φιλῖαι καὶ οἵκοι καὶ σύλλογοι καὶ ἐν πολέμοις συνθήκαι καὶ ἀνοχαί. ἐπὶ δὲ τῶν ἔτι κρείττονων καὶ διεσθηκόντων τρόπον τινὰ ἔνωσις ὑπέστη οἷα ἐπὶ τῶν ἄστρων· οὕτως ἢ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπανάβασις συμπάθειαν καὶ ἐν διεστῶσιν ἐργάσασθαι ἐδύνατο. ὅρα οὖν τὸ νῦν γινόμενον· μόνα γὰρ τὰ νοερὰ νῦν ἐπιλέλησται τῆς πρὸς ἄλληλα σπουδῆς καὶ συννεύσεως καὶ τὸ σύρρουν ὧδε μόνον οὐ βλέπεται. ἀλλ' ὅμως καίτοι φεύγοντες περικαταλαμβάνονται· κρατεῖ γὰρ ἡ φύσις. ὅψει δὲ ὁ λέγων παραφυλάσσων· θάσσον γοῦν εὖροι τις ἂν γεῶδές τι μηδενὸς γεώδους προσ-
απτόμενον ἥπερ ἄνθρωπον ἀνθρώπου ἀπεσχισμένον.

- 10 Φέρει καρπὸν καὶ ἄνθρωπος καὶ θεὸς καὶ ὁ κόσμος· ἐν ταῖς οἰκείαις ὥραις ἕκαστα φέρει. εἰ δὲ ἡ συνήθεια κυρίως τέτριφεν ἐπὶ ἀμπέλου καὶ τῶν ὁμοίων, οὐδὲν τοῦτο. ὁ λόγος δὲ καὶ κοινὸν καὶ ἴδιον καρπὸν ἔχει καὶ γίνεται ἐξ αὐτοῦ τοιαῦθ' ἕτερα, ὁποῖόν τι αὐτός ἐστιν ὁ λόγος.
- 11 Εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε· εἰ δὲ μή, μέμνησο ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένειά σοι δέδοται. καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσίν, εἰς ἕνια δὲ καὶ συνεργοῦσιν, εἰς ὑγίειαν, εἰς πλοῦτον, εἰς δόξαν· οὕτως εἰσὶ χρηστοί. ἔξεστι δὲ καὶ σοί· ἢ εἰπέ, τίς ὁ κωλύων;

s-au descoperit roiuri, turme, creșterea puilor și astfel de legături de iubire, pentru că în acest caz erau ființe însuflețite și în ele instinctul de a trăi laolaltă, care se face simțit într-o ființă superioară, se găsea așa cum nu se întâmplă nici în cazul plantelor, nici al pietrelor și nici al lemnurilor. Între ființele raționale s-au legat relații politice, prietenii, legături de apropiere, înțelegeri, iar în timp de război, tratatele și armistițiile. De asemenea, între ființele superioare, deși separate între ele, există o unitate într-un anumit fel, precum între astre. În același fel ascensiunea către nivelul superior poate produce legături între ele, chiar între lucruri diferite. Privește ce se petrece acum: căci numai ființele inteligente au uitat în momentul de față legătura reciprocă și atracția uneia față de alta, și numai între ele nu se mai vede înclinația de a curge împreună. Dar, deși încearcă să fugă, sunt strânse din toate părțile, fiindcă natura este puternică. Dacă te uiți cu atenție, vei înțelege ce spun: cu siguranță, mult mai ușor s-ar găsi un lucru pământesc care să nu aibă legătură cu un altul decât un om care să stea departe de alt om.

Poartă un rod și omul, și Zeul, și lumea. Fiecare lucru își poartă rodul în anotimpul potrivit lui. Dacă din obișnuință termenul se folosește în sensul său propriu pentru vița-de-vie și pentru plantele de același fel, acest lucru nu înseamnă nimic. Rațiunea își are rodul său universal și particular, și din ea apar alte efecte asemănătoare, de aceeași natură cu rațiunea.

Dacă poți, fă-i să-și schimbe părerea învățându-i; dacă nu poți, amintește-ți că pentru aceasta ți-a fost dată bunăvoința. Și zeii sunt binevoitori cu oamenii de felul acesta; și, în unele cazuri, chiar îi ajută să obțină ceea ce își doresc: sănătate, bogăție, faimă; atât sunt de buni! Și ție îți este permis să faci astfel. Sau spune-mi, cine te poate împiedica?

10

11

- 12 Πόνει μὴ ὥς ἄθλιος μηδὲ ὥς ἐλεεῖσθαι ἢ θαυμάζεσθαι θέλων, ἀλλὰ μόνον ἐν θέλει κινεῖσθαι καὶ ἴσχεσθαι, ὥς ὁ πολιτικὸς λόγος ἀξιοῖ.
- 13 Σήμερον ἐξήλθον πάσης περιστάσεως, μᾶλλον δὲ ἐξέβαλον πᾶσαν περίστασιν· ἔξω γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἔνδον ἐν ταῖς ὑπολήψεσιν.
- 14 Πάντα ταῦτά συνήθη μὲν τῇ πείρᾳ, ἐφήμερα δὲ τῷ χρόνῳ, ῥυπαρὰ δὲ τῇ ὕλῃ· πάντα νῦν οἶα ἐπ' ἐκείνων οὕς κατεθάψαμεν.
- 15 Τὰ πράγματα ἔξω θυρῶν ἔστηκεν αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν, μηδὲν μήτε εἰδότα περὶ αὐτῶν μήτε ἀποφαινόμενα. τί οὖν ἀποφαίνεται περὶ αὐτῶν; τὸ ἡγεμονικόν.
- 16 Οὐκ ἐν πείσει ἀλλ' ἐνεργείᾳ τὸ τοῦ λογικοῦ πολιτικοῦ ζώου κακὸν καὶ ἀγαθόν, ὥσπερ οὐδὲ ἡ ἀρετὴ καὶ κακία αὐτοῦ ἐν πείσει ἀλλὰ ἐνεργείᾳ.
- 17 Τῷ ἀναρριφέντι λίθῳ οὐδὲν κακὸν τὸ κατενεχθῆναι οὐδὲ ἀγαθὸν τὸ ἀνενεχθῆναι.
- 18 Δίελθε ἔσω εἰς τὰ ἡγεμονικὰ αὐτῶν καὶ ὄψει τίνας κριτὰς φοβῆ, οἷους καὶ περὶ αὐτῶν ὄντας κριτὰς.
- 19 Πάντα ἐν μεταβολῇ· καὶ αὐτὸς σὺ ἐν διηνεκεῖ ἀλλοιώσει καὶ κατὰ τι φθορᾷ, καὶ ὁ κόσμος δὲ ὅλος.

Străduiește-te, nu ca un amărât, nici ca unul care dorește să fie compătimit sau admirat, ci dorește-ți numai un singur lucru: să te miști și să te oprești așa cum cere rațiunea <care conduce viața> politică. 12

Astăzi am ieșit din orice dificultate sau mai degrabă am înlăturat orice dificultate; căci dificultățile nu erau în afara mea, ci în interiorul meu, în opiniile mele. 13

Tot ce este obișnuit la nivelul experienței este trecător cât privește timpul și murdar cât privește materia. Totul este acum la fel ca pe vremea acelora pe care i-am îngropat. 14

Lucrurile stau înaintea porților așa cum sunt în ele însele, fără să se știe nimic despre ele, fără să ne dezvăluie nimic despre ele. Prin urmare, cine ne dezvăluie ceva despre ele? Partea conducătoare a sufletului. 15

Nu în pasiune, ci în acțiune stau binele și răul unui viețuitor rațional politic; după cum nici virtutea și nici viciul unei astfel de ființe nu stau în pasiune, ci în acțiune. 16

Pentru o piatră aruncată în sus nu reprezintă un rău căderea ei, după cum nici <nu înseamnă> un bine aruncarea sa în sus. 17

Pătrunde până la părțile conducătoare ale sufletelor și vei vedea cine sunt judecătorii de care te temi și ce fel de judecători sunt chiar în ceea ce-i privește pe ei înșiși. 18

Toate sunt în schimbare: și tu însuși ești în continuă alterare și, într-un anumit fel, distrugere, și întreaga lume. 19

- 20 Τὸ ἄλλου ἁμάρτημα ἐκεῖ δεῖ καταλιπεῖν.
- 21 Ἐνεργείας ἀπόληξις, ὁρμῆς καὶ ὑπολήψεως παῦλα, οἶον θάνατος· οὐδὲν κακόν. μέτιθι νῦν ἐπὶ ἡλικίαν, οἶον τὴν παιδικήν, τὴν τοῦ μειρακίου, τὴν νεότητα, τὸ γῆρας· καὶ γὰρ τούτων πᾶσα μεταβολή, θάνατος· μήτι δεινόν; μέτιθι νῦν ἐπὶ βίον τὸν ὑπὸ τῷ πάπῳ, εἴτα τὸν ὑπὸ τῇ μητρί, εἴτα τὸν ὑπὸ τῷ πατρί, καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς διαφθοράς καὶ μεταβολὰς καὶ ἀπολήξεις εὐρίσκων ἐπερώτα σεαυτόν· μήτι δεινόν; οὕτως τοίνυν οὐδὲ ἡ τοῦ ὅλου σου βίου λήξις καὶ παῦλα καὶ μεταβολή.
- 22 Τρέχε ἐπὶ τὸ σεαυτοῦ ἡγεμονικὸν καὶ τὸ τοῦ ὅλου καὶ τὸ τούτου. τὸ μὲν σεαυτοῦ, ἵνα [νοῦν] δικαῖον αὐτὸ ποιήσης· τὸ δὲ τοῦ ὅλου, ἵνα συμνημονεύσης τίνος μέρος εἶ· τὸ δὲ τούτου, ἵνα ἐπιστήσης πότερον ἄγνοια ἢ γνώμη, καὶ ἅμα λογίσῃ ὅτι συγγενές.
- 23 Ὡσπερ αὐτὸς σὺ πολιτικοῦ συστήματος συμπληρωτικὸς εἶ, οὕτως καὶ πᾶσα πρᾶξις σου συμπληρωτικὴ ἔστω ζωῆς πολιτικῆς. ἦτις ἐὰν οὖν πρᾶξις σου μὴ ἔχῃ τὴν ἀναφοράν, εἴτε προσεχῶς εἴτε πόρρωθεν, ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος, αὕτη διασπᾷ τὸν βίον καὶ οὐκ ἐὰν εἶναι καὶ στασιώδης ἐστίν, ὥσπερ ἐν δήμῳ ὁ τὸ καθ' αὐτὸν μέρος διστάμενος ἀπὸ τῆς τοιαύτης συμφωνίας.
- 24 Παιδίων ὀργαὶ καὶ παίγνια, καὶ „πνευμάτια νεκροὺς βαστάζοντα“, ὥστε ἐναργέστερον προσπεσεῖν τὸ τῆς Νεκυίας.

Greșeala altuia trebuie lăsată acolo unde este. 20

Încetarea unei acțiuni, a unui impuls, a unei opinii reprezintă un timp de odihnă, asemenea morții: nu este nimic rău. 21
 Întoarce-te acum la diferitele vârste ale vieții: copilăria, adolescența, tinerețea și bătrânețea. Căci orice schimbare a acestora este o moarte. Este oare ceva înfricoșător într-o astfel de schimbare? Îndreaptă-te acum spre viața pe care ai trăit-o în grija bunicului, apoi a mamei, apoi a tatălui și, descoperind multe alte pierderi, schimbări și încetări, întreabă-te: „Este oare ceva înfricoșător în toate acestea?” Astfel, nici încetarea, timpul de odihnă și schimbarea întregii tale vieți nu sunt ceva înfricoșător.

Alargă spre partea conducătoare a sufletului tău și spre cea a Întregului și spre cea a unuia oarecare: spre a ta pentru a o face dreaptă, spre cea a Întregului pentru a-ți aminti că ești o parte din acesta, spre a unuia oarecare pentru a înțelege dacă ea este ignoranță sau știință și pentru a ține cont, în același timp, că are aceeași origine cu tine. 22

După cum tu însuși ești o parte care întregește un sistem politic, tot astfel orice acțiune a ta trebuie să fie o parte care întregește viața politică. Așadar, orice acțiune a ta care nu se referă de aproape sau de departe la scopul social dezorganizează viața cetății și nu îi permite să fie unitară, cunoscând tot felul de dezbinări, așa cum este, într-un grup de cetățeni, cel ce separă partea care îl privește de o astfel de armonie socială. 23

Mâinii copilărești, jocuri puerile și „biete sufluri care poartă cadavre”²⁹¹, ca să devină mai evidentă evocarea homerică a morților²⁹². 24

- 25 Ἴθι ἐπὶ τὴν ποιότητα τοῦ αἰτίου καὶ ἀπὸ τοῦ ὑλικοῦ αὐτὸ περιγράψας θέασαι· εἶτα καὶ τὸν χρόνον περιόρισον, ὅσον πλεῖστον ὑφίστασθαι πέφυκε τοῦτο τὸ ἰδίως ποιόν.
- 26 Ἀνέτλης μύρια διὰ τὸ μὴ ἀρκεῖσθαι τῷ σῶ ἡγεμονικῷ ποιοῦντι τοιαῦτα, οἷα κατεσκεύασται. ἀλλὰ ἄλις.
- 27 Ὅταν ἄλλος ψέγῃ σε ἢ μισῇ ἢ τοιαῦτά τινα ἐκφωνῶσιν, ἔρχου ἐπὶ τὰ ψυχάρια αὐτῶν, διέλθε ἔσω καὶ ἵδε ποιοὶ τινές εἰσιν. ὅψει ὅτι οὐ δεῖ σε σπᾶσθαι, ἵνα τούτοις τί ποτε περὶ σοῦ δοκῇ. εὐνοεῖν μέντοι αὐτοῖς δεῖ· φύσει γὰρ φίλοι, καὶ οἱ θεοὶ δὲ παντοίως αὐτοῖς βοηθοῦσι, δι' ὀνείρων, διὰ μαντειῶν, πρὸς ταῦτα μέντοι, πρὸς ἃ ἐκεῖνοι διαφέρονται.
- 28 Ταῦτά ἐστι τὰ τοῦ κόσμου ἐγκύκλια, ἄνω κάτω, ἐξ αἰῶνος εἰς αἰῶνα. καὶ ἤτοι ἐφ' ἕκαστον ὁρμῶ ἢ τοῦ ὅλου διάνοια· ὅπερ εἰ ἔστιν, ἀποδέχου τὸ ἐκείνης ὁρμητόν· ἢ ἄπαξ ὥρμησε, τὰ δὲ λοιπὰ κατ' ἐπακολούθησιν, καὶ τί ἐντείνει; τρόπον γὰρ τινα ἄτομοι ἢ εἰμαρμένη. τὸ δὲ ὅλον· εἴτε θεός, εὖ ἔχει πάντα· εἴτε τὸ εἰκῇ, μὴ καὶ σὺ εἰκῇ. Ἦδη πάντας ἡμᾶς γῇ καλύψει, ἔπειτα καὶ αὐτὴ μεταβαλεῖ κάκεῖνα εἰς ἄπειρον μεταβαλεῖ καὶ πάλιν ἐκεῖνα εἰς ἄπειρον. τὰς γὰρ ἐπικυματώσεις τῶν μεταβολῶν καὶ ἀλλοιώσεων ἐνθυμούμενός τις καὶ τὸ τάχος παντὸς θνητοῦ καταφρονήσει.

Întoarce-te la calitatea cauzei și, separând-o de cea materială, cerceteaz-o; apoi delimitează timpul, cercetând cât de mult durează această calitate specifică²⁹³. 25

Ai suportat mii de nenorociri, fiindcă nu te-ai mulțumit cu partea conducătoare a sufletului tău, care făcea acele activități pentru care a fost alcătuită. Dar destul cu toate acestea. 26

Când un altul te critică sau te urăște, sau oamenii manifestă față de tine astfel de sentimente, întoarce-te spre sufletele lor, intră în interiorul lor și vezi ce fel de oameni sunt aceștia. Vei vedea că nu trebuie să te frământă pentru ca ei să-și facă despre tine la un moment dat o părere. Totuși trebuie să fii binevoitor față de ei, căci potrivit naturii sunt prieteni. Și zeii îi ajută în mai multe feluri, prin vise, prin predicții, ca ei să obțină acele lucruri pentru care depun atâta efort. 27

Acestea sunt mișcările ciclice ale lumii, în sus, în jos, dintr-un eon în altul. Fie inteligența Întregului dă impulsul fiecărui lucru și, dacă este așa, tu trebuie să accepți ceea ce este pus în mișcare de impulsul aceleia, fie impulsul său s-a manifestat o singură dată și restul se desfășoară în continuare. De ce te neliniștești? Căci, într-un fel, există sau atomi, sau destin. În general, dacă există Zeul, totul merge bine, iar dacă totul se petrece la voia întâmplării, nu fi și tu la voia întâmplării. În scurt timp, pământul ne va acoperi pe toți, apoi și el se va transforma, și rezultatul transformării se va transforma la infinit și apoi din nou, la infinit. Cel care se gândește la valurile succesive ale transformărilor și alterărilor și la rapiditatea unor astfel de fenomene va ajunge să disprețuiască tot ce este muritor. 28

29 Χειμάρρους ἡ τῶν ὅλων αἰτία· πάντα φέρει. ὥς εὐτελῇ δὲ καὶ τὰ πολιτικὰ ταῦτα καί, ὥς οἴεται, φιλοσόφως πρακτικὰ ἀνθρώπια· μυξῶν μεστά. ἄνθρωπε, τί ποτε; ποιήσον ὃ νῦν ἡ φύσις ἀπαιτεῖ, ὅρμησον, ἐὰν διδῶται, καὶ μὴ περιβλέπου εἴ τις εἴσεται. μὴ τὴν Πλάτωνος πολιτείαν ἔλπιζε, ἀλλὰ ἀρκοῦ, εἰ τὸ βραχύτατον πρόεισι, καὶ τούτου αὐτοῦ τὴν ἔκβασιν ὥς οὐ μικρόν τί ἐστι διανοοῦ. δόγμα γὰρ αὐτῶν τίς μεταβαλεῖ; χωρὶς δὲ δογμάτων μεταβολῆς τί ἄλλο ἢ δουλεία στενόντων καὶ πείθεσθαι προσποιουμένων; ὕπαγε νῦν καὶ Ἀλέξανδρον καὶ Φίλιππον καὶ Δημήτριον τὸν Φαληρέα μοι λέγε. ὄψομαι, εἰ εἶδον, τί ἡ κοινὴ φύσις ἤθελε, καὶ ἑαυτοὺς ἐπαιδαγωγῶνσαν· εἰ δὲ ἐτραγώδησαν, οὐδεὶς με κατακέκρικε μιμεῖσθαι. ἀπλοῦν ἐστι καὶ αἰδήμον τὸ φιλοσοφίας ἔργον· μὴ με ἄπαγε ἐπὶ σεμνοτυφίαν.

30 „Ἀνωθεν ἐπιθεωρεῖν“ ἀγέλας μυρίας καὶ τελετὰς μυρίας καὶ πλοῦν παντοῖον ἐν χειμῶσι καὶ γαλήναις καὶ διαφορὰς γινομένων, συγγινομένων, ἀπογινομένων. ἐπινόειν δὲ καὶ τὸν ὑπ' ἄλλων πάλαι βεβιωμένον βίον καὶ τὸν μετὰ σέ βιωθησόμενον καὶ τὸν νῦν ἐν τοῖς βαρβάροις ἔθνεσι βιούμενον· καὶ ὅσοι μὲν οὐδὲ ὄνομά σου γινώσκουσιν, ὅσοι δὲ τάχιστα ἐπιλήσονται, ὅσοι δ' ἐπαινοῦντες ἴσως νῦν σε τάχιστα ψέξουσιν· καὶ ὥς οὔτε ἡ μνήμη ἀξιόλογόν γε οὔτε ἡ δόξα οὔτε ἄλλο τι τὸ σύμπαν.

31 Ἀταραξία μὲν περὶ τὰ ἀπὸ τῆς ἐκτὸς αἰτίας συμβαίνοντα, δικαιοσύνης δὲ ἐν τοῖς παρὰ τὴν ἐκ σοῦ αἰτίαν ἐνεργουμένοις·

29

Cauza Întregului este un torent: pe toate le duce cu sine. Cât sunt de lipsiți de valoare acești oameni mărunți care fie se dedică treburilor publice, fie consideră că acționează în mod înțelept! Niște mucoși! Omule, ce este de făcut atunci? Fă ceea ce, în acest moment, îți cere natura. Acționează conform impulsului dacă îți este permis și nu te uita împrejur dacă te va vedea cineva. Nu-ți pune speranța în republica lui Platon²⁹⁴, ci fii mulțumit dacă fie și cel mai mic lucru progresează, și gândește-te că un succes cât de mic înseamnă ceva. Cine, de fapt, va schimba modul lor de a gândi? În afară de schimbarea principiilor, ce altceva rămâne dacă nu sclavia oamenilor care se vaită și se prefac că se supun? Mergi înainte acum și vorbește-mi despre Alexandru, despre Filip²⁹⁵, despre Demetrius din Phaleron²⁹⁶. Voi vedea dacă ei au știut ce dorea natura comună și dacă s-au instruit pe ei înșiși; dacă, în schimb, au făcut-o numai pe eroii de tragedie, nimeni nu m-a condamnat să-i imit. Opera filozofiei este simplă și demnă de respect: nu mă împinge spre vanitate.

30

Contemplă de sus miile de trupe, miile de ceremonii religioase și călătoriile în orice direcție pe vreme de furtună și pe timp liniștit și diversitatea ființelor care vin pe lume, trăiesc împreună și dispar. Gândește-te la viața trăită altădată de alții și la cea care va fi trăită după tine și la cea care se trăiește acum printre națiunile barbare; gândește-te, de asemenea, câți nu îți cunosc nici măcar numele, câți îl vor uita în scurt timp, câți dintre cei care poate acum te laudă în scurt timp te vor vorbi de rău; și cum nici amintirea, nici faima, nici altceva de felul acesta nu e demn de considerație.

31

Liniște a sufletului în ceea ce privește evenimentele care au loc datorită cauzei exterioare, dreptate în activitățile a căror

τουτέστιν, ὁρμὴ καὶ πράξις καταλήγουσα ἐπ' αὐτὸ τὸ κοινωνικῶς πράξαι ὡς τοῦτό σοι κατὰ φύσιν ὄν.

- 32 Πολλὰ περισσὰ περιελεῖν τῶν ἐνοχλούντων σοι δύνασαι ὅλα ἐπὶ τῇ ὑπολήψει σου κείμενα, καὶ πολλὴν εὐρυχωρίαν περιποιήσεις ἤδη σεαυτῷ. τὸν ὅλον κόσμον περιειληφέναι τῇ γνώμῃ καὶ τὸν <ἀ>ίδιον αἰῶνα περινοεῖν καὶ τὴν τῶν κατὰ μέρος ἐκάστου πράγματος ταχεῖαν μεταβολὴν ἐπινοεῖν, ὡς βραχὺ μὲν τὸ ἀπὸ γενέσεως μέχρι διαλύσεως, ἀχανὲς δὲ τὸ πρὸ τῆς γενέσεως, ὡς καὶ τὸ μετὰ τὴν διάλυσιν ὁμοίως ἄπειρον.
- 33 Πάντα ὅσα ὁρᾷς τάχιστα φθαρήσεται καὶ οἱ φθειρόμενα αὐτὰ ἐπιδόντες τάχιστα καὶ αὐτοὶ φθαρήσονται καὶ ὁ ἐσχατόγηρος ἀποθανὼν εἰς ἴσον καταστήσεται τῷ προώρῳ.
- 34 Τίνα τὰ ἡγεμονικὰ τούτων καὶ περὶ οἷα ἐσπουδάκασι καὶ δι' οἷα φιλοῦσι καὶ τιμῶσι· γυμνὰ νόμιζε βλέπειν τὰ ψυχάρια αὐτῶν. ὅτε δοκοῦσι βλάπτειν ψέγοντες ἢ ὠφελεῖν ἐξυμνοῦντες, ὅση οἴησις.
- 35 Ἡ ἀποβολὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ μεταβολή. τούτῳ δὲ χαίρει ἢ τῶν ὅλων φύσις, καθ' ἣν πάντα καλῶς γίνεται. ἐξ αἰῶνος ὁμοειδῶς ἐγίνετο καὶ εἰς ἄπειρον τοιαῦθ' ἕτερα ἔσται. τί οὖν λέγεις ὅτι ἐγίνετό τε πάντα <ἀεὶ κακῶς> [ὁ] καὶ πάντα ἀεὶ κακῶς ἔσται καὶ οὐδεμία ἄρα δύναμις ἐν τοσούτοις θεοῖς ἐξευρέθη ποτὲ ἢ διορθώσουσα ταῦτα, ἀλλὰ κατακέκριται ὁ κόσμος ἐν ἀδιαλείπτῳ κακοῖς συνέχεσθαι;

cauză provine din tine; acestea sunt impulsul și acțiunea care au ca scop binele comun, fiindcă acest lucru este pentru tine conform naturii.

Tu poți să înlături multe probleme fără rost dintre cele care te tulbură, de vreme ce acestea depind de părerea ta, și astfel îți vei pune la dispoziție un spațiu întins. Poți cuprinde cu mintea întreaga lume, poți contempla timpul etern și poți concepe rapida schimbare a fiecărui lucru în parte, pentru a vedea cât este de scurt timpul de la naștere până la dezagregarea în elemente și, de asemenea, cât este de infinit după dezagregare. 32

Toate cele pe care le vezi vor pieri în scurt timp, și cei care le-au văzut vor pieri și ei în scurt timp. Și cel care moare la o vârstă foarte înaintată va ajunge la fel ca cel care a avut parte de o moarte timpurie. 33

Ce sunt părțile conducătoare ale sufletului acestor oameni, pentru ce lucruri au depus eforturi, ce lucruri iubesc și apreciază? Consideră că vezi sufletele lor goale. Când ei cred că te vatăcă prin criticile lor sau îți sunt de folos prin imnurile lor de laudă, cât de mare este aroganța lor! 34

Pierderea nu este nimic altceva decât o transformare. De aceasta se bucură natura Întregului, conform căreia totul se întâmplă în chip fericit; din eternitate s-a întâmplat în același fel și se va produce sub alte forme asemănătoare la infinit. Așadar, de ce spui că totul s-a întâmplat și se va întâmpla întotdeauna în manieră greșită și că nu s-a găsit niciodată, între atât de mari zei, vreo putere capabilă să îndrepte această situație, ci lumea este condamnată să se supună nenorocirilor neîntrerupte? 35

- 36 Τὸ σαπρὸν τῆς ἐκάστω ὑποκειμένης ὕλης· ὕδωρ, κόνις, ὀστάρια, γράσος, ἢ πάλιν· πῶροι γῆς τὰ μάρμαρα καὶ ὑποστάθμαι ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος, καὶ τριχία ἢ ἐσθῆς καὶ αἶμα ἢ πορφύρα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τοιαῦτα. καὶ τὸ πνευματικὸν δὲ ἄλλο τοιοῦτον καὶ ἐκ τούτων εἰς ταῦτα μεταβάλλον.
- 37 Ἄλις τοῦ ἀθλίου βίου καὶ γογγυσμοῦ καὶ πιθηκισμοῦ. τί ταράσσει; τί τούτων καινόν; τί σε ἐξίστησι; τὸ αἴτιον; ἴδε αὐτό. ἀλλ' ἢ ὕλη; ἴδε αὐτήν. ἔξω δὲ τούτων οὐδὲν ἐστίν· ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς ἤδη ποτὲ ἀπλούστερος καὶ χρηστότερος γενοῦ. Ἴσον τὸ ἑκατὸν ἔτεσι καὶ τὸ τρισὶ ταῦτα ἱστορήσαι.
- 38 Εἰ μὲν ἤμαρτεν, ἐκεῖ τὸ κακόν. τάχα δ' οὐχ ἤμαρτεν.
- 39 Ἦτοι ἀπὸ μιᾶς πηγῆς νοερᾶς πάντα ὥς ἐνὶ σώματι ἐπισυμβαίνει καὶ οὐ δεῖ τὸ μέρος τοῖς ὑπὲρ τοῦ ὅλου γινομένοις μέμφεσθαι· ἢ ἄτομοι καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ κυκεῶν καὶ σκεδασμός· τί οὖν ταράσσει; τῷ ἡγεμονικῷ λέγειν· τέθηκας, ἔφθαρσαι, τεθηρίωσαι, ὑποκρίνη, συναγελάζη, βόσκη.
- 40 Ἦτοι οὐδὲν δύνανται οἱ θεοὶ ἢ δύνανται. εἰ μὲν οὖν μὴ δύνανται, τί εὐχῃ; εἰ δὲ δύνανται, διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον εὐχῇ διδόναι αὐτοὺς τὸ μήτε φοβεῖσθαι τι τούτων μήτε ἐπιθυμεῖν τινος τούτων μήτε λυπεῖσθαι ἐπὶ τινι τούτων, μᾶλλον ἢ περ τὸ μὴ παρεῖναί τι τούτων ἢ τὸ παρεῖναι; πάντως γάρ, εἰ δύνανται συνεργεῖν ἀνθρώποις, καὶ εἰς ταῦτα δύνανται συνεργεῖν. ἀλλὰ ἴσως ἔρεῖς ὅτι· ἐπ' ἐμοὶ αὐτὰ οἱ θεοὶ ἐποίησαν.

Descompunerea materiei care stă la baza fiecărui lucru: apă, pulbere, oscioare, murdărie. Sau iarăși: concrețiunile pământului sunt stâncile de marmură și sedimentele – aur, argint, veșmintele – piei de animale, purpura – sânge, și toate celelalte sunt asemenea. Iar facultatea pneumatică este un alt element de același fel, care se transformă din acestea în acelea. 36

Destul cu această viață nenorocită, cu murmurul și cu aceste gesturi de maimuță. De ce te agiți? Ce este nou în toate acestea? Ce te scoate din fire? Cauza? Privește-o! Poate materia? Privește-o! În afară de ele nu există nimic; dar fii odată mai sincer și mai binevoitor față de zei! E același lucru dacă vei căuta să cunoști acestea o sută de ani sau trei ani. 37

Dacă a greșit, acolo se găsește răul. Dar poate nu a greșit. 38

Sau toate evenimentele, provenind dintr-o singură sursă inteligentă, se întâmplă ca unui singur corp, și atunci partea nu trebuie să se plângă de ceea ce se întâmplă în favoarea Întregului, sau există atomii, și atunci nu există nimic altceva decât confuzie și dezagregare. De ce te agiți? Spune-i părții conducătoare a sufletului tău: „Ești moartă, ești distrusă, ai devenit un animal, ești ipocrită, faci parte dintr-o turmă, paști precum o oaie.“ 39

Fie zeii nu au putere²⁹⁷, fie au. Dacă nu au putere, de ce te rogi lor? Dacă au putere, de ce nu îi rogi mai degrabă să îți îngăduie să nu te temi de nici unul dintre aceste lucruri, să nu îți dorești nici unul dintre aceste lucruri, să nu te întristezi din cauza nici unuia dintre aceste lucruri, mai ales că te rogi să nu se realizeze sau să se realizeze un lucru sau altul? Căci, oricum, dacă zeii îi pot ajuta pe oameni, 40

εἶτα οὐ κρεῖσσον χρήσθαι τοῖς ἐπὶ σοὶ μετ' ἐλευθερίας ἢ διαφέρεσθαι πρὸς τὰ μὴ ἐπὶ σοὶ μετὰ δουλείας καὶ ταπεινότητος; τίς δέ σοι εἶπεν ὅτι οὐχὶ καὶ εἰς τὰ ἐφ' ἡμῖν οἱ θεοὶ συλλαμβάνουσιν; ἄρξαι γοῦν περὶ τούτων εὐχεσθαι καὶ ὅψει. οὗτος εὐχεται· πῶς κοιμηθῶ μετ' ἐκείνης· σύ· πῶς μὴ ἐπιθυμήσω τοῦ κοιμηθῆναι μετ' ἐκείνης. ἄλλος· πῶς στερηθῶ ἐκείνου· σύ· πῶς μὴ χρήζω τοῦ στερηθῆναι. ἄλλος· πῶς μὴ ἀποβάλλω τὸ τεκνίον· σύ· πῶς μὴ φοβηθῶ ἀποβαλεῖν. ὅλως ὧδε ἐπίστρεψον τὰς εὐχὰς καὶ θεώρει τί γίνεται.

- 41 Ὁ Ἐπίκουρος λέγει ὅτι· „ἐν τῇ νόσῳ οὐκ ἦσάν μοι αἱ ὁμιλῖαι περὶ τῶν τοῦ σωματίου παθῶν οὐδὲ πρὸς τοὺς εἰσιόντας τοιαῦτά τινα, φησίν, ἐλάλουν, ἀλλὰ τὰ προηγούμενα φυσιολογῶν διετέλουν καὶ πρὸς αὐτῷ τούτῳ ὢν, πῶς ἡ διάνοια συμμεταλαμβάνουσα τῶν ἐν τῷ σαρκιδίῳ τοιούτων κινήσεων ἀταρακτεῖ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τηροῦσα. οὐδὲ τοῖς ἰατροῖς ἐμπαρεῖχον, φησί, καταφρυάττεσθαι ὥς τι ποιοῦσιν, ἀλλὰ ὁ βίος ἤγετο εὖ καὶ καλῶς.“ ταῦτά οὖν ἐκείνῳ, ἐν νόσῳ, ἐὰν νοσῇ καὶ ἐν ἄλλῃ τινὶ περιστάσει· τὸ γὰρ μὴ ἀφίστασθαι φιλοσοφίας ἐν οἷσις δῆποτε τοῖς προσπίπτουσι μηδὲ ἰδιώτῃ καὶ <ἀ>φυσιολόγῳ συμφλυαρεῖν, πάσης αἰρέσεως κοινόν. πρὸς μόνῳ τῷ νῦν πρασσομένῳ εἶναι καὶ τῷ ὀργάνῳ, δι' οὗ πράσσεις.

ei îi pot ajuta și pentru atingerea unor asemenea scopuri. Dar poate vei spune: „Zeii au făcut ca acestea să fie în puterea mea.“ Nu e mai bine atunci să te folosești de ceea ce stă în puterea ta în deplină libertate decât să te frământă pentru acele lucruri care nu stau în puterea ta cu o atitudine servilă și înjositoare? Cine ți-a spus că zeii nu dau o mână de ajutor și în ceea ce este în puterea noastră? Începe așadar să îi rogi pentru acestea și vei vedea. Unul se roagă: „Să pot să mă culc cu acea femeie!“ Tu roagă-te: „Să nu-mi doresc să mă culc cu acea femeie!“ Altul se roagă: „Să pot să scap de acela!“ Tu roagă-te: „Să pot să nu-mi doresc să scap de acela!“ Altul se roagă: „Să nu-mi pierd fiul!“ Tu roagă-te: „Să pot să nu mă tem că îl voi pierde!“ Într-un cuvânt, înalță în acest fel rugăciunile tale spre zei și vezi ce o să se întâmple.

Epicur spune: „În timpul bolii, discuțiile mele nu se refereau la afecțiunile bietului meu trup, nici nu abordam acest gen de subiecte – spune el – cu cei care mă vizitau; ci mai degrabă continuam să cercetez principalele teme ale filozofiei naturii, și mă interesa în special acest aspect: cum poate intelectul să rămână netulburat, chiar dacă ia parte la astfel de mișcări care provin de la o biată bucată de carne, păstrându-și propriul bine. Și – spune în continuare – nici medicilor nu le-am dat ocazia să se mândrească, ca și cum ar fi făcut ceva important, ci îmi conduce viața bine și frumos.“²⁹⁸ Așadar, păstrează acest comportament al său în timpul bolii, dacă te îmbolnăvești cumva, și în orice altă împrejurare a vieții. Căci este o regulă comună pentru orice școală filozofică să nu te îndepărtezi de filozofie în nici o împrejurare și să nu discuți cu profanii și cu cei nepricepuți în ceea ce privește filozofia naturii²⁹⁹. Tu fii atent numai la ceea ce faci acum și la instrumentul de care te folosești pentru a îndeplini această treabă.

- 42 Ὅταν τινὸς ἀναισχυντία προσκόπῃς, εὐθὺς πυνθάνου σεαυτοῦ· δύνανται οὖν ἐν τῷ κόσμῳ ἀναίσχυντοι μὴ εἶναι; οὐ δύνανται· μὴ οὖν ἀπαίτει τὸ ἀδύνατον· εἷς γὰρ καὶ οὗτός ἐστιν ἐκείνων τῶν ἀναισχύντων, οὗς ἀνάγκη ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ πανούργου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπίστου καὶ παντὸς τοῦ ὁτιοῦν ἁμαρτάνοντος ἔστω σοι πρόχειρον· ἅμα γὰρ τῷ ὑπομνησθῆναι ὅτι τὸ γένος τῶν τοιούτων ἀδύνατόν ἐστι μὴ ὑπάρχειν, εὐμενέστερος ἔσῃ πρὸς τοὺς καθ' ἕνα. εὐχρηστον δὲ κἀκεῖνο εὐθὺς ἐννοεῖν, τίνα ἔδωκεν ἡ φύσις τῷ ἀνθρώπῳ ἀρετὴν πρὸς τοῦτο τὸ ἁμάρτημα· ἔδωκε γὰρ ὡς ἀντιφάρμακον πρὸς μὲν τὸν ἀγνώμονα τὴν προχότιτα, πρὸς δὲ ἄλλον ἄλλην τινὰ δύναμιν, ὅπως δὲ ἔξεστί σοι μεταδιδάσκειν τὸν πεπλανημένον· πᾶς δὲ ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. τί δὲ καὶ βέβλαψαι; εὐρήσεις γὰρ μηδένα τούτων, πρὸς οὗς παροξύνῃ, πεποηκότα τι τοιοῦτον ἐξ οὗ ἡ διάνοιά σου χεῖρων ἔμελλε γενήσεσθαι· τὸ δὲ κακὸν σου καὶ τὸ βλαβερὸν ἐνταῦθα πᾶσαν τὴν ὑπόστασιν ἔχει. τί δαὶ κακὸν ἢ ξένον γέγονεν, εἰ ὁ ἀπαίδευτος τὰ τοῦ ἀπαιδεύτου πράσσει; ὅρα μὴ σεαυτῷ μᾶλλον ἐγκαλεῖν ὀφείλῃς, ὅτι οὐ προσεδόκησας τοῦτον τοῦτο ἁμαρτήσεσθαι· σὺ γὰρ καὶ ἀφορμὰς ἐκ τοῦ λόγου εἶχες πρὸς τὸ ἐνθυμηθῆναι ὅτι εἰκὸς ἐστὶ τοῦτον τοῦτο ἁμαρτήσεσθαι, καὶ ὅμως ἐπιλαθόμενος θαυμάζεις εἰ ἡμάρτηκεν. μάλιστα δέ, ὅταν ὡς ἀπίστῳ ἢ ἀχαρίστῳ μέμφῃ, εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφῃ· προδήλως γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίστευσας ὅτι τὴν πίστιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδοὺς μὴ καταληκτικῶς ἔδωκας μηδὲ ὥστε ἐξ αὐτῆς τῆς σῆς πράξεως εὐθὺς ἀπειληφέναι πάντα τὸν καρπὸν. τί γὰρ πλέον θέλεις εὖ ποιήσας, ἄνθρωπε; οὐκ ἄρκεῖ τοῦτο, ὅτι κατὰ φύσιν τὴν σὴν τι ἔπραξας, ἀλλὰ τούτου μισθὸν ζητεῖς; ὥσει ὁ ὀφθαλμὸς ἀμοιβὴν ἀπῆτει, ὅτι βλέπει, ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν. ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρὸς τότε τι γέγονεν, ὅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν

Ori de câte ori te lovești de obraznicia cuiva, întreabă-te de îndată: „E cu putință să nu existe în lume obraznici?” Nu se poate! Nu cere atunci un lucru imposibil. Căci și acesta este unul dintre obraznicii a căror existență e necesară în lume. Și să ai la îndemână același gând și față de cel viclean, și față de cel necredincios, și față de orice altfel de păcătos. Și, cât timp îți vei aminti că este imposibil ca aceste categorii de indivizi să nu existe, vei fi mai binevoitor față de fiecare dintre ei. E util să te gândești repede și la acest lucru, anume ce virtute i-a dăruit natura pentru a se împotrivi acestor greșeli. Căci natura a oferit ca antidot pentru cel prost blândețea, pentru altul – alt remediu; în general, îți este permis să îl faci să gândească altfel pe cel care a greșit drumul. Oricine greșește nu își mai îndeplinește scopul propus și se abate de la drum. La urma urmei, ce prejudiciu ți-a adus? Căci vei descoperi că nici unul dintre cei care te fac să te enervezi nu a comis vreo greșală din cauza căreia intelectul tău ar fi pe punctul să suporte o pierdere. Ceea ce este rău pentru tine și ceea ce te vatamă își găsește în intelect întreaga consistență. Ce este, așadar, rău și ciudat dacă cel lipsit de educație face cele potrivite unuia lipsit de educație? Vezi dacă nu trebuie mai degrabă să nu te învinovățești pe tine însuși pentru faptul că nu te-ai așteptat ca acesta să greșească așa cum a făcut-o. Căci tu aveai mijloace din partea rațiunii ca să te gândești că e posibil ca acest om să comită o greșală, și totuși, fiindcă uiți de acest lucru, rămâi uimit dacă el a greșit. Și, mai cu seamă, ori de câte ori te plângi de un necredincios și de un nerecunoscător, întoarce-te asupra ta însuși. Căci în mod clar e greșeala ta, fie dacă ai avut încredere într-un om cu o asemenea dispoziție interioară, gândind că el va rămâne credincios, fie dacă, făcându-i un favor, nu ai acționat dezinteresat, nici astfel încât să fi primit întreg rodul acțiunii tale în chiar momentul în care ai desfășurat-o. Ce mai dorești,

κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον, οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πεφυκώς, ὅποταν τι εὐεργετικὸν ἢ ἄλλως εἰς τὰ μέσα συνεργητικὸν πράξει, πεποίηκε πρὸς ὃ κατεσκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

atâta vreme cât ai făcut bine, omule? Nu îți ajunge că ai realizat ceva conform propriei tale naturi, de ceri pentru aceasta o răsplată? Ca și cum ochiul ar cere o recompensă pentru că vede sau picioarele, pentru că pășesc. Căci, după cum aceste membre există pentru un scop anume, pe care, fiindcă îl îndeplinesc potrivit cu structura lor specifică, îl realizează ca pe ceva care le este propriu, tot așa și omul, binefăcător prin natura sa, atunci când face un bine sau, altfel, atunci când acordă ajutor aproapelui său să se preocupe de lucrurile intermediare³⁰⁰, a îndeplinit un lucru pentru care a fost alcătuit și deține ceea ce îi este propriu.

- ¹ Ἔση ποτὲ ἄρα, ὦ ψυχὴ, ἀγαθὴ καὶ ἀπλή καὶ μία καὶ γυμνή, φανερωτέρα τοῦ περικειμένου σοι σώματος; γεύση ποτὲ ἄρα τῆς φιλητικῆς καὶ στερκτικῆς διαθέσεως; ἔση ποτὲ ἄρα πλήρης καὶ ἀνενδεῆς καὶ οὐδὲν ἐπιποθοῦσα οὐδὲ ἐπιθυμοῦσα οὐδενὸς οὔτε ἐμψύχου οὔτε ἀψύχου πρὸς ἡδονῶν ἀπολαύσεις; οὐδὲ χρόνου, ἐν ᾧ ἐπὶ μακρότερον ἀπολαύσεις; οὐδὲ τόπου ἢ χώρας ἢ ἀέρων εὐκαιρίας; οὐδὲ ἀνθρώπων εὐαρμοστίας; ἀλλὰ ἀρκεσθήσῃ τῇ παρούσῃ καταστάσει καὶ ἡσθήσῃ τοῖς παροῦσι πᾶσι, καὶ συμπείσεις σεαυτὴν ὅτι πάντα σοι παρὰ τῶν θεῶν πάρεστι, καὶ πάντα σοι εὖ ἔχει καὶ εὖ ἔξει, ὅσα φίλον αὐτοῖς καὶ ὅσα μέλλουσι δώσῃν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ τελείου ζώου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου καὶ καλοῦ καὶ γεννῶντος πάντα καὶ συνέχοντος καὶ περιέχοντος καὶ περιλαμβάνοντος διαλυόμενα εἰς γένεσιν ἑτέρων ὁμοίων; ἔση ποτὲ ἄρα τοιαύτη, οἷα θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις οὕτως συμπολιτεύεσθαι ὥς μήτε μέμφεσθαί τι αὐτοῖς μήτε καταγινώσκεσθαι ὑπ' αὐτῶν;

- ² Παρατῆρει τί σου ἡ φύσις ἐπιζητεῖ ὥς ὑπὸ φύσεως μόνον διοικουμένου· εἴτα ποίει αὐτὸ καὶ προσίεσο, εἰ μὴ χειρὸν

CARTEA A X-A

Vei fi vreodată, o, suflete, virtuos, simplu, unic, gol, mai evident și mai vizibil decât trupul care te înconjoară? Vei avea vreodată dispoziția interioară <pregătită> pentru prietenie și pentru tandrețe? Vei fi vreodată împlinit și perfect, fără să regreti nimic, fără să-ți dorești nimic nici din cele însuflețite, nici din cele neînsuflețite, pentru a te bucura de plăceri? Fără să dorești nici timpul în care vei putea să te bucuri de acestea cât mai mult cu putință, nici locul, spațiul sau clima favorite, sau buna înțelegere dintre oameni? Dar te vei mulțumi oare cu situația din clipa de față, te vei bucura de toate bunurile prezente și te vei convinge că tot ceea ce ai vine de la zei și că totul merge bine pentru tine și va merge bine și ceea ce le place lor, și ceea ce trebuie să îți ofere pentru salvarea viețuitoarei desăvârșite³⁰¹, bune, drepte și frumoase, care dă naștere tuturor lucrurilor, le menține laolaltă, le înconjoară și le îmbrățișează, în timp ce se dezintegrează pentru a da naștere altora asemănătoare? Vei fi vreodată în stare să conviețuiești într-o societate <formată din> zei și oameni³⁰², astfel încât să nu te plângi de aceștia, nici să primești acuze din partea lor?

1

Observă ce îți cere natura, ca unul care ești condus numai de natură! Apoi îndeplinește această acțiune și accept-o,

2

μέλλει διατίθεσθαί σου ἢ ὥς ζώου φύσις. ἐξῆς δὲ παρατηρητέον τί ἐπιζητεῖ σου ἢ ὥς ζώου φύσις, καὶ πᾶν τοῦτο παραληπτέον, εἰ μὴ χειρόν μέλλει διατίθεσθαι ἢ ὥς ζώου λογικοῦ φύσις· ἔστι δὲ τὸ λογικὸν εὐθὺς καὶ πολιτικόν. τούτοις δὴ κανόσι χρώμενος μηδὲν περιεργάζου.

- 3 Πᾶν τὸ συμβαῖνον ἤτοι οὕτω συμβαίνει ὥς πέφυκας αὐτὸ φέρειν ἢ ὥς οὐ πέφυκας αὐτὸ φέρειν. εἰ μὲν οὖν συμβαίνει σοι ὥς πέφυκας φέρειν, μὴ δυσχέραине, ἀλλ' ὥς πέφυκας <φέρειν> φέρε. εἰ δὲ ὥς μὴ πέφυκας φέρειν, μὴ δυσχέραине· φθήσεται γὰρ σε ἀπαναλῶσαν. μέμνησο μέντοι ὅτι πέφυκας φέρειν πᾶν, περὶ οὗ ἐπὶ τῇ ὑπολήψει ἐστὶ τῇ σῇ φορητὸν καὶ ἀνεκτὸν αὐτὸ ποιῆσαι κατὰ φαντασίαν τοῦ συμφέρειν ἢ καθήκειν σεαυτῷ τοῦτο ποιεῖν.
- 4 Εἰ μὲν σφάλλεται, διδάσκειν εὐμενῶς καὶ τὸ παρορώμενον δεικνύναι. εἰ δὲ ἀδυνατεῖς, σεαυτὸν αἰτιᾶσθαι ἢ μηδὲ σεαυτόν.
- 5 Ὅτι ἂν σοι συμβαίνει, τοῦτό σοι ἐξ αἰῶνος προκατεσκευάζετο καὶ ἡ ἐπιπλοκὴ τῶν αἰτίων συνέκλωθε τήν τε σὴν ὑπόστασιν ἐξ αἰδίου καὶ τὴν τούτου σύμβασιν.
- 6 Εἴτε ἄτομοι εἴτε φύσις, πρῶτον κείσθω ὅτι μέρος εἰμὶ τοῦ ὅλου ὑπὸ φύσεως διοικουμένου· ἔπειτα, ὅτι ἔχω πῶς οἰκείως πρὸς τὰ ὁμογενῆ μέρη. τούτων γὰρ μεμνημένος, καθότι μὲν μέρος εἰμί, οὐδενὶ δυσαρεστήσω τῶν ἐκ τοῦ ὅλου ἀπονεμομένων· οὐδὲν γὰρ βλαβερόν τῷ μέρει ὃ τῷ ὅλῳ

dacă natura ta de viețuitor nu trebuie să ajungă într-o dispoziție mai proastă. În continuare, trebuie să observi ce îți cere natura ta de viețuitor și trebuie să primești toate acestea, dacă natura ta de viețuitor nu trebuie să ajungă într-o dispoziție mai proastă. Dar viețuitorul care este rațional este totodată și politic³⁰³. Folosind aceste reguli, nu te mai preocupa inutil de nimic altceva.

Orice eveniment se întâmplă fie astfel încât poate fi în mod natural suportat, fie astfel încât nu poate fi în mod natural suportat. Deci, dacă se întâmplă astfel încât poate fi în mod natural suportat, nu te supăra, ci suportă-l, ca și cum l-ai suporta în mod natural. În schimb, dacă evenimentul are loc astfel încât nu poate fi în mod natural suportat, nu te supăra, fiindcă acesta nu va înceta înainte de a se consuma. Amintește-ți, de asemenea, că poți să suporti în mod natural tot ceea ce depinde de părerea ta ca să devină suportabil și tolerabil, dacă îți reprezinți că faci un lucru folositor și moral potrivit pentru tine. 3

Dacă greșește, învață-l cu bunăvoință și arată-i ce a greșit. Dacă nu reușești, consideră-te vinovat pe tine însuși sau nici <măcar> pe tine însuși. 4

Ceea ce ți se întâmplă a fost pregătit pentru tine încă din veșnicie și înlănțuirea cauzelor a urzit împreună, din eternitate, existența ta și întâlnirea cu fiecăare eveniment.³⁰⁴ 5

Există fie atomi, fie natura³⁰⁵; în primul rând, să rămână stabilit că eu sunt parte din Întregul condus de natură; în al doilea rând, că am legături foarte strânse într-un anumit fel cu părțile de aceeași origine cu mine. Căci, amintindu-mi aceste adevăruri, în măsura în care sunt parte din Întreg, nu 6

συμφέρει. οὐ γὰρ ἔχει τι τὸ ὅλον ὃ μὴ συμφέρει ἑαυτῷ, πασῶν μὲν φύσεων κοινὸν ἔχουσῶν τοῦτο, τῆς δὲ τοῦ κόσμου προσειληφύιας τὸ μηδὲ ὑπὸ τινος ἔξωθεν αἰτίας ἀναγκάζεσθαι βλαβερὸν τι ἑαυτῇ γεννᾶν. κατὰ μὲν δὴ τὸ μεμνήσθαι ὅτι μέρος εἰμὶ ὅλου τοῦ τοιούτου, εὐαρεστήσω παντὶ τῷ ἀποβαίνοντι, καθόσον δὲ ἔχω πως οἰκείως πρὸς τὰ ὁμογενῆ μέρη, οὐδὲν πράξω ἀκοινωνήτον, μᾶλλον δὲ στοχάσομαι τῶν ὁμογενῶν καὶ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον πᾶσαν ὁρμὴν ἑμαυτοῦ ἄξω καὶ ἀπὸ τοῦναντίου ἀπάξω. τούτων δὲ οὕτως περαινομένων ἀνάγκη τὸν βίον εὐροεῖν, ὥς ἂν καὶ πολίτου βίον εὕρουν ἐπινοήσεως προιόντος διὰ πράξεων τοῖς πολίταις λυσιτελῶν καὶ ὅπερ ἂν ἡ πόλις ἀπονέμῃ, τοῦτο ἀσπαζόμενου.

- 7 Τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου, ὅσα φύσει περιέχεται ὑπὸ τοῦ κόσμου, ἀνάγκη φθείρεσθαι· λεγέσθω δὲ τοῦτο σημαντικῶς τοῦ ἀλλοιοῦσθαι. εἰ δὲ φύσει κακὸν τε καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι τοῦτο αὐτοῖς, οὐκ ἂν τὸ ὅλον καλῶς διεξάγοιτο τῶν μερῶν εἰς ἀλλοιώσιν ἰόντων καὶ πρὸς τὸ φθείρεσθαι διαφόρως κατεσκευασμένων. (πότερον γὰρ ἐπεχείρησεν ἡ φύσις αὐτὴ τὰ ἑαυτῆς μέρη κακοῦν καὶ περιπτωτικὰ τῷ κακῷ καὶ ἐξ ἀνάγκης ἔμπωτα εἰς τὸ κακὸν ποιεῖν, ἢ ἔλαθεν αὐτὴν τοιάδε τινὰ γινόμενα; ἀμφότερα γὰρ ἀπίθανα.) εἰ δέ τις καὶ ἀφέμενος τῆς φύσεως κατὰ τὸ πεφυκέναι ταῦτα ἐξηγοῖτο, καὶ ὥς γελοῖον ἅμα μὲν φάναι πεφυκέναι τὰ μέρη τοῦ ὅλου μεταβάλλειν, ἅμα δὲ ὥς ἐπὶ τινι τῶν παρὰ φύσιν συμβαίνοντι

mă va nemulțumi nimic din ceea ce Întregul îmi hărăzește, fiindcă nimic nu este dăunător părții dacă este util Întregului. Căci Întregul nu are nimic care să nu-i fie folositor lui însuși, de vreme ce toate naturile au în comun această caracteristică și natura lumii se îngrijește ca acela să nu fie constrâns de vreo cauză exterioară să genereze ceva dăunător lui însuși. Amintindu-mi că sunt o parte dintr-un astfel de Întreg, mă voi mulțumi cu tot ceea ce mi se întâmplă. Pe de altă parte, în măsura în care am legături strânse într-o oarecare măsură cu părțile de aceeași origine cu mine, nu voi face nimic dăunător comunității, ba mai mult, îi voi avea în vedere pe cei de aceeași origine cu mine, îmi voi îndrepta fiecare impuls al meu spre ceea ce este util pentru comunitate și mă voi îndepărta de tot ceea ce îi este potrivnic. Ducând la bun sfârșit aceste principii, în mod necesar viața va avea un curs fericit, după cum ai putut observa că are o desfășurare fericită viața unui cetățean care merge înainte, îndeplinind acțiuni folositoare pentru concetățenii săi, și care e gata să primească cu plăcere orice decizie pe care cetatea o ia în legătură cu el.

Este necesar ca părțile Întregului, vreau să spun câte sunt conținute în lume, să dispară; dar acest „să dispară” să fie înțeles în sensul că ele se transformă unele în altele; dacă acest lucru înseamnă pentru ele un rău de la natură și o necesitate, Întregul nu ar putea evolua cum trebuie, de vreme ce părțile sale ajung să se transforme unele în altele și de vreme ce sunt alcătuite pentru a fi nimicite în diferite feluri. (Căci oare natura însăși s-a angajat să provoace stricăciuni părților sale și să le facă să ajungă într-o stare dificilă și înclinată spre rău, sau nu știe că astfel de evenimente au loc? Cele două ipoteze nu sunt plauzibile.) Dar, dacă cineva, lăsând deoparte natura, ar oferi o explicație în funcție de

θαυμάζειν ἢ δυσχεραίνειν, ἄλλως τε καὶ τῆς διαλύσεως εἰς ταῦτα γινομένης, ἐξ ὧν ἕκαστον συνίσταται. ἦτοι γὰρ σκεδασμὸς στοιχείων, ἐξ ὧν συνεκρίθη, ἢ τροπὴ τοῦ μὲν στερεμνίου εἰς τὸ γεῶδες, τοῦ δὲ πνευματικοῦ εἰς τὸ ἀερῶδες, ὥστε καὶ ταῦτα ἀναληφθῆναι εἰς τὸν τοῦ ὅλου λόγον, εἴτε κατὰ περίοδον ἐκπυρουμένου εἴτε αἰδίους ἀμοιβαῖς ἀνανεουμένου. καὶ τὸ στερέμνιον δὲ καὶ τὸ πνευματικὸν μὴ φαντάζου τὸ ἀπὸ τῆς πρώτης γενέσεως· πᾶν γὰρ τοῦτο ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν ἐκ τῶν σιτίων καὶ τοῦ ἐλκομένου ἄερος τὴν ἐπιρροὴν ἔλαβεν· τοῦτο οὖν ὃ ἔλαβε μεταβάλλει, οὐχ ὃ ἡ μήτηρ ἔτεκεν. ὑπόθου δ' ὅτι ἐκεῖνό σε λίαν προσπλέκει τῷ ἰδίῳ ποιῶ, οὐδὲν <τῷ> ὄντι οἶμαι πρὸς τὸ νῦν λεγόμενον.

- 8 Ὀνόματα θέμενος ἑαυτῷ ταῦτα· ἀγαθός, αἰδήμων, ἀληθής, ἔμφρων, σύμφρων, ὑπέρφρων, πρόσεχε μήποτε μετονομάζει, καὶ ἀπολλύης ταῦτα τὰ ὀνόματα, [καὶ] ταχέως ἐπάνιθι ἐπ' αὐτά. μέμνησο δὲ ὅτι τὸ μὲν ἔμφρων ἐβούλετό σοι σημαίνει τὴν ἐφ' ἑκάστα διαληπτικὴν ἐπίστασιν καὶ τὸ ἀπαρενθύμητον· τὸ δὲ σύμφρων τὴν ἐκούσιον ἀπόδεξιν τῶν ὑπὸ τῆς κοινῆς φύσεως ἀπονεμομένων· τὸ δὲ ὑπέρφρων τὴν ὑπέρτασιν τοῦ φρονούντος μορίου ὑπὲρ λείαν ἢ τραχεῖαν κίνησιν τῆς σαρκὸς καὶ τὸ δοξάριον καὶ τὸν θάνατον καὶ ὅσα τοιαῦτα. ἐὰν οὖν διατηρῆς ἑαυτὸν ἐν τούτοις τοῖς ὀνόμασι μὴ γλιχόμενος τοῦ ὑπ' ἄλλων κατὰ ταῦτα ὀνομάζεσθαι, ἔση ἕτερος καὶ εἰς βίον εἰσελεύσῃ ἕτερον. τὸ γὰρ ἔτι τοιοῦτον εἶναι οἷος μέχρι νῦν γέγονας, καὶ ἐν βίῳ τοιούτῳ σπαράσσ-

alcătuirea internă a lucrurilor, ar fi ridicol pe de o parte să susțină că părțile Întregului sunt constituite pentru a se transforma și, în același timp, pe de altă parte, să se uimească sau să își arate nemulțumirea ca în fața vreunui eveniment petrecut împotriva naturii, mai ales fiindcă dezagregarea înseamnă o întoarcere la elementele din care fiecare lucru a fost făcut. Căci reprezintă fie o dispersie a elementelor din care fiecare este alcătuit, fie o întoarcere a ceea ce este solid în pământ, a ceea ce este suflu în aer, în așa fel încât aceste elemente sunt reabsorbite în rațiunea Întregului, fie consumându-le prin foc, la intervale de timp determinate, fie reîmpropătându-le printr-o succesiune de transformări fără sfârșit. Nu îți imagina că elementul solid sau cel aerian sunt cele de la prima naștere. Căci oricare dintre acestea, ieri sau alaltăieri, a primit flux din alimente și din aerul inspirat. Așadar, ceea ce a primit se transformă, nu ceea ce a născut mama ta. Dar presupune, de asemenea, că prin aceste elemente te legi cu putere de însușirea ta specifică, ceea ce nu este, cred, contrar celor pe care tocmai le-am susținut.

După ce ți-ai acordat aceste atribute: bun, modest, sincer, prudent, binevoitor, mărinimos, ai grijă să nu fii caracterizat cu alte atribute și să nu-ți pierzi aceste apelative; în acest caz, încearcă să le recuperezi rapid. Amintește-ți că pentru tine „prudent” doreai să însemne cântărirea atentă a fiecărei probleme și absența oricărei neglijențe; „binevoitor” semnifică acceptarea cu bunăvoință a celor hărăzite de natura comună; „mărinimos” reprezintă ridicarea părții inteligente deasupra mișcărilor plăcute sau aspre ale cărnii, deasupra faimei, deasupra morții și deasupra tuturor lucrurilor asemănătoare. Ca urmare, dacă te vei menține la nivelul acestor atribute fără să dorești cu tărie ca ele să-ți fie acordate de către alții, vei fi un alt om și vei pași către o altă viață.³⁰⁶ Căci a rămâne

σεσθαι καὶ μολύνεσθαι, λίαν ἐστὶν ἀναισθήτου καὶ φιλοψύχου καὶ ὁμοίου τοῖς ἡμιβρώτοις θηριομάχοις, οἵτινες μεστοὶ τραυμάτων καὶ λύθρου παρακαλοῦσιν ὅμως εἰς τὴν αὐρίον φυλαχθῆναι, παραβληθησόμενοι τοιοῦτοι τοῖς αὐτοῖς ὄνυξι καὶ δῆγμασιν. ἐμβίβασον οὖν ἑαυτὸν εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα ὀνόματα, καὶ μὲν ἐπ' αὐτῶν μένειν δύνῃ, μένε ὥσπερ εἰς μακάρων τινὰς νήσους μετακισμένος· ἐὰν δὲ αἴσθῃ ὅτι ἐκπίπτεις καὶ οὐ περικρατεῖς, ἅπιθι θαρρῶν εἰς γωνίαν τινά, ὅπου κρατήσεις, ἢ καὶ παντάπασιν ἔξιθι τοῦ βίου, μὴ ὀργιζόμενος, ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ ἐλευθέρως καὶ αἰδημόνως, ἓν γε τοῦτο μόνον πράξας ἐν τῷ βίῳ τὸ οὕτως ἐξελθεῖν. πρὸς μέντοι τὸ μεμνήσθαι τῶν ὀνομάτων μεγάλως συλλήψεται σοι τὸ μεμνήσθαι θεῶν καὶ ὅτι περ οὐ κολακεύεσθαι οὗτοι θέλουσιν, ἀλλὰ ἐξομοιοῦσθαι ἑαυτοῖς τὰ λογικὰ πάντα καὶ εἶναι τὴν μὲν συκὴν τὰ συκῆς ποιούσαν, τὸν δὲ κύνα τὰ κυνός, τὴν δὲ μέλισσαν τὰ μελίσσης, τὸν δὲ ἄνθρωπον τὰ ἀνθρώπου.

- 9 Μῆτις, πόλεμος, πτοία, νάρκα, δουλεία. καθ' ἡμέραν ἀπαλείψεται σοι τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα δόγματα, ὅποσα ἀφυσιολογήτως φαντάζῃ καὶ παραπέμπεις. δεῖ δὲ πᾶν οὕτω βλέπειν καὶ πράσσειν ὥστε καὶ τὸ περιστατικὸν ἅμα συντελεῖσθαι καὶ ἅμα τὸ θεωρητικὸν ἐνεργεῖσθαι καὶ τὸ ἐκ τῆς περὶ ἐκάστων ἐπιστήμης αὐθαδὲς σῶζεσθαι λανθάνον, οὐχὶ κρυπτόμενον. πότε γὰρ ἀπλότητος ἀπολαύσεις; πότε δὲ σεμνότητος; πότε δὲ τῆς ἐφ' ἐκάστου γνωρίσεως, τί τε ἐστὶ κατ' οὐσίαν καὶ τίνα χώραν ἔχει ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐπὶ πόσον πέφυκεν ὑφίστασθαι καὶ ἐκ τίνων συγκέκριται καὶ τίσι δύνανται ὑπάρχειν καὶ τίνες δύνανται αὐτὸ διδόναι τε καὶ ἀφαιρεῖσθαι;

așa cum ai fost până acum, sfâșiat și murdar într-o astfel de viață, este caracteristic unei persoane insensibile și care ține la viața sa, asemenea acelor gladiatori³⁰⁷ care, pe jumătate sfâșiați, se luptă cu fiarele, care, acoperiți de răni și mânjiți de sânge, imploră totuși să fie cruțați până a doua zi, deși, în starea în care se găsesc, vor fi dați pradă acelorași gheare și acelorași mușcături. Așadar, încearcă să ajungi la aceste puține atribute și, dacă poți să te menții acolo, menține-te ca și cum ai fi fost transportat pe una din insulele fericitorilor³⁰⁸; iar dacă simți că te prăbușești și nu mai stăpânești situația, îndreaptă-te cu mult curaj către orice colț al lumii unde vei putea să devii din nou stăpânul tău sau pleacă din viață cu totul, fără mânie, dar cu simplitate, în mod liber și cu modestie, după ce ai îndeplinit în viață măcar această unică acțiune de a o părăsi în felul acesta. Pentru a-ți aminti de aceste atribute, îți vor fi de mare ajutor amintirea zeilor și faptul că ei nu vor să fie lingușiți, ci își doresc ca toate ființele raționale să li se asemene³⁰⁹ și smochinul să fie cel care își îndeplinește menirea sa de smochin, câinele – menirea sa de câine, albinda – menirea sa de albină, omul – menirea sa de om.

Mimul, războiul, groaza, amortizarea, sclavia³¹⁰ vor șterge din mintea ta, zi de zi, acele învățături sfinte pe care tu ți le reprezinti fără o cercetare fizică și le abandonezi. Trebuie, în schimb, să privești orice lucru și să faci astfel încât să duci la bun sfârșit cele pretinse de împrejurări și, în același timp, să pui în practică reflecția teoretică și să păstrezi secretă, dar nu ascunsă încrederea care vine din cunoașterea fiecărui lucru. Când te vei bucura de simplitate? Când de sobrietate? Când de cunoașterea fiecărui lucru – ce este fiecare lucru prin substanța sa, ce loc ocupă în lume, cât timp i-a fost dat de natură să dăinuie, din ce elemente este alcătuit, cui poate să îi aparțină, cine poate să-l dea și cine să-l ia?

- 10 Ἀράχνιον μυῖαν θηρᾶσαν μέγα φρονεῖ, ἄνθρωπος δὲ λαγίδιον, ἄλλος δὲ ὑποχῆ ἀφύην, ἄλλος δὲ συΐδια, ἄλλος δὲ ἄρκτους, ἄλλος Σαρμάτας. οὗτοι γὰρ οὐ λησταί, ἐὰν τὰ δόγματα ἐξετάζης;
- 11 Πῶς εἰς ἄλληλα πάντα μεταβάλλει, θεωρητικὴν μέθοδον κτῆσαι καὶ διηνεκῶς πρόσεχε καὶ συγγυμνάσθητι περὶ τοῦτο τὸ μέρος· οὐδὲν γὰρ οὕτως μεγαλοφροσύνης ποιητικόν. ἐξεδύσατο τὸ σῶμα καὶ ἐννοήσας ὅτι ὅσον οὐδέπω πάντα ταῦτα καταλιπεῖν ἀπιόντα ἐξ ἀνθρώπων δεήσει, ἀνῆκεν ὅλον ἑαυτὸν δικαιοσύνη μὲν εἰς τὰ ὑφ' ἑαυτοῦ ἐνεργούμενα, ἐν δὲ τοῖς ἄλλως συμβαίνουσι τῇ τῶν ὄλων φύσει. τί δ' ἔρεῖ τις ἢ ὑπολήπεται περὶ αὐτοῦ ἢ πράξει κατ' αὐτοῦ, οὐδ' εἰς νοῦν βάλλεται, δύο τοῦτοις ἀρκούμενος, εἰ αὐτὸς δικαιοπραγεῖ τὸ νῦν πρασσόμενον καὶ φιλεῖ τὸ νῦν ἀπονεμόμενον ἑαυτῷ· ἀσχολίας δὲ πάσας καὶ σπουδὰς ἀφήκε καὶ οὐδὲν ἄλλο βούλεται ἢ εὐθεΐαν περαίνειν διὰ τοῦ νόμου καὶ εὐθεΐαν περαίνοντι ἔπεσθαι τῷ θεῷ.
- 12 Τίς ὑπονοίας χρειά παρὸν σκοπεῖν τί δεῖ πραχθῆναι, κἂν μὲν συνορᾷς, εὐμενῶς, ἀμεταστρεπτὶ ταύτῃ χωρεῖν· ἐὰν δὲ μὴ συνορᾷς, ἐπέχειν καὶ συμβούλοις τοῖς ἀρίστοις χρῆσθαι· ἐὰν δὲ ἕτερά τινα πρὸς ταῦτα ἀντιβαίνει, προίεναι κατὰ τὰς παρούσας ἀφορμὰς λελογισμένως, ἐχόμενον τοῦ φαινομένου δικαίου; ἄριστον γὰρ κατατυγχάνειν τούτου, ἐπεὶ τοι ἢ γε ἀπόπτωσις ἀπὸ τούτου ἐστίν. σχολαῖόν τι καὶ ἅμα εὐκίνητόν ἐστι καὶ φαιδρὸν ἅμα καὶ συνεστηκὸς ὁ τῷ λόγῳ κατὰ πᾶν ἐπόμενος.

Un păianjen se mândrește că a prins o muscă, un om – că a prins un pui de iepure, un altul – că a pescuit o sardină, un altul – că a vânat mistreți, un altul – urși, un altul – sarmați³¹¹. Oare aceștia nu sunt niște tâlhari, dacă le cercetezi principiile de acțiune? 10

Adoptă o metodă de cercetare pentru a observa cum toate lucrurile se transformă unele în altele, fii atent în continuare și exersează-te în această materie, pentru că nimic altceva nu poate în felul acesta să determine măreția sufletului. Astfel, unul s-a dezbrăcat de trup și, înțelegând că va trebui în curând să părăsească toate acestea plecând dintre oameni, se încredințează în întregime dreptății, în ceea ce privește acțiunile sale, și naturii universale, prin ceea ce se poate întâmpla altfel. Nu-i trece prin cap ce se va spune sau se va gândi despre el sau ce se va întreprinde împotriva lui, deoarece el va fi mulțumit de aceste două lucruri: să practice dreptatea în oricare dintre acțiunile sale prezente și să iubească ceea ce destinul i-a hărăzit în momentul de față. El a lăsat deoparte orice preocupare și efort, și nu-și dorește nimic altceva decât să pășească pe calea dreaptă cu ajutorul legii și să-l urmeze pe Zeul care merge întotdeauna pe calea dreaptă. 11

Ce nevoie ai de presupoziii, de vreme ce îți este permis să cercetezi ce trebuie făcut și, dacă ai o viziune clară, să înaintezi în acea direcție, binevoitor și fără să te întorci din drum? Iar dacă nu ai o viziune clară, oprește-te și folosește-te de cei mai buni consilieri; dacă îți stau în cale alte obstacole, nu mergi oare înainte, reflectând cu atenție, în funcție de mijloacele de care dispui în momentul acela, și respectând ceea ce ți se pare a fi drept? Căci cel mai bun rezultat îl reprezintă atingerea acestui obiectiv; în schimb, ar fi un insucces depărtarea de el. Gândește-te că cel care 12

- 13 Πυνθάνεσθαι ἑαυτοῦ εὐθύς ἐξ ὕπνου γενόμενον· μήτι διοίσει σοι, ἐὰν ὑπὸ ἄλλου ψέγηται τὰ δίκαια καὶ καλῶς ἔχοντα; οὐ διοίσει. μήτι ἐπιλέλησαι ὅτι οὗτοι οἱ ἐν τοῖς περὶ ἄλλων ἐπαίνοις καὶ ψόγοις φρυαττόμενοι τοιοῦτοι μὲν ἐπὶ τῆς κλί- νης εἰσί, τοιοῦτοι δὲ ἐπὶ τῆς τραπέζης, οἷα δὲ ποιοῦσιν, οἷα δὲ φεύγουσιν, οἷα δὲ διώκουσιν, οἷα δὲ κλέπτουσιν, οἷα δὲ ἀρπάζουσιν, οὐ χερσὶ καὶ ποσίν, ἀλλὰ τῷ τιμιωτάτῳ ἑαυτῶν μέρει, ᾧ γίνεται, ὅταν θέλῃ, πίστις, αἰδώς, ἀλήθεια, νόμος, ἀγαθὸς δαίμων;
- 14 Τῇ πάντα διδούσῃ καὶ ἀπολαμβανούσῃ φύσει ὁ πε- παιδευμένος καὶ αἰδήμων λέγει· δὸς ὃ θέλεις· ἀπόλαβε ὃ θέλεις. λέγει δὲ τοῦτο οὐ καταθρασυνόμενος, ἀλλὰ πειθαρχῶν μόνον καὶ εὐνοῶν αὐτῇ.
- 15 Ὀλίγον ἐστὶ τὸ ὑπολειπόμενον τοῦτο. ζῆσον ὥς ἐν πορείᾳ· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἐκεῖ ἢ ὧδε, ἐὰν τις πανταχοῦ ὥς ἐν πόλει τῷ κόσμῳ. ἰδέτωσαν, ἱστορησάτωσαν οἱ ἄνθρωποι ἄνθρω- πον ἀληθινὸν κατὰ φύσιν ζῶντα. εἰ μὴ φέρουσιν, ἀπο- κτεινάτωσαν· κρεῖττον γὰρ ἢ οὕτως ζῆν.
- 16 Μηκέθ' ὅλως περὶ τοῦ οἷόν τινα εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα δι- αλέγεσθαι, ἀλλὰ εἶναι τοιοῦτον.
- 17 Τοῦ ὅλου αἰῶνος καὶ τῆς ὅλης οὐσίας συνεχῶς φαντασία <ἔστω> καὶ ὅτι πάντα τὰ κατὰ μέρος, ὥς μὲν πρὸς οὐσίαν, κεγχραμὶς, ὥς δὲ πρὸς χρόνον, τρυπάνου περιστροφή.

în orice lucru urmează rațiunea este în același timp calm și vioi, binedispus și sever.

Întreabă-te pe tine însuși imediat ce te-ai trezit: oare te va interesa dacă un altul îți critică acțiunile drepte și pe cele bune? Nu mă va interesa. Oare ai uitat că cei care sunt atât de aroganți, laudându-i și criticându-i pe alții, se comportă în acest fel în pat, la masă, și oare ai uitat ce fac, de ce lucruri se feresc, ce urmăresc, ce fură, ce răpesc, nu cu mâinile și cu picioarele, ci cu ajutorul părții celei mai prețioase din ei, care dă naștere, atunci când vrea, bunei-credințe, onoarei, adevărului, legii, *daimon*-ului bun? 13

Omul educat și respectuos îi spune naturii care dă și ia înapoi totul: „Dă-mi ce vrei, ia-mi înapoi ce vrei.” Și spune aceasta nu ca un sfidător, ci ca un om supus și cu gânduri bune față de natură. 14

Scurt este timpul care îți rămâne de trăit. Trăiește-l ca și cum ai fi într-o călătorie. Căci nu e nici o diferență între aici și acolo, în condițiile în care oriunde în lume omul trăiește ca într-o cetate. Oamenii să vadă și să cunoască un om adevărat care trăiește conform naturii! Dacă nu pot să-l suporte, să-l ucidă; căci e mai bine decât să trăiască astfel. 15

Nu mai discuta nicidecum despre calitatea omului bun, ci fii un astfel de om. 16

Să ai tot timpul reprezentarea întregii durate a timpului și a întregii substanțe și consideră că tot ceea ce este particular este precum un sâmbure de smochină în raport cu substanța și precum o răsucire de burghiu în raport cu timpul. 17

- 18 Εἰς ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων ἐφιστάντα ἐπινοεῖν αὐτὸ ἤδη διαλυόμενον καὶ ἐν μεταβολῇ καὶ οἷον σήψει ἢ σκεδάσει γινόμενον ἢ καθότι ἕκαστον πέφυκεν ὥσπερ θνήσκειν.
- 19 Οἱοί εἰσιν ἐσθίοντες, καθεύδοντες, ὀχεύοντες, ἀποπατοῦντες, τὰ ἄλλα· εἶτα οἱοὶ ἀνδρονομούμενοι καὶ γαυρούμενοι ἢ χαλεπαίνοντες καὶ ἐξ ὑπεροχῆς ἐπιπλήττοντες, πρὸ ὀλίγου δὲ ἐδούλευον πόσοις καὶ δι' οἷα· καὶ μετ' ὀλίγον ἐν τοιούτοις ἔσονται.
- 20 Συμφέρει ἑκάστῳ ὃ φέρει ἑκάστῳ ἢ τῶν ὅλων φύσις, καὶ τότε συμφέρει ὅτε ἐκείνη φέρει.
- 21 Ἐρᾷ μὲν ὄμβρου γαῖα, ἐρᾷ δὲ ὁ σεμνὸς αἰθήρ, ἐρᾷ δὲ ὁ κόσμος ποιῆσαι ὃ ἂν μέλλῃ γίνεσθαι. λέγω οὖν τῷ κόσμῳ ὅτι σοὶ συνερῶ. μή τι δὲ οὕτω κακεῖνο λέγεται, ὅτι· φιλεῖ τοῦτο γίνεσθαι;
- 22 Ἦτοι ἐνταῦθα ζῆς καὶ ἤδη εἴθικας· ἢ ἔξω ὑπάγεις καὶ τοῦτο ἤθελες· ἢ ἀποθνήσκεις καὶ ἀπελειτούργησας. παρὰ δὲ ταῦτα οὐδέν. οὐκοῦν εὐθύμει.
- 23 Ἐναργὲς ἔστω ἀεὶ τὸ ὅτι τοιοῦτο ἐκεῖνος ὁ ἀγρός ἐστι καὶ πῶς πάντα ἐστὶ τὰ αὐτὰ ἐνθάδε τοῖς ἐν ἄκρῳ τῷ ὄρει ἢ ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ἢ ὅπου θέλεις. ἀντικρυς γὰρ εὐρήσεις τὰ τοῦ Πλάτωνος· „σηκὸν ἐν ὄρει, φησί, περιβαλλόμενος καὶ βδάλλων βληχήματα.“

Oprindu-te asupra fiecăruia dintre obiectele care îți stau înaintea ochilor, gândește-l ca fiind deja în curs de dezagregare și transformare, ca pe ceva care va putrezi sau se va dispersa, sau gândește-te în ce fel fiecare lucru care trăiește a fost făcut de natură astfel încât să moară. 18

Imaginează-ți cum sunt acești oameni³¹² când mănâncă, dorm, au relații sexuale, își elimină excrementele, și în alte activități; apoi, cum sunt când își dau aere de bărbați, devin orgolioși sau nesuferiți și pedepsesc pe cineva de pe poziția conferită de rangul lor superior: puțin mai înainte, câtor lucruri le erau sclavi și din ce motive! Puțin după aceea, se vor regăsi în aceleași situații. 19

Este folositor fiecăruia ceea ce natura Întregului îi aduce fiecăruia, și îi este folositor de vreme ce îi aduce aceasta. 20

„Pământul iubește ploaia și iubește de asemenea sfântul cer.”³¹³ Lumea iubește să facă ceea ce este rânduit să se întâmple. Atunci spun lumii: „Iubesc cu tine.”³¹⁴ Și oare nu se spune astfel și despre un lucru, că „iubește” că acest lucru se întâmplă? 21

Ori trăiești aici, și deja te-ai obișnuit cu asta; ori te retragi, și acest lucru ți-l doreai; ori mori, și ți-ai îndeplinit menirea. În afara acestor opțiuni nu există nimic altceva. Așadar, stai liniștit! 22

Să-ți fie întotdeauna limpede că acolo, la țară, este ca aici; și că tot ceea ce este aici este identic cu ceea ce se găsește pe vârful unui munte sau pe malul mării sau oriunde vrei. Și te vei găsi în fața celor scrise de Platon: „Înconjurat de un țarc, pe un munte, și mulgând turma behăitoare.”³¹⁵ 23

- 24 Τί ἐστί μοι τὸ ἡγεμονικόν μου καὶ ποῖόν τι αὐτὸ ἐγὼ ποιῶ νῦν καὶ πρὸς τί ποτε αὐτῷ νῦν χρῶμαι; μήτι κενὸν νοῦ ἐστί; μήτι ἀπόλυτον καὶ ἀπεσπασμένον κοινωνίας; μήτι προστετηκὸς καὶ ἀνακεκραμένον τῷ σαρκιδίῳ, ὥστε τούτῳ συντρέπεσθαι;
- 25 Ὁ τὸν κύριον φεύγων δραπέτης· κύριος δὲ ὁ νόμος καὶ ὁ παρανομῶν <ἄρα> δραπέτης. ἅμα καὶ ὁ λυπούμενος ἢ ὀργιζόμενος ἢ φοβούμενος οὐ βούλεται τι γεγονέναι ἢ γίνεσθαι ἢ γενήσεσθαι τῶν ὑπὸ τοῦ τὰ πάντα διοικούντος τεταγμένων, ὅς ἐστι νόμος, νέμων ὅσα ἐκάστῳ ἐπιβάλλει. ὁ ἄρα φοβούμενος ἢ λυπούμενος ἢ ὀργιζόμενος δραπέτης.
- 26 Σπέρμα εἰς μήτραν ἀφείς ἀπεχώρησε καὶ λοιπὸν ἄλλη αἰτία παραλαβοῦσα ἐργάζεται καὶ ἀποτελεῖ βρέφος· ἐξ οἴου οἶον; πάλιν· τροφήν διὰ φάρυγγος ἀφήκε καὶ λοιπὸν ἄλλη αἰτία παραλαβοῦσα αἵσθησιν καὶ ὀρμήν καὶ τὸ ὅλον ζωὴν καὶ ῥώμην καὶ ἄλλα, ὅσα καὶ οἶα, ποιεῖ. ταῦτα οὖν ἐν τοιαύτῃ ἐγκαλύψει γινόμενα θεωρεῖν καὶ τὴν δύναμιν οὕτως ὁρᾶν, ὥς καὶ τὴν βρίθουσαν καὶ τὴν ἀνωφερῇ ὀρῶμεν, οὐχὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐναργῶς.
- 27 Συνεχῶς ἐπινοεῖν πῶς πάντα τοιαῦτα, ὅποια νῦν γίνεται, καὶ πρόσθεν ἐγίνετο, καὶ ἐπινοεῖν γενησόμενα· καὶ ὅλα δράματα καὶ σκηνὰς ὁμοειδεῖς, ὅσα ἐκ πείρας τῆς σῆς ἢ τῆς πρεσβυτέρας ἱστορίας ἔγνως, πρὸ ὁμμάτων τίθεσθαι, οἶον αὐλὴν ὅλην Ἀδριανοῦ καὶ αὐλὴν ὅλην Ἀντωνίνου καὶ αὐλὴν ὅλην Φιλίππου, Ἀλεξάνδρου, Κροίσου· πάντα γὰρ ἐκεῖνα τοιαῦτα ἦν, μόνον δι' ἐτέρων.

Ce înseamnă pentru mine partea conducătoare a sufletului meu, ce calitate îi confer eu acum și pentru ce scop mă folosesc eu acum de ea? Oare este lipsită de inteligență, oare este independentă și desprinsă de societate? Oare este atașată și amestecată cu biata mea bucată de carne, așa încât se modifică împreună cu aceasta? 24

Cel care fuge de stăpânul său este un fugar. Stăpânul este legea și cel care o încalcă este un fugar. În același timp, nici cel care se întristează sau se înfurie sau se teme nu dorește să se întâmple ori nu-i convine că s-a întâmplat sau că se va întâmpla un eveniment dintre cele ce sunt fixate de cea care conduce toate lucrurile, adică de lege, care împarte evenimentele ce-i revin fiecăruia. Așadar, cel care se teme sau se întristează sau se înfurie este un fugar. 25

Bărbatul, după ce lasă sămânța în uter, se retrage și apoi o altă cauză intervine, acționând și desăvârșind fătul, de aceeași calitate cu cauza sa.³¹⁶ La rândul său, nou-născutul înghite hrana pe gât și apoi o altă cauză intervine, producând senzația, impulsul, întreaga viață, forța și alte lucruri de acest fel. Așadar, contemplă aceste fenomene care au loc într-o atât de mare taină și privește forța lor, așa cum vedem forța care fie îngreunează corpurile, fie le înalță, nu cu ochii, ci totuși în mod clar. 26

Gândește-te tot timpul cum toate aceste evenimente care au loc acum s-au petrecut și mai înainte, și gândește-te că se vor petrece și în viitor. Imaginează-ți toate dramele și scenele întotdeauna asemănătoare celor de acum, pe care le-ai cunoscut fie prin experiența ta, fie din istoria foarte veche: de pildă, toată curtea lui Hadrian, toată curtea lui Antoninus, toată curtea lui Filip, Alexandru, Cresus³¹⁷, 27

- 28 Φαντάζου πάντα τὸν ἐφ' ὧτινιοῦν λυπούμενον ἢ δυσ-
ρεστοῦντα ὅμοιον τῷ θυομένῳ χοιριδίῳ καὶ ἀπολακτίζοντι
καὶ κεκραγότι· ὅμοιος καὶ ὁ οἰμώζων ἐπὶ τοῦ κλινιδίου
μόνος σιωπῇ. τὴν ἔνδεσιν ἡμῶν, καὶ ὅτι μόνῳ τῷ λογικῷ ζῷῳ
δέδοται τὸ ἐκουσίως ἔπεσθαι τοῖς γινομένοις, τὸ δὲ ἔπεσθαι
ψιλὸν πᾶσιν ἀναγκαῖον.
- 29 Κατὰ μέρος ἐφ' ἐκάστου ὧν ποιεῖς ἐφιστάνων ἐπερώτα
σεαυτὸν εἰ ὁ θάνατος δεινὸν διὰ τὸ τούτου στέρεσθαι.
- 30 Ὅταν προσκόπτης ἐπὶ τινος ἁμαρτία, εὐθὺς μεταβὰς ἐπιλογί-
ζου τί παρόμοιον ἁμαρτάνεις· οἶον, ἀργύριον ἀγαθὸν εἶναι
κρίνων <ἢ> τὴν ἡδονὴν ἢ τὸ δοξάριον καὶ κατ' εἶδος. τούτῳ
γὰρ ἐπιβάλλων ταχέως ἐπιλήσει τῆς ὀργῆς, συμ<προσ>πίπ-
τοντος τοῦ ὅτι βιάζεται· τί γὰρ ποιήσει; ἢ, εἰ δύνασαι, ἄφελε
αὐτοῦ τὸ βιαζόμενον.
- 31 Σατυρίωνα ἰδὼν Σωκρατικὸν φαντάζου ἢ Εὐτύχην ἢ Ὑμένα,
καὶ Εὐφράτην ἰδὼν Εὐτυχίωνα ἢ Σιλουανὸν φαντάζου, καὶ
Ἀλκίφρονα Τροπαιοφόρον φαντάζου, καὶ Σευῆρον ἰδὼν Κρί-
τωνα ἢ Ξενοφῶντα φαντάζου, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀπιδὼν τῶν
Καισάρων τινὰ φαντάζου, καὶ ἐφ' ἐκάστου τὸ ἀνάλογον.
εἶτα συμπροσπιπτέτω σοι· ποῦ οὖν ἐκεῖνοι; οὐδαμοῦ ἢ
όπουδῇ. οὕτως γὰρ συνεχῶς θεάσῃ τὰ ἀνθρώπινα καπνὸν
καὶ τὸ μηδέν, μάλιστα ἐὰν συμμνημονεύσης ὅτι τὸ ἅπαξ
μεταβαλὸν οὐκέτι ἔσται ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ. τί οὖν ἐντεί-

căci toate evenimentele acelea se desfășurau ca și acum, numai că personajele erau altele.

Închipuie-ți că oricine se întristează sau se arată nemulțumit de ceva este asemenea unui purceluș pregătit pentru sacrificiu, care se zbate și guiță; la fel e și cel care plânge într-un pat mic, singur și în tăcere, pentru nenorocirile din viața noastră. Și gândește-te că numai ființei raționale i-a fost dat să se supună de bunăvoie evenimentelor, în timp ce a se supune acestora, fără altceva, este pentru toți o necesitate. 28

Reflectând în parte asupra fiecăreia dintre acțiunile pe care le faci, întreabă-te dacă moartea este înfricoșătoare prin faptul că te lipsește de ele. 29

Când ești lovit de greșeala cuiva, treci repede să examinezi ce greșeală asemănătoare cu a acestuia comiți tu: de pildă, faptul că socotești o monedă din argint drept un bun, sau plăcerile sau mărunta glorie și altele de acest fel. Căci, reflectând la aceasta, vei uita repede mânia, fiindcă în același timp îți va veni în minte faptul că el este constrâns. Ce ar putea să facă? Dacă poți, îndepărtează de lângă el ceea ce îl constrânge să greșească.³¹⁸ 30

Când îl vezi pe Satyrion, imaginează-ți un socratic, sau pe Eutyches sau pe Hymenos; când îl vezi pe Euphrates, imaginează-ți-i pe Eutylichon sau pe Silvanus; când îl vezi pe Alciphronos, imaginează-ți-l pe Tropaiophoros; văzându-l pe Xenophon, imaginează-ți-i pe Criton sau pe Severus³¹⁹; și, privindu-te pe tine însuși, imaginează-ți-l pe unul dintre Caesarii, și pentru orice individ fă același lucru. Apoi, să ai în minte această întrebare: „Așadar, unde sunt aceștia?” Nicăieri și pretutindeni. Vei vedea astfel tot timpul că cele 31

νη; τί δ' οὐκ ἄρκει σοι τὸ βραχὺ τοῦτο κοσμίως διαπερᾶσαι; Οἶαν ὕλην καὶ ὑπόθεσιν φεύγεις· τί γάρ ἐστι πάντα ταῦτα ἄλλο πλὴν γυμνάσματα λόγου ἑωρακότος ἀκριβῶς καὶ φυσιολόγως τὰ ἐν τῷ βίῳ; μένε οὖν, μέχρι ἐξοικειώσης σεαυτῷ καὶ ταῦτα, ὡς ὁ ἐρρωμένος στόμαχος πάντα ἐξοικειοῖ, ὡς τὸ λαμπρὸν πῦρ, ὃ τι ἂν <ἐμ>βάλῃς, φλόγα ἐξ αὐτοῦ καὶ αὐγὴν ποιεῖ.

- 32 Μηδενὶ ἐξέστω εἰπεῖν ἀληθεύοντι περὶ σοῦ ὅτι οὐχ ἀπλοῦς ἢ ὅτι οὐκ ἀγαθός, ἀλλὰ ψευδέσθω, ὅστις τούτων τι περὶ σοῦ ὑπολήψεται. πᾶν δὲ τοῦτο ἐπὶ σοί· τίς γὰρ ὁ κωλύων ἀγαθὸν εἶναί σε καὶ ἀπλοῦν; σὺ μόνον κρῖνον μηκέτι ζῆν, εἰ μὴ τοιοῦτος ἔσῃ· οὐδὲ γὰρ αἶρεῖ λόγος μὴ τοιοῦτον ὄντα.

- 33 Τί ἐστι τὸ ἐπὶ ταύτης τῆς ὕλης δυνάμενον κατὰ τὸ ὑγιέστατον πραχθῆναι ἢ ῥηθῆναι; ὃ τι γὰρ ἂν τοῦτο ᾗ, ἔξεστιν αὐτὸ πρᾶξαι ἢ εἰπεῖν καὶ μὴ προφασίζου ὡς κωλυόμενος. Οὐ πρότερον παύση στένων πρὶν ἢ τοῦτο πάθῃς, ὅτι οἶόν ἐστι τοῖς ἡδυπαθοῦσιν ἡ τρυφή, τοιοῦτό σοι τὸ ἐπὶ τῆς ὑποβαλλομένης καὶ ὑποπιπτούσης ὕλης ποιεῖν τὰ οἰκεία τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ· ἀπόλαυσιν γὰρ δεῖ ὑπολαμβάνειν πᾶν ὃ ἔξεστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἐνεργεῖν. πανταχοῦ δὲ ἔξεστι. τῷ μὲν οὖν κυλίνδρῳ οὐ πανταχοῦ δίδοται φέρεσθαι τὴν ἰδίαν κίνησιν οὐδὲ τῷ ὕδατι οὐδὲ πυρὶ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ὅσα ὑπὸ φύσεως ἢ ψυχῆς ἀλόγου διοικεῖται· τὰ γὰρ διείργοντα καὶ ἐνιστάμενα πολλά· νοῦς δὲ καὶ λόγος διὰ παντὸς

omenești sunt fum și neant, mai cu seamă dacă îți amintești că ceea ce s-a transformat o dată nu va mai exista în infinita durată a timpului. De ce te enervezi? De ce nu-ți este de ajuns că ți-ai dus în mod demn până la capăt scurta ta existență? De ce materie și de ce subiect de discuție încerci să fugi? De fapt, ce altceva sunt toate aceste lucruri, dacă nu niște exerciții ale rațiunii care a cercetat cu precizie și conform studiului naturii cele ce țin de viață? Perseverează deci, până îți însușești și aceste gânduri, după cum un stomac strașnic asimilează totul, după cum focul puternic produce flacăra și luminează din tot ce se aruncă în el.

Să nu-i fie permis nimănui care dorește să spună adevărul despre tine să afirme că nu ești sincer sau că nu ești bun, ci pune-l în situația să mintă pe oricine va exprima o astfel de părere despre tine. Acest lucru depinde de tine. Căci cine te poate împiedica să fii bun și sincer? Numai tu ești cel care decide să nu mai trăiești, dacă nu vei reuși să fii un astfel de om. Fiindcă nici rațiunea nu alege viața, dacă nu ești un astfel de om.

32

Luând în considerare materia noastră, ce lucru poate fi făcut sau spus în cea mai sănătoasă manieră? Căci, orice ar fi, îți este permis să o faci sau să o spui; și nu căuta un pretext, ca și cum ai fi împiedicat de acesta. Nu vei înceta să te vâiți mai înainte de a proba faptul că a îndeplini ceea ce este propriu constituției omului, în orice materie care ți se supune sau se întâmplă sub controlul tău, este asemenea vieții ușuratică și senzuală pentru adepții plăcerilor. Căci trebuie să primești cu bucurie orice acțiune pe care îți este permis să o îndeplinești potrivit propriei naturi; și acest lucru îți este permis oriunde. Așadar, cilindrului nu îi este permis oriunde să se miște potrivit propriei mișcări³²⁰, nici

33

τοῦ ἀντιπίπτοντος οὕτως πορεύεσθαι δύναται ὥς πέφυκε καὶ ὥς θέλει. ταύτην τὴν ῥαστώνην πρὸ ὁμμάτων τιθέμενος, καθ' ἣν ἐνεχθήσεται ὁ λόγος διὰ πάντων (ὥς πῦρ ἄνω, ὥς λίθος κάτω, ὥς κύλινδρος κατὰ πρानοῦς), μηκέτι μηδὲν ἐπιζητεῖ· τὰ γὰρ λοιπὰ ἐγκόμματα ἤτοι τοῦ σωματίου ἐστὶ τοῦ νεκροῦ, ἢ χωρὶς ὑπολήψεως καὶ τῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐνδόσεως οὐ θραύει οὐδὲ ποιεῖ κακὸν οὐδ' ὅτιοῦν. ἐπεὶ τοι καὶ ὁ πάσχων αὐτὸς κακὸς ἂν εὐθὺς ἐγίνετο· ἐπὶ γοῦν τῶν ἄλλων κατασκευασμάτων πάντων, ὅ τι ἂν κακόν τινα αὐτῶν συμβῇ, παρὰ τοῦτο χεῖρον γίνεται αὐτὸ τὸ πάσχον· ἐνταῦθα δέ, εἰ δεῖ εἰπεῖν, καὶ κρείττων γίνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐπαινετώτερος, ὁρθῶς χρώμενος τοῖς προσπίπτουσιν. ὅλως δὲ μέμνησο ὅτι τὸν φύσει πολίτην οὐδὲν βλάπτει ὁ πόλιν οὐ βλάπτει, οὐδέ γε πόλιν βλάπτει ὁ νόμον οὐ βλάπτει· τούτων δὲ τῶν καλουμένων ἀκληρημάτων οὐδὲν βλάπτει νόμον. ὁ τοίνυν νόμον οὐ βλάπτει, οὔτε πόλιν οὔτε πολίτην.

- 34 Τῷ δεδηγμένῳ ὑπὸ τῶν ἀληθῶν δογμάτων ἄρκει καὶ τὸ βραχύτατον καὶ ἐν μέσῳ κείμενον εἰς ὑπόμνησιν ἀλυπίας καὶ ἀφοβίας, οἶον·

φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χεεῖ·

ὥς ἀνδρῶν γενεή.

φυλλάρια δὲ καὶ τὰ τεκνία σου, φυλλάρια δὲ καὶ ταῦτα τὰ ἐπιβοῶντα ἀξιοπίστως καὶ ἐπευφημοῦντα ἢ ἐκ τῶν ἐναντίων καταρώμενα ἢ ἡσυχῇ ψέγοντα καὶ χλευάζοντα, φυλλάρια δὲ ὁμοίως καὶ τὰ διαδεξόμενα τὴν ὑστεροφημίαν. πάντα γὰρ ταῦτα „ἕαρος ἐπιγίγνεται ὥρη“· εἴτα ἄνεμος καταβέβληκεν·

apei, nici focului, nici altor lucruri câte sunt conduse de natură sau de un suflet lipsit de rațiune; căci piedicile și obstacolele sunt numeroase. În schimb, mintea și rațiunea pot să depășească tot ceea ce li se opune, potrivit alcătuirii lor naturale și voinței lor. Având înaintea ochilor această ușurință prin care rațiunea va putea să treacă peste orice lucru (cum focul se înalță, piatra cade și cilindrul se mișcă în pantă) și să nu încerce nimic în plus. Căci celelalte obstacole cu loviturile lor fie privesc bietul trup, acest cadavru, fie, în afară de opinie și de relaxarea rațiunii înseși, nu provoacă fracturi și nici nu produc vreun neajuns; altminteri, cel care le suportă ar deveni imediat rău. În cazul tuturor celorlalte organisme, oricare dintre ele suferă vreun rău devine mai rău, prin chiar faptul că a suferit acel rău. În situația de față, în schimb, dacă trebuie să spun, omul devine mai bun și mai vrednic de laudă, în cazul în care se folosește cum trebuie de ceea ce i se întâmplă. Într-un cuvânt, adu-ți aminte că cetățeanul născut cetățean nu vatămă nimic din ceea ce nu vatămă cetatea, nici nu vatămă cetatea ceea ce nu vatămă legea. Nici una dintre aceste preținse nenorociri nu vatămă legea. În consecință, ceea ce nu vatămă legea nu vatămă nici cetatea, nici pe cetățean.

Celui care a fost mușcat de adevăratele învățături îi este de ajuns un <citāt> chiar foarte scurt și cunoscut tuturor pentru a-și aminti lipsa de durere și de teamă, de exemplu:

„Frunzele pe care vântul le împrăștie pe pământ...
tot astfel și neamul oamenilor.”³²¹

Biete frunze sunt și fiii tăi, biete frunze sunt și acești oameni care te aclamă cu un aer convingător și te laudă, sau care, dimpotrivă, te vorbesc de rău, te rănesc în secret și își bat joc de tine. Tot biete frunze sunt și cei care îți vor duce faima peste generații. Căci toate acestea „se nasc în anotimpul

ἔπειθ' ὕλη ἕτερα ἀντὶ τούτων φύει. τὸ δὲ ὀλιγοχρόνιον κοινὸν πᾶσιν, ἀλλὰ σὺ πάντα ὡς αἰώνια ἐσόμενα φεύγεις καὶ διώκεις. μικρὸν καὶ καταμύσεις, τὸν δὲ ἐξενεγκόντα σε ἦδη ἄλλος θρηνήσει.

- 35 Τὸν ὑγιαίνοντα ὀφθαλμὸν πάντα ὁρᾶν δεῖ τὰ ὁρατὰ καὶ μὴ λέγειν· τὰ χλωρὰ θέλω· τοῦτο γὰρ ὀφθαλμιῶντός ἐστιν. καὶ τὴν ὑγιαίνουσαν ἀκοὴν καὶ ὁσφρησιν εἰς πάντα δεῖ τὰ ἀκουστὰ καὶ ὁσφραντὰ ἐτοίμην εἶναι, καὶ τὸν ὑγιαίνοντα στόμαχον πρὸς πάντα τὰ τρόφιμα ὁμοίως ἔχειν ὡς μύλην πρὸς πάντα ὅσα ἀλέσουσα κατεσκευάσται. καὶ τοίνυν τὴν ὑγιαίνουσαν διάνοιαν πρὸς πάντα δεῖ τὰ συμβαίνοντα ἐτοίμην εἶναι, ἢ δὲ λέγουσα· τὰ τεκνία σφῆξέσθω, καί· πάντες ὅ τι ἂν πράξω ἐπαινείτωσαν, ὀφθαλμός ἐστι τὰ χλωρὰ ζητῶν ἢ ὀδόντες τὰ ἀπαλά.

- 36 Οὐδεὶς ἐστὶν οὕτως εὐποτμος ᾧ ἀποθνήσκοντι οὐ παρεστήξονται τινες ἀσπαζόμενοι τὸ συμβαῖνον κακόν. σπουδαῖος καὶ σοφὸς ἦν· μὴ τὸ πανύστατον ἔσται τις ὁ καθ' αὐτὸν λέγων· ἀναπνεύσομέν ποτε ἀπὸ τούτου τοῦ παιδαγωγοῦ; χαλεπὸς μὲν οὐδενὶ ἡμῶν ἦν, ἀλλὰ ἡσθάνομην ὅτι ἡσυχῇ καταγινώσκει ἡμῶν. ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ σπουδαίου, ἐφ' ἡμῶν δὲ πόσα ἄλλα ἐστί, δι' ἃ πολὺς ὁ ἀπαλλακτικῶν ἡμῶν. τοῦτο οὖν ἐννοήσεις ἀποθνήσκων καὶ εὐκολώτερον ἐξελεύσῃ, λογιζόμενος· ἐκ τοιούτου βίου ἀπέρχομαι, ἐν ᾧ αὐτοὶ οἱ κοινωνοί, ὑπὲρ ὧν τὰ τοσαῦτα ἡγωνισάμην, ηὔξάμην, ἐφρόντισα, αὐτοὶ ἐκεῖνοι θέλουσί με ὑπάγειν, ἄλλην τινὰ τυχὸν ἐκ τούτου ραστώνην ἐλπίζοντες. τί ἂν οὖν τις ἀντέχοιτο τῆς ἐνταῦθα μακροτέρας διατριβῆς; μὴ μέντοι διὰ τοῦτο ἔλαττον εὐμενῆς αὐτοῖς ἄπιθι, ἀλλὰ τὸ ἴδιον ἔθος

primăverii³²², apoi vântul le pune la pământ și, în continuare, pădurea dă naștere altora în locul lor³²³. Vremelnicia este comună tuturor. Tu însă te ferești de ele și urmărești toate aceste lucruri ca și cum vor dura o veșnicie. Mai este încă puțin, și vei închide ochii; și în curând un altul îl va plânge pe cel care te-a dus la cimitir.

Ochiul sănătos trebuie să vadă toate lucrurile vizibile și să nu spună: „Vreau să văd verzi lucrurile“, fiindcă asta este caracteristic celui care suferă de ochi. La fel, auzul și mirosul sănătos trebuie să fie pregătite pentru tot ceea ce poate fi auzit și mirosit. Și un stomac sănătos se găsește în condiții asemănătoare față de toate alimentele, precum moara față de cele pe care ea este făcută să le poată măcina. Prin urmare, și intelectul sănătos trebuie să fie pregătit pentru orice eveniment; acela care spune: „Salvați-mi copiii!“ și „Toți să aplaude orice voi face“ este un ochi care caută lucrurile verzi sau dinții care caută alimentele fragede. 35

Nimeni nu este atât de norocos încât să nu aibă lângă el, în clipa morții, pe câțiva care să salute cu bucurie tristul eveniment. A fost un om bun și înțelept: în ultimul moment, se va găsi unul care va spune despre el: „Acum o să răsuflăm în sfârșit ușurați că am scăpat de acest pedagog; nu se purta aspru cu noi, dar, cu toate astea, simțeam că în taină ne condamna.“ Acestea se spun despre omul virtuos; dar în ceea ce ne privește, câte alte motive nu există pentru care mulți își doresc să se vadă scăpați de noi! Așadar, murind, te vei gândi la aceasta și vei pleca din viață mai ușor, reflectând: „Plec dintr-o asemenea viață, în care până și tovarășii mei, pentru care m-am luptat de atâtea ori, pentru care m-am rugat și de care m-am preocupat, doresc să mă vadă plecat, sperând, prin aceasta, într-o eventuală ușurare pentru viața lor.“ Prin 36

διασφύζων, φίλος καὶ εὖνους καὶ ἴλεως· καὶ μὴ πάλιν ὡς ἀποσπώμενος, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ εὐθανατοῦντος εὐκόλως τὸ ψυχάριον ἀπὸ τοῦ σώματος ἐξειλεῖται, τοιαύτην καὶ τὴν ἀπὸ τούτων ἀποχώρησιν δεῖ γίνεσθαι· καὶ γὰρ τούτοις ἡ φύσις συνήψε <σε> καὶ συνέκρινεν, ἀλλὰ νῦν διαλύει. διαλύομαι ὡς ἀπὸ οἰκείων μέν, οὐ μὴν ἀνθελκόμενος ἀλλ' ἀβιόστως· ἔν γὰρ καὶ τοῦτο τῶν κατὰ φύσιν.

37 Ἔθισον ἐπὶ παντός, ὡς οἶόν τε, τοῦ πρασσομένου ὑπὸ τινος ἐπιζητεῖν κατὰ σαυτόν· οὗτος τοῦτο ἐπὶ τί ἀναφέρει; ἄρχου δὲ ἀπὸ σαυτοῦ καὶ σαυτὸν πρῶτον ἐξέταζε.

38 Μέμνησο ὅτι τὸ νευροσπαστοῦν ἐστὶν ἐκεῖνο τὸ ἔνδον ἐγκεκρυμμένον· ἐκεῖνο ἐνέργεια, ἐκεῖνο ζωή, ἐκεῖνο, εἰ δεῖ εἰπεῖν, ἄνθρωπος. μηδέποτε συμπεριφαντάζου τὸ περικείμενον ἀγγειῶδες καὶ τὰ ὀργάνια ταῦτα τὰ περιπεπλασμένα· ὅμοια γάρ ἐστι σκεπάρνα, μόνον διαφέροντα, καθότι προσφυῇ ἐστὶν. ἐπεὶ τοι οὐ μᾶλλον τι τούτων ὄφελός ἐστι τῶν μορίων χωρὶς τῆς κινούσης καὶ ἰσχύουσης αὐτὰ αἰτίας, ἢ τῆς κερκίδος τῇ ὑφαντρίᾳ καὶ τοῦ καλάμου τῷ γράφοντι καὶ τοῦ μαστιγίου τῷ ἡνιόχῳ.

urmare, de ce s-ar strădui cineva să rămână aici, pe pământ, un timp mai îndelungat? Nu pleca, din acest motiv, mai puțin binevoitor față de ei, ci, păstrându-ți caracterul tău obișnuit, arată-te prietenos, amabil, vesel; și din nou îți spun nu ca unul care a fost smuls dintre aceștia, ci, precum, în cazul celui care moare de moarte bună, sufletelul său se desparte ușor de trup, tot așa trebuie să fie despărțirea ta de ei. Într-adevăr, natura te-a legat de ei și te-a amestecat cu ei, dar acum ea te desparte de ei. Mă despart ca de niște prieteni, fără să mă împotrivesc, fără să mă opun. Căci este și acesta unul dintre evenimentele care au loc în conformitate cu natura.

Obișnuiește-te, pe cât posibil, pentru orice acțiune pe care o faci, să te întrebi pe tine însuși: „La ce scop își raportează acest om acțiunea?” Dar începe cu tine însuși și, în primul rând, cercetează-te cu atenție pe tine însuși.

37

Adu-ți aminte că ceea ce trage sforile este ceea ce se naște înăuntrul tău; și acela este activitatea, acela este viața, acela este, într-un cuvânt, omul.³²⁴ Nu ți-l închipui niciodată unit cu recipientul care îl înconjoară și cu aceste instrumente fizice care sunt plăsmuite în jurul lui. Căci ele sunt asemenea unei securi cu două tășuri, cu singura diferență că sunt crescute împreună cu trupul. Și cu siguranță utilitatea acestor părți ale corpului, în afară de cauza care le mișcă și le conduce, nu este mai mare decât aceea a suveicii pentru țesătoare, a penei pentru cel care scrie și a biciului pentru vizitiu.

38

- ¹ Τὰ ἴδια τῆς λογικῆς ψυχῆς· ἑαυτὴν ὁρᾷ, ἑαυτὴν διαρθροῖ, ἑαυτὴν ὁποῖαν ἂν βούληται ποιεῖ, τὸν καρπὸν ὃν φέρει αὐτὴ καρποῦται (τοὺς γὰρ τῶν φυτῶν καρποὺς καὶ τὸ ἀνάλογον ἐπὶ τῶν ζώων ἄλλοι καρποῦνται), τοῦ ἰδίου τέλους τυγχάνει, ὅπου ἂν τὸ τοῦ βίου πέρας ἐπιστῇ, οὐχ ὥσπερ ἐπὶ ὀρχήσεως καὶ ὑποκρίσεως καὶ τῶν τοιούτων ἀτελῆς γίνεται ἢ ὅλη πρᾶξις, ἐάν τι ἐγκόψη, ἀλλ' ἐπὶ παντὸς μέρους καὶ ὅπου ἂν καταληφθῇ, πλήρες καὶ ἀπροσδεὲς ἑαυτῇ τὸ προτεθὲν ποιεῖ, ὥστε εἰπεῖν· ἐγὼ ἀπέχω τὰ ἐμά. ἔτι δὲ περιέρχεται τὸν ὅλον κόσμον καὶ τὸ περὶ αὐτὸν κενὸν καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἀπειρίαν τοῦ αἰῶνος ἐκτείνεται καὶ τὴν περιοδικὴν παλιγγενεσίαν τῶν ὅλων ἐμπεριλαμβάνει καὶ περινοεῖ καὶ θεωρεῖ ὅτι οὐδὲν νεώτερον ὄψονται οἱ μεθ' ἡμᾶς οὐδὲ περιττότερον εἶδον οἱ πρὸ ἡμῶν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ὁ τεσσαρακοντούτης, ἐὰν νοῦν ὅποσονοῦν ἔχη, πάντα τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἐσόμενα ἐώρακε κατὰ τὸ ὁμοειδές. ἴδιον δὲ λογικῆς ψυχῆς καὶ τὸ φιλεῖν τοὺς πλησίον καὶ ἀλήθεια καὶ αἰδῶς καὶ τὸ μηδὲν ἑαυτῆς προτιμᾶν, ὅπερ ἴδιον καὶ νόμου· οὕτως ἄρ' οὐδὲν διήνεγκε λόγος ὀρθὸς καὶ λόγος δικαιοσύνης.

CARTEA A XI-A

Însușirile proprii sufletului rațional sunt: se privește pe sine însuși³²⁵, se analizează pe sine însuși³²⁶, devine ceea ce dorește, se bucură el însuși de rodul pe care îl produce (căci de roadele plantelor și de produsele animalelor se bucură alte <facultăți>), își urmează propriul scop³²⁷, în oricare moment ar cunoaște sfârșitul vieții. Căci întreaga sa acțiune, nu după cum se întâmplă la dans, la o piesă de teatru sau la alte activități artistice asemănătoare, nu rămâne neterminată, dacă ceva o întrerupe, ci sufletul rațional, în orice parte a sa și în orice moment ar fi surprins de moarte, este complet și mulțumit în sine cu ceea ce își propune, astfel încât să poată spune: „Eu le am pe cele ce sunt ale mele.“ Mai mult, el călătorește în jurul întregii lumi și al vidului care o înconjoară³²⁸, al formei sale, se extinde în infinitatea timpului, cuprinde periodică palingeneză a Întregului³²⁹, observă și înțelege că nimic nou nu vor vedea cei de după noi, nici ceva diferit nu au văzut cei de dinaintea noastră³³⁰, ci, într-un fel, un om de patruzeci de ani, dacă are un minim de inteligență, a văzut tot ceea ce a fost și va fi, conform identității și originii comune a lucrurilor. Este propriu sufletului rațional și să-și iubească aproapele, adevărul, modestia, și faptul de a nu prețui nimic mai mult decât pe sine însuși, ceea ce este specific și legii; astfel, dreapta rațiune și rațiunea justiției nu se deosebesc cu nimic.³³¹

- 2 Ὡδιδῆς ἐπιτερποῦς καὶ ὀρχήσεως καὶ παγκρατίου καταφρονήσεις, ἐὰν τὴν μὲν ἐμμελῇ φωνὴν καταμερίσης εἰς ἕκαστον τῶν φθόγγων καὶ καθ' ἓνα πύθῃ σεαυτοῦ, εἰ τούτου ἦττων εἶ· διατραπήσῃ γάρ· ἐπὶ δὲ ὀρχήσεως τὸ ἀνάλογον ποιήσας καθ' ἑκάστην κίνησιν ἢ σχέσιν, τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ παγκρατίου. ὅλως οὖν, χωρὶς ἀρετῆς καὶ τῶν ἀπ' ἀρετῆς, μέμνησο ἐπὶ τὰ κατὰ μέρος τρέχειν καὶ τῇ διαιρέσει αὐτῶν εἰς καταφρόνησιν ἰέναι, τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τὸν βίον ὅλον μεταφέρειν.
- 3 Οἷα ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἡ ἔτοιμος, ἐὰν ἤδη ἀπολυθῆναι δέῃ τοῦ σώματος, [καὶ] ἦτοι σβεσθῆναι ἢ σκεδασθῆναι ἢ συμμεῖναι. τὸ δὲ ἔτοιμον τοῦτο ἵνα ἀπὸ ἰδικῆς κρίσεως ἔρχεται, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν ὥς οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ λελογισμένως καὶ σεμνῶς καὶ ὥστε καὶ ἄλλον πείσαι, ἀτραγῶδως.
- 4 Πεποίηκά τι κοινωνικῶς; οὐκοῦν ὠφέλημαι. τοῦτο ἵνα ἀεὶ πρόχειρον ἅπαντά καὶ μηδαμοῦ παύου.
- 5 Τίς σου ἡ τέχνη; ἀγαθὸν εἶναι. τοῦτο δὲ πῶς ἄλλως γίνεται ἢ ἐκ θεωρημάτων, τῶν μὲν περὶ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως, τῶν δὲ περὶ τῆς ἰδίας τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς.
- 6 Πρῶτον αἱ τραγῳδαὶ παρήχθησαν ὑπομνηστικαὶ τῶν συμβαινόντων καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως πέφυκε γίνεσθαι καὶ ὅτι, οἷς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ψυχαγωγεῖσθε, τούτοις μὴ ἄχθεσθε ἐπὶ τῆς μεῖζονος σκηνῆς· ὁράτε γάρ ὅτι οὕτως δεῖ ταῦτα περαίνεισθαι καὶ ὅτι φέρουσιν αὐτὰ καὶ οἱ κεκραγότες· „ἰὼ Κιθαιρών.“ καὶ λέγεται δὲ τινα ὑπὸ τῶν τὰ δράματα ποιούντων χρησίμως· οἷόν ἐστιν ἐκεῖνο μάλιστα·

Vei disprețui un cântec plăcut, un dans, un pancrațiu³³², 2
dacă descompui aria armonioasă a cântecului în fiecare
dintre sunetele sale și te întrebi asupra fiecăruia, dacă ești
învins de acesta; te vei rușina că l-ai apreciat. Fă același lucru
cu dansul, analizând fiecare mișcare și poziție, și la fel cu
pancrațiul. Într-un cuvânt, în afară de virtute și de cele care
provin din ea, amintește-ți să recurgi la descompunerea în
părți și să mergi cu descompunerea până la disprețul pentru
acele lucruri. Transferă același procedeu la întreaga viață.³³³

Cât este de mare sufletul care, dacă ar trebui să fie despărțit 3
în acest moment de trup, este pregătit fie să se stingă, fie să se
risipească, fie să-și continue existența! Dar această pregătire
vine ca urmare a propriei judecăți, nu a unui simplu spirit de
opoziție, așa cum fac creștinii, ci în manieră rațională și
demnă, pentru a-i convinge și pe alții, dar fără teatralitate.

Am făcut ceva în interesul societății? Deci mi-am făcut un 4
serviciu. Să ai întotdeauna la îndemână acest gând și să nu
te oprești în nici un fel.

Care este arta ta? Să fii bun. Și la acest rezultat cum altfel 5
se ajunge, dacă nu pe baza teoriilor privind atât natura
Întregului, cât și alcătuirea specifică a omului?

La început, au fost puse în scenă tragedii care aminteau 6
evenimente ce avuseseră loc, arătând că acestea s-au petrecut
în mod natural în acest fel și că acele tragedii de care ai fost
încântați văzându-le pe scenă nu trebuie să vă tulbure, când
se petrec pe scena mai mare a lumii. Căci vedeți că acele
evenimente trebuie să se desfășoare astfel și că le suportă și cei
care au strigat: „O, Cithairon!”³³⁴ De altfel, poezii tragici se
exprimă în mod util, după cum e mai ales cazul acestui text:

εἰ δ' ἡμελήθην ἐκ θεῶν καὶ παῖδ' ἐμῶ,
 ἔχει λόγον καὶ τοῦτο·
 καὶ πάλιν·
 τοῖς πράγμασιν γὰρ οὐχὶ θυμοῦσθαι <χρεών>.
 καί·

βίον θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν·
 καὶ ὅσα τοιαῦτα. μετὰ δὲ τὴν τραγωδίαν ἡ ἀρχαία κωμωδία
 παρήχθη, παιδαγωγικὴν παρρησίαν ἔχουσα καὶ τῆς ἀτυφίας
 οὐκ ἀχρήστως δι' αὐτῆς τῆς εὐθυρρημοσύνης ὑπομνησκουσα·
 πρὸς οἷόν τι καὶ Διογένης ταυτὶ παρελάμβανεν. μετὰ ταῦτα τίς
 ἢ μέση κωμωδία καὶ λοιπὸν ἡ νέα πρὸς τί ποτε παρείληπται, ἢ
 κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὴν ἐκ μιμήσεως φιλοτεχνίαν ὑπερρῦν, ἐπίστη-
 σον. ὅτι μὲν γὰρ λέγεται καὶ ὑπὸ τούτων τινὰ χρήσιμα οὐκ
 ἀγνοεῖται, ἀλλὰ ἡ ὅλη ἐπιβολὴ τῆς τοιαύτης ποιήσεως καὶ
 δραματουργίας πρὸς τίνα ποτὲ σκοπὸν ἀπέβλεψεν;

- 7 Πῶς ἐναργῆς προσπίπτει τὸ μὴ εἶναι ἄλλην βίου ὑπόθεσιν εἰς τὸ
 φιλοσοφεῖν οὕτως ἐπιτήδειον ὥς ταύτην, ἐν ἣ νῦν ὦν τυγχάνεις.
- 8 Κλάδος τοῦ προσεχοῦς κλάδου ἀποκοπεῖς οὐ δύναται μὴ καὶ
 τοῦ ὅλου φυτοῦ ἀποκεκόφθαι. οὕτω δὴ καὶ ἄνθρωπος ἐνὸς
 ἀνθρώπου ἀποσχισθεὶς ὅλης τῆς κοινωνίας ἀποπέπτωκεν.
 κλάδον μὲν οὖν ἄλλος ἀποκόπτει· ἄνθρωπος δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν
 τοῦ πλησίου χωρίζει μισήσας καὶ ἀποστραφεῖς, ἀγνοεῖ δὲ ὅτι
 καὶ τοῦ ὅλου πολιτεύματος ἅμα ἀποτέτμηκεν ἑαυτόν. πλήν
 ἐκεῖνό γε δῶρον τοῦ συστησαμένου τὴν κοινωνίαν Διός· ἔξεστι
 γὰρ ἡμῖν πάλιν συμφῦναι τῷ προσεχεῖ καὶ πάλιν τοῦ ὅλου
 συμπληρωτικοῖς γενέσθαι. πλεονάκις μέντοι γινόμενον τὸ κατὰ
 τὴν τοιαύτην διαίρεσιν δυσένωτον καὶ δυσἀποκατάστατον <τὸ>
 ἀποχωροῦν ποιεῖ. ὅλως τε οὐχ ὅμοιος ὁ κλάδος ὁ ἀπ' ἀρχῆς
 συμβλαστήσας καὶ σύμπνους συμμείνας τῷ μετὰ τὴν ἀποκοπὴν
 αὐθις ἐγκεντρισθέντι, ὃ τι ποτὲ λέγουσιν οἱ φυτουργοί. Ὁμο-
 θαμνεῖν μὲν, μὴ ὁμοδογματεῖν δέ.

„Dacă eu și cei doi copii ai mei am fost neglijați de zei, și aceasta are o rațiune”³³⁵, și din nou: „Nu trebuie să te superi pe cursul lucrurilor”³³⁶, și: „Seceră viața întocmai ca pe un spic copt”³³⁷, și altele de acest fel. După tragedie, a fost pusă în scenă comedia veche, care avea o libertate de expresie capabilă să-l educe pe spectator și să-i amintească, nu fără un real folos, prin această sinceritate modestia. Pentru un scop asemănător, și Diogene³³⁸ a împrumutat din vechea comedie această libertate. După aceasta, gândește-te ce reprezintă comedia medie și apoi pentru ce scop a fost introdusă noua comedie, cea care, puțin câte puțin, a alunecat spre o ingenioasă imitație a moravurilor. Căci se spune și nu se poate ignora că și din partea acestor poeți au venit învățături utile. Dar oare către ce scop și-a îndreptat privirea întreaga producție poetică și dramatică?

Cum se vede de clar faptul că nu este o altă condiție de viață mai potrivită filozofării decât cea în care te găsești acum!

O ramură tăiată de pe ramura alăturată nu poate să nu fie tăiată și din întreg copacul. În același fel, omul separat fie și de un singur alt om este exclus din întreaga societate. Un altul taie ramura, omul se separă el însuși de aproapele său când îl urăște și îl respinge. El nu știe că s-a desprins în același timp de întreaga societate. Cu toate acestea, Zeul, care a alcătuit și a ordonat viața socială, ne-a făcut acest dar: căci ne este permis să ne reatașăm ramurii alăturate și să devenim din nou părți integrate în Întreg. Totuși, această separare, care se repetă de mai multe ori, devine dificilă pentru partea care se depărtează ca să-și regăsească unitatea și să-și restabilească poziția de dinainte. În general, ramura care de la început crește împreună cu restul copacului și continuă să respire același suflu vital nu este la fel cu cea reatașată după

7

8

- 9 Οἱ ἐνιστάμενοι προϊόντι σοι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὥσπερ ἀπὸ τῆς ὑγιοῦς πράξεως ἀποτρέψαι σε οὐ δυνήσονται, οὕτως μηδὲ τῆς πρὸς αὐτοὺς εὐμενείας ἐκκρουέτωσαν, ἀλλὰ φύλασσε σεαυτὸν ἐπ' ἀμφοτέρων ὁμοίως, μὴ μόνον ἐπὶ τῆς εὐσταθοῦς κρίσεως καὶ πράξεως, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τοὺς κωλύειν ἐπιχειροῦντας ἢ ἄλλως δυσχεραίνοντας πραότητος. καὶ γὰρ τοῦτο ἀσθενές, τὸ χαλεπαίνειν αὐτοῖς, ὥσπερ τὸ ἀποστῆναι τῆς πράξεως καὶ ἐνδοῦναι καταπλαγέντα· ἀμφοτέροι γὰρ ἐπίσης λιποτάκται, ὁ μὲν ὑποτρέσας, ὁ δὲ ἀλλοτριωθείς πρὸς τὸν φύσει συγγενῇ καὶ φίλον.
- 10 Οὐκ ἔστι χείρων οὐδεμία φύσις τέχνης· καὶ γὰρ αἱ τέχναι τὰς φύσεις μιμοῦνται. εἰ δὲ τοῦτο, ἡ πασῶν τῶν ἄλλων τελεωτάτη καὶ περιληπτικωτάτη φύσις οὐκ ἂν ἀπολείποιτο τῆς τεχνικῆς εὐμηχανίας. πᾶσαι δέ γε τέχναι τῶν κρεϊτόνων ἔνεκεν τὰ χεῖρω ποιοῦσιν· οὐκοῦν καὶ ἡ κοινὴ φύσις. καὶ δὴ ἔνθεν μὲν γένεσις δικαιοσύνης, ἀπὸ δὲ ταύτης αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ ὑφίστανται· οὐ γὰρ τηρηθήσεται τὸ δίκαιον, ἐὰν ἦτοι διαφερώμεθα πρὸς τὰ μέσα ἢ εὐεξαπάτητοι καὶ προπτωτικοὶ καὶ μεταπτωτικοὶ ὦμεν.
- 11 [Εἰ μὲν] Οὐκ ἔρχεται ἐπὶ σὲ τὰ πράγματα ὧν αἱ διώξεις καὶ φυγαὶ θορυβοῦσί σε, ἀλλὰ τρόπον τινὰ αὐτὸς ἐπ' ἐκεῖνα ἔρχῃ· τὸ γοῦν κρῖμα τὸ περὶ αὐτῶν ἡσυχάζετω κάκεῖνα μενεῖ ἀτρεμοῦντα καὶ οὔτε διώκων οὔτε φεύγων ὀφθήση.

tăiere, orice ar spune uneori grădinarii. A crește împreună cu trunchiul, dar a nu avea aceleași principii cu alții.³³⁹

Cei care îți stau în cale în timp ce înaintezi conform dreptei rațiuni, după cum nu vor putea să te abată de la o activitate sănătoasă, tot așa să nu te facă să pierzi din bunăvoința față de ei. Dar păzește-te deopotrivă în aceste două cazuri, nu numai pentru a te menține ferm în judecată și în acțiune, ci chiar pentru a-ți păstra bunătatea față de aceia care încearcă să-ți pună piedici sau alte dificultăți. Căci ar fi o slăbiciune să-i tratezi cu asprime, după cum tot o slăbiciune ar fi să renunți la acțiuni sau să cedezi fiindcă ai fost cuprins de panică. De fapt, ambii sunt dezertori, atât cel care tremură de frică, cât și cel care se arată ostil și străin de cel care prin natură îi este părinte și prieten.

Nici o natură nu este inferioară artei. Căci artele imită naturile. Dacă este așa, natura, care este mai desăvârșită și mai cuprinzătoare decât toate celelalte, nu ar putea să fie lipsită de iscusință artistică. Toate artele fac ceea ce este inferior pentru ceea ce este superior; deci și natura universală. De aici își are originea dreptatea, din care se nasc și celelalte virtuți. Căci nu se va vedea dreptatea dacă ne simțim interesați de lucrurile intermediare³⁴⁰ sau dacă suntem ușor înșelați, pripiți în judecată și nestatornici.

Dacă lucrurile care te tulbură, fie că le cauți, fie că fugi de ele, nu vin către tine, în schimb tu ești într-o oarecare măsură cel care merge către ele. Așadar capacitatea ta de judecată în ceea ce le privește pe acestea să-ți fie liniștită, și ele rămân încremenite, iar tu nu vei mai fi văzut nici căutându-le, nici fugind de ele.

9

10

11

- 12 Σφαῖρα ψυχῆς αὐτοειδής, ὅταν μήτε ἐκτείνηται ἐπὶ τι μήτε ἔσω συντρέχῃ μήτε ἐπαίρεται μήτε συνιζάνῃ, ἀλλὰ φωτὶ λάμπηται ὧ τὴν ἀλήθειαν ὁρᾷ τὴν πάντων καὶ τὴν ἐν αὐτῇ.
- 13 Καταφρονήσει μού τις; ὤψεται. ἐγὼ δὲ ὁψομαι ἵνα μή τι καταφρονήσεως ἄξιον πράσσων ἢ λέγων εὐρίσκωμαι. μισήσει; ὤψεται. ἀλλὰ ἐγὼ εὐμενὴς καὶ εὖνους παντὶ καὶ τούτῳ αὐτῷ ἔτοιμος τὸ παρορώμενον δεῖξαι, οὐκ ὀνειδιστικῶς οὐδὲ ὡς κατεπιδεικνύμενος ὅτι ἀνέχομαι, ἀλλὰ γνησίως καὶ χρηστῶς, οἷος ὁ Φωκίων ἐκεῖνος, εἴ γε μὴ προσεποιεῖτο. τὰ ἔσω γὰρ δεῖ τοιαῦτα εἶναι καὶ ὑπὸ τῶν θεῶν βλέπεσθαι ἄνθρωπον πρὸς μηδὲν ἀγανακτικῶς διατιθέμενον μηδὲ δεινοπαθοῦντα. τί γάρ σοι κακόν, εἰ αὐτὸς νῦν ποιεῖς τὸ τῇ φύσει σου οἰκεῖον καὶ δέχῃ τὸ νῦν τῇ τῶν ὅλων φύσει εὐκαιρον, ἄνθρωπος τεταμένος πρὸς τὸ γίνεσθαι δι' ὅτου δὴ τὸ κοινῇ συμφέρον;
- 14 Ἀλλήλων καταφρονοῦντες ἀλλήλοις ἀρεσκεύονται καὶ ἀλλήλων ὑπερέχειν θέλοντες ἀλλήλοις ὑποκατακλίνονται.
- 15 Ὡς σαπρὸς καὶ κίβδηλος ὁ λέγων· ἐγὼ προήρημαι ἀπλῶς σοι προσφέρεσθαι. τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; τοῦτο οὐ δεῖ προλέγειν. αὐτὸ φανήσεται· ἐπὶ τοῦ μετώπου γεγράφθαι ὀφείλει· εὐθὺς ἢ φωνὴ τοιοῦτον ἡχεῖν, εὐθὺς ἐν τοῖς ὅμμασιν ἐξέχειν, ὡς τῶν ἐραστῶν ἐν τῷ βλέμματι πάντα εὐθὺς γνωρίζει ὁ ἐρώμενος. τοιοῦτον ὅλως δεῖ τὸν ἀπλοῦν καὶ ἀγαθὸν εἶναι, οἷον γράσωνα, ἵνα ὁ παραστὰς ἅμα τῷ προσελθεῖν,

Sfera sufletului este conformă cu sine, când nu tinde spre nimic din afara sa, nici nu se repliază în interiorul său, nici nu se exaltă și nici nu se deprimă, ci strălucește de lumina cu ajutorul căreia vede adevărul tuturor lucrurilor și pe cel din interiorul său. 12

Cineva mă va disprețui? Îl privește. Eu însă voi avea în vedere să nu fiu găsit spunând sau făcând ceva demn de dispreț. Cineva mă va urî? Îl privește. Eu însă voi rămâne binevoitor și blând cu oricine și pregătit să arăt chiar și aceluia care mă urăște greșeala sa, nu într-un mod jignitor, nici ca și cum i-aș arăta că de-abia îl suport, ci într-un mod nobil și onest, precum celebrul Focion³⁴¹, numai dacă tot calmul său nu a fost simulat. Căci ceea ce se găsește în interiorul nostru nu trebuie să fie de acest fel și omul nu trebuie să fie văzut de zei nici supărat pentru ceva, nici plângându-se pentru suferințele sale. De fapt, ce este pentru tine răul, dacă tu însuși faci acum ceea ce este propriu naturii tale și dacă primești ceea ce acum se potrivește cu natura Întregului, un om care tinde să realizeze prin aceasta ceea ce este folositor societății? 13

Deși se disprețuiesc unii pe alții, încearcă să-și fie pe plac unii altora și, în timp ce vor să se învingă unii pe alții, se recunosc inferiori unii altora. 14

Cât de putred și de fals este cel ce spune: „Eu am ales să mă port față de tine în mod deschis.” Ce faci, omule? Nu trebuie să o spui dinainte, se va vedea de la sine. Această vorbă trebuie să fie scrisă pe fruntea ta: repede glasul răsună în acest fel, repede ceva se arată ochilor, așa cum persoana iubită înțelege repede totul din privirea iubiților. Într-un cuvânt, persoana sinceră și bună trebuie să fie ca unul care pute a țap, încât 15

θέλει οὐ θέλει, αἰσθῆται. ἐπιτήδευσις δὲ ἀπλότητος σκάλμη ἐστίν. οὐδέν ἐστιν αἴσχιον λυκοφιλίας· πάντων μάλιστα τοῦτο φεῦγε. ὁ ἀγαθὸς καὶ ἀπλοῦς καὶ εὐμενὴς ἐν τοῖς ὁμομασιν ἔχει ταῦτα καὶ οὐ λανθάνει.

- 16 Κάλλιστα διαζῆν, δύναμις αὕτη ἐν τῇ ψυχῇ, εἴαν πρὸς τὰ ἀδιάφορά τις ἀδιαφορῇ. ἀδιαφορήσει δέ, εἴαν ἕκαστον αὐτῶν θεωρῇ διηρημένως καὶ ὀλικῶς καὶ μεμνημένος ὅτι οὐδὲν αὐτῶν ὑπόληψιν περὶ αὐτοῦ ἡμῖν ἐμποιεῖ οὐδὲ ἔρχεται ἐφ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τὰ μὲν ἀτρεμεῖ, ἡμεῖς δέ ἐσμεν οἱ τὰς περὶ αὐτῶν κρίσεις γεννῶντες καὶ οἷον γράφοντες ἐν ἑαυτοῖς, ἐξὸν μὲν μὴ γράφειν, ἐξὸν δέ, κἄν που λάθῃ, εὐθὺς ἐξαλειψαί· ὅτι ὀλίγου χρόνου ἔσται ἡ τοιαύτη προσοχὴ καὶ λοιπὸν πεπαύσεται ὁ βίος. τί μέντοι δύσκολον ἄλλως ἔχειν ταῦτα; εἰ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἐστί, χαίρει αὐτοῖς καὶ ῥάδια ἔσται σοί· εἰ δὲ παρὰ φύσιν, ζήτηι τί ἐστί σοι κατὰ τὴν σὴν φύσιν καὶ ἐπὶ τοῦτο σπεῦδε κἄν ἄδοξον ἦ· παντὶ γὰρ συγγνώμη τὸ ἴδιον ἀγαθὸν ζητοῦντι.
- 17 Πόθεν ἐλήλυθεν ἕκαστον καὶ ἐκ τίνων ἕκαστον ὑποκειμένων καὶ εἰς τί μεταβάλλει καὶ οἷον ἔσται μεταβαλὼν καὶ ὡς οὐδὲν κακὸν πείσεται.
- 18 [Καὶ] Πρῶτον, τίς ἢ πρὸς αὐτοῦς μοι σχέσις καὶ ὅτι ἀλλήλων ἔνεκεν γεγόναμεν καὶ καθ' ἕτερον λόγον προστησόμενος αὐτῶν γέγονα ὡς κριδὸς ποιμένης ἢ ταῦρος ἀγέλης.

cineva aflat în apropiere, în momentul în care vine spre el, vrea nu vrea, îl simte. Iar simplitatea prefăcută este un cuțit. Nimic nu e mai rușinos decât prietenia lupului: înainte de orice, ferește-te de aceasta. Omul bun, simplu și binevoitor are aceste sentimente în ochii săi și nu le ascunde nimănui.

A-ți trece viața în modul cel mai frumos! Această putere se găsește în suflet, dacă cineva rămâne indiferent față de cele ce sunt indiferente. Și va rămâne indiferent, va reflecta atent asupra fiecăruia dintre lucrurile indiferente, atât în mod separat, cât și în ansamblul lor, amintindu-și că nici unul dintre ele nu produce în noi o părere despre el și nici unul nu ajunge până la noi, ci toate sunt nemișcate la locul lor; în schimb, noi suntem cei care dăm naștere unor judecăți despre ele și, pentru a spune așa, le scriem în noi înșine, cu toate că putem să nu le scriem și, pe de altă parte, să le ștergem imediat, dacă cumva s-au strecurat în noi pe furiș. De asemenea, trebuie să iei aminte că acest fel de atenție va dura puțin și că, apoi, viața se va sfârși. De ce este neplăcut că lucrurile stau altfel? Căci, dacă sunt potrivite cu natura, bucură-te de ele și acestea vor fi ușoare pentru tine; iar dacă sunt împotriva naturii, tu caută ce este potrivit naturii tale și îndreaptă-te în grabă către acesta, chiar dacă e vorba de un lucru care nu îți va aduce glorie; de fapt, orice om care își caută binele propriu este iertat.

16

Gândește-te de unde a venit fiecare lucru, din ce elemente de bază este alcătuit, în ce se transformă, cum va fi după schimbare și cum, datorită acesteia, nu va suferi nici un rău.

17

În primul rând, trebuie să apreciez care este poziția mea în raport cu oamenii și că suntem născuți unii pentru alții și că, dintr-un alt punct de vedere, sunt născut pentru a sta în

18

ἄνωθεν δὲ ἔπιθι ἀπὸ τοῦ· εἰ μὴ ἄτομοι, φύσις ἢ τὰ ὅλα διοικουσα· εἰ τοῦτο, τὰ χείρονα τῶν κρειττόνων ἔνεκεν, ταῦτα δὲ ἀλλήλων.

Δεύτερον δέ, ὁποῖοί τινές εἰσιν ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐν τῷ κλιναρίῳ, τᾶλλα· μάλιστα δέ, οἷας ἀνάγκας δογμάτων κειμένης ἔχουσι· καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα, μεθ' οἴου τύφου ποιοῦσιν. Τρίτον, ὅτι, εἰ μὲν ὀρθῶς ταῦτα ποιοῦσιν, οὐ δεῖ δυσχεραίνειν· εἰ δ' οὐκ ὀρθῶς, δηλονότι ἄκοντες καὶ ἀγνοοῦντες· — πᾶσα γὰρ ψυχὴ ἄκουσα στέρεται, ὥσπερ τοῦ ἀληθοῦς, οὕτως καὶ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ προσφέρεσθαι — ἄχθονται γοῦν ἀκούοντες ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες καὶ πλεονέκται καὶ καθάπαξ ἀμαρτητικοὶ περὶ τοὺς πλησίον.

Τέταρτον, ὅτι καὶ αὐτοὺς πολλὰ ἀμαρτάνεις καὶ ἄλλος τοιοῦτος εἶ· καὶ εἴ τινων δὲ ἀμαρτημάτων ἀπέχη, ἀλλὰ τὴν γε ἔξιν ἐποιστικὴν ἔχεις, εἰ καὶ διὰ δειλίαν ἢ δοξοκοπίαν ἢ τοιοῦτό τι κακὸν ἀπέχη τῶν ὁμοίων ἀμαρτημάτων.

Πέμπτον, ὅτι οὐδὲ εἰ ἀμαρτάνουσι κατείληφας· πολλὰ γὰρ κατ' οἰκονομίαν γίνεται καὶ ὅλως πολλὰ δεῖ πρότερον μαθεῖν, ἵνα τις περὶ ἀλλοτρίας πράξεως καταληπτικῶς τι ἀποφύνηται.

Ἑκτον, ὅτι, ὅταν λίαν ἀγανακτῇς ἢ καὶ δυσπαθῇς, ἀκαριαῖος ὁ ἀνθρώπινος βίος καὶ μετ' ὀλίγον πάντες ἐξετάθημεν.

Ἑβδομον, ὅτι οὐχ αἱ πράξεις αὐτῶν ἐνοχλοῦσιν ἡμῖν· ἐκεῖναι γάρ εἰσιν ἐν τοῖς ἐκείνων ἡγεμονικοῖς· ἀλλὰ αἱ ἡμέτεραι ὑπολήψεις. ἄρον γοῦν καὶ θέλησον ἀφεῖναι τὴν ὥς περὶ δεινοῦ κρίσιν καὶ ἀπῆλθεν ἡ ὀργή. πῶς οὖν ἀρεῖς; λογισάμενος ὅτι οὐκ αἰσχρὸν· ἐὰν γὰρ μὴ μόνον ἢ τὸ αἰσχρὸν κακόν, ἀνάγκη καὶ σὲ πολλὰ ἀμαρτάνειν καὶ ληστὴν καὶ παντοῖον γίνεσθαι.

Ὅγδοον, ὅσῳ χαλεπώτερα ἐπιφέρουσιν αἱ ὀργαὶ καὶ λῦπαι αἱ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, ἤπερ αὐτὰ ἐστὶν ἐφ' οἷς ὀργιζόμεθα καὶ λυπούμεθα.

fruntea lor³⁴², precum berbecul în fața turmei de oi și taurul înaintea cirezii. Mergi mai sus pornind de la acest principiu: dacă nu există atomi, natura conduce Întregul. Dacă este așa, lucrurile inferioare sunt făcute în vederea celor superioare și acestea din urmă, unele pentru altele.

În al doilea rând, observă ce fel de oameni sunt aceștia la masă, în pat și în alte împrejurări; mai ales ce necesități care pornesc din părerile lor au și cu ce îngâmfare le îndeplinesc pe acelea.

În al treilea rând, gândește-te că, dacă oamenii fac anumite lucruri în mod corect, nu trebuie să se supere, iar dacă nu le fac în mod corect, evident acționează împotriva voinței lor și din necunoaștere. Căci orice suflet este lipsit fără voia sa precum de adevăr, tot așa și de capacitatea de a se purta cu fiecare lucru după valoarea sa. De fapt, se supără când li se spune că sunt nedrepti, ignorați, avari și, într-un cuvânt, că au un comportament greșit față de semenii lor.

În al patrulea rând, nu uita că și tu comiți multe greșeli și ești asemenea lor. Și, dacă te abții să faci unele greșeli, ai totuși capacitatea să le comiți, chiar dacă, prin lașitate sau din ambiție sau printr-un alt viciu de acest fel, te abții de la greșeli asemănătoare.

În al cincilea rând, gândește-te că nu știi cu precizie dacă ei greșesc; căci multe greșeli se comit intenționat și, în general, trebuie să cunoști multe amănunte înainte de a afirma ceva precis despre acțiunile altuia.

În al șaselea rând, atunci când ești foarte indignat sau supărat, nu uita că viața omului este scurtă și că în scurt timp noi toți vom fi întinși pe patul de moarte.

În al șaptelea rând, gândește-te că nu acțiunile acestor oameni sunt cele care ne deranjează, căci acelea se găsesc în partea conducătoare a sufletului lor, ci, dimpotrivă, părerile noastre despre acele acțiuni. Elimină deci și ai voința de a

Ἔνατον, ὅτι τὸ εὐμενὲς ἀνίκητον, ἐὰν γνήσιον ᾖ καὶ μὴ σεσηρὸς μηδὲ ὑπόκρισις. τί γάρ σοι ποιήσει ὁ ὑβριστικώτατος, ἐὰν διατελῆς εὐμενὴς αὐτῷ καί, εἰ οὕτως ἔτυχε, πρῶτος παραινῆς καὶ μεταδιδάσκεις εὐσυχολῶν παρ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν καιρὸν ὅτε κακοποιεῖν σε ἐπιχειρεῖ. „μή, τέκνον· πρὸς ἄλλο πεφύκαμεν· ἐγὼ μὲν οὐ μὴ βλαβῶ, σὺ δὲ βλάβῃ, τέκνον.“ καὶ δεικνύναι εὐαφῶς καὶ ὀλίκῳς ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, ὅτι οὐδὲ μέλισσαι αὐτὸ ποιοῦσιν οὐδ' ὅσα συναγελαστικά πέφυκε. δεῖ δὲ μήτε εἰρωνικῶς αὐτὸ ποιεῖν μήτε ὀνειδιστικῶς, ἀλλὰ φιλοστόργως καὶ ἀδήκτως τῇ ψυχῇ καὶ μὴ ὥς ἐν σχολῇ μηδὲ ἵνα ἄλλος παραστὰς θαυμάσῃ, ἀλλ' ἢ τοι πρὸς μόνον καὶ ἐὰν ἄλλοι τινὲς περιεσθήκωσι.

Τούτων τῶν ἐννέα κεφαλαίων μέμνησο ὥς παρὰ τῶν Μουσῶν δῶρα εἰληφῶς καὶ ἄρξαι ποτὲ ἄνθρωπος εἶναι, ἕως ζῆς. φυλακτέον δὲ ἐπίσης τῷ ὀργίζεσθαι αὐτοῖς τὸ κολλακεῦν αὐτούς· ἀμφοτέρω γὰρ ἀκοινωνήτα καὶ πρὸς βλάβην φέρει. πρόχειρον δὲ ἐν ταῖς ὀργαῖς ὅτι οὐχὶ τὸ θυμοῦσθαι ἀνδρικόν, ἀλλὰ τὸ πρᾶον καὶ ἡμερον ὥσπερ ἀνθρωπικώτερον, οὕτως καὶ ἀρρενικώτερον, καὶ ἰσχύος καὶ νεύρων καὶ ἀνδρείας τούτῳ μέτεστιν, οὐχὶ τῷ ἀγανακτοῦντι καὶ δυσαρεστοῦντι· ὅσῳ γὰρ ἀπαθεία τοῦτο οἰκειότερον, τοσοῦτῳ καὶ δυνάμει, ὥσπερ τε ἡ λύπη ἀσθενοῦς, οὕτως καὶ ἡ ὀργή· ἀμφοτέροι γὰρ τέτρωνται καὶ ἐνδεδῶκασιν.

Εἰ δὲ βούλει, καὶ δέκατον παρὰ τοῦ Μουσηγέτου δῶρον λάβε, ὅτι τὸ ἀξιοῦν μὴ ἁμαρτάνειν τοὺς φαύλους μανικόν· ἀδυνάτου γὰρ ἐφίεται. τὸ δὲ συγχωρεῖν ἄλλους μὲν εἶναι τοιούτους, ἀξιοῦν δὲ μὴ εἰς σὲ ἁμαρτάνειν, ἄγνωμον καὶ τυραννικόν.

suprima judecata care te face să le socotești îngrozitoare, și deja mânia ta a dispărut. Așadar, cum o vei elimina? Socotind că astfel de acțiuni nu sunt pentru tine un lucru rușinos. Căci, dacă acțiunea de care trebuie să te rușinezi nu era singurul rău, în mod necesar, și tu ai comite multe greșeli și ai deveni un tâlhar și un individ în stare de orice.

În al optulea rând, gândește-te cu cât sunt mai grave efectele pe care mâniile și supărările care însoțesc aceste acțiuni le provoacă decât înseși faptele din cauza cărora suntem mânioși și triști.

În al nouălea rând, gândește-te că bunăvoința este de neînvins, dacă este înăscută, fără un surâs prefăcut sau ipocrizie. Căci ce rău, oare, îți va putea face individul cel mai violent dacă tu continui să fii binevoitor față de el și, când se ivește prilejul, îl îndemni cu blândețe și încerci să-l faci să-și schimbe intenția, alegând chiar momentul în care el încearcă să-ți facă rău: „Nu, fiul meu! Am fost făcuți de natură pentru altceva. Eu nu voi suferi un rău, în schimb tu îți faci rău, fiule.“ Și arată-i cu iscusință și dintr-un punct de vedere general că lucrurile stau altfel, că nici albinele nu fac acest lucru și nici celelalte animale, care au fost născute de natură pentru a trăi în turme. Însă aceste observații nu trebuie făcute nici cu ironie, nici pe un ton jignitor, ci cu afecțiune și fără ranchiună în suflet; și nu ca și cum ar fi la școală, nici ca să te faci admirat de un altul aflat în preajmă, ci adresează-te lui între patru ochi, chiar dacă mai sunt împrejur și alți oameni.

Adu-ți aminte de aceste nouă învățături capitale ca de niște daruri primite din partea Muzelor și începe în sfârșit să fii om, atâta timp cât ești viu. Trebuie să te ferești în aceeași măsură să te mâni pe aceștia și să-i lingușești, căci ambele comportamente sunt contrare interesului comun și sunt dăunătoare. Să ai în minte, în momentele de mânie,

- 19 Τέσσαρας μάλιστα τροπὰς τοῦ ἡγεμονικοῦ παραφυλακτέον διηνεκῶς καὶ ἐπειδὴν φωράσης ἀπαλειπτέον, ἐπιλέγοντα ἐφ' ἐκάστου οὕτως· τοῦτο τὸ φάντασμα οὐκ ἀναγκαῖον· τοῦτο λυτικὸν κοινωνίας· τοῦτο οὐκ ἀπὸ σαυτοῦ μέλλεις λέγειν· τὸ γὰρ μὴ ἄφ' ἑαυτοῦ λέγειν ἐν τοῖς ἀτοπωτάτοις νόμιζε. τέταρτον δέ ἐστι καθ' ὃ σεαυτῷ ὀνειδιεῖς, ὅτι τοῦτο ἡττωμένου ἐστὶ καὶ ὑποκατακλινομένου τοῦ ἐν σοὶ θειοτέρου μέρους τῇ ἀτιμοτέρᾳ καὶ θνητῇ μοίρᾳ, τῇ τοῦ σώματος καὶ ταῖς τούτου παχεύαις ιδέαις.
- 20 Τὸ μὲν πνευματικόν σου καὶ τὸ πυρῶδες πᾶν, ὅσον ἐγκέκραται, καίτοι φύσει ἀνωφερῇ ὄντα, ὅμως πειθόμενα τῇ τῶν ὅλων διατάξει παρακρατεῖται ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ συγκρίματος. καὶ τὸ γεῶδες δὲ τὸ ἐν σοὶ πᾶν καὶ τὸ ὑγρόν, καίτοι κατωφερῇ ὄντα, ὅμως ἐγγήγερται καὶ ἔστηκε τὴν οὐχ ἑαυτῶν

faptul că nu stă în caracterul unui bărbat să se înfurie, ci un comportament blând și binevoitor, după cum este mai uman, tot așa este și mai bărbătesc, iar acela care demonstrează forță, temperament și virilitate nu se lasă pradă mâniei și supărării. De fapt, cu cât acest comportament se apropie de impasibilitate³⁴³, cu atât se apropie de forță; după cum tristețea este semn al neputinței, tot așa și mânia: amândoi de fapt, cel îndurerat și cel mânios, sunt răniți și în stare să se dea bătăuți.

Dacă vrei, primește al zecelea dar de la Musagete³⁴⁴: e o nebunie să consideri că ticăloșii nu greșesc, căci aceasta ar însemna să ceri imposibilul; iar să admiți că alții sunt persoane de acest fel și apoi să consideri că nu vor greși față de tine ar fi o prostie și o pretenție tiranică.

Mai cu seamă trebuie supravegheate tot timpul cele patru schimbări pe care le poate suferi partea conducătoare a sufletului și, când surprinzi una, trebuie s-o ștergi, făcând un astfel de comentariu de fiecare dată: „Această imagine mentală nu este necesară, aceasta este devastatoare pentru societate, acest cuvânt pe care urmează să-l spui nu vine din tine însuși.“ De fapt, socotește între cele mai absurde lucruri faptul de a spune ceea ce nu vine din tine însuși. Cea de-a patra schimbare este cea față de care îți vei reproșa: „Acest comportament al tău este specific unui om învins și care și-a supus partea cea mai divină din el părții mai puțin prețioase și muritoare, adică trupului și formelor sale necioplite.“

19

Suflul tău vital și elementul de foc care se găsesc amestecate în tine, deși prin natura lor tind să se înalțe, totuși, supunându-se ordinii Întregului, se mențin la locul lor, acolo, în compusul din care tu ești format. De asemenea, orice element de natură pământească și lichidă care se găsește în tine,

20

φυσικὴν στάσιν. οὕτως ἄρα καὶ τὰ στοιχεῖα ὑπακούει τοῖς ὅλοις, ἐπειδὴν πού καταταχθῇ, βία συμμένοντα μέχρις ἂν ἐκεῖθεν πάλιν τὸ ἐνδόσιμον τῆς διαλύσεως σημῆνῃ. οὐ δεινὸν οὖν μόνον τὸ νοερὸν σου μέρος ἀπειθὲς εἶναι καὶ ἀγανακτεῖν τῇ ἑαυτοῦ χώρᾳ; καίτοι οὐδὲν γε βίαιον τούτῳ ἐπιτάσσεται, ἀλλὰ μόνον ὅσα κατὰ φύσιν ἐστὶν αὐτῷ· οὐ μέντοι ἀνέχεται, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν φέρεται. ἡ γὰρ ἐπὶ τὰ ἀδικήματα καὶ τὰ ἀκολαστήματα καὶ τὰς ὀργὰς καὶ τὰς λύπας καὶ τοὺς φόβους κίνησις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀφισταμένου τῆς φύσεως. καὶ ὅταν δέ τιτι τῶν συμβαινόντων δυσχεραίνει τὸ ἡγεμονικόν, καταλείπει καὶ τότε τὴν ἑαυτοῦ χώραν· πρὸς ὁσιότητα γὰρ καὶ θεοσέβειαν κατεσκευάσται οὐχ ἥττον ἢ πρὸς δικαιοσύνην. καὶ γὰρ ταῦτα ἐν εἶδει ἐστὶ τῆς εὐκοινωνησίας, μᾶλλον δὲ πρεσβύτερα τῶν δικαιοπραγμάτων.

- 21 „Ὡς μὴ εἷς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν αἰὶ τοῦ βίου σκοπός, οὗτος εἷς καὶ ὁ αὐτός δι' ὅλου τοῦ βίου εἶναι οὐ δύναται.“ οὐκ ἀρκεῖ τὸ εἰρημένον, ἐὰν μὴ κάκεῖνο προσθῇς, ὅποιον εἶναι δεῖ τοῦτον τὸν σκοπόν. ὥσπερ γὰρ οὐχ ἡ πάντων τῶν ὅπως οὖν τοῖς πλείοσι δοκούντων ἀγαθῶν ὑπόληψις ὁμοία ἐστίν, ἀλλ' ἡ τῶν τοιῶνδ' ἐτινων, τουτέστι τῶν κοινῶν, οὕτω καὶ τὸν σκοπὸν δεῖ τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὑποστήσασθαι. ὁ γὰρ εἷς τοῦτον πάσας τὰς ἰδίας ὁρμὰς ἀπευθύνων πάσας τὰς πράξεις ὁμοίας ἀποδώσει καὶ κατὰ τοῦτο αἰὶ ὁ αὐτός ἔσται.

deși se îndreaptă în jos, se ridică totuși și se menține pe o poziție care, prin natura lui, nu îi este firească. Astfel deci, chiar și elementele se supun Întregului și rămân împreună cu forța, după ce au fost așezate într-un loc, până când primesc din nou, de sus, semnalul dezagregării.

Nu este atunci ciudat faptul că numai partea ta inteligentă este neascultătoare și supărată din cauza poziției sale? Totuși, nimic nu i-a fost impus acesteia cu forța, ci numai ceea ce este conform naturii sale; cu toate astea, ea nu acceptă, ci se mișcă în direcția opusă. De fapt, mișcarea sa în direcția nedreptății, abuzurilor, mâniilor, durerilor și fricii nu reprezintă nimic altceva decât mișcarea celui care se depărtează de natură.³⁴⁵ Și, atunci când partea conducătoare a sufletului se arată nemulțumită de vreunul dintre evenimente, își părăsește poziția; căci ea a fost alcătuită pentru sfințenie și pentru venerarea zeilor nu mai puțin decât pentru dreptate. De fapt, aceste virtuți sunt specifice bunei desfășurări a vieții sociale, în toate formele sale, și sunt cu mult mai de respectat decât realizarea actelor de justiție.

Cel care nu are întotdeauna un singur și același scop în viață nu poate să fie unul și același de-a lungul întregii vieți. Însă nu ajunge această afirmație, dacă nu se adaugă și ce fel trebuie să fie scopul acesta. Căci, după cum părerea despre toate acele lucruri care într-un fel sunt socotite bunuri de către majoritatea oamenilor nu este unanimă, ci numai în privința anumitor lucruri, adică în privința acelor bunuri care vizează interesul comun propus, tot astfel și scopul trebuie să fie acela care privește binele societății și al statului. Iar cel care își îndreaptă toate impulsurile spre acest scop își va îndeplini toate acțiunile asemănător, și în acest sens va fi întotdeauna același.

- 22 Τὸν μὦν τὸν ὀρεινὸν καὶ τὸν κατοικίδιον καὶ τὴν πτοίαν
τούτου καὶ διασόβησιν.
- 23 <Ὅ> Σωκράτης καὶ τὰ τῶν πολλῶν δόγματα Λαμίας ἐκάλει,
παιδίων δείματα.
- 24 <Οἱ> Λακεδαιμόνιοι τοῖς μὲν ξένοις ἐν ταῖς θεωρίαις ὑπὸ
τῇ σκιᾷ τὰ βάρη ἐτίθεσαν, αὐτοὶ δὲ οὐ ἔτυχεν, ἐκαθέζοντο.
- 25 Τῷ Περδίκκᾳ ὁ Σωκράτης περὶ τοῦ μὴ ἔρχεσθαι παρ' αὐτόν·
„Ἰνα, ἔφη, μὴ τῷ κακίστῳ ὀλέθρῳ ἀπόλωμαι“, τουτέστι, μὴ
εὖ παθὼν οὐ δυνηθῶ ἀντευποιῆσαι.
- 26 Ἐν τοῖς τῶν Ἐπικουρείων γράμμασι παράγγελμα ἔκειτο
συνεχῶς ὑπομιμνήσκεσθαι τῶν παλαιῶν τινος τῶν ἀρετῇ
χρησαμένων.
- 27 Οἱ Πυθαγόρειοι· ἔωθεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀφορᾶν, ἵν' ὑπομιμ-
νησκώμεθα τῶν ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως τὸ ἑαυτῶν
ἔργον διανυόντων καὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς καθαρότητος καὶ
τῆς γυμνότητος· οὐδὲν γὰρ προκάλυμμα ἄστρου.
- 28 Οἷος ὁ Σωκράτης τὸ κώδιον ὑπεζωσμένος, ὅτε ἡ Ξανθίππη
λαβοῦσα τὸ ἱμάτιον ἔξω προήλθεν· καὶ ἃ εἶπεν ὁ Σωκράτης
τοῖς ἐταίροις αἰδεσθεῖσι καὶ ἀναχωρήσασιν, ὅτε αὐτὸν εἶδον
οὕτως ἐσταλμένον.
- 29 Ἐν τῷ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν οὐ πρότερον ἄρξεις πρὶν
ἀρχθῆς. τοῦτο πολλῶ μᾶλλον ἐν τῷ βίῳ.

Gândește-te la șoarecele de munte și la cel de la oraș, la frica și la agitația acestuia din urmă.³⁴⁶ 22

Socrate numea principiile și opiniile multora Lamii³⁴⁷, adică monștri care îi speriau pe copii. 23

Spartanii, în timpul spectacolelor lor, puneau scaunele oaspeților la umbră; în schimb ei se așezau unde se nimerea. 24

Socrate îi răspunse lui Perdiccas cu privire la faptul că nu mersese la el: „Nu vreau să mor de cea mai rea moarte“, adică: „Nu vreau să primesc o favoare fără a fi în stare să ofer în schimb o alta.“³⁴⁸ 25

În scrierile filozofilor epicureici se găsea recomandarea de a fi amintit tot timpul oricare dintre cei vechi care au cultivat virtutea. 26

Pitagoreicii³⁴⁹ ne recomandă tuturor să ridicăm în zori privirea către cer, pentru a ne aminti aceste corpuri, care își îndeplinesc întotdeauna funcția conform aceluiași reguli, și modalitatea și, de asemenea, ordinea lor, puritatea lor și goliciunea lor; căci astrele nu sunt acoperite de un văl. 27

Gândește-te cum arăta Socrate, încins cu o piele simplă de miel, când Xantipa a plecat din casă cu haina sa; precum și la ce le-a spus prietenilor săi care s-au rușinat și s-au retras din calea lui, când l-au văzut îmbrăcat în acest fel.³⁵⁰ 28

În ceea ce privește scrisul și cititul, nu vei trece drept profesor înainte de a fi fost elev la rândul tău. Aceasta este cu mult mai adevărat în viață.³⁵¹ 29

- 30 Δοῦλος πέφυκας, οὐ μέτεστί σοι λόγου.
- 31 Ἐμὸν δ' ἐγέλασσε φίλον κῆρ.
- 32 Μέμψονται δ' ἀρετὴν χαλεποῖς βάζοντες ἔπεσιν.
- 33 Σῦκον χειμῶνος ζητεῖν μαινομένου· τοιοῦτος ὁ τὸ παιδίον ζητῶν, ὅτε οὐκέτι δίδοται.
- 34 Καταφιλοῦντα τὸ παιδίον δεῖν, ἔλεγεν ὁ Ἐπίκτητος, ἔνδον ἐπιφθέγεσθαι· „αὔριον ἴσως ἀποθανῇ.“ – „δύσφημα ταῦτα.“ – „οὐδὲν δύσφημον“, ἔφη, „φυσικοῦ τινος ἔργου σημαντικόν· ἢ καὶ τὸ τοῦς στάχυνας θερισθῆναι δύσφημον“.
- 35 Ὅμοφαξ, σταφυλή, σταφίς, πάντα μεταβολαί, οὐκ εἰς τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ εἰς τὸ νῦν μὴ ὄν.
- 36 Ληστής προαιρέσεως οὐ γίνεται· τὸ τοῦ Ἐπικτήτου.
- 37 „Τέχνην“, ἔφη, „δεῖ περὶ τὸ συγκατατίθεσθαι εὑρεῖν καὶ ἐν τῷ περὶ τὰς ὁρμὰς τόπῳ τὸ προσεκτικὸν φυλάσσειν, ἵνα μεθ' ὑπεξαίρέσεως <ᾧσιν> ἵνα κοινωνικάι, ἵνα κατ' ἀξίαν, καὶ ὁρέξεως μὲν παντάπασιν ἀπέχεσθαι, ἐκκλίσει δὲ πρὸς μηδὲν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν χρήσθαι“.
- 38 „Οὐ περὶ τοῦ τυχόντος οὖν“, ἔφη, „ἐστὶν ὁ ἀγών, ἀλλὰ περὶ τοῦ μαίνεσθαι ἢ μὴ“.

- Te-ai născut sclav, nu ai parte de rațiune.³⁵² 30
- Inima mea dragă râde.³⁵³ 31
- Ei vor blestema virtutea, proferând cuvinte grele.³⁵⁴ 32
- A căuta o smochină în vreme de iarnă este o treabă de om nebun; tot așa este și cel care își caută copilul atunci când nu îi mai este dată posibilitatea.³⁵⁵ 33
- În timp ce își sărută propriul copilaș, spunea Epictet, trebuie să-și spună „Mâine poate va muri”. „Aceasta este o prevestire rea.” „Nu este nici un fel de prevestire rea” – răspundea –, „sunt cuvinte care semnifică un fapt natural. Sau, atunci, ar fi cumva de rău augur și să vorbești despre spice secerate?”³⁵⁶ 34
- Strugure acru, strugure copt, strugure trecut, toate sunt transformări, nu spre a nu fi, ci spre ceea ce nu mai este actual.³⁵⁷ 35
- O afirmație a lui Epictet: „Nu există un hoț al alegerii deliberate.”³⁵⁸ 36
- „Trebuie să se găsească” – spunea Epictet – „o tehnică cu privire la acordarea asentimentului și, în partea din cartea sa unde discută despre impulsuri³⁵⁹, să se mențină vie atenția ca acestea să se producă cu rezervă, în interesul binelui public și în raport cu valoarea fiecărui lucru; să se abțină, apoi, cu totul de la dorință și să nu se folosească de aversiune pentru vreunul dintre lucrurile care nu sunt în puterea noastră.”³⁶⁰ 37
- „În concluzie” – spunea Epictet – „disputa nu se referă la un subiect banal, ci la a fi sau a nu fi nebun.”³⁶¹ 38

- 39 Ὁ Σωκράτης ἔλεγεν· „τί θέλετε; λογικῶν ψυχὰς ἔχειν ἢ ἀλόγων;“ „λογικῶν.“ „τίνων λογικῶν; ὑγιῶν ἢ φαύλων;“ „ὑγιῶν.“ „τί οὖν οὐ ζητεῖτε;“ „ὅτι ἔχομεν.“ „τί οὖν μάχεσθε καὶ διαφέρεσθε;“

Socrate spunea: „Ce doriți? Să aveți sufletul unor ființe raționale, sau iraționale?” „Raționale.” „Ce fel de ființe raționale? Sănătoase, sau ticăloase?” „Sănătoase.” „Și atunci, de ce nu îl căutați?” „Fiindcă îl avem deja.” „Și atunci, de ce au loc între voi dispute și neînțelegeri?”³⁶² 39

XII

- ¹ Πάντα ἐκεῖνα, ἐφ' ᾧ διὰ περιόδου εὐχῇ ἐλθεῖν, ἤδη ἔχειν δύνασθαι, ἐὰν μὴ σαυτῷ φθονῆς. τοῦτο δέ ἐστιν, ἐὰν πᾶν τὸ παρελθὸν καταλίπῃς καὶ τὸ μέλλον ἐπιτρέψῃς τῇ προνοίᾳ καὶ τὸ παρὸν μόνον ἀπευθύνῃς πρὸς ὁσιότητα καὶ δικαιοσύνην. ὁσιότητα μὲν, ἵνα φιλῇς τὸ ἀπονεμόμενον· σοὶ γὰρ αὐτὸ ἡ φύσις ἔφερεν καὶ σὲ τούτῳ· δικαιοσύνην δέ, ἵνα ἐλευθέρως καὶ χωρὶς περιπλοκῆς λέγῃς τε τάληθῃ καὶ πράσῃς τὰ κατὰ νόμον καὶ κατ' ἀξίαν· μὴ ἐμποδίζῃ δέ σε μήτε κακία ἀλλοτρία μήτε ὑπόληψις μήτε φωνὴ μηδὲ μὴν αἴσθησις τοῦ περιτεθραμμένου σοι σαρκιδίου· ὧσεται γὰρ τὸ πάσχον. ἐὰν οὖν, ὅτε δήποτε πρὸς ἐξόδῳ γίνῃ, πάντα τὰ ἄλλα καταλιπὼν μόνον τὸ ἡγεμονικόν σου καὶ τὸ ἐν σοὶ θεῖον τιμῆς καὶ μὴ τὸ παύσασθαι ποτε <τοῦ> ζῆν φοβηθῇς, ἀλλὰ τό γε μηδέποτε ἄρξασθαι κατὰ φύσιν ζῆν, ἔσῃ ἄνθρωπος ἄξιος τοῦ γεννήσαντος κόσμου καὶ παύσῃ ξένος ὢν τῆς πατρίδος καὶ θαυμάζων ὡς ἀπροσδόκητα τὰ καθ' ἡμέραν γινόμενα καὶ κρεμύμενος ἐκ τοῦδε καὶ τοῦδε.

CARTEA A XII-A

Pe toate aceste lucruri la care te rogi să ajungi de-a lungul unei perioade de timp poți să le ai chiar din această clipă, dacă nu ți le-ai refuza tu însuși. Vreau să spun: dacă abandonezi orice ține de trecut, dacă îți încredințezi viitorul providenței și doar prezentul³⁶³ ți-l orientezi spre pietate și dreptate. Spre pietate, ca să iubești ceea ce ți-a fost hărăzit de destin; căci ție natura ți-a dăruit această soartă și ei te-a dăruit pe tine. Spre dreptate, ca să spui adevărul în mod liber și fără ocolișuri și ca să faci cele ce sunt potrivite cu legea și cu valoarea fiecărui lucru. Să nu te împiedice nici viciul, nici părerea, nici vorba altora și nici chiar sensibilitatea acestei bucăți de carne crescute în jurul tău: căci se va vedea partea care va fi afectată. Dacă, așadar, în momentul în care tu vei ajunge la capătul vieții, lăsând deoparte toate celelalte lucruri, ai prețui numai partea ta conducătoare a sufletului și ceea ce este divin din tine³⁶⁴, și dacă nu te-ai teme că la un moment dat vei înceta să mai fii, ci doar că n-ai început încă să trăiești în conformitate cu natura, atunci vei fi un om demn de lumea care te-a născut și vei înceta să mai fi străin în patria ta, să te mai uimească evenimentele zilnice, ca și cum ar fi neașteptate, și să mai depinzi de un lucru sau de altul.

- 2 Ὁ θεὸς πάντα τὰ ἡγεμονικὰ γυμνὰ τῶν ὑλικῶν ἀγγείων καὶ φλοιῶν καὶ καθαρμάτων ὀρᾷ· μόνῳ γὰρ τῷ ἑαυτοῦ νοερῷ μόνων ἄπτεται τῶν ἐξ ἑαυτοῦ εἰς ταῦτα ἐρρηκόντων καὶ ἀπωχετευμένων. ἐὰν δὲ καὶ σὺ τοῦτο ἐθίσῃς ποιεῖν, τὸν πολὺν περισπασμὸν σεαυτοῦ περιαιρήσεις· ὁ γὰρ μὴ τὰ περικείμενα κρεῶδια ὀρών, ἢ πού γε ἐσθῆτα καὶ οἰκίαν καὶ δόξαν καὶ τὴν τοιαύτην περιβολὴν καὶ σκηνὴν θεώμενος ἀσχολήσεται;
- 3 Τρία ἐστὶν ἐξ ὧν συνέστηκας· σωματίον, πνευμάτιον, νοῦς. τούτων τὰλλα μέχρι τοῦ ἐπιμελεῖσθαι δεῖν σὰ ἐστὶ, τὸ δὲ τρίτον μόνον κυρίως σόν. <δι>ὃ ἐὰν χωρίσῃς ἀπὸ σεαυτοῦ, τουτέστιν ἀπὸ τῆς σῆς διανοίας, ὅσα ἄλλοι ποιοῦσιν ἢ λέγουσιν ἢ ὅσα αὐτὸς ἐποίησας ἢ εἶπας καὶ ὅσα ὡς μέλλοντα ταράσσει σε καὶ ὅσα τοῦ περικειμένου σοι σωματίου ἢ τοῦ συμφύτου πνευματίου ἀπροαίρετα πρόσσεστιν καὶ ὅσα ἢ ἔξωθεν περιρρέουσα δίνη ἐλίσσει, ὥστε τῶν συνειμαρμένων ἐξηρημένην, καθάραν <τε> τὴν νοερὰν δύναμιν <καὶ> ἀπόλυτον ἐφ' ἑαυτῆς ζῆν, ποιοῦσαν τὰ δίκαια καὶ θέλουσαν τὰ συμβαίνοντα καὶ λέγουσαν τὰληθῆ· ἐὰν χωρίσῃς, φημί, τοῦ ἡγεμονικοῦ τούτου τὰ προσηρτημένα ἐκ προσπαθείας καὶ τοῦ χρόνου τὰ ἐπέκεινα ἢ τὰ παρωχηκότα, ποιήσῃς τε σεαυτόν, οἷος ὁ Ἐμπεδόκλειος σφαῖρος κυκλοτερὴς μονίῃ περιγηθεὶ γαίων, μόνον τε ζῆν ἐκμελετήσῃς ὁ ζῆς, τουτέστι τὸ παρόν, δυνήσῃ τό γε μέχρι τοῦ ἀποθανεῖν ὑπολειπόμενον ἀταράκτως καὶ εὐμενῶς καὶ ἴλεως τῷ σαυτοῦ δαίμονι διαβιδῶναι.

Zeul vede toate părțile conducătoare ale sufletului dezgolate de învelișurile materiale, de cojile și de impuritățile lor; numai cu inteligența sa, de fapt, acesta ia contact doar cu acele lucruri care se revarsă din el și se regăsesc în aceste corpuri. Dacă și tu te vei obișnui să faci acest lucru, te vei elibera de o mare parte din agitația ta. Căci cel care nu vede aceste biete bucăți de carne care îl înconjoară, își va ocupa poate timpul alergând după haine, case, faimă, accesorii și puneri în scenă de acest fel? 2

Trei sunt părțile din care ești alcătuit: bietul tău corp, bietul tău suflu și intelectul.³⁶⁵ Dintre acestea, primele două, în măsura în care trebuie să te îngrijești de ele, sunt ale tale; numai a treia este în sensul propriu al cuvântului a ta. De aceea, când îndepărtezi de tine însuși, adică de intelectul tău³⁶⁶, câte fac sau spun alții sau câte ai făcut ori ai spus tu însuși și câte, ca evenimente viitoare, te neliniștesc, câte, aparținând bietului trup care te înconjoară sau bietului suflu care se găsește în tine, sunt atașate de tine independent de alegerea ta deliberată, câte <lucruri> face să se învârtă vârtejul exterior din jurul tău, astfel încât, eliberându-se din lanțurile destinului, facultatea ta intelectuală să poată trăi curată, independentă și pe cont propriu, înfăptuind cele conform dreptății, dorind evenimentele și spunând adevărul; dacă, spun, îndepărtezi de partea conducătoare a sufletului tău tot ceea ce provine de la înclinația pasională, tot ceea ce se găsește înainte sau după momentul prezent, vei face din tine însuși, după cum spune Empedocle, „o sferă rotundă care se bucură de fericita sa unicitate”³⁶⁷, având grijă numai să trăiești ceea ce trăiești, adică prezentul, și atunci vei putea să trăiești ceea ce îți rămâne până la moarte fără nici o tulburare, cu bunăvoință, în armonie cu propriul tău *daimon*. 3

- 4 Πολλάκις ἐθαύμασα πῶς ἑαυτὸν μὲν ἕκαστος μᾶλλον πάντων φιλεῖ, τὴν δὲ ἑαυτοῦ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν ἐν ἐλάττονι λόγῳ τίθεται ἢ τὴν τῶν ἄλλων. ἐὰν γοῦν τινα θεὸς ἐπιστὰς ἢ διδάσκαλος ἔμφρων κελεύσῃ μηδὲν καθ' αὐτὸν ἐνθυμεῖσθαι καὶ διανοεῖσθαι ὃ μὴ ἅμα καὶ γεγωνίσκων ἐξοίσει, οὐδὲ πρὸς μίαν ἡμέραν τοῦτο ὑπομενεῖ. οὕτως τοὺς πέλας μᾶλλον αἰδούμεθα, τί ποτε περὶ ἡμῶν φρονήσουσιν, ἢ ἑαυτούς.
- 5 Πῶς ποτε πάντα καλῶς καὶ φιλανθρώπως διατάξαντες οἱ θεοὶ τοῦτο μόνον παρείδον, τὸ ἐνίους τῶν ἀνθρώπων καὶ πάνυ χρηστοὺς καὶ πλεῖστα πρὸς τὸ θεῖον ὥσπερ συμβόλαια θεμένους καὶ ἐπὶ πλεῖστον δι' ἔργων ὁσίων καὶ ἱεουργιῶν συνήθεις τῷ θεῷ γενομένους, ἐπειδὴν ἅπαξ ἀποθάνωσι, μηκέτι αὐθις γίνεσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ παντελὲς ἀπεσβηκέναι; τοῦτο δὲ εἴπερ ἄρα καὶ οὕτως ἔχει, εὖ ἴσθι ὅτι, εἰ ὥς ἐτέρως ἔχειν ἔδει, ἐποίησαν ἄν' εἰ γὰρ δίκαιον ἦν, ἦν ἂν καὶ δυνατόν, καὶ εἰ κατὰ φύσιν, ἤνεγκεν ἂν αὐτὸ ἡ φύσις. ἐκ δὴ τοῦ μὴ οὕτως ἔχειν, εἴπερ οὐχ οὕτως ἔχει, πιστούσθω σοι τὸ μὴ δεῆσαι οὕτως γίνεσθαι· ὁρᾷς γὰρ καὶ αὐτὸς ὅτι τοῦτο παραζητῶν δικαιολογῇ πρὸς τὸν θεόν· οὐκ ἂν δ' οὕτως διελεγόμεθα τοῖς θεοῖς, εἰ μὴ ἄριστοι καὶ δικαιοτάτοι ἦσαν. εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἂν τι περιείδον ἀδίκως καὶ ἀλόγως ἡμελημένον τῶν ἐν τῇ διακοσμῇσει.

4

De multe ori am fost uimit de faptul că fiecare, deși se iubește pe sine însuși mai mult decât pe toți ceilalți, pune totuși mai puțin preț pe propria sa părere despre sine decât pe părerea celorlalți despre el. Așadar, dacă un zeu sau un dascăl înțelept ar sta alături de cineva și l-ar invita să nu-și imagineze sau să nu gândească nimic în sine însuși care să nu poată fi făcut cunoscut fără a-l spune în același timp în gura mare, acesta nu ar accepta asta nici măcar pentru o zi.³⁶⁸ Ca urmare, ne este rușine mai mult de vecini, de ceea ce vor gândi despre noi, decât de noi înșine.

5

Cum oare zeii, care totuși au orânduit toate cu înțelepciune și dragoste față de oameni, au neglijat acest singur lucru, faptul că unii oameni foarte onești și care au stabilit cu divinitatea, ca să spun așa, foarte multe relații privilegiate și care, prin activități sacre și prin ceremonii religioase, au devenit în cel mai înalt grad familiari cu divinitatea, odată morți, n-au mai revenit la viață, ci au dispărut pentru totdeauna? Ei bine, dacă lucrurile stau astfel, să știi cu siguranță că, dacă lucrurile ar fi trebuit să se petreacă altfel, zeii ar fi făcut asta. Însă, dacă ar fi fost drept, ar fi fost și posibil și, dacă ar fi fost conform naturii, natura însăși l-ar fi produs. Iar din faptul că nu este așa, dacă e adevărat că nu este așa, fii convins că n-a fost necesar să se producă în acest fel. Căci vezi și tu că, făcând în zadar cercetări, deschizi un proces împotriva divinității; dar noi nu am fi discutat astfel cu zeii, dacă aceștia n-ar fi fost foarte buni și foarte dreپți. Dacă acest lucru este adevărat, ei n-ar fi putut comite vreo neglijență, trecând cu vederea în mod nedrept și contrar rațiunii acele lucruri care sunt parte integrantă din ordinea lumii.

- 6 Ἔθιζε καὶ ὅσα ἀπογινώσκεις. καὶ γὰρ ἡ χεὶρ ἡ ἀριστερὰ πρὸς τὰ ἄλλα διὰ τὸ ἀνέθιστον ἀργὸς οὖσα τοῦ χαλινοῦ ἐρρωμενέστερον ἢ ἡ δεξιὰ κρατεῖ· τοῦτο γὰρ εἴθισται.
- 7 Ὅποῖον δεῖ καταληφθῆναι ὑπὸ τοῦ θανάτου καὶ σώματι καὶ ψυχῇ· τὴν βραχύτητα τοῦ βίου· τὴν ἀχάνειαν τοῦ ὀπίσω καὶ πρόσω αἰῶνος· τὴν ἀσθένειαν πάσης ὕλης.
- 8 Γυμνὰ τῶν φλοιῶν θεάσασθαι τὰ αἰτιώδη· τὰς ἀναφορὰς τῶν πράξεων· τί πόνος· τί ἡδονή· τί θάνατος· τί δόξα· τίς οὐχ ἑαυτῷ ἀσχολίας αἴτιος· πῶς οὐδεὶς ὑπ' ἄλλου ἐμποδίζεται· ὅτι πάντα ὑπόληψις.
- 9 Ὅμοιον εἶναι [δεῖ] ἐν τῇ τῶν δογμάτων χρήσει παγκρατιστῇ, οὐχὶ μονομάχῳ· ὁ μὲν γὰρ τὸ ξίφος ᾧ χρῆται ἀποτίθεται καὶ ἀναιρεῖται· ὁ δὲ τὴν χεῖρα ἀεὶ ἔχει καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ συστρέψαι αὐτὴν δεῖ.
- 10 Ποῖα αὐτὰ τὰ πράγματα ὁρᾶν, διαιροῦντα εἰς ὕλην, αἴτιον, ἀναφοράν.
- 11 Ἠλικὴν ἐξουσίαν ἔχει ἄνθρωπος μὴ ποιεῖν ἄλλο ἢ ὅπερ μέλλει ὁ θεὸς ἐπαινεῖν, καὶ δέχεσθαι πᾶν ὃ ἂν νέμῃ αὐτῷ ὁ θεός, <ὥς> τὸ ἐξῆς τῇ φύσει.
- 12 Μῆτε θεοῖς μεμπτέον· οὐδὲν γὰρ ἐκόντες ἢ ἄκοντες ἀμαρτάνουσι· μῆτε ἀνθρώποις· οὐδὲν γὰρ οὐχὶ ἄκοντες. ὥστε οὐδενὶ μεμπτέον.

Obișnuiește-te și cu ceea ce te descurajează. Mâna stângă, de exemplu, chiar dacă este inefficientă pentru alte activități, din neobișnuință, e mai puternică decât dreapta să țină cu forță frâul; pentru că este obișnuită <cu aceasta>. 6

Gândește-te în ce dispoziție trebuie să fii surprins de moarte atât în ceea ce privește trupul, cât și în ceea ce privește sufletul; gândește-te la scurtimea vieții, la prăpastia timpului de dinainte și de după noi, la fragilitatea oricărei materii. 7

Privește cauzele dezgolite de aparențe, relațiile acțiunilor cu scopul lor; observă ce este durerea, ce este plăcerea, ce este moartea, ce este faima, cine este responsabilul neli-niștii pentru el însuși; cum nimeni nu poate să fie împiedicat de altul, pentru că toate lucrurile sunt opiniile pe care le avem despre ele. 8

În folosirea principiilor filozofice trebuie să fii asemenea unui atlet, nu unui gladiator. Căci gladiatorul acum lasă sabia de care se folosește, acum o ia în mână; în schimb, atletul are întotdeauna brațele și nu trebuie să facă altceva decât să îl strângă.³⁶⁹ 9

Vezi ce sunt lucrurile în ele însele, împărțindu-le în materie, cauză, relație cu scopul. 10

Cât de mare este puterea pe care o are omul de a nu face altceva decât ceea ce urmează să aprobe divinitatea și de a primi tot ceea ce lui însuși i-a hărăzit divinitatea, conform naturii! 11

Nu trebuie să le facem reproșuri zeilor, deoarece aceștia nu greșesc nici cu voie, nici fără de voie; și nu trebuie să le facem reproșuri nici oamenilor, deoarece aceștia nu 12

- 13 Πῶς γελοῖος καὶ ξένος ὁ θαυμάζων καὶ ὅτιοῦν τῶν ἐν τῷ βίῳ γινομένων.
- 14 Ἦτοι ἀνάγκη εἰμαρμένης καὶ ἀπαράβατος τάξις ἢ πρόνοια ἰλάσιμος ἢ φυρμός εἰκαιότητος ἀπροστάτητος. εἰ μὲν οὖν ἀπαράβατος ἀνάγκη, τί ἀντιτείνεις; εἰ δὲ πρόνοια ἐπιδεχομένη τὸ ἰλάσκεσθαι, ἄξιον ἑαυτὸν ποιήσον τῆς ἐκ τοῦ θείου βοηθείας. εἰ δὲ φυρμός ἀνηγεμόνευτος, ἀσμένιζε ὅτι ἐν τοιούτῳ τῷ κλύδωνι αὐτὸς ἔχεις ἐν ἑαυτῷ τινα νοῦν ἡγεμονικόν, καὶ παραφέρῃ σε ὁ κλύδων, παραφερέτω τὸ σαρκίδιον, τὸ πνευμάτιον, τᾶλλα· τὸν γὰρ νοῦν οὐ παροίσει.
- 15 Ἦ τὸ μὲν τοῦ λύχνου φῶς, μέχρι σβεσθῇ, φαίνει καὶ τὴν αὐγὴν οὐκ ἀποβάλλει, ἡ δὲ ἐν σοὶ ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη προαποσβήσεται;
- 16 Ἐπὶ τοῦ φαντασίαν παρασχόντος ὅτι ἤμαρτε· τί δαὶ οἶδα εἰ τοῦτο ἀμάρτημα; εἰ δὲ καὶ ἤμαρτεν, ὅτι κατέκρινεν αὐτὸς ἑαυτόν, καὶ οὕτως ὅμοιον τοῦτο τῷ καταδρύπτειν τὴν ἑαυτοῦ ὄψιν;
 Ὅτι ὁ μὴ θέλων τὸν φαῦλον ἀμαρτάνειν ὅμοιος τῷ μὴ θέλοντι τὴν συκὴν ὅπὸν ἐν τοῖς σύκοις φέρειν καὶ τὰ βρέφη κλαυθυρίζεσθαι καὶ τὸν ἵππον χρεμετίζειν καὶ ὅσα ἄλλα ἀναγκαῖα. τί γὰρ πάθῃ τὴν ἑξὶν ἔχων τοιαύτην; εἰ οὖν γοργὸς εἶ, ταύτην θεράπευσον.

greșesc niciodată cu voia lor; în consecință, nimănui nu trebuie să îi facem reproșuri.

Cât de ridicol și de ciudat este cel care se arată uimit de cel mai neînsemnat dintre evenimentele care au loc în timpul vieții. 13

Fie necesitatea destinului și o ordine inviolabilă, fie providența favorabilă, fie dezordinea fără conducerea cauzalității. Așadar, dacă avem de-a face cu o necesitate inviolabilă, de ce te împotrivești? Dacă avem de-a face cu providența, care admite să fie favorabilă, fă-te demn de ajutorul divinității. În schimb, dacă avem de-a face cu o dezordine fără conducere, fii mulțumit că, în mijlocul unei agitații atât de mari, tu ai în tine însuși o inteligență care te conduce; iar dacă agitația te târăște, să ducă cu ea biata ta carne, bietul tău suflu vital și toate celelalte: căci ea nu va putea să ducă cu ea inteligența ta. 14

Lumina lămpii, până când se stinge, strălucește și nu își pierde strălucirea; în schimb, adevărul care există în tine, dreptatea și cumpătarea pot fi stinse înainte de sfârșitul vieții tale? 15

Cât despre cel care îți lasă impresia că a comis o greșală: „Ce știu eu dacă este vorba de o greșală?” Și dacă totuși a comis o greșală, îmi dau seama că „s-a condamnat singur”, și astfel acesta este asemenea celui care se zgârie pe față. 16

Gândește-te că cel care nu vrea ca ticălosul să comită greșeli este asemenea celui care nu dorește ca smochinul să-și ducă seva către smochinele sale, nou-născuții să plângă, calul să necheze și toate celelalte lucruri necesare. Căci ce ar putea să sufere cel care are o astfel de stare mentală? Dacă ești nervos, vindecă-ți această înclinație.

- 17 Εἰ μὴ καθήκει, μὴ πράξῃς· εἰ μὴ ἀληθές ἐστι, μὴ εἴπῃς. ἡ γὰρ ὁρμή σου ἔστω [εἰς τὸ πᾶν].
- 18 Ἄει ὁρᾶν, τί ἐστὶν αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ τὴν φαντασίαν σοι ποιοῦν, καὶ ἀναπτύσσειν διαιροῦντα εἰς τὸ αἴτιον, εἰς τὸ ὑλικόν, εἰς τὴν ἀναφοράν, εἰς τὸν χρόνον ἐντὸς οὗ πεπαῦσθαι αὐτὸ δεήσει.
- 19 Αἰσθοῦ ποτὲ ὅτι κρεῖττον τι καὶ δαιμονιώτερον ἔχεις ἐν σαυτῷ τῶν τὰ πάθη ποιούντων καὶ καθάπαξ τῶν νευροσπαστούντων σε. τί μου νῦν ἐστὶν ἡ διάνοια; μὴ φόβος; μὴ ὑποψία; μὴ ἐπιθυμία; μὴ ἄλλο τι τοιοῦτον;
- 20 Πρῶτον τὸ μὴ εἰκῇ μηδὲ ἄνευ ἀναφορᾶς. δεύτερον τὸ μὴ ἐπ' ἄλλο τι ἢ ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος τὴν ἀναγωγὴν ποιεῖσθαι.
- 21 Ὅτι μετ' οὐ πολὺ οὐδεὶς οὐδαμοῦ ἔσῃ οὐδὲ τούτων τι ἃ νῦν βλέπεις οὐδὲ τούτων τις τῶν νῦν βιούντων· ἅπαντα γὰρ μεταβάλλειν καὶ τρέπεσθαι καὶ φθεῖρεσθαι πέφυκεν, ἵνα ἕτερα ἐφεξῆς γίνηται.
- 22 Ὅτι πάντα ὑπόληψις καὶ αὕτη ἐπὶ σοί. ὄρον οὖν ὅτε θέλεις τὴν ὑπόληψιν καὶ ὥσπερ κάμψαντι τὴν ἄκραν γαλήνην, σταθερὰ πάντα καὶ κόλπος ἀκύμων.
- 23 Μία καὶ ἡτισοῦν ἐνέργεια κατὰ καιρὸν παυσασμένη οὐδὲν κακὸν πάσχει, καθὼ πέπανται· οὐδὲ ὁ πράξας τὴν πράξιν

Dacă nu e o acțiune potrivită, nu o săvârși; dacă nu e ade- 17
vărat, nu vorbi: impulsul tău să pornească de la tine spre
Întreg.

Întotdeauna vezi ce este în sine acel obiect care produce în 18
tine reprezentarea și dezvăluie-l, împărțindu-l în cauză, ma-
terie, relație și timpul în care acel obiect va trebui să
înceteze să existe.

Obișnuiește-te în cele din urmă că ai în tine însuși ceva mai 19
bun și mai divin decât obiectele care provoacă în tine pasiu-
nile și care, într-un cuvânt, te fac să te miști ca o marionetă.
Ce este acum intelectul meu? Nu cumva frică? Nu cumva bă-
nuială? Nu cumva dorință? Nu cumva altceva de felul acestora?

În primul rând, ferește-te să acționezi la întâmplare și fără 20
un scop precis; în al doilea rând, nu raporta acțiunile tale
la altceva decât la scopul util binelui comun.

Gândește-te că nu peste mult timp nu vei mai fi decât nimeni 21
de nicăieri, că nu va mai exista nici unul dintre lucrurile pe
care le vezi acum, nici vreunul dintre oamenii care trăiesc
acum. Fiindcă orice lucru este prin natura sa făcut să se
transforme, să-și schimbe starea și să dispară pentru ca altele
să poată să-i urmeze.

Nu uita că totul este părere și aceasta depinde de tine. Prin 22
urmare, alungă, când vrei, părerea și, precum nava care trece
pe lângă un promontoriu ocolindu-l, vei avea parte de calmul
mării, totul va fi încremenit și golful – fără valuri.

O oarecare activitate care se sfârșește la momentul potrivit³⁷⁰ 23
nu suferă nici un rău, în măsura în care s-a sfârșit; nici cel

ταύτην κατ' αὐτὸ τοῦτο, καθὸ πέπαιται, κακὸν τι πέπονθεν. ὁμοίως οὖν τὸ ἐκ πασῶν τῶν πράξεων σύστημα, ὅπερ ἐστὶν ὁ βίος, ἐὰν ἐν καιρῷ παύσῃται, οὐδὲν κακὸν πάσχει κατ' αὐτὸ τοῦτο, καθὸ πέπαιται· οὐδὲ ὁ καταπαύσας ἐν καιρῷ τὸν εἰρμὸν τοῦτον κακῶς διετέθη. τὸν δὲ καιρὸν καὶ τὸν ὅρον δίδωσιν ἡ φύσις, ποτὲ μὲν καὶ ἡ ἰδία, ὅταν ἐν γήρᾳ, πάντως δὲ ἡ τῶν ὅλων, ἧς τῶν μερῶν μεταβαλλόντων νεαρὸς ἀεὶ καὶ ἀκμαῖος ὁ σύμπας κόσμος διαμένει. καλὸν δὲ ἀεὶ πᾶν καὶ ὠραῖον τὸ συμφέρον τῷ ὅλῳ. ἡ οὖν κατάπαυσις τοῦ βίου ἐκάστῳ οὐ κακὸν μὲν ὅτι οὐδὲ αἰσχρὸν, εἴπερ καὶ ἀπροαίρετον καὶ οὐκ ἀκοινωνήτον· ἀγαθὸν δὲ εἴπερ τῷ ὅλῳ καίριον καὶ συμφέρον καὶ συμφερόμενον. οὕτως γὰρ καὶ θεοφόρητος ὁ φερόμενος κατὰ ταῦτά θεῷ καὶ ἐπὶ ταῦτά τῇ γνώμῃ φερόμενος.

- 24 Τρία ταῦτα δεῖ πρόχειρα ἔχειν· ἐπὶ μὲν ὧν ποιεῖς, [εἰ] μήτε εἰκῇ μήτε ἄλλως ἢ ὡς ἂν ἡ Δίκη αὐτῇ ἐνήργησεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐξωθεν συμβαινόντων, ὅτι ἤτοι κατ' ἐπιτυχίαν ἢ κατὰ πρόνοιαν· οὔτε δὲ τῇ ἐπιτυχίᾳ μεμπτέον οὔτε τῇ προνοίᾳ ἐγκλητέον. δεύτερον τό· ὅποῖον ἐκάστον ἀπὸ σπέρματος μέχρι ψυχώσεως καὶ ἀπὸ ψυχώσεως μέχρι τοῦ τὴν ψυχὴν ἀποδοῦναι καὶ ἐξ οἴων ἡ σύγκρισις καὶ εἰς οἷα ἡ λύσις. τρίτον εἰ ἄφνω μετέωρος ἐξαρθεῖς κατασκέψαιο τὰ ἀνθρώπεια καὶ τὴν πολυτροπίαν [ᾧ] κατανοήσας, ὅτι καταφρονήσεις συνιδὼν ἅμα καὶ ὅσον τὸ περικοῦν ἑναερίων καὶ ἑναιθερίων· καὶ ὅτι, ὡς αἰετὶς ἂν ἐξαρθῇς, ταῦτά ὅψῃ· τὸ ὁμοειδές, τὸ ὀλιγοχρόνιον· ἐπὶ τούτοις ὁ τύφος.

care a desfășurat această activitate nu a suportat vreun rău, pentru însuși motivul că activitatea a încetat. În același fel, prin urmare, nici sistemul tuturor activităților, care este însăși viața, dacă încetează la momentul potrivit, nu suportă vreun rău, prin însuși faptul că s-a sfârșit; nici cel care și-a terminat la momentul potrivit această înlanțuire de activități nu se găsește într-o stare nefericită. Dar momentul potrivit și limita vieții sunt stabilite de natură, câteodată de natura particulară a fiecăruia, când cineva este la bătrânețe, în orice caz de natura Întregului, ale cărui părți, deși se transformă, fac ca întreaga lume să rămână întotdeauna plină de prospețime și de vigoare. Întotdeauna frumos și viguros este tot ceea ce este util Întregului. Așadar, încetarea vieții nu înseamnă un rău pentru fiecare dintre noi, fiindcă nu e nimic rușinos, dacă este adevărat că nu depinde de alegerea deliberată și nici nu este contrară binelui social; în schimb, ea este un bine, dacă într-adevăr este potrivită pentru Întreg, dacă-i aduce acestuia un avantaj și dacă este avantajată. În acest sens, se poate spune că este purtat de divinitate cel care este purtat pe același drum și spre aceleași scopuri ca și Zeul de puterea sa de cunoaștere.

Aceste trei observații trebuie să le ai la îndemână: în tot ceea ce faci, vezi dacă nu acționezi la întâmplare sau altfel decât ar face dreptatea însăși³⁷¹; în ceea ce privește accidentele exterioare, socotind că totul se petrece fie la întâmplare, fie potrivit providenței, nu trebuie să te plângi de întâmplare, nici să-i aduci acuze providenței. În al doilea rând, ai în vedere cine este fiecare de la sămânță până la dobândirea sufletului și de la dobândirea sufletului până la pierderea acestuia, din ce elemente este alcătuit compusul și în câte elemente va avea loc descompunerea. În al treilea rând, dacă deodată, înălțându-te în văzduh, ai putea examina cu grijă

- 25 Βάλε ἔξω τὴν ὑπόληψιν· σέσωσαι. τίς οὖν ὁ κωλύων ἐκβάλλειν;
- 26 Ὅταν δυσφορῆς ἐπὶ τινι, ἐπελάθου τοῦ, ὅτι πάντα κατὰ τὴν τῶν ὄλων φύσιν γίνεται, καὶ τοῦ, ὅτι τὸ ἀμαρτανόμενον ἀλλότριον, καὶ ἐπὶ τούτοις τοῦ, ὅτι πᾶν τὸ γινόμενον οὕτως ἀεὶ ἐγίνετο καὶ γενήσεται καὶ νῦν πανταχοῦ γίνεται· τοῦ, ὅση ἡ συγγένεια ἀνθρώπου πρὸς πᾶν τὸ ἀνθρώπειον γένος· οὐ γὰρ αἱματίου ἢ σπερματίου, ἀλλὰ νοῦ κοινωνία. ἐπελάθου δὲ καὶ τοῦ, ὅτι ὁ ἐκάστου νοῦς θεὸς καὶ ἐκεῖθεν ἐρρύνεκεν· τοῦ, ὅτι οὐδὲν ἴδιον οὐδενός, ἀλλὰ καὶ τὸ τεκνίον καὶ τὸ σωματίον καὶ αὐτὸ τὸ ψυχάριον ἐκεῖθεν ἐλήλυθεν· τοῦ, ὅτι πάνθ' ὑπόληψις· τοῦ, ὅτι τὸ παρὸν μόνον ἕκαστος ζῇ καὶ τοῦτο ἀποβάλλει.
- 27 Συνεχῶς ἀναπολεῖν τοὺς ἐπὶ τινι λῖαν ἀγανακτήσαντας, τοὺς ἐν μεγίσταις δόξαις ἢ συμφοραῖς ἢ ἔχθραις ἢ ὁποιασοῦν τύχαις ἀκμάσαντας· εἴτα ἐφιστάνειν· ποῦ νῦν πάντα ἐκεῖνα; καπνὸς καὶ σποδὸς καὶ μῦθος ἢ οὐδὲ μῦθος. συμπροσπιπτέτω δὲ καὶ τὸ τοιοῦτο πᾶν, οἶον· Φάβιος Κατουλλῖνος ἐπ' ἀγροῦ καὶ Λούσιος Λοῦπος ἐν τοῖς κήποις καὶ Στερτίνιος ἐν Βαίαις καὶ Τιβέριος ἐν Καπρέαις καὶ Οὐήλιος Ῥοῦφος καὶ ὅλως ἡ πρὸς ὀτιοῦν μετ' οἰήσεως διαφορά· καὶ ὥς εὐτελὲς πᾶν τὸ κατεντεινόμενον καὶ ὅσῳ φιλοσοφώτερον

lucrurile omenești și varietatea lor, gândește-te că le-ai disprețui, putând în același timp să vezi și cât de mare este spațiul locuit de viețuitoarele din aer și din eter; și în plus să fii convins că, ori de câte ori te-ai ridica în văzduh, vei vedea aceleași lucruri, asemănarea și vremelnicia lor. Din aceste lucruri apare trufia!

Elimină părerea și ești salvat. Cine ar putea, așadar, să te împiedice s-o elimini? 25

În cazul în care ești nemulțumit de ceva înseamnă că ai uitat că toate se petrec conform naturii Întregului, că greșeala pe care un altul o comite nu poate să te atingă și, mai ales, că orice eveniment întotdeauna s-a desfășurat astfel, se va desfășura și se desfășoară acum oriunde; ai uitat cât de strânsă este relația de rudenie dintre un om și întregul neam omenesc, fiindcă alianța nu este de sânge sau de sămânța care l-a zămislit, ci de gândire; ai uitat, de asemenea, că mintea fiecăruia este un zeu și este o emanație de acolo, că nimic nu este proprietatea nimănui, ci copilașul tău, bietul tău trup și însuși sufletelul tău au venit de acolo; ai uitat că totul este doar părere și, în fine, că fiecare trăiește numai momentul prezent și că pe acesta îl pierde. 26

Tot timpul reamintește-ți-i pe cei care, pentru un motiv sau altul, se înfuriau foarte ușor, oameni care au obținut cele mai înalte onoruri sau au avut parte de nenorociri sau de rivalități sau de orice fel de întâmplări ale sorții! Apoi, gândește-te unde sunt acum toate acestea? Fum, cenușă și legendă, sau nici măcar legendă. Reamintește-ți toate personajele de acest fel, precum Fabius Catullinus³⁷² pe ogorul său, Lusius Lupus³⁷³ în grădinile sale, Stertinus³⁷⁴ la Baiae, Tiberius la Capri și Velius Rufus³⁷⁵: într-un cuvânt, 27

τὸ ἐπὶ τῆς δοθείσης ὕλης ἑαυτὸν δίκαιον, σῶφρονα, θεοῖς ἐπόμενον ἀφελῶς παρέχειν· ὁ γὰρ ἐπὶ ἀτυφίᾳ τύφος τυφόμενος πάντων χαλεπώτατος.

- 28 Πρὸς τοὺς ἐπιζητοῦντας· ποῦ γὰρ ἰδὼν τοὺς θεοὺς ἢ πόθεν κατειληφώς ὅτι εἰσὶν οὕτω σέβεις; πρῶτον μὲν καὶ ὄψει ὁρατοὶ εἰσὶν· ἔπειτα μέντοι οὐδὲ τὴν ψυχὴν τὴν ἑμαντοῦ ἐώρακα καὶ ὅμως τιμῶ· οὕτως οὖν καὶ τοὺς θεοὺς, ἐξ ὧν τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐκάστοτε πειρῶμαι, ἐκ τούτων ὅτι τε εἰσὶ καταλαμβάνω καὶ αἰδοῦμαι.
- 29 Σωτηρία βίου ἕκαστον δι' ὅλου αὐτὸ τί ἐστὶν ὁρᾶν, τί μὲν αὐτοῦ τὸ ὑλικόν, τί δὲ τὸ αἰτιώδες· ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὰ δίκαια ποιεῖν καὶ τάληθῇ λέγειν. τί λοιπὸν ἢ ἀπολαύειν τοῦ ζῆν συνάπτοντα ἄλλο ἐπ' ἄλλῳ ἀγαθόν, ὥστε μὴδὲ τὸ βραχύτατον διάστημα ἀπολείπειν;
- 30 Ἐν φῶς ἡλίου, κἂν διείργηται τοίχοις, ὄρεσιν, ἄλλοις μυρίοις. μία οὐσία κοινή, κἂν διείργηται ἰδίως ποιοῖς σώμασι μυρίοις. μία ψυχὴ, κἂν φύσεσι διείργηται μυρίαῖς καὶ ἰδίαις περιγραφαῖς. μία νοερὰ ψυχὴ, κἂν διακεκρίσθαι δοκῇ. τὰ μὲν οὖν ἄλλα μέρη τῶν εἰρημένων, οἷον πνεύματα καὶ ὑποκείμενα ἀναίσθητα, καὶ ἀνοικέϊωτα ἀλλήλοις· καίτοι κάκεῖνα τὸ ἐνοῦν συνέχει καὶ τὸ ἐπὶ τὰ αὐτὰ βρῖθον. διάνοια δὲ ἰδίως ἐπὶ τὸ ὁμόφυλον τείνεται καὶ συνίσταται καὶ οὐ διείργεται τὸ κοινωνικὸν πάθος.

toți cei care s-au distins prin ceva, având despre ei înșiși o părere deosebită; și cât de lipsit de valoare este orice lucru pentru care omul face atâtea eforturi și cu cât este mai demn de un filozof să se arate în orice privință drept, cumpătat, supus față de zei în simplitate! Căci orgoliul care se făleşte sub masca modestiei este cel mai insuportabil dintre toate.

Celor care întreabă: „Unde i-ai văzut pe zei și de unde ai aflat că ei există, de îi venerezi astfel?” Mai întâi că ei sunt vizibili chiar cu ochiul liber; apoi, că eu nu mi-am văzut nici măcar propriul suflet, și totuși îl prețuiesc. În același fel, așadar, gândesc și despre zei, din acțiunile cărora constat de fiecare dată puterea lor, de aceea înțeleg și că ei există, și astfel îi venerez.

28

Salvarea vieții constă în a vedea ce este fiecare lucru în totalitate în el însuși, ce este materia în el, ce este cauza, și cu tot sufletul să acționezi conform dreptății și să spui adevărul. Ce-ți rămâne apoi decât să te bucuri de viața care înșiră o acțiune bună după alta, astfel încât nu rămâne nici cel mai mic spațiu între ele?

29

Una singură este lumina soarelui, chiar dacă este întreruptă de ziduri, de munți și de nenumărate alte obstacole. Una singură este substanța universală, chiar dacă este divizată în nenumărate corpuri de calități specifice. Unul singur este sufletul, chiar dacă este divizat și circumscris în infinitele naturi și realități individuale. Unul singur este sufletul inteligent, chiar dacă pare că este divizat. Așadar, celelalte părți dintre cele amintite mai sus, de exemplu suflurile vitale și substraturile, sunt lucruri insensibile și lipsite de raporturi între ele; totuși și acelea sunt menținute laolaltă de factorul

30

- 31 Τί ἐπιζητεῖς; τὸ διαγίνεσθαι; ἀλλὰ τὸ αἰσθάνεσθαι; τὸ ὀρμᾶν; τὸ αὖξεσθαι; τὸ λήγειν αὖθις; τὸ φωνῇ χρῆσθαι; τὸ διανοεῖσθαι; τί τούτων πόθου σοι ἄξιον δοκεῖ; εἰ δὲ ἕκαστα εὐκαταφρόνητα, πρόθι ἐπὶ τελευταῖον τὸ ἔπεσθαι τῷ λόγῳ καὶ τῷ θεῷ. ἀλλὰ μάχεται τὸ τιμᾶν ταῦτα, τὸ ἄχθεσθαι εἰ διὰ τοῦ τεθνηκέναι στερήσεται τις αὐτῶν.
- 32 Πόστον μέρος τοῦ ἀπείρου καὶ ἀχανοῦς αἰῶνος ἀπομεμέρισται ἐκάστω· τάχιστα γὰρ ἐναφανίζεται τῷ αἰδίῳ· πόστον δὲ τῆς ὅλης οὐσίας· πόστον δὲ τῆς ὅλης ψυχῆς· ἐν πόστῳ δὲ βωλαρίῳ τῆς ὅλης γῆς ἔρπεις. πάντα ταῦτα ἐνθυμούμενος μηδὲν μέγα φαντάζου ἢ τό, ὥς μὲν ἡ σὴ φύσις ἄγει ποιεῖν, πάσχειν δὲ ὥς ἡ κοινὴ φύσις φέρει.
- 33 Πῶς ἑαυτῷ χρῆται τὸ ἡγεμονικόν; ἐν γὰρ τούτῳ τὸ πᾶν ἐστι. τὰ δὲ λοιπὰ ἢ προαιρετικά ἐστίν ἢ ἀπροαίρετα, νεκρὰ καὶ καπνός.
- 34 Πρὸς θανάτου καταφρόνησιν ἐγερτικώτατον ὅτι καὶ οἱ τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν καὶ τὸν πόνον κακὸν κρίνοντες ὅμως τούτου κατεφρόνησαν.

unificator și de forța de gravitație. Intelectul, în schimb, prin calitatea specifică, tinde spre ceea ce este de aceeași specie, se unește cu acesta și sentimentul social nu cunoaște întrerupere.

Ce urmărești? Să trăiești în continuare? Dar să încerci senzații, să ai impulsuri, să crești, să încetezi mai apoi, să te folosești de voce, să te folosești de intelect? Care dintre aceste activități îți pare demnă de a fi dorită? În schimb, dacă socotești că fiecare ți se pare ușor de disprețuit, mergi înainte până la capăt: să te supui rațiunii și Zeului. Dar este o contradicție între a prețui aceste activități și a suferi la gândul că, din pricina morții, vom fi privați de acestea. 31

Gândește-te cât de neînsemnată parte din infinita prăpastie a timpului este hărăzită fiecăruia! Căci foarte rapid se pierde în eternitate. Cât de neînsemnată parte din substanța universală, cât de neînsemnată parte din sufletul universal, pe ce bulgăre neînsemnat din pământul întreg te târăști! Reflectând la toată această frază, nu îți reprezenta nimic de o <mai> mare însemnătate decât aceasta: să acționezi după cum te îndrumă natura ta și, pe de altă parte, să suporti ceea ce îți aduce natura universală. 32

În ce fel se folosește de ea însăși partea conducătoare a sufletului? Căci în aceasta constă totul. Celelalte lucruri rămase depind sau nu de alegerea ta, cadavre și fum. 33

Argumentul cel mai incitant pentru a disprețui moartea este faptul că până și cei care consideră plăcerea un bine și suferința – un rău o disprețuiesc totuși.³⁷⁶ 34

- 35 ὦτι τὸ εὐκαιρον μόνον ἀγαθὸν καὶ ὧ τὸ πλείους κατὰ λόγον ὀρθὸν πράξεις ἀποδοῦναι τῷ ὀλιγωτέρῳ ἐν ἴσῳ ἐστὶ καὶ ὧ τὸν κόσμον θεωρῆσαι πλείονι ἢ ἐλάσσονι χρόνῳ οὐ διαφέρει, τοῦτῳ οὐδὲ ὁ θάνατος φοβερὸν.
- 36 Ἄνθρωπε, ἐπολιτεύσω ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ πόλει· τί σοι διαφέρει, εἰ πέντε ἔτεσιν <ἢ ἑκατόν>; τὸ γὰρ κατὰ τοὺς νόμους ἴσον ἐκάστω. τί οὖν δεινόν, εἰ τῆς πόλεως ἀποπέμπει σε οὐ τύραννος οὐδὲ δικαστὴς ἄδικος, ἀλλ' ἡ φύσις ἢ εἰσαγαγοῦσα, οἷον εἰ κωμῳδὸν ἀπολύοι τῆς σκηνῆς ὁ παραλαβὼν στρατηγός; – „ἀλλ' οὐκ εἶπον τὰ πέντε μέρη, ἀλλὰ τὰ τρία.“ – „καλῶς εἶπας· ἐν μέντοι τῷ βίῳ τὰ τρία ὅλον τὸ δράμα ἐστὶ.“ τὸ γὰρ τέλειον ἐκεῖνος ὀρίζει ὁ τότε μὲν τῆς συγκρίσεως, νῦν δὲ τῆς διαλύσεως αἵτιος· σὺ δὲ ἀναίτιος ἀμφοτέρων. ἅπιθι οὖν ἴλεως· καὶ γὰρ ὁ ἀπολύων ἴλεως.

Pentru cel care socotește unicul bine ceea ce se petrece la momentul potrivit, pentru cel care socotește că îndeplinirea mai multor acțiuni conform dreptei rațiuni este același lucru cu a îndeplini mai puține și pentru cel pentru care nu are o importanță deosebită posibilitatea de a contempla lumea un timp mai lung sau mai scurt, moartea nu are nimic înfricoșător. 35

Omule, ai fost cetățean al acestei mari cetăți³⁷⁷. Ce diferență este pentru tine dacă ai trăit cinci sau o sută de ani? Căci a trăi conform legilor <naturii> este egal pentru fiecare.³⁷⁸ Prin urmare, ce ți se pare atât de îngrozitor dacă te-a alungat din cetate nu un tiran, nu un judecător nedrept, ci propria natură, care te-a făcut să intri într-o asemenea cetate? Ca și cum pretorul l-ar concedia pe actorul pe care îl angajase. „Dar n-am interpretat cinci acte, ci numai trei!”³⁷⁹ „Le-ai interpretat bine! În viață însă, cele trei acte alcătuiesc întreaga ta piesă.” Căci această completitudine a hotărât-o cel care a fost cândva cauză a alcătuirii tale³⁸⁰, și acum – a dezagregării tale. Tu, în schimb, nu ești cauza nici uneia dintre cele două. Pleacă, așadar, din această viață cu sufletul împăcat; căci și cel care te face să pleci este liniștit. 36

NOTE

1. Opera împăratului-filozof nu avea nici un titlu în manuscrisul de la Vatican. *Editio princeps* propune titlul: Τὰ εἰς ἑαυτὸν (*Gânduri către sine însuși*). După publicarea textului grecesc în 1559, traduceri care vor apărea în întreaga Europă vor primi diverse titluri. Traducerea latinească a lui Xylander, care însoțea în 1559 textul grecesc, propune titlul *De seipso seu vita sua* (*Despre sine însuși sau despre viața sa*). Edițiile de la Strasbourg (1599) și Lyon (1626) purtau titlul *De vita sua* (*Despre viața sa*). Meric Casaubon, în ediția greco-latină apărută la Londra în 1643 preferă titlul *De seipso et ad seipsum* (*Despre el însuși și către sine însuși*). Un alt umanist englez din aceeași perioadă, Thomas Gataker, propune, la începutul traducerii sale latinești comentate, formula: *De rebus suis sive de eius quae ad se pertinere censebat* (*Despre treburile sale private sau despre lucrurile care considera el că îl privesc*).

Cartea I

2. Cartea I a fost scrisă după redactarea celorlalte unsprezece cărți, între anii 176 și 180 p. Chr., la Sirmium, locul unde Marcus Aurelius își stabilește cartierul general după moartea soției sale, Faustina, în anul 176 p. Chr. În această carte, Marcus Aurelius își reamintește ce datorează fiecăruia dintre strămoșii, părinții, prietenii și profesorii săi, propunându-și să urmeze modelul pe care aceștia i l-au oferit.

3. Senatorul M. Annii Verus, bunicul patern al lui Marcus Aurelius, a fost de trei ori consul și *praefectus Urbi*. El l-a adoptat pe micuțul Marcus, rămas orfan de tată la vârsta de zece ani.

4. Marcus Annius Verus, tatăl viitorului împărat Marcus Aurelius, a murit de tânăr, pe când îndeplinea funcția de *praetor*.

5. Domitia Lucilla, fiica lui Celvisius Tullus, care a fost de două ori consul.

6. Cu siguranță, este vorba despre străbunicul matern, Catilius Severus, de două ori consul și *praefectus Urbi*.

7. Nu știm numele preceptorului lui Marcus Aurelius, posibil un anume Euforion.

8. Verzii și Albaștrii erau echipele care participau la cursele de care, iar Cei cu scuturi mici și Cei cu scuturi mari, respectiv Cei cu scuturi rotunde și Cei cu scuturi dreptunghiulare erau echipele de la jocurile de gladiatori.

9. Pictor și filozof stoic, unul dintre primii dascăli ai lui Marcus Aurelius.

10. Un joc la modă în acea perioadă.

11. Dintre cei trei, este cunoscut numai Bacchios din Paphos, filozof platonician. Gataker propune pentru „*Marcianus*” „*Mecianus*” (cf. *Historia Augusta*, IV, 3, 6), jurist, care l-ar fi avut pe Marcus Aurelius printre discipoli.

12. Este mai degrabă vorba despre educația spartană.

13. Q. Iunius Rusticus, filozof stoic, a avut un rol esențial în formarea lui Marcus Aurelius. Cf. *Historia Augusta*, III, 3; Cassius Dio, LXXII, 35, 1.

14. Cf. Epictet, *Diatribes*, III, 12, 1.

15. O colonie romană situată în vechiul Latium, pe malul Mării Tirenene. Numele ei, ne spune Strabon, V, 3, vine de la substantivul *sinus-us*, golf.

16. Lecțiile filozofului stoic născut în anul 50 p. Chr. la Hierapolis, în Frigia, au fost editate de discipolul acestuia, Arrian, și publicate în două lucrări, *Disertații* și *Manualul*.

17. Apollonius din Calcedonia, filozof stoic, a fost chemat la Roma de Antoninus Pius pentru a-i fi profesor lui Marcus Aurelius.

18. Sextus din Cheronea, filozof stoic, nepotul lui Plutarh.

19. „A trăi în conformitate cu natura” (κατὰ φύσιν ζῆν sau ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν) este vestita formulă care definește scopul în morala stoică. Cf. Diogenes Laërtios, VII, 87–90.

20. Alexandru din Cotiaeum, în Frigia, care l-a învățat pe Marcus Aurelius greaca și gramatica.

21. M. Cornelius Fronto (100–170 p. Chr.) a fost un mare retor roman, cu care Marcus Aurelius a avut relații de prietenie.

22. Alexandru din Seleucia, un retor care a devenit apoi în 170 p. Chr. secretarul *ab epistulis graecis* al lui Marcus Aurelius.

23. Cinna Catulus, filozof stoic.

24. Unul este retorul Domitius Afrus, celălalt, retorul care i-a fost profesor lui Fronto.

25. Claudius Severus Arabianus, filozof aristotelic, consul în 146 p. Chr.

26. Publius Clodius Thrasea Paetus, senator roman și filozof stoic, a fost condamnat la moarte de Nero în anul 66 p. Chr.; Gaius Helvidius Priscus, filozof stoic și om de stat, a fost condamnat la moarte de împăratul Vespasian; Marcus Porcius Cato Uticensis (95–46 a. Chr.), om de stat și adept al filozofiei stoice, s-a sinucis în timpul războiului civil dintre Iulius Caesar și Pompeius; Dion din Syracusa, om politic și prieten cu Platon, a murit în 354 a. Chr. în urma unei conspirații; Marcus Junius Brutus Caepio (85–42 a. Chr.), senator, jurist și filozof, l-a ucis pe Caesar la 15 martie 44 a. Chr. Toate aceste personaje, care i-au fost prezentate lui Marcus Aurelius de Severus, s-au opus oricărei forme de tiranie, despotism și autocrație.

27. Claudius Maximus, stoic, probabil proconsulul Africii, căruia Apuleius i-a dedicat apologia sa. Catullus, Severus și Maximus sunt prieteni, nu profesorii lui Marcus Aurelius.

28. Text incert.

29. Este vorba despre tatăl său adoptiv, Antoninus Pius (138–161 p. Chr.).

30. Text incert. Antoninus Pius era din Lanuvium, chiar din Lorium, localitate aproape de Roma.

31. Expresie proverbială.

32. Probabil aluzie la laudele pe care i le aduce lui Socrate Alcibiade în *Banchetul*, 215 a sqq.

33. Politeismul tradițional coexistă în opera lui Marcus Aurelius fără probleme cu monismul stoic.

34. Annia Cornificia Faustina (123–152 p. Chr.).

35. Plotina Pompea, fosta soție a lui Traian.

36. Lucius Verus.

37. Cf. Epictet, *Diatribes*, I, 22, 6.

38. Probabil doi sclavi.

39. De fapt, Domitia Lucilla nu a murit foarte tânără.
40. Annia Galeria Faustina.
41. Despre profesorii lui Commodus, vezi *Historia Augusta*, VII, 1, 5 sqq.
42. Text obscur.
43. Epictet recomandă abandonarea silogismelor pentru a putea face progrese în studiul filozofiei (*Diatribes*, II, 17, 27).

Cartea a II-a

44. Cărțile a II-a și a III-a au fost scrise între anii 170 și 173 p. Chr., în ținutul cvazilor.
45. Cvazii sunt un neam germanic situat pe Dunăre, în Moravia de azi.
46. Aceste cuvinte se găsesc în unele ediții la sfârșitul primei cărți.
47. Pentru Marcus Aurelius, necunoașterea este cauza viciului, în timp ce cunoașterea și meditația, conducând la dreapta rațiune, garantează virtutea.
48. Cf. Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, I.
49. Τὸ ἡγεμονικόν este partea conducătoare a sufletului, la nivelul căreia apar reprezentările, asentimentul, impulsurile și rațiunea. Aceasta este situată la nivelul inimii. La Marcus Aurelius, partea conducătoare a sufletului mai poartă numele de διάνοια (intelență) sau νοῦς (intelect). Cf. SVF, II, 834–849, și J.-B. Gourinat, *Les stoïciens et l'âme*, P.U.F., Paris, 1996, pp. 22–27.
50. Natura (ἡ φύσις) reprezintă și *logos*-ul răspândit peste tot, care pătrunde substratul material (ἡ ὕλη).
51. Providența (ἡ πρόνοια) este ordinea rațională orientată spre un scop bun; întâmplarea (ἡ τύχη) este opusul providenței.
52. Marcus Aurelius este puternic influențat de mobilismul lui Heraclit.
53. Necesitatea (τὸ ἀναγκαῖον) și utilitatea (τὸ συμφέρον) structurează lucrurile, întotdeauna inspirându-se de la *logos*.
54. Cele patru elemente tradiționale: apa, pământul, aerul și focul.
55. Este vorba de suflul (ἀόρροια) care există în orice lucru.
56. Reprezentarea este una dintre cele patru facultăți ale sufletului, mai bine zis ale părții conducătoare a sufletului. Stoicii sus-

țineau că „o reprezentare este un afect care se produce în suflet și care arată în el însuși și cine l-a produs“ (Pseudo-Plutarh, *Învățăturile filozofilor*, IV, 12). După Zenon, reprezentarea este „o amprentă în suflet“ (Sextus Empiricus, *Împotriva învățăturilor*, VII, 236), iar termenul provine de la „urma lăsată de pecetea unui inel în ceară“ (Diogenes Laërtios, VII, 45). Cleanthes considera reprezentarea „o imprimare în profunzime și în relief, asemenea unei urme lăsate cu degetele în ceară“ (Sextus Empiricus, *Împotriva învățăturilor*, VII, 228), în timp ce pentru Chrysippos reprezentarea nu mai este o amprentă, ci „o modificare“ (ἀλλοίωσις) sau o „alterare a sufletului“ (φαντασία ἐστὶν ἐτεροίωσις ψυχῆς).

57. Neglijența (ἡ εἰκαιότης) se opune ordinii raționale și necesare.

58. Stoicii făceau diferența între lume sau Întreg (ὁ κόσμος sau τὸ ὅλον), care este unică, limitată, de formă sferică, înconjurată din toate părțile de un vid infinit, și univers (τὸ πᾶν), care cuprinde lumea și vidul și este, prin urmare, infinit.

59. Teofrast, născut la Eresos în 372 a. Chr., a fost un filozof peripatetic, succesor al lui Aristotel la conducerea școlii peripatetice, din 322 a. Chr. până la moartea sa, în 287 a. Chr.

60. Teofrast, fr. 77 Wimmer.

61. Marcus Aurelius ezită adesea între providențialismul caracteristic religiei romane tradiționale și mecanicismul atomist derivat din doctrina epicureică.

62. Este vorba despre lucrurile indifferente (τὰ ἀδιάφορα sau τὰ μέσα), care, în concepția stoicilor, „nu contribuie nici la fericire, nici la nenorocire“ și „nu sunt de natură a stârni nici dorința, nici aversiunea“ (Diogenes Laërtios, VII, 104).

63. Cf. Pindar, fr. 292 Snell–Maehler. Acest citat se găsește și la Platon, *Theaitetos*, 173e.

64. Vezi precizările din Studiul introductiv, pp. 14–15.

65. Chiar dacă lumea este supusă modificărilor periodice, Marcus Aurelius consideră că lucrurile sunt întotdeauna aceleași (ὁμοιεῖν).

66. Pentru problema timpului și a momentului prezent în concepția stoică, vezi V. Goldschmidt, *Le système stoïcien et l'idée de temps*, Vrin, Paris, 1992.

67. În concepția stoicilor, opinia (ὀπλόησις, δόξα) este o formă a asentimentului. Diogenes Laërtios, VII, 121, socotește opinia un

asentiment dat unui lucru fals, iar Sextus Empiricus, în *Adversus mathematicos*, VII, 151, consideră că opinia este „un asentiment slab și fals“ (τὴν ὀσθενὴ καὶ ψευδὴ συγκατάθεσιν). După Stobaeus, există două feluri de opinie: asentimentul dat la ceea ce nu a fost înțeles și convingerea slabă (ὀπὸληψις ὀσθενής).

68. Monimos din Siracusa, filozof cinic din secolul al IV-lea a. Chr., discipolul lui Diogene din Sinope.

69. Este vorba de cosmosul văzut ca o mare cetate formată din toți oamenii și zeii. Această cetate este guvernată de rațiunea universală și divină.

70. Lecțiunea propusă de Dalfen este ῥέμβος, în timp ce Farquharson propune ῥόμβος.

71. Caracterul iluzoriu al lumii este o temă des întâlnită la filozofii cinici. Crates din Teba, discipolul lui Diogene, denunța vanitatea lumii.

72. Sufletul omului este o parte din sufletul divin universal.

73. Acceptarea destinului (*amor fati*).

74. Această judecată s-ar putea rezuma astfel: κατὰ φύσιν = λόγος = ἀγαθόν.

Cartea a III-a

75. Carnuntum a fost o tabără a armatei romane în Austria de astăzi. Aceasta a făcut parte inițial din provincia Noricum, dar, începând cu secolul I p. Chr., a devenit parte din Pannonia. Ruinele sale se află pe drumul principal, la jumătatea distanței dintre Viena și Bratislava, în Parcul arheologic Carnuntum din Austria Inferioară, care se întinde pe teritoriul satelor de astăzi Petronell-Carnuntum și Bad Deutsch-Altenburg. A fost, de asemenea, o piață foarte veche pentru chihlimbarul adus în Italia din nord; brațul principal al drumului de chihlimbar traversa Dunărea la Carnuntum. A fost ridicat la rang de *municipium* de către împăratul Hadrian (Aelium Carnuntum), iar Marcus Aurelius a avut aici cartierul general în timpul războiului cu marcomanii și cvazii (171–173 p. Chr.).

76. În concepția stoicilor, cunoașterea lucrurilor divine și ome-nești este definiția înțelepciunii.

77. Termenul grecesc τὸ καθήκον (lat. *officium*) înseamnă „ceea ce se potrivește“, „obligatie“, „îndatorire“, iar Zenon a fost cel dintâi care a folosit acest termen. Pentru filozofii stoici o îndatorire este „o

acțiune, în sine, adaptată legilor naturii, căci, dintre actele săvârșite sub impulsul instinctului, unele sunt îndatoriri, altele sunt împotriva îndatoririlor, iar altele nici îndatoriri, nici împotriva îndatoririlor“ (Diogenes Laërtios, VII, 107).

78. A fi familiar cu natura reprezintă o atitudine fundamentală a celui care practică disciplina dorinței, subiectul acestui exercițiu spiritual recunoscând ca familiare lucrurile și evenimentele și înțelegând că ele aparțin aceleiași lumi și provin din aceeași sursă ca și el. Când subiectul ajunge să fie familiar cu natura, el are conștiința unității naturii și a acordului acesteia cu ea însăși.

79. Hippocrate din Cos (cca 460–cca 370 a. Chr.) a fost cel mai vestit medic al Greciei antice și este considerat părintele medicinei.

80. Caldeenii erau cunoscuți în Antichitate ca prezicători.

81. Cf. Diogenes Laërtios, IX, 3.

82. Marcus Aurelius îl confundă pe celebrul filozof atomist din Abdera cu Ferekydes din Syros. Cf. Diogenes Laërtios, I, 118.

83. O aluzie ironică la Meletos, Anytos și Lycon, cei care i-au adus acuzații lui Socrate la proces.

84. Este vorba despre trup.

85. Termenul φάντασμα (apariție, viziune, vis) este diferit de φαντασία (reprezentare). Cf. Diogenes Laërtios, VII, 50.

86. Este vorba despre partea conducătoare a sufletului, care este *daimon*-ul interior al fiecăruia.

87. Este vorba de *daimon*-ul interior.

88. Aluzie la moarte. Cf. Epictet, *Diatribē*, III, 13, 14; 24, 101.

89. Cei doi termeni, ὁρθόν și ὁρθούμενον, formează o paronomasie.

90. Dreapta rațiune (ὁρθός λόγος), care este legea comună a universului și identică cu Zeul, pare a fi mai degrabă termenul prin care stoicii denuneau virtutea. Vezi Diogenes Laërtios, VII, 97 (SVF, III, 4): ὅσπερ ἐστὶν ὁ ὁρθός λόγος, διὰ πάντων ἐρχόμενος, ὁ αὐτὸς ὢν τῷ Δί, καθηγεμόνι τούτῳ τῆς τῶν ὄντων διοικήσεως ὄντι (Aceasta este dreapta rațiune care străbate toate lucrurile și este identică cu acel Zeu conducător care orânduiește tot ce există) și Cicero, *Tusculanae disputationes*, IV, 34 (SVF, III, 198): *ipsa virtus brevissime recta ratio dici potest* (Însăși virtutea poate fi numită foarte pe scurt dreapta rațiune).

91. Termenul ἀπροαίρετως amintește de noțiunea de „alegere deliberată“ (προαίρεσις) a lui Epictet.

92. Cf. Platon, *Timaios*, 61d.

93. Cf. Epictet, *Diatribē*, II, 2, 31.

94. Folosind termenul τὰ ὄργια (ceremonii secrete, mistere), Marcus Aurelius ne lasă să credem că, în concepția sa, virtutea nu poate fi atinsă de oricine, ci doar de cei inițiați.

95. Este vorba de partea conducătoare a sufletului.

96. Vezi, despre *oikeiosis*, precizările din Studiul introductiv, pp. 12–13.

97. Φανταστών este imaginea mentală pe care un obiect care acționează asupra simțurilor o generează la nivelul capacității reprezentative a fiecăruia.

98. Vezi II, 11.

99. E greu de spus de ce Marcus Aurelius preferă să folosească termenul τὰ ὑπομνημάτια, care este diminutivul de la ὑπόμνημα, -ατος, pentru a-și desemna memoriile sau notele. Fie nu le considera foarte importante, notarea lor nefiind decât un exercițiu spiritual specific școlii stoice, fie acestea erau doar o parte din multe altele pe care le scrisese de-a lungul timpului, la restul renunțând din diverse motive. După unii cercetători, τὰ ὑπομνημάτια ar putea reprezenta titlul operei lui Marcus Aurelius.

100. Filozofii stoici erau preocupați de polisemia termenilor, sursa sofismelor.

101. Această tripartiție este o noutate față de obișnuita dihotomie stoică.

102. Tiranul Agrigentului (secolul al VI-lea a. Chr.) care își ardea victimele într-un taur din bronz.

103. Pare o aluzie la creștini.

104. Divinitatea interioară trebuie să se supună divinității universale.

Cartea a IV-a

105. Cărțile IV–XII au fost scrise după anul 173 p. Chr.

106. Este vorba despre partea conducătoare a sufletului (τὸ ἡγεμονικόν).

107. τὰ προηγούμενα (lucrurile preferabile) este un termen foarte important în opera lui Epictet (*Diatribē*, I, 20, 4; II, 6, 5; 11, 2; III, 9, 3; 24, 2; 25, 3; 25, 4), având sensurile de „esență proprie“, „valoarea unui lucru“ și „teme principale ale filozofiei“.

108. Μεθ' ὑπεξαρέσεως s-ar putea traduce „cu rezervă”, „dacă este posibil”. Cf. SVF, III, 564; Seneca, *De beneficiis*, IV, 34, 4: *cum exceptione* „cu excepție”.

109. Sensul cuvântului τέχνη nu este cel de artă, ci cel de activitate practică ce se conduce după reguli și principii.

110. Subiectul este greu de precizat.

111. Această concepție are o origine socratică.

112. Lumea condusă de providență reprezintă poziția stoică, lumea formată din reunirea întâmplătoare a atomilor reprezintă poziția epicureică. Cf. VI, 10; VII, 32; VIII, 17.

113. Folosit pentru prima dată de Zenon, asentimentul (συγκατάθεσις) semnifică la origine faptul de a fi de acord cu cineva. El stă la baza cunoașterii obiective, deoarece reprezintă actul prin care o reprezentare este recunoscută drept adevărată sau falsă. Actul asentimentului este o judecată, dar întotdeauna o judecată afirmativă.

114. Cf. II, 17; VI, 36; VIII, 21.

115. Marcus Aurelius atrage atenția asupra exteriorității totale a lucrurilor în raport cu noi. Vezi, pe această temă, precizările din Studiul introductiv, p. 28.

116. Cf. Epictet, *Manualul*, V.

117. Democrit, fr. 115 Diels–Kranz.

118. Termenul „comun(ă)” nu are același sens în cele două fraze: intelectul ne este comun pentru că fiecare individ posedă un intelect; rațiunea ne este comună pentru că noi toți o posedăm în comun.

119. Această lege universală trebuie înțeleasă în același timp ca lege morală și ca lege care reglează fenomenele, unind cele două ordine, pe care Kant le va separa.

120. În concepția stoicilor, intelectul, rațiunea și legea ne fac cetățenii lumii, egali cu zeii, părți ale universului.

121. Dintre cele patru elemente, două sunt pasive (pământul și apa) și două active (focul și aerul). Totul se transformă, dar nimic nu sfârșește în neant, după cum nimic nu vine din neant. Cf. SVF, I, 87 sqq.

122. Rațiunea seminală (λόγος σπερματικός) este principiul causal, care se găsește în πνεῦμα. Ea reprezintă germenii tuturor lucrurilor care vor lua naștere în decursul evoluției lumii.

123. Probabil o metaforă a vieții.
124. Filozofia are posibilitatea să umanizeze și să civilizeze.
125. Supraviețuirea sufletelor este limitată în timp. Vezi, pe această temă, precizările din Studiul introductiv, p. 16.
127. Cetatea lui Cecrops este Atena. Marcus Aurelius citează un fragment din Aristofan, (fr. 110 Koch).
128. Cetatea Zeului, care reprezintă *logos*-ul universal și nemuritor, este lumea.
129. Democrit, fr. 3 Diels–Kranz. Cf. Seneca, *De tranquillitate animi*, 13, 1.
130. Aluzie la cele trei Parce.
131. Este vorba despre filozofia văzută ca o τέχνη.
132. Titus Flavius Vespasianus (17 noiembrie 9 – 23 iunie 79 p. Chr.), fondator al dinastiei Flavienilor, a condus ca împărat Imperiul Roman din decembrie 69 până în iunie 79.
133. Marcus Furius Camillus (446–365 a. Chr.), general și om de stat roman, vestitul dictator care a cucerit orașul Veii și a scăpat Roma de invadatorii gali. Sunt enumerați apoi câțiva eroi legendari ai Romei.
134. Homer, *Odiseea*, I, 242.
135. Clotho este una dintre cele trei Parce.
136. Universul este un Întreg compus din părți interdependente, care are un suflet și este condus de determinism.
137. Epictet, fr. 26 Schenkl.
138. Cf. Heraclit, fr. 49a Diels–Kranz.
139. Stoicii susțin armonia universului, prevăzut cu o finalitate, opunându-se necesității oarbe.
140. Heraclit, fr. 76 Diels–Kranz.
141. Heraclit, fr. 71 Diels–Kranz.
142. Heraclit, fr. 72 Diels–Kranz.
143. Heraclit, fr. 73 Diels–Kranz.
144. Heraclit, fr. 74 Diels–Kranz.
145. Oraș din Achaia înghițit de mare în 373 a. Chr.
146. Orașe înghițite de lava vulcanului Vezuviu în 79 p. Chr.
147. *Legatus Augusti* în Dacia între anii 123 și 140 p. Chr.
148. Probabil este vorba de Quintus Fabius Catullinus, consul în anul 130 p. Chr.
149. Probabil este vorba de Publius Salvius Iulianus, jurist, prieten cu Marcus Aurelius.

150. Marcus Aemilius Lepidus a încheiat cel de-al doilea triumvirat împreună cu Octavian și Marcus Antonius.

151. Miticul rege al Pylosului, Nestor, ar fi trăit trei generații. Cf. Homer, *Iliada*, I, 262.

Cartea a V-a

152. Disciplina asentimentului înseamnă a acorda asentimentul doar reprezentărilor comprehensive.

153. Este vorba despre un dialog între Marcus Aurelius și un interlocutor imaginar.

154. Cauza universală reprezintă *logos*-ul universal sau natura comună.

155. Asclepios este zeul medicinei în mitologia greacă.

156. Evenimentele nu depind de noi, dar a le accepta depinde de noi. Să suprimăm tot ceea ce se revoltă în noi împotriva evenimentelor înseamnă să cooperăm cu opera Zeului; a nu accepta aceste evenimente înseamnă a mutila ordinea universului.

157. Filozofia este pentru stoici o terapeutică a sufletului (*medicina animi*). Cf. Cicero, *Tusculanae disputationes*, III, 1.

158. Epicureii susțin că plăcerea este conformă naturii.

159. Cf. Heraclit, fr. 123 Diels–Kranz.

160. Dacă Zeul este rațiunea universală, *daimon*-ul este o parte din acesta. Cf. Epictet, *Diatribes*, I, 14, 14.

161. Text corupt.

162. Filozofii.

163. Conflagrațiile și palingenezele se succedă periodic.

164. Acțiunile drepte.

165. Scopul este alegerea Zeului.

166. În cazul în care partea conducătoare a sufletului adaugă anumite considerații convenționale sau pasionale străine realității, discursul interior „obiectiv“, care este o pură descriere a realității, se transformă într-un discurs interior „subiectiv“.

167. Marcus Aurelius se referă la viața de dincolo, chiar dacă ideea unei vieți după moarte le era străină vechilor stoici, pentru care doar sufletele celor înțelepți supraviețuiesc un timp limitat.

168. Cf. Epictet, *Diatribes*, I, 25, 18; IV, 10, 27.

169. Cf. Homer, *Odissea*, IV, 690.

170. Este vorba despre cei lipsiți de pregătire filozofică.

171. Cf. Hesiod, *Munci și zile*, v. 197.

172. Cf. Epictet, *Diatrise*, IV, 8, 20; Aulus Gellius, *Noaptele attice*, XVII, 19, 6.

173. Disciplina dorinței înseamnă încetarea dorinței în favoarea unei atitudini sociabile.

174. Text corupt, greu de comentat.

175. Εὖμοιρος înseamnă, literal, „cel cu o soartă bună”; soarta bună depinde de alegerile omului.

Cartea a VI-a

176. În concepția filozofilor stoici, în univers există două principii, unul activ (τὸ ποιῶν) și altul pasiv (τὸ πάσχον). Principiul pasiv este o substanță lipsită de calitate, adică materia, iar cel activ, rațiunea immanentă din această substanță, adică Zeul. Zeul, care este rațiunea seminală a universului și rămâne în umiditate, face maleabilă materia în vederea creației. Cf. SVF, I, 85–96.

177. Τὸ ποιῶν (elementul activ), care capătă la stoici diferite denumiri – Zeu, suflu, destinul, focul, rațiunea –, pătrunde toate lucrurile din univers, dându-le o tensiune (τόνος). Această tensiune internă asigură o coeziune prin care, pe de o parte, fiecare lucru își păstrează loialtă părțile sale, iar, pe de altă parte, toate lucrurile din univers sunt legate între ele prin simpatia universală. Aceasta reprezintă calitatea specifică (ἰδίᾳ ποιότης sau ἰδίως ποίον) fiecărui lucru, care îi conferă particularitate, calitatea care îl face să fie el însuși, și nu altul.

178. Disciplina acțiunii înseamnă să acționezi în interesul celorlalți, în interesul comunității. Cf. Pierre Hadot, *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, Arthème Fayard, Paris, 1992, pp. 199–249.

179. Sensul de bază al cuvântului κνέων este acela de băutură făcută dintr-un amestec de ingrediente. Cf. Homer, *Iliada*, XI, 624, 641.

180. Încă o antiteză între poziția stoică și cea epicureică.

181. Homer, *Iliada*, VII, 99.

182. Sensul lui ῥυθμός este de „flux regulat”.

183. Un vin care se producea în Campania și era foarte apreciat încă din Antichitate.

184. Crates din Teba, filozof cinic din secolul al IV-lea a. Chr., discipolul lui Diogene.

185. Xenocrate din Calcedonia, al treilea scolarh al Academiei (Diogenes Laërtios, IV, 6–15).

186. Cf. SVF, II, 458–460; 714–716.

187. Αἰὼν înseamnă „eternitate“, „veșnicie“.

188. Cf. Heraclit, fr. 60 Diels–Kranz.

189. Horatius, *Carmina*, I, 4.

190. Numele de împărat al lui Marcus Aurelius a fost Marcus Aurelius Antoninus Augustus.

191. Este vorba despre Antoninus Pius. Cf. I, 16.

192. Un text destul de greu de interpretat. Ar putea fi vorba de un elogiu adus filozofiei, care are, în concepția lui Marcus Aurelius, rolul de a-l trezi pe cel care i se dedică. „Aceste lucruri“ reprezintă realitățile pe care cineva le poate vedea după ce a pătruns tainele filozofiei, în timp ce „acelea“ ar putea fi închipuirile de dinainte de a studia filozofia. De remarcat chiasmul ἐξυπνισθεῖς πάλιν ... πάλιν ἐγρηγορώς (participiu + adverb – adverb + participiu).

193. Tradiționala bipartiție.

194. Este un munte de 2033 m în nordul Greciei, în regiunea grecească Macedonia centrală.

195. Partea conducătoare comună este rațiunea sau natura universală. Universul are și el un ἡγεμονικόν, fiind considerat un animal rațional superior omului. După Antipartos din Tyr, ἡγεμονικόν-ul universului este eterul, partea senină și luminoasă a aerului din zonele înalte ale cerului; după Chrysippos și Poseidonios, ἡγεμονικόν-ul universului este cerul, iar după Cleanthes, soarele.

196. Κατ' ἐπακολούθησιν este o expresie tehnică. Cf. III, 2; VI, 44; VII, 75; IX, 28.

197. Suflul cald ține laolaltă toate lucrurile cu ajutorul tensiunii (τονικὴ κίνησις). Cf. SVF, II, 447.

198. Σύμπτωια = *conspiratio*. Toate lucrurile respiră.

199. Fr. 75 Diels–Kranz.

200. Chrysippos din Soloi (282–209 a. Chr.), filozof stoic, al doilea scolarh al Porticului după Cleanthes.

201. Demetra.

202. Marcus Aurelius critică aici părerea filozofilor epicureici conform căreia zeii nu intervin în desfășurarea evenimentelor lumii.

203. Teză susținută de filozofii epicureici.

204. Cf. Cicero, *De natura deorum*, I, 122.

205. Adică lucrurile indiferente.

206. *Historia Augusta*, IV, 15, 1, povestește că Marcus Aurelius obișnuia să citească cărți la teatru.

207. Filistion, probabil un mim din secolul I p. Chr.; celelalte, tot nume de mimi.

208. Eudoxos din Cnidos (sec. V–IV a. Chr.), celebru matematician și astronom; Hipparchos din Niceea (sec. al II-lea a. Chr.), astronom; Arhimede din Siracuză (sec. al III-lea a. Chr.), matematician, fizician și inginer.

Cartea a VII-a

209. Doar intelectul este liber și stă în puterea mea. *Cf.* II, 31.

210. Stoicii au împărțit dialectica în studiul semnificațiilor (τὰ σημαίνοντα) și studiul semnificațiilor (τὰ σημαινόμενα). Semnificații nu au consistență materială, ci există ca exprimabile (λεκτά).

211. *Cf.* IV, 21.

212. Natura se identifică cu rațiunea.

213. Prozopopeea reprezentării.

214. Moartea ca uitare (λήθη).

215. *Cf.* II, 1.

216. *Cf.* VII, 18; 25.

217. Elementul cauzal este elementul activ (τὸ ποιῶν), iar elementul material este elementul pasiv (τὸ πάσχον). *Cf.* VI, 1.

218. Este vorba de lucrurile indiferente.

219. Democrit, fr. 125 Diels–Kranz.

220. Chiasm: ἡ σκεδασμός, εἰ ἄτομοι· εἰ δ' ἔνωσις, ἤτοι σβέσις ἢ μετᾱστας (substantiv + propoziție condițională – propoziție condițională + substantive). De remarcat opoziția între poziția epicureică (lumea formată din atomi) și poziția stoică (lumea, ca unitate, condusă de providență).

221. Epicur, *Gnomologium Vaticanum*, 4.

222. *Cf.* Platon, *Republica*, VI, 486 a-b.

223. *Cf.* Epictet, *Diatriba*, IV, 6, 20.

224. Euripide, fr. 287 Nauck.

225. Euripide, fr. 757 Nauck. Moartea este comparată cu o seceră, care pe unul îl lasă în viață, pe altul, nu.

226. Euripide, fr. 208 Nauck.

- 227. Euripide, fr. 919 Nauck.
- 228. Dintr-un autor necunoscut.
- 229. Platon, *Apologia lui Socrate*, 28 b.
- 230. Platon, *Apologia lui Socrate*, 28 d.
- 231. Platon, *Gorgias*, 512 d–e.
- 232. Temă heraclitiană.
- 233. Euripide, fr. 839 Nauck.
- 234. Euripide, *Supplici*, 1110 sqq.
- 235. Expresie folosită în cazul atleților care participau la Jocurile Olimpice. Cf. Plutarh, *Apoftegme spartane*, 72, 236e.
- 236. Filozofia este văzută ca o artă.
- 237. Cf. Epictet, *Diatribes*, I, 28, 4; II, 22, 36.
- 238. Fiul lui Pitagora (cf. Diogenes Laërtios, VIII, 43).
- 239. Cf. Platon, *Banchetul*, 220 a–d.
- 240. Cf. Platon, *Apologia lui Socrate*, 32 c–d.
- 241. Cf. Aristofan, *Norii*, 362; Platon, *Banchetul*, 221 b.
- 242. Partea conducătoare a sufletului are posibilitatea să se separe de trup și de lume, obținându-și astfel libertatea interioară.
- 243. Opinia comună (δόξα) se opune științei (ἐπιστήμη).
- 244. Prozopopeea capacității de judecată (κρίσις).

Cartea a VIII-a

- 245. Cf. VII, 67.
- 246. Diogene din Sinope, filozof cinic din secolul al IV-lea a. Chr. (Cf. Diogenes Laërtios, VI, 2).
- 247. Cele trei principii de care vorbește Pierre Hadot în *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*: disciplina sentimentului, a dorinței și a acțiunii.
- 248. Cele trei părți ale filozofiei stoice: „cercetarea fizică“ (fizica), „studiul afectelor“ (morală) și „principiile dialecticii“ (logica).
- 249. Părinții lui Marcus Aurelius.
- 250. Secunda a fost, probabil, soția lui Claudius Maximus. Cf. I, 15.
- 251. Probabil este vorba de personaje de la curtea lui Hadrian.
- 252. Antoninus Pius și soția sa, Faustina.
- 253. Caninius Celer, profesorul de retorică al lui Marcus Aurelius.
- 254. Carax din Pergam, filozof stoic.

255. E vorba probabil de filozoful cinic, și nu platonician, prieten cu Seneca.

256. Secretarul lui Hadrian.

257. Reprezentările convingătoare sunt cele cataleptice.

258. Se referă la relația cu trupul.

259. Livia Drusilla, a treia soție a lui Augustus.

260. Iulia era fiica lui Augustus din a doua sa căsătorie, cu Scribonia.

261. Marcellus, Gaius Caesar, Lucius Caesar.

262. Octavia.

263. Marcus Vipsanius Agrippa, căsătorit cu fiica lui Augustus, Iulia.

264. Arius Didimus din Alexandria, filozof, a fost profesorul lui Augustus.

265. Gaius Cilnius Maecenas, om politic, apropiat al lui Augustus, a încurajat artele.

266. Text corupt.

267. Panteia din Smirna, amanta lui Lucius Verus.

268. Probabil un libert al lui Lucius Verus.

269. Este vorba despre fratele adoptiv al lui Marcus Aurelius, mort în 169 p. Chr.

270. Libertii lui Hadrian.

271. Cf. Epictet, fr. 23 Schenkl.

272. Un dialog imaginar.

273. Omul este doar dotat cu λόγος, dar nu este λόγος-ul însuși.

274. Cf. Empedocle, fr. 27, 4; 28, 2 Diels-Kranz.

275. Este vorba despre timpul prezent.

276. Cf. Epictet, *Diatriba*, II, 15, 14.

277. Aici conjuncția ἰὼν are mai degrabă valoare consecutivă decât finală.

278. Λόγος-ul se găsește oriunde și în orice lucru.

279. Este vorba de o etimologie fantezistă. Cuvântul ὀκτίνες este pus în relație cu ἐκτείνεσθαι.

280. Viața, chiar dacă este adesea redusă la sensibilitate, se bazează pe λόγος. Marcus Aurelius prezintă aici două ipoteze care nu sunt stoice: prima este epicureică, iar a doua este pitagoreică. Cf. IV, 21.

281. Cf. VI, 27.

Cartea a IX-a

282. Σκέψις este examenul la care sunt supuse reprezentările.

283. Pentru că nedreptatea este contrară naturii, ea este văzută ca o impietate.

284. E vorba de rațiunile seminale (λόγοι σπερματικοί).

285. „A doua navigare“ (δεύτερος πλοῦς) este o expresie tehnică ce se folosea atunci când, în lipsa unui vânt prielnic, corăbierii trebuiau să treacă la vâsle. Cf. Platon, *Phaidon*, 99 c–d.

286. Termenul λοιμός (ciuma), folosit de Marcus Aurelius aici, ar putea să aibă legătură cu epidemia care a cuprins Imperiul Roman între anii 166 și 167 p. Chr. Cf. *Historia Augusta, M. Antonin.*, 17, 2; 28, 4; *Verus*, 8, 12; Cassius Dio, LXXI, 2, 4.

287. Am preferat ca adverbul ὁλοσχερῶς (în totalitate, în bloc, în general) să-l redăm prin expresia „cu o atitudine indiferentă“, și nu „cu superficialitate“, variantă propusă de alte traduceri.

288. Cf. SVF, III, 289.

289. Marcus Aurelius este adeptul unui monism strict.

290. Eterul care înconjoară cosmosul este făcut din focul cel mai pur. Cf. SVF, II, 555; Seneca, *Naturales quaestiones*, II, 13, 1–12.

291. Cf. Epictet, fr. 26 Schenkl.

292. Ulise evocă morții la începutul cântului XI din *Odissea*.

293. Orice lucru are calitatea sa specifică.

294. *Historia Augusta*, 27, 7, amintește că Marcus Aurelius se gândea la republica lui Platon.

295. Filip II al Macedoniei (359–336 a. Chr.), tatăl lui Alexandru Macedon.

296. Guvernatorul Atenei între anii 317–307 a. Chr.

297. Cf. SVF, II, 1021.

298. Epicur, fr. 191 Usener.

299. În Antichitate, filozofia era un mod de viață diferit de cel al profanilor.

300. Adică lucrurile indiferente.

Cartea a X-a

301. Cosmosul este o ființă perfectă, bună, dreaptă, frumoasă.

302. Συμπολιτεύεσθαι: oamenii și zeii sunt concetățeni ai cosmosului.

303. În funcție de calitatea pneumei, lucrurile se împart în patru categorii: 1) lucrurile inanimate, a căror unitate este asigurată de starea lor (ἔξις); 2) plantele, la care pneuma ia formă de la natura (φύσις) în sens restrâns; 3) ființele animate pentru că sunt dotate cu un suflet (ψυχή); 4) ființele raționale care au privilegiul *logos*-ului. Cf. Pierre Hadot, *op. cit.*, pp. 199–201.

304. Determinismul implacabil specific doctrinei stoice.

305. Este vorba despre natura ordonată, condusă de providența divină.

306. Viața filozofului se deosebește de viața obișnuită și reprezintă o alegere totală și radicală.

307. Unii dintre gladiatori luptau în arenă cu animalele sălbatice (gr. θηριομάχοι lat. *venatores*), spre deliciul spectatorilor.

308 Este locul unde se credea că locuiesc sufletele eroilor.

309. Asemănarea cu zeii (ἐξομοιοῦσθαι ἑαυτοῖς) este un motiv care apare în dialogurile lui Platon (*Theaitetos*, 176 b–c; *Timaios*, 90 d; *Legile*, IV, 716 b–d). La stoici îl regăsim la Seneca, *De ira*, II, 16; *De providentia*, I, 5; *Epistulae*, 48, 11; 95, 50; Epictet, *Diatribes*, II, 14, 12–13.

310. E vorba de sclavia față de trup și simțuri.

311. Populație din neamul sciților, din ramura iraniană; trăia între Don și Ural.

312. Se referă la oamenii de la curte.

313. Euripide, fr. 898 Nauck.

314. Acceptarea destinului (*amor fati*).

315. Platon, *Theaitetos*, 174 d–e.

316. După Chrysippos, foetusul se hrănește în pântecul mamei precum o plantă. Cf. SVF, II, 806.

317. Ultimul rege al Lidiei (sec. al VI-lea a. Chr.), vestit pentru bogățiile sale.

318. Adică instruindu-l.

319. Text neclar. Personajele sunt necunoscute.

320. Aluzie la fragmentul din Cicero, *De fato*, XIX, 43, în care ni se atrage atenția că, în timp ce reprezentarea are un caracter necesar și inevitabil, asentimentul poate fi acordat doar în mod voluntar, rămânând în întregime liber, fiindcă nu este determinat de cineva sau ceva din afara subiectului: „Așa cum [...] cel care a împins cilindrul i-a imprimat impulsul inițial al mișcării, dar nu și proprietatea de a se

rostogoli, tot astfel un obiect văzut de noi va imprima în sufletul nostru și, ca să zic așa, va grava în el imaginea sa, dar asentimentul va depinde numai de noi. Păstrând comparația cu cilindrul, asentimentul, chiar dacă inițial este impulsivat din exterior, în continuare se va produce în virtutea propriei sale naturi.“ (Pentru traducerea citatului am folosit ediția Cicero, *Despre destin*, st. intr., trad., note și comentarii de Mihaela Paraschiv, Editura Polirom, Iași, 2000.)

321. Homer, *Iliada*, VI, 147–149.

322. *Ibidem*.

323. *Ibidem*; citatele sunt incomplete.

324. Mai precis, e vorba de partea conducătoare a sufletului.

Cartea a XI-a

325. E vorba de capacitatea de autorefecție. Cf. Epictet, *Diatriba*, I, 20.

326. Διαρροὺν este un termen tehnic. Apare pentru prima dată la Chrysippos, dar și la Epictet, în *Diatriba*, II, 17, 7.

327. Este vorba despre scopul moral care oferă perfecțiunea.

328. În concepția stoicilor, vidul (κενόν) infinit înconjoară cosmosul finit. Cf. SVF, II, 524; 535.

329. Prin palingeneză (παλιγγενεσία) universul este absorbit în focul-rațiune care l-a produs. Cf. SVF, II, 623–632.

330. Deși sufletele care au supraviețuit sunt distruse de conflație, totuși ele reînvie odată cu apariția unei lumi noi, ca orice calitate specifică. Vezi, pe această temă, precizările din Studiul introductiv, pp. 16–18.

331. Cf. Cicero, *De legibus*, I, 6, 18.

332. Un amestec de box și lupte.

333. Vezi, pe această temă, precizările din Studiul introductiv, pp. 27–28.

334. Sofocle, *Oedip rege*, 1391.

335. Euripide, fr. 208 Nauck.

336. Euripide, fr. 287 Nauck.

337. Euripide, fr. 757 Nauck.

338. Este vorba despre Diogene din Sinope (sec. al IV-lea a. Chr.) cel mai reprezentativ filozof al școlii cinice.

339. Paronomază, verb la infinitiv (ὁμοθαμνεῖν μέν) – verb la infinitiv (μὴ ὁμοδογματεῖν δέ).

340. Adică lucrurile indiferente. *Cf.* II, 11.
341. Om politic atenian (402–318 a. Chr.).
342. Se referă la calitatea sa de împărat.
343. Impasibilitatea (ἀπάθεια) este o virtute stoică.
344. Apollo este cel care le conducea pe cele nouă Muze.
345. Mișcările sensibile ale sufletului se îndepărtează de rațiune și natură.
346. Esop, fabula 297 Halm; Babrius, fabula 108 Curtius; Horatius, *Saturae*, II, 6, 79.
347. *Cf.* Platon, *Phaidon*, 77 e; *Criton*, 46 e; Epictet, *Diatribes*, II, 1, 15.
348. *Cf.* Seneca, *De beneficiis*, V, 6, 2. Nu este vorba de Perdiccas, ci de fiul său, Archelaos (*cf.* Diogenes Laërtios, II, 25).
349. E vorba de pitagoreicul Eurifamos.
350. *Cf.* Diogenes Laërtios, II, 37.
351. *Cf.* Platon, *Legile*, VI, 762.
352. Interpretarea acestui text este foarte dificilă. O variantă posibilă ar fi „Te-ai născut sclav al pasiunilor, nu ai rațiune.“ Sau, dacă traducem cuvântul *logos* prin „cuvânt“, „Te-ai născut sclav, nu ai dreptul să vorbești“.
353. Homer, *Odiseea*, IX, 413.
354. Hesiod, *Munci și zile*, 186.
355. Se referă poate la varianta în care copilul a murit.
356. Epictet, *Diatribes*, III, 24, 88–89.
357. *Ibidem*, III, 24, 91.
358. *Ibidem*, III, 22, 105. Termenul προαίρεσις (alegere deliberată) a fost preluat de filozofii stoici din etica aristotelică. În concepția Stagiritului, προαίρεσις reprezintă gradul cel mai înalt al conștiinței și intenția morală a subiectului angajat într-o acțiune. La stoici, Epictet a fost primul care a dat acestui termen un conținut precis și care a făcut din el unul dintre conceptele de bază ale eticii sale. La Epictet, προαίρεσις poate fi tradus în foarte multe feluri: „sinele cel mai profund“, „omul interior“, „știința sinelui și a răului“, „judecata generală și de principiu asupra valorii lucrurilor“ și „voința liberă“.
359. *Cf. ibidem*, III, 2, 1–2.
360. *Cf.* Epictet, fr. 27 Schenkl.

361. Cf. Epictet, fr. 28 Schenkl.

362. Cf. Epictet, fr. 28 Schenkl. Disputele și neînțelegerile sunt semne ale sufletelor vicioase și lipsite de rațiune.

Cartea a XII-a

363. Despre importanța prezentului în gândirea stoică, vezi Goldschmidt, *op. cit.*, pp. 168 sqq.

364. Partea divină din om este partea conducătoare a sufletului.

365. Cf. II, 2, 1.

366. *Dianoia* este echivalentul lui *nous* sau al părții conducătoare a sufletului.

367. În cosmogonia lui Empedocle, această sferă, care a devenit simbolul înțeleptului, corespunde stadiului în care universul se reunește sub domnia Iubirii, în opoziție cu stadiul divizării, în care o aduce domnia Vrajbei. Cf. Empedocle, fr. 27, 4; 28, 2 Diels-Kranz.

368. Înțeleptul nu poate deține un adevăr pentru sine și un altul pentru ceilalți. Cf. Seneca, *De vita beata*, XX, 4: „*Nihil opinionis causa, omnia conscientiae faciam.*“

369. În concepția filozofilor stoici, principiile morale nu sunt asemenea armelor, care pot fi pierdute, ci fac parte din noi asemenea pumnului.

370. „Momentul oportun“ (καίρος) este un concept-cheie în filozofia greacă, dar și în gândirea tehnică antică.

371. Aici poate fi vorba de o reminiscență a lui Dike de la Hesiod.

372. Fabius Catullinus a fost consul în anul 130 p. Chr., în timpul împăratului Hadrian.

373. Personaj necunoscut.

374. Stertinius a fost general în timpul lui Tiberius.

375. Ar putea fi personajul căruia Fronto îi trimite o scrisoare. Tribun militar sub Domițian.

376. E vorba de epicureici. Cf. Diogenes Laërtios, X, 139.

377. Se referă la lume.

378. Adică egal pentru toți, și pentru cel care a trăit puțin, și pentru cel care a trăit mult.

379. Poetul Horațiu este cel care a introdus regula celor cinci acte, cel puțin pentru tragedie.

380. Adică Zeul, *logos*-ul universal, focul-artist.

BIBLIOGRAFIE

1. Ediții ale operei lui Marcus Aurelius

Ediția *princeps* a apărut sub îngrijirea lui G. Xylander (W. Holzmann von Augsburg), Zurich, 1559, cu traducerea latinească realizată pe baza codexului *Toxitanus*, mai târziu pierdut; a doua ediție, Basel, 1569; alte ediții: Strasbourg, 1590, și Lyon, 1626.

M. Casaubon, *Marci Antonini Imperatoris De seipso et ad Seipsum libri XII*, Londinium [London], 1643, text grecesc și latinesc cu adnotări.

Marci Antonini Imperatoris de rebus suis, sive de eis quae ad se pertinere censebat libri XII, commentario perpetuo explicati atque illustrati studio Thomae Gatakeri, Cambridge, 1652.

J. P. de Joly, Paris, 1742 și 1774.

J. M. Schultz, Lipsia [Leipzig], 1821.

J. Stich, Lipsia [Leipzig], 1882 și 1903.

M. Aurelius Antoninus. Ad se ipsum, J.H. Leopold, Oxford, 1908.

M. Antonini Imperatoris in semet ipsum libri XII, H. Schenkl, ed. maior, Lipsia [Leipzig], 1913 (Bibliotheca Teubneriana).

The Communings with himself of Marcus Aurelius Antoninus, Emperor of Rome, together with his Speeches and Sayings. A revised text and translation into English by C.R. Haines, Londinium [London], 1916, retipărit în 1970.

Marc-Aurèle, *Pensées*, texte établi par A.I. Trannoy, préface d'Aimé Puech, Paris, 1925.

The Meditations of the Emperor Marcus Antoninus, ed. with translation and commentary by A.S.L. Farquharson, I–II, Oxford, 1944, retipărit în 1968.

- Marco Aurelio, *Ricordi*, testo greco e traduzione italiana e note a cura di C. Mazzantini, Torino, 1948.
- Kaiser Mark Aurel, *Wege zu sich selbst*, herausgegeben und übertragen von W. Theiler, Zürich, 1951, reeditat in 1975.
- M. Aurelio Antonino, *Pensieri*, introduzione, note critiche e traduzione a cura di E. Pinto, Napoli, 1968.
- Scritti di Marco Aurelio Lettere a Frontone, Pensieri, Documenti*, a cura di G. Cortassa, Torino, 1984, testo greco, traduzione italiana e note. Contiene tutti gli scritti di Marco Aurelio (*Pensieri, Lettere a Frontone*, testi giuridici).
- M. Aurelii Antonini, *Ad se ipsum libri XII*, edidit J. Dalfen, Leipzig, 1979.
- Marco Aurelio, *A se stesso (pensieri)*, testo originale a fronte, traduzione e note di Enrico V. Maltese, Milano, 1993.
- Marc Aurèle, *Écrits pour lui même*, texte établi et traduit par Pierre Hadot, avec la collaboration de Concetta Luna, Paris, 1998.
- Marco Aurelio, *Pensieri*, testo greco a fronte, introduzione, traduzione, note e apparati di Cesare Cassanmagnago, Milano, 2008.

2. Traduceri

Engleză:

- Haines, C.R., *The Communings with Himself of Marcus Aurelius Antoninus*, a revised text and a translation into English, The Loeb Classical Library, London, 1916.
- Farquharson, A.S.L., *The Meditations of the Emperor Marcus Antoninus*, with translation and commentary, 2 vols, Oxford Clarendon Press, 1944.
- Staniforth, M., *Marcus Aurelius: Meditations*, Penguin, London, 1964.
- Grube, G.M.A., *The Meditations of Marcus Aurelius*, Hackett, Indianapolis, 1983.
- Hard, R., *Marcus Aurelius: Meditations*, with introduction and notes by Christopher Gill, Ware: Wordsworth, 1997.
- Hicks, C. Scott, Hicks, David V., *Marcus Aurelius: The Emperor's Handbook*, Scribner, New York, 2002.
- Hays, G., *Marcus Aurelius: Meditations*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2003.

Hammond, M., *Marcus Aurelius: Meditations*, with introduction by Diskin Clay, Penguin, London, 2006.

McNeil, R., *The Meditations of Marcus Aurelius: Selections Annotated & Explained*, Skylight Paths, Woodstock, VT, 2007.

Franceză:

Marc-Aurèle, *Pensées*, texte établi et traduit par A.I. Trannoy, préface d'Aime Puech, Les Belles Lettres, Paris, 1953.

Marc-Aurèle, *Pensées pour moi-même*, traduit et préfacé par Mario Meunier, Flammarion, Paris, 1984.

Marc-Aurèle, *Soliloques*, ed. Léon-Louis Grateloup, Paris, 1998.

Marc-Aurèle, *Écrits pour lui-même*, tome 1, éd. et trad. Pierre Hadot, avec la collab. de Concetta Luna, Les Belles Lettres, Paris, 1998.

Germană:

Mark Aurel, *Selbstbetrachtungen*, übers. Albert Wittstock, Reclam, Stuttgart, 1949; Nachdruck, 1995.

Mark Aurel, *Selbstbetrachtungen*, übers. Wilhelm Capelle, Kröner, Stuttgart, 2001.

Mark Aurel, *Wege zu sich selbst*, übers. Rainer Nickel, Piper, München, 2003.

Italiană:

Marco Aurelio, *I Ricordi*, traduzione di Francesco Cazzamini-Mussi, a cura di Carlo Carena, G. Einaudi, Torino, 1968.

Marco Aurelio, *Pensieri*, a cura di M. Ceva, Mondadori, 1989.

Spaniolă:

Marco Aurelio, *Meditaciones*, introducción de Carlos García Gual, traducción y notas de Ramón Bach Pellicer, Gredos, Madrid, 1994.

Română:

Marc Aureliu, *Către sine însuși*, traducere din greacă de Șt. Bezdechi, prefață de E. Bezdechi, „Tipografiile Române Unite“, București, 1923.

Epictet/Marcus Aurelius, *Manualul Către sine*, traducere de M. Pencescu și D. Burtea, prefață de Eugen Cizek, Editura Minerva, București, 1977.

3. Studii moderne privind filozofia stoică

- Abbagnano N., *Compendio di Storia della filosofia*, Torino, 1957.
- Actes du VII-e congrès de l'Association Guillaume Budé* (Aix-en-Provence, 1963), Les Belles Lettres, Paris, 1964.
- Alain (Émile Chartier), *La théorie de la connaissance des Stoïciens* (1891), P.U.F., Paris, 1964.
- Alesse F., *Panezio di Rodi e la tradizione stoica*, Bibliopolis, Napoli, 1994.
- André J.-M., *La philosophie à Rome*, P.U.F., Paris, 1977.
- Annas J., *Hellenistic Philosophy of Mind*, Berkeley–Los Angeles–Londres, 1992.
- Aubry G., Ildefonse F., *Le moi et l'intériorité*, Vrin, Paris, 2009.
- Babut D., „Les Stoïciens et l'amour“, în *Revue des Etudes grecques*, 76, 1963, pp. 55–63.
- , *Plutarque et le stoïcisme*, P.U.F., Paris, 1969.
- Banateanu A., *La théorie stoïcienne de l'amitié – Essai de reconstruction*, coll. „Pensée antique et médiévale“, Éditions du Cerf, Paris, 2002.
- Bénatouïl Th., *Faire usage: la pratique du stoïcisme*, Vrin, Paris, 2006.
- , *Les stoïciens III. Musonius, Épictète, Marc Aurèle*, Les Belles Lettres, Paris, 2009.
- Blanchot M., *L'amitié*, Gallimard, Paris, 1971.
- Bobzien S., *Determinism and Freedom in Stoic Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, 2001.
- Bodson A., *La morale sociale des derniers Stoïciens, Sénèque, Épictète et Marc-Aurèle*, Les Belles Lettres, Paris, 1967.
- Bovis A. de, *La sagesse de Sénèque*, Paris, 1948.
- Bréhier É., *Chrysippe et l'ancien stoïcisme*, P.U.F., Paris, 1951.
- , *Histoire de la Philosophie*, vol. I. *Antiquité et Moyen Âge*, VIème ed., Paris, 1948.
- , *La théorie des incorporels dans l'ancien Stoïcisme*, Paris, 1928.
- Bridoux A., *Le stoïcisme et son influence*, Vrin, Paris, 1965.
- Brun J., *Le Stoïcisme*, «Que sais-je?», P.U.F., Paris, 1966.
- Brunschwig J., „Les Stoïciens et leur logique“, în *Actes du colloque de Chantilly*, Vrin, Paris, 2005.

- , *Études sur les philosophies hellénistiques. Epicurisme, stoïcisme, scepticisme*, P.U.F., Paris, 1995.
- Colardeau Th., *Étude sur Épictète*, Encre marine, Paris, 2004.
- Conche M., *Vivre et philosopher*, P.U.F., Paris, 1992.
- Dastur Fr., *Moartea – Eseu despre finitudine*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Delius Ch., *Geschichte der Philosophie*, Bonn, 2005.
- Domański J., *La philosophie, théorie ou manière de vivre? Les controverses de l'Antiquité à la Renaissance*, Schweiz, Freiburg, 1996.
- Duhot J.-J., *La conception stoïcienne de la causalité*, Vrin, Paris, 1989.
- , *Épictète et la sagesse stoïcienne*, Paris, 2003.
- Edelstein L., *The Meaning of Stoicism*, Cambridge, Mass., 1966.
- Engberg-Pedersen T., *The Stoic Theory of Oikeiôsis, Moral Development and Social Interaction in Early Stoic Philosophy*, Aarhus (Studies in Hellenistic Civilization), 1990.
- Fattal M., *Logos, pensée et vérité dans la philosophie grecque*, L'Harmattan, Paris, 2001.
- Fillion J., *Le De ira de Sénèque et la philosophie stoïcienne des passions*, Méridiens-Klincksieck, Paris, 1984.
- Foucault M., *Istoria sexualității*, vol. III „Preocuparea de sine“, trad. rom. de Cătălina Vasile, Editura Univers, București, 2004.
- , *Hermeneutica subiectului. Cursuri la Collège de France (1981–1982)*, trad. rom. de Bogdan Ghiu, Editura Polirom, Iași, 2004.
- , *Le gouvernement de soi et des autres. Cours au Collège de France (1983–1984)*, Gallimard Seuil, Paris, 2008.
- Fraisse J.-C., *Philia, La notion d'amitié dans la philosophie antique*, Vrin, Paris, 1974.
- Germain G., *Épictète et la spiritualité stoïcienne*, Paris, 1964.
- Gould J.B., *The Philosophy of Chrysippus*, Brill, Leyden, 1970.
- Gourinat J.-B., *Les stoïciens et l'âme*, P.U.F., Paris, 1996.
- , *La dialectique des Stoïciens*, Vrin, Paris, 2000.
- Goldschmidt V., *Le système stoïcien et l'idée de temps*, Vrin, Paris, 1992.
- , „L'Ancien Stoïcisme“, în *Histoire de la philosophie*, I, «Encyclopédie et La Pléiade», Gallimard, Paris, 1969, pp. 724–751.

- Graf A., *Les grands courants de la philosophie ancienne*, Le Seuil, Paris, 1996.
- Grenet P.-B., *Histoire de la philosophie ancienne*, Beauchesne, Paris, 1960.
- Guthrie W.C.K., *O istorie a filosofiei grecești*, vol. I și II, trad. rom. de Mihnea Moise și Ioan Lucian Muntean, notă introductivă de Ioan Lucian Muntean, Editura Teora, București, 1999.
- Hadot I., *Seneca und die griechisch-römische Tradition der Seelenleitung*, Berlin, 1969.
- Hadot P., *Ce este filosofia antică?*, Editura Polirom, București, 1997.
- , *Exercices spirituels et philosophie antique*, Albin Michel, Paris, 2002.
- , *La philosophie comme manière de vivre*, Albin Michel, Paris, 2002.
- , *Éloge de la philosophie antique*, Allia, Paris, 2003.
- Hadot I., Hadot P., *Apprendre à philosopher dans l'Antiquité – L'enseignement du „Manuel d'Épictète“ et son commentaire néoplatonicien*, Le livre de Poche, Paris, 2004.
- Hahm D.E., *The Origins of Stoic Cosmology*, Ohio State University Press, 1977.
- Hegel G.W.F., *Prelegeri de istoria filosofiei*, vol. I, Editura Academiei, București, 1963.
- Hersch J., *Mirarea filozofică. Istoria filosofiei europene*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Hoven R., *Le stoïcisme et les stoïciens face au problème de l'au-delà*, Les Belles Lettres, Paris, 1971.
- Hurtado J., *Zénon, le philosophe aux origines du stoïcisme*, Favre, Lausanne, 2011.
- Ildefonse F., *Les Stoïciens I. Zénon, Cléanthe, Chrysippe*, Les Belles Lettres, Paris, 2000.
- Inwood B., *Ethics and Human Action in Early Stoicism*, Clarendon Press, Oxford, 1985.
- , *Reading Seneca – Stoic Philosophy at Rome*, Clarendon Press, Oxford, 2005.
- Ioppolo A.M., *Opinione e scienza. Il dibattito tra Stoici e Accademici nel III e nel II secolo a. C.*, Naples, 1986.
- Isnardi Parente M., *Introduzione a lo Stoicismo Ellenistico*, Laterza, Roma–Bari, 1993.

- Jagu A., *Zénon de Cittium. Son rôle dans l'établissement de la morale stoïcienne*, Vrin, Paris, 1946.
- , *Épictète et Platon*, Vrin, Paris, 1946.
- Kolm S.-Ch., *Le bonheur-liberté*, P.U.F., Paris, 1982.
- Kühn W., *Quel savoir après le scepticisme? Plotin et ses prédécesseurs sur la connaissance de soi*, Vrin, Paris, 2009.
- Laffranque M., *Poseidonios d'Apamée*, P.U.F., Paris, 1964.
- Laurand V., *La politique stoïcienne*, P.U.F., Paris, 2005.
- Lee C.-U., *Oikeiôsis: stoische Ethik in naturphilosophischer Perspektive*, Alber, Fribourg, 2002.
- Les Stoïciens*, études sous la direction de Gilbert Romeyer Dherbey, réunies et éditées par Jean-Baptiste Gourinat, Vrin, Paris, 2005.
- Long A.A., *Hellenistic Philosophy*, Duckworth, Londres, 1974.
- , *Stoic Studies*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1996.
- , *From Epicurus to Epictetus – Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, 2006.
- Marchesi C., *Seneca*, Milano–Messina, 1944.
- Martha C., *Les moralistes sous l'empire romain*, Paris, 1881.
- Martinazzoli F., *Seneca. Studio sulla morale ellenica nell' esperienza romana*, Firenze, 1945.
- Merleau-Ponty M., *Éloge de la philosophie*, Gallimard, Paris, 1953.
- Moreau J., *L'âme du monde de Platon aux Stoïciens*, Paris, 1939.
- , *Épictète ou le secret de la liberté*, Paris, 1964.
- , *Stoïcisme, épicurisme, tradition hellénique*, Vrin, Paris, 1979.
- Muller R., *Les Stoïciens. La liberté et l'ordre du monde*, Paris, 2006.
- Ogereau V., *Essai sur le système des Stoïciens*, Paris, 1985.
- Pavies X., *L'apprentissage de soi – Exercices spirituels de Socrate à Foucault*, Groupe Eyrolles, Paris, 2009.
- Pembroke S.G., „Oikeiosis“, A.A. Long, *Problems in Stoicism*, London, pp. 114–149.
- Pigeaud J., *La maladie de l'âme*, Les Belles Lettres, Paris, 1981.
- Pohlenz M., *La Stoa. Storia di un movimento spirituale*, trad. it. di Ottone De Gregorio, Bompiani, Milano, 2005.
- , *La liberté grecque*, trad. fr. de J. Goffinet, Payot, Paris, 1956.

- , *L'uomo greco. Storia di un movimento spirituale*, trad. it. di Proto B., Bompiani, Milano, 2006.
- Prod'homme G., *S'exercer au bonheur – La voie des Stoïciens*, Groupe Eyrolles, Paris, 2008.
- Protopapas-Marneli M., *La rhétorique des Stoïciens*, coll. Ouverture Philosophique, Éditions l'Harmattan, Paris, 2002.
- Rabbow P., *Seelenführung. Methodik der Exerzitien in der Antike*, Munich, 1954.
- Radice R., „*Oikeiosis*“. *Ricerche sul fondamento del pensiero stoico e sulla sua genesi*, introduzione di Giovanni Reale, Vita e Pensiero, Milano, 2000.
- Reesor M.E., *The Nature of Man in Early Stoic Philosophy*, Londres, 1989.
- Revue de métaphysique et de morale*, 1989-4.
- Revue internationale de philosophie*, nr. 178, 1991-3.
- Ricœur P., *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris, 1990.
- Rist J.M., *Stoic philosophy*, Cambridge, 1969.
- Robin L., *La morale antique*, P.U.F., Paris, 1972.
- , *La pensée grecque et les origines de l'esprit scientifique*, Albin Michel, Paris, 1963.
- Rodis-Lewis G., *La morale stoïcienne*, P.U.F., Paris, 1970.
- Sambursky S., *The Physics of the Stoics*, Princeton University Press, 1987.
- Sandbach F.H., *The Stoics*, Norton, New York, 1975.
- Schofield M., *The stoic idea of the city*, The University of Chicago Press, Chicago–London, 1999.
- Schull P.M., *Eseu asupra formării gândirii grecești*, Ed. Teora, București, 2000.
- Straaten M. van, *Panétius, sa vie, ses écrits et sa doctrine, avec une édition des fragments*, Amsterdam–Paris, 1946.
- Striker G., „The role of *oikeiosis* in Stoic ethics“, *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 1, 1983, pp. 145–167.
- Tatakis B.N., *Panétius de Rhodes, le fondateur du moyen Stoïcisme. Sa vie et son œuvre*, Vrin, Paris, 1931.
- Valente P.M., *L'éthique stoïcienne chez Cicéron*, Paris, 1956.
- Verbeke G., *L'évolution de la doctrine du pneuma du stoïcisme à Saint Augustin*, Paris–Louvain, 1945.

- Virieux-Reymond A., *La logique et l'épistémologie des Stoïciens*, Lire, Chambéry, 1950.
- , *Pour connaître la pensée des Stoïciens*, Bordas, Paris, 1976.
- Vlăduțescu Gh., *Filosofia în Grecia veche*, Editura Albatros, București, 1984.
- Voelke A.-J., *La philosophie comme thérapie de l'âme*, Fribourg-Paris, 1993.
- , *Les rapports avec autrui dans la philosophie grecque d'Aristote à Panétius*, Vrin, Paris, 1961.
- , *L'idée de volonté dans le Stoïcisme*, P.U.F., Paris, 1973.
- , *Le stoïcisme, école d'humanité*, Genève, 1964.
- Zagdoun M.-A., *La philosophie stoïcienne de l'art*, C.N.R.S., Paris, 2000.
- Watson G., *Stoic Theory of Knowledge*, Belfast, 1966.

4. Studii, monografii, articole despre Marcus Aurelius și despre opera sa

- Africa Th.W., „The opium addiction of Marcus Aurelius“, *Journal of ideas*, XXII, 1961, pp. 97–102.
- Alfonsi L., „Contributo allo studio delle fonti del pensiero di Marco Aurelio“, *Aevum*, 1954, pp. 101–117.
- André J.M., „Le *De otio* de Fronto et les loisirs de Marc-Aurèle“, *Revue des études latines*, LXIX, 1971, pp. 228–261.
- Bignone E., „Seneca, Marco Aurelio e il *Protrettico* di Aristotele“, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, 1940, pp. 241–249.
- Birley A., *Marcus Aurelius. A Biography*, London, 2000.
- Bodson A., *La morale sociale des derniers Stoïciens, Sénèque, Epictète et Marc Aurèle*, Paris, 1967.
- Brunt P.A., „Marcus Aurelius in his Meditations“, *The Journal of Roman Studies*, LXIV, 1974, pp. 1–20.
- Carfora A., *Morte e presente nelle Meditazioni di Marco Aurelio e negli Atti dei martiri contemporanei*, Napoli, 2001.
- Chabert A., Roussot Th., *Marc-Aurèle et l'empire romain*, Éd. L'Harmattan, Paris, 2005.
- Cortassa G., „Marco Aurelio e il destino dell'anima“, *Rivista di Filologia e Istruzione classica*, XCVII, 1979, pp. 420–438.
- , *Il filosofo, i libri, la memoria: poeti e filosofi nei Pensieri di Marco Aurelio*, Torino, 1989.

- Dalfen J., *Formengeschichtliche Untersuchungen zu den Selbstbetrachtungen Mark Aurels*, Diss., Monaco, 1867.
- Dragona M., „God, the world and the man Aristoteles social being in Marcus Aurelius' stoicism“, *Diotima*, XII, 1984, pp. 86–96.
- Farquharson A.S.L., *Marcus Aurelius, his life and his world*, 2nd ed., Oxford, 1952.
- Grimal P., *Marc Aurèle*, Fayard, Paris, 1991.
- Hadot P., *La citadelle intérieure. Introduction aux Pensées de Marc Aurèle*, Arthème Fayard, Paris, 1992.
- Hendricks B., „Les idées politiques dans la morale stoïcienne de Marc-Aurèle“, *Eos*, LIX, 1971, pp. 241–254.
- Martinazzoli P., *La „succesio“ di Marco Aurelio. Struttura e spirito del primo libro dei Pensieri*, Bari, 1951.
- Motschmann C., *Die Religionspolitik Mark Aurels*, Stuttgart, 2002.
- Pârvan V., *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*, Institutul de Arte grafice, Minerva, București, 1909.
- Ramos P., *La véritable histoire de Marc Aurèle*, Les Belles Lettres, Paris, 2009.
- Rosen Klaus, „Mark Aurels Selbstbetrachtungen und die *Historia Augusta*“, *Historia Augusta Colloquium Perusinum*, Edipuglia, Bari, 2002, pp. 421–425.
- Rutherford R.B., *The Meditations of Marcus Aurelius. A Study*, Oxford, 1989.
- Stanton G.R., „The Cosmopolitan ideas of Epictetus and Marcus Aurelius“, *Phronesis*, XIII, 1968, pp. 183–195.
- , „Marcus Aurelius, Emperor and Philosopher“, *Historia*, 18, 1969, pp. 570–587.
- Verbeke G., „Le Stoïcisme, une philosophie sans frontières“, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, I, 4, Berlin/New York, 1973, pp. 26–40.

INDEX AL PASAJELOR CITATE

Antistene

fr. 20 B Caizzi: VII, 36

Aristofan

fr. 110, I Koch: IV, 23

Norii, v. 362: VII, 66

Democrit

Diels-Kranz, fr. 3: IV, 24

Diels-Kranz, fr. 115: IV, 3

Diels-Kranz, fr. 125: VII, 31

Empedocle

Diels-Kranz, fr. 27, 4: VIII, 41;
XII, 3

Diels-Kranz, fr. 28, 2: VIII, 41;
XII, 3

Epicur

fr. 191 Usener: IX, 41

fr. 447 Usener: VII, 33

Epictet

Diatribes

I, 28, 4: VII, 63

II, 22, 36: VII, 63

III, 22, 105: XI, 36

III, 24, 86-93: XI, 34-35

fr. 23 Schenkl: VIII, 38

fr. 26 Schenkl: IV, 41; IX, 24

fr. 27 Schenkl: XI, 37

fr. 28 Schenkl: XI, 38

fr. 28a Schenkl: XI, 39

Euripide

Supliciile, 1110-1111: VII, 51

fr. 208, 1-2 Nauck: VII, 41;
XI, 6

fr. 287, 1 Nauck: VII, 38; XI, 6

fr. 757, 6 Nauck: VII, 40; XI, 6

fr. 757, 6-7 Nauck: VII, 40

fr. 839, 9-11 Nauck: VII, 50

fr. 898, 7-9 Nauck: X, 21

fr. 918, 3-4 Nauck: VII, 42

fr. 1018 Nauck: XII, 26

Heraclit

Diels-Kranz, fr. 71: IV, 46

Diels-Kranz, fr. 72: IV, 46

Diels-Kranz, fr. 73: IV, 46

Diels-Kranz, fr. 74: IV, 46

Diels-Kranz, fr. 75: VI, 42

Diels-Kranz, fr. 76: IV, 46

Hesiod

Munci și zile

v. 186: XI, 32

v. 197: V, 33

Homer*Iliada*

VI, 147: X, 34

VI, 148: X, 34

VI, 149: X, 34

Odiseea

I, 242: IV, 33

IV, 690: V, 31

IX, 413: XI, 31

Menandru*Năluca*

vv. 42–43: V, 12

Pindar

fr. 292 Snell–Maehler: II, 13

Platon*Apologia lui Socrate*

28b: VII, 44

28d: VII, 45

Gorgias

512d–e: VII, 46

Republica

VI, 486a–b: VII, 35

Theaitetos

174d–e: X, 23

Sofocle*Oedip rege*

v. 1391: XI, 6

Teofrast

fr. 77 Wimmer: II, 10

Tragica adespota

fr. 303 Nauck: VII, 51

fr. 304 Nauck: XI, 30

INDEX DE NUME ȘI LOCURI

A

Agrippa VIII, 31
 Alciphronos X, 31
 Alexandru, gramaticul I, 10
 Alexandru, platonicianul I, 12
 Alexandru cel Mare III, 3; VI, 24; VIII, 3; IX, 29; X, 27
 Antoninus (Marcus) VI, 26; 44
 Antoninus Pius IV, 33; VI, 30; VIII, 25; X, 27
 Apollonius I, 8; 17
 Arius VIII, 31
 Arhimede VI, 47
 Asclepius V, 8; VI, 43
 Asia VI, 36
 Athenodotos I, 13
 Athos VI, 36
 Augustus IV, 33; VIII, 5; 31

B

Bacchios I, 6
 Baia XII, 27
 Benedicta I, 17
 Brutus I, 14

C

Caesar (Gaius) III, 3; VIII, 3
 Camillus IV, 33

Capri XII, 27
 Carnuntus III
 Chabrias VIII, 37
 Charax VIII, 25
 Cato cel Tânăr I, 14
 Cato cel Bătrân IV, 33
 Catulus I, 13
 Cecrops IV, 23
 Cedicianus IV, 50
 Celer VIII, 25
 Ceson IV, 33
 Citeronus XI, 6
 Chrysippos VI, 42; VII, 19
 Clotho IV, 34
 Crates VI, 13
 Cresus X, 27
 creștinii XI, 3
 Criton X, 31
 cvazii II

D

Demetrius, platonicianul VIII, 25
 Demetrius Falereus IX, 29
 Democrit III, 3
 Dentatus IV, 33
 Diogene VIII, 3; XI, 6

Diognetos I, 6

Dion I, 14

Diotimus VIII, 25; 37

Domitius I, 13

E

Empedocle XII, 3

Epictet I, 7; IV, 41; VII, 19;
XI, 34; 36

epicureicii XI, 26

Epicur VII, 64; IX, 41

Epitynchanus VIII, 25

Eudaimon VIII, 25

Eudoxos VI, 47

Euphrates X, 31

Europa VI, 36

Eutiche X, 31

Eutichion X, 31

F

Fabius IV, 50

Fabius Catullinus XII, 27

Falarides III, 16

Falern VI, 13

Faustina VIII, 25

Filip al Macedoniei IX, 29; X,
27

Filistion VI, 47

Focion XI, 13

Foibos VI, 47

Fronto I, 11

G

Gaeta I, 17

Granua II

greci III, 14

I

Iulianus IV, 50

H

Hadrian IV, 33; VIII, 5; 25;
37; X, 27

Helice IV, 48

Helvidius I, 14

Heraclit III, 3; IV, 46; VI, 42;
47; VIII, 3

Herculanum IV, 48

Hipparchos VI, 47

Hippocrate III, 3

Hymenes X, 31

L

Lamia XI, 23

Lanuvinus I, 16

Lepidus IV, 50

Lorius I, 16

Lucilla VIII, 25

Lusius Lupus XII, 27

M

Marcianus I, 6

Maximus I, 15; 16; 17; VIII, 25

Mecena VIII, 31

Menippos VI, 47

Monimus II, 15

Musagetes XI, 18

Muze XI, 18

N

Nekyia IX, 24

Nero III, 16

O

Olimp V, 33

Origanion VI, 47

P

Pantheia VIII, 37

Perdiccas XI, 25

Pergam VIII, 37
 Pitagora VI, 47
 pitagoricienii XI, 27
 Platon IX, 29; X, 23
 Pompei IV, 48; VIII, 31
 Pompeius Gnaeus III, 3; VIII, 3

R

Roma VI, 44
 Roman II, 5; III, 5; 14
 Rusticus Iulius I, 7; 17

S

Salaminus VII, 66
 sarmații X, 10
 Satyrion X, 31
 Scipio IV, 33
 Secunda VIII, 25
 Sextus I, 9
 Severus I, 14; X, 31
 Silvanus X, 31
 Sinuessa I, 7
 Socrate I, 16; III, 3; 6; VI, 47;
 VII, 19; 66; VIII, 3; XI,
 23; 25; 28; 39
 Stertinius XII, 27
 stoici V, 10

T

Tandasides I, 6
 Telaugie VII, 66
 Teofrast II, 10
 Theodotos I, 17
 Thræsea I, 14
 Tiberius XII, 27
 Traian IV, 32
 Tropaiophoros X, 31
 Tusculum I, 16

V

Velius Rufus XII, 27
 Verus Marcus Annus
 (bunicul) I, 1
 Verus Marcus Annus (tatăl)
 VIII, 25
 Verus Lucius Aurelius VIII, 37
 Vespasian IV, 32
 Volesus IV, 33

Z

Zeus IV, 23; V, 6; 7; 8; XI, 8

X

Xantipa XI, 28
 Xenocrate VI, 13
 Xenophon X, 31

INDEX DE TERMENI GRECEȘTI

A

ἀδιαφορία (indiferența) VII, 31
 ἀδιάφορον (indiferent) V, 20;
 VI, 32; VIII, 56; XI, 16

ἀερῶδες (τὸ) (aer) IV, 21; VIII,
 54; IX, 9; X, 7

ἄϊδιος (etern) II, 14; IV, 21; VI,
 37, IX, 32; X, 5, 7; XII, 32

αἴσθησις (senzație) II, 16; III,
 12, 16; VIII, 16; IX, 1; X,
 11, 12, 28; XII, 27, 31

αἰσχρός (rușinos) II, 1, 11; VI,
 29; VII, 37, 45, 64; VIII,
 15; XI, 15, 18; XII, 23

αἰτία, αἴτιον (τὸ) (cauză, element
 cauzal) I, 17; V, 8, 23; VI,
 1, 41, 44; VII, 10, 24; VIII,
 3, 7, 27, 47; IX, 1, 6, 25,
 29, 31; X, 5, 6, 26, 38; XII,
 10, 18

αἰτιῶδες (τὸ) (element cauzal)
 IV, 21; V, 13; VII, 29; VIII,
 11; XII, 8, 29

αἰὼν (etern, eon) II, 12; IV, 3,
 21, 43, 50; V, 24, 32; VI, 15,
 36, 59; VII, 10, 19, 70; IX,

28, 32, 35; X, 5, 17; XI, 1;
 XII, 7, 32

ἀκατάληπτος (non-cataleptică)
 V, 10; VII, 54

ἀκοινωνήτος (nesociabil) II, 1,
 2; III, 5; VIII, 34; X, 6; XI,
 18; XII, 23

ἀλήθεια (adevăr) II, 11; III, 6,
 11, 12; IV, 11, 20, 21; V,
 33; VI, 21, 47; VII, 9, 45,
 63; IX, 1; X, 13; XI, 1, 12;
 XII, 15

ἀλλοίωσις (schimbare) IV, 3,
 21; VI, 15; IX, 19, 28

ἀμαρτάνειν (a greși) II, 1, 10, 11;
 IV, 3, 26; V, 25; VI, 27; VII,
 22, 24, 26; IX, 4, 38, 42; X,
 30; XI, 18; XII, 12, 16

ἀμαρτάνεσθαι II, 10; VII, 29;
 XII, 26

ἀμάρτημα (greșeală) II, 10; IX,
 20, 42; XI, 18; XII, 16

ἀναισθησία (insensibilitate) III,
 3; VIII, 58

ἀναφορά (relație) XII, 8, 10,
 18, 20

ἀπάθεια (impasibilitate) XI, 18
 ἀπαθής (impasibil) I, 9; VI, 16;
 VII, 50

ἀπάτη (greșeală) VI, 21

ἄπειρος (infini) II, 14; IV, 3, 50;
 V, 13, 23; VI, 15, 37; IX, 28,
 32, 35; X, 31; XII, 32

ἀπονέμειν (a separa) II, 17; III,
 4, 6; IV, 3, 10, 25; V, 27, 30,
 37; VII, 66; VIII, 7; IX, 1;
 X, 6, 8, 11; XII, 1

ἀπονέμεις (separație) VIII, 6, 7
 ἀπροαίρετα (nealese dinainte)
 XII, 3, 23, 33

ἀρετή (virtute) II, 13; III, 7, 11;
 VI, 17, 48, 50; VII, 31, 68;
 VIII, 39; IX, 16, 42; XI, 2,
 10, 26, 32

ἀταραξία (liniște sufletească) IX,
 31

ἄτομοι (atomi) IV, 3; VI, 24;
 VII, 32, 50; VIII, 17; IX,
 28, 39; X, 6; XI, 18

ἄξια (valoare) I, 16; III, 11; IV,
 10, 32; V, 30, 36; VI, 3;
 VIII, 7, 29, 43; IX, 1; XI,
 18, 37; XII, 1

Δ

δαίμον (daimon) I, 6; II, 13, 17;
 III, 3, 6, 7, 12, 16; V, 10, 27;
 VII, 17; VIII, 45; X, 13; XII, 3

διάθεσις (dispoziție) I, 17; IV,
 25, 33; V, 20, 25, 28, 34,
 VI, 30; VII, 66, VIII, 47;
 IX, 6, 42; X, 1

διάλυσις (descompunere) VII, 50

διάνοια (intelect) III, 1, 5, 6, 7,
 8; IV, 3, 33; V, 16, 20, 26;
 VI, 16, 32; VII, 2, 5, 33,
 34, 35, 37, 60, 64, 68; VIII,
 36, 48, 51, 57; IX, 2, 28,
 41, 42; X, 35; XII, 3, 19, 30

διαπνεῖσθαι (a respira) III, 1;
 VI, 16

δίκαιον (drept) III, 16; IV, 10,
 12, 18, 22, 30; X, 12, 13;
 XI, 10; XII, 3, 5, 29

δίκαιος IV, 25, 33, 49; VII, 42,
 44, 66; VIII, 1, 5, 7, 51; X,
 1; XII, 5, 27

δικαιοσύνη (dreptate) III, 4, 6;
 IV, 3; V, 12; VI, 47, 50; VII,
 54, 63; VIII, 39; X, 11; XI,
 1, 10, 20; XII, 1, 15

δίκη (dreptate) IV, 26; V, 33;
 XII, 24

δικαιότης (dreptate) IX, 31

δόγμα (regulă) III, 16; X, 9

Ε

εἰμαρμένη (destin) III, 6; V, 8,
 24; VII, 46; VIII, 35; IX,
 28; XII, 14

εἰμαρμένον (τὸ) (destin) II, 2

ἐκκλisis (respingere) VIII, 7, 28;
 XI, 37

ἐκπύρωσις, ἐκπυροῦσθαι (confla-
 grație) III, 3; X, 7

ἐλευθερία (libertate) I, 14; II, 5;
 V, 9; IX, 40

ἐλεύθερος (liber) I, 8; IV, 3, 49;
 V, 5, 29; VI, 16; VII, 67;
 VIII, 1, 16, 48, 51

ἐλευθέρως (in mod liber) III, 6;
 V, 7; VI, 23; X, 8; XII, 1

ἐνδον (interior) II, 13, 17; III, 4, 16; IV, 1, 3; VI, 9, 40; VIII, 28, 50; IX, 13; X, 38; XI, 34

ἐνωσις (unitate) VI, 10, 38; VII, 32; VIII, 34; IX, 9

ἔξις (coeziune, stare) VI, 14; XI, 18; XII, 16

ἐπακολούθησις (congruență) III, 2; VI, 36, 44; VII, 75; IX, 28

ἐπιθυμία (dorință) II, 10; VII, 16; VIII, 29; XII, 19

εὐδαιμονία (fericire) VII, 17

H

ἡγεμονικόν (τὸ) (partea conducătoare a sufletului) II, 2; III, 4, 9; IV, 38, 39; V, 3, 11, 26; VI, 8, 36; VII, 5, 16, 22, 28, 33, 55, 62, 75; VIII, 3, 43, 48, 56, 61; IX, 7, 15, 18, 22, 26, 34, 39; X, 24; XI, 18, 19, 20; XII, 2, 3, 33

Θ

θάνατος (moarte) II, 11, 17; III, 1, 3; IV, 5, 44, 46, 48, 50; VI, 28; VII, 32, 35, 45, 48; VIII, 14, 31, 58; IX, 1, 3, 21; X, 8, 29; XII, 7, 8, 34, 35

θεοί (zei) I, 16, 17; II, 3, 4, 5, 11, 12, 13; III, 3, 4, 5, 6, 9, 11, 16; IV, 16, 31, 47; V, 5, 10, 27, 31, 33, 34; VI, 7, 16, 23, 30, 35, 41, 44; VII, 9, 17, 31, 39, 41, 46, 53, 66, 67, 68, 70; VIII, 2, 17, 19, 23, 34, 56; IX, 1, 10, 11, 27, 28, 35, 37, 40; X, 1,

8, 11; XI, 6, 13; XII, 2, 4, 5, 11, 12, 23, 26, 27, 28, 31

θεοσέβεια (pietate) XI, 20

θεοσεβές (pios) I, 3; VI, 30; VII, 54

θεωρία (contemplație) I, 16; III, 1; VII, 35; XI, 24

θεωρεῖν (a contempla) II, 1; IV, 36; IX, 40; X, 26; XI, 16; XII, 35

θνήσκειν (a muri) II, 14; III, 10; IV, 6, 19, 32, 37, 47, 48; VI, 47; VII, 22, 44, 51; VIII, 2, 25, 47; IX, 39; X, 18; XII, 31

K

καλός (frumos) II, 1, 11; III, 4; IV, 20; V, 3; VII, 58; VIII, 10; X, 1; XII, 23

καθαρός (curat, pur) II, 13; III, 12; VIII, 15; XII, 3

καθαρότης (curățenie, puritate) XI, 27

καθηκόν (τὸ) (îndatoriri) I, 12; III, 1, 16; VI, 22, 26

κακία (vicii) IV, 3; V, 35; VI, 1, VII, 1, 31, 66, 71; VIII, 55, 56; IX, 2, 16; XII, 1

κακόν (rău, răul moral) II, 1, 11, 13, 17; IV, 39, 42; V, 26, 29; VI, 33, 41; VII, 14, 26; VIII, 1, 14, 20, 28, 41, 56, 58; IX, 1, 16, 17, 21, 35, 38, 42; X, 7, 33, 36; XI, 13, 17, 18; XII, 23, 34

κακός (cel vicios) IV, 39; V, 36; VII, 44; IX, 4; X, 7, 33; XI, 25

καταληπτικός (cataleptic) IV, 22; IX, 6

καταληπτικῶς (în manieră cataleptică) I, 9; XI, 18

κατάληψις (ή) (întelegerea) VI, 30

κατασκευή (constituție, pregătire) I, 16; III, 9; IV, 32; VI, 16, 44; VII, 20, 53, 55; VIII, 11, 39, 41, 45; IX, 42; X, 33; XI, 5

κοινῇ (în comun) VII, 5; X, 6; XI, 13

κοινός (comun) I, 16, 17; II, 10; III, 16; IV, 4, 20, 29; V, 3, 8, 25, 34, 35; VI, 35, 36, 44, 45, 58; VII, 9, 53; VIII, 7, 12, 46; IX, 1, 9, 10, 41; X, 6, 8, 34; XI, 10, 21; XII, 30, 32

κοινωνία (comunitate) III, 1; V, 16; VII, 5; X, 24; XI, 8, 19; XII, 26

κοινωνικός (sociabil) III, 4; IV, 33; V, 1, 6, 29, 30, 34; VI, 7, 30; VII, 52, 55, 64, 67, 72; VIII, 2, 7, 12; IX, 6, 23; XI, 21, 37; XII, 20, 30

κοινωνικῶς (cu sociabilitate) V, 6; VI, 14, 23; IX, 31; XI, 4

κόσμος (lume) II, 3, 4, 11, 12, 16; III, 3, 11; IV, 3, 4, 23, 27, 29, 40; V, 1, 8, 13, 21; VI, 15, 24, 25, 36, 38, 42, 44, 56; VII, 9, 25, 75; VIII, 11, 15, 18, 49, 50, 52, 55; IX, 1, 10, 19, 28, 32, 35, 42; X, 1, 6, 7, 9, 15, 21; XI, 1; XII, 1, 23, 35

κρίμα (τὸ) (judecată, decizie) IV, 3; V, 19; VIII, 47; XI, 11

Δ

λήθη (uitare) II, 17; IV, 3, 33; VII, 6, 21

λόγος (cuvânt, rațiune) I, 8; II, 5, 10, 16; III, 4, 6, 12; IV, 4, 5, 12, 13, 14, 16, 19, 21, 24, 29, 30, 32, 33, 46; V, 3, 9, 14, 20, 27, 28, 32; VI, 1, 5, 18, 23, 24, 30, 35, 50, 58; VII, 8, 9, 10, 11, 13, 24, 41, 44, 48, 53; VIII, 30, 32, 40, 48; IX, 1, 10, 12, 42; X, 7, 12, 31, 32, 33; XI, 1, 6, 9, 18, 30; XII, 4, 31, 35

λογικόν (rațional) III, 4, 6; IV, 4, 29; V, 16; VII, 13, 55; VIII, 35, 41; X, 2, 8; XI, 39

λογικός (rațional) II, 16; III, 6, 9, IV, 3, 4; V, 6, 14, 16, 28, 29, 34; VI, 14, 44; VII, 11, 28, 55, 64, 68, 72; VIII, 7, 35, 39; IX, 1, 8, 9, 16; X, 2, 28; XI, 1

λογικῶς (în mod rațional) VI, 14

Μ

μεγαλοφροσύνη (măreție sufletească) III, 11; V, 18; X, 11

μεγαλόφρων (generos) VI, 23; VI, 47

μεγαλοψυχία (magnanimitate) V, 9

μεγαλόψυχος (magnanim) IV, 49
μέρος (parte) II, 3, 4, 9, 12, 16; III, 1, 2, 4; IV, 3, 14, 20; V, 13, 24, 26; VI, 20, 42; VII,

13, 19, 33; VIII, 7, 24, 34,
 35, 55; IX, 22, 32, 39; X, 6,
 7, 11, 13, 17, 29; XI, 1, 2,
 19, 20; XII, 23, 30, 32, 36
 μέσα (τὰ) (lucrurile intermediare)
 III, 11; V, 36; VI, 45; IX,
 42; XI, 10
 μεταβάλλειν (a schimba) II, 17;
 IV, 3, 21, 36; V, 13; VI, 4,
 47; VII, 18, 25; VIII, 6, 18,
 25, 50; XI, 28, 29, 36; X, 7,
 11, 31; XI, 17; XII, 21, 23
 μεταβολή (schimbare) II, 3, 17;
 IV, 3, 14; VI, 21, 36, 42; V,
 13, 23; VII, 18, 47, 49; IX,
 1, 19, 21, 28, 29, 32, 35; X,
 18; XI, 35

N

νοῦς (mintе) II, 1; III, 3, 4, 7,
 16; V, 27, 30; VI, 40, 51;
 VII, 30, 66; VIII, 16, 4160;
 X, 11, 24, 33; XI, 1; XII, 3,
 14, 26
 νόμος (lege) I, 16; III, 11; IV, 4,
 20; VII, 9; X, 11, 13, 25,
 33; XI, 1; XII, 36

O

οἷσις (opinie) IV, 12; IX, 34;
 XII, 27
 οἰκονομία (conducerea unei gos-
 podării) IV, 19, 51; XI, 18
 ὅλον (τὸ) (Întreg) II, 9, 11; III,
 2, 4, 11; IV, 3, 21, 25, 26,
 36, 46; V, 8, 10, 30, 32; VI,
 1, 9, 42, 45; VII, 5, 10, 18,
 19, 23, 55, 66, 75; VIII, 5,
 6, 26, 34, 50; IX, 1, 22, 28,

29, 35, 39; X, 6, 7, 11, 20;
 XI, 1, 5, 8, 13, 18, 20; XII,
 23, 26

ὁμοειδές (de aceeași formă) II,
 14; VI, 37, 46; VII, 26, 49;
 X, 27; XI, 1, XII, 24

ὁμοειδῶς (în același fel) IX, 35

ὀργή (sentiment violent) I, 9; V,
 28; IX, 24; X, 30; XI, 18, 20
 ὄρεξις (dorință) V, 34; VIII, 7,
 28; IX, 7; XI, 37

ὀρθός (drept) III, 5, 6, 12; IV,
 18; V, 9; VII, 2, 12; XI, 1,
 9; XII, 35

ὀρθῶς (în mod drept) II, 10; VI,
 21; X, 33; XI, 18

ὀρμή (impuls) II, 2, 7, 16; III,
 6, 16; IV, 22, 40; V, 3, 20,
 37; VI, 16, 50; VII, 4, 62,
 75; VIII, 1, 7, 16, 28, 41;
 IX, 1, 7, 21, 31; X, 6, 26,
 37; XII, 17

ὄσιον (sănătos) VI, 30, 44

ὀσιότης (sănătate) V, 9; XI, 20;
 XII, 1

οὐσία (substanță) II, 17; III,
 11; IV, 40; V, 10, 23, 24,
 32; VI, 1, 4, 38, 49; VII, 9,
 10, 19, 23, 25, 35, 68; VIII,
 7, 50; X, 9, 17; XII, 30, 32

Π

πάθος (pasiune, afecțiune) I, 9,
 17; II, 13; III, 2, 4; VII, 66;
 VIII, 48; IX, 41; XII, 19, 30

παλιγγενεσία (palingeneză) XI, 1

πᾶν (τὸ) (univers) II, 11; III, 9;
 IV, 27; V, 32; VI, 40; XII, 33

πάντα (τὰ) (toate lucrurile) IV, 31; VII, 31; VIII, 7; X, 25
παρόν (τὸ) (viitor) II, 2, 14; III, 10, 12; IV, 26, 32, 49; VI, 2, 32; VII, 8, 27, 54, 68; VIII, 36; XII, 1, 3, 26
πεῖσις (afecțiune) III, 6; V, 1, 26; VI, 51; VII, 55; IX, 16
περιορίζειν (a circumscrie) V, 26; VII, 55, 67; VIII, 36, 50; IX, 25
περιγράφειν (a delimita) II, 4; IV, 3; V, 26; VII, 29; IX, 25
πνεῦμα (sufiu) II, 2; IV, 3; IX, 2; XII, 30
πνευμάτιον (dim., suflu) II, 2; V, 33; VIII, 25, 56; IX, 24; XII, 3, 14
πολιτεία (administrarea statului) I, 14; II, 16; IX, 9, 29
πολίτευμα (organizare politică) IV, 4; XI, 8
πολίτης (cetățean) III, 11; IV, 3, 4; V, 22; X, 6, 33
πολιτικός (politic, în sens de comunitate civilă) III, 6; V, 12; VI, 16; XI, 23
προαίρεσις (alegere deliberată) XI, 36
προαιρετικόν (facultatea de a alege) VIII, 56; XII, 33
προηγούμενον (primul, important) V, 20; VII, 55; VIII, 49; IX, 41
πρόνοια (providență) II, 3, 11; IV, 3; VI, 10; IX, 1; XII, 1, 14, 24

Σ

σπερματικός (λόγος) (rațiunea seminală) IV, 14, 21; VI, 24; IX, 1
στοιχεῖα (τὰ) (elemente) II, 3, 17; IV, 4; VI, 17; VII, 31; X, 7; XI, 20
σφαῖρα (sferă) VIII, 20; XI, 12
σφαῖρος (rotund) VIII, 41; XII, 3
συγκατάθεσις (ἡ) (asentiment) V, 10
συγκατατίθεσθαι (a-și da asentimentul) I, 7; IV, 3; VIII, 7; XI, 37
συμβαίνων (eveniment) II, 17; III, 2, 4, 16; IV, 1, 10, 26, 29, 33, 44; V, 8; VI, 8; VII, 1, 29, 52, 55, 57, 68; VIII, 34, 43, 49; IX, 6, 31; X, 3, 7, 11, 35; XI, 6, 20; XII, 3, 24
συμφέρον (util) II, 3, 12; III, 6, 7; IV, 9; V, 16; VI, 27, 44, 45, 54; X, 6; XI, 13; XII, 23
σῶμα (trup) I, 16, 17; II, 12, 17; III, 7, 16; IV, 21; V, 8, 26; VI, 29; VII, 13, 19, 60; VIII, 28, 34; IX, 39; X, 1, 11, 36; XI, 3, 19; XII, 7, 30
σωμάτιον (dim., trup) I, 17; IV, 39, 50; V, 5; VI, 32; VII, 16; IX, 41; X, 33; XII, 3, 26
Τ
τάξις (ordine) VI, 10; VIII, 34; XI, 27; XII, 14
τέλειος (perfect) I, 16; X, 1; XII, 36

τελειότης (perfectiune) VII, 9, 69; XI, 10

τέλος (scop) II, 16; III, 14, 16; V, 14, 15, 32; IX, 23; XI, 1; XII, 20

τέχνη (artă, meșteșug) IV, 2; V, 1, 14; VI, 16, 35; VII, 68; VIII, 50; XI, 5, 10, 37

τροπή (schimbare) III, 7; IV, 39; V, 37; VII, 16, 58; VIII, 6; IX, 2; X, 7; XI, 19

τύφος (orgoliu) I, 17; II, 12, 17; VI, 13; IX, 2; XI, 18; XII, 24, 27

Y

ύλη (materie) IV, 1; VI, 5; VII, 23, 58, 68; VIII, 3, 35, 50; IX, 14, 36, 37; X, 31, 33, 34; XII, 7, 10, 27

ύπεξαίρεσις (rezervă) IV, 1; V, 20; VI, 50; XI, 37

ύπόθεσις (ipoteză) IV, 21; VIII, 1; X, 31; XI, 7

ύποκείμενον (substrat) V, 10; VI, 4, 23; VII, 29; VIII, 22, 24; IX, 3; X, 18; XI, 17; XII, 30

ύπόληψις (opinie) II, 12, 15; III, 9; IV, 3, 7; V, 26; VII, 62; VIII, 40, 44; IX, 6, 13, 21, 32; X, 3, 33; XI, 16, 18, 21; XII, 1, 4, 8, 22, 25, 26

ύπόστασις (existență) IX, 1, 42; X, 5

ύστεροφημία (faimă) II, 17; III, 10; IV, 19; VIII, 44; X, 34

ύφίστασθαι (a exista) II, 4; IV, 27, 39, 42; V, 13; VII, 23,

29; VIII, 11; IX, 9, 25; X, 9; XI, 10, 21

Φ

φαντασία (reprezentări) I, 7, 14, 15; II, 5, 7; III, 4, 6, 11; IV, 22, 24; V, 2, 16, 22, 36; VI, 13, 16; VII, 2, 17, 29, 47, 54; VIII, 7, 13, 26, 29, 36, 49, 51; IX, 7; X, 3, 17; XII, 16, 18

φιλεῖν (a iubi) III, 16; IV, 1, 31, 36; V, 1, 9; VI, 15, 39; VII, 13, 22, 31, 57; IX, 34; X, 11, 21; XI, 1; XII, 1, 4

φιλεῖσθαι I, 14

φιλία (iubire) VI, 30; IX, 9

φίλος (drag, iubit) I, 8, 9, 13, 14, 16, 17; II, 13; IV, 23; V, 7, 31; VI, 30, 38; VII, 18; VIII, 31; IX, 27; X, 1, 36; XI, 9, 31

φιλοστοργία (afecțiune) II, 5

φιλόστοργος (afectuos) I, 9, 17; VI, 30; XI, 18

φυρμός (amestec) VI, 10; XII, 14

φύσις (natură) I, 9, 17; II, 1, 3, 9, 11, 12, 16, 17; III, 2, 4, 9, 11, 12; IV, 1, 5, 23, 24, 29, 36, 39, 48, 49, 51; V, 1, 3, 4, 8, 9, 10, 15, 25, 29; VI, 9, 14, 33, 40, 44, 47, 52, 58; VII, 5, 11, 18, 23, 24, 25, 28, 55, 56, 67, 74, 75; VIII, 1, 5, 6, 7, 12, 20, 26, 30, 35, 41, 46, 50; IX, 1, 3, 9, 27, 29, 31, 35, 42; X, 2, 6, 7, 8, 11, 14, 15, 20,

33, 36; XI, 5, 9, 10, 13, 16,
18, 20; XII, 1, 5, 11, 23,
26, 30, 32, 36

X

χρήσθαι (a se folosi) I, 4, 16; II,
4; III, 1, 7, 11; IV, 13, 48, 49;
V, 3, 11, 21; VI, 23, 42; VII,
5, 8, 58; VIII, 29, 30, 35, 43;
IX, 1, 40; X, 2, 12, 24, 33;
XI, 26, 37; XII, 9, 31, 33
χρήσις (folosire) VII, 68; XII, 9
χωρίζειν (a separa) IV, 29; VIII,
34; XI, 8; XII, 3

Ψ

ψυχάριον (dim., suflet) IV, 41;
V, 33; VII, 16; IX, 3; X, 36;
XII, 26
ψυχή (suflet) II, 6, 8, 13, 16,
17; III, 4, 6, 7, 16; IV, 3,
21, 29, 31, 40, 48; V, 5, 11,
16, 19, 26, 27, 32, 34, 37;
VI, 14, 29, 32, 52, 53; VII,
63, 66; VIII, 28, 29, 51; IX,
8, 9; X, 1; XI, 1, 3, 12, 16,
18, 39; XII, 7, 29, 30, 32

CUPRINS

<i>Filozofia ca preocupare de sine</i>	
<i>în opera lui Marcus Aurelius</i>	5
<i>Nota traducătorului</i>	57
<i>Repere cronologice</i>	59
Cartea I	65
Cartea a II-a	83
Cartea a III-a	97
Cartea a IV-a	115
Cartea a V-a	145
Cartea a VI-a	173
Cartea a VII-a	203
Cartea a VIII-a	233
Cartea a IX-a	263
Cartea a X-a	291
Cartea a XI-a	319
Cartea a XII-a	345
<i>Note</i>	367
<i>Bibliografie</i>	389
<i>Index al pasajelor citate</i>	399
<i>Index de nume și locuri</i>	401
<i>Index de termeni grecești</i>	405